

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 214

Yıl: 18

NİSAN 2012 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

7 TL (KDV Dahil)

Devrimci İradenin Doğuşu

MİTHAT PAŞA

- Abdülhamit zorbalığına karşı hürriyetin ve halkın ilk şehidi
- Memleket Sandıkları, eğitimde reform ve halkçılığı
- İngiliz sömürgeciliğine karşı direnişi

Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN

Prof. Dr. Sina AKŞİN

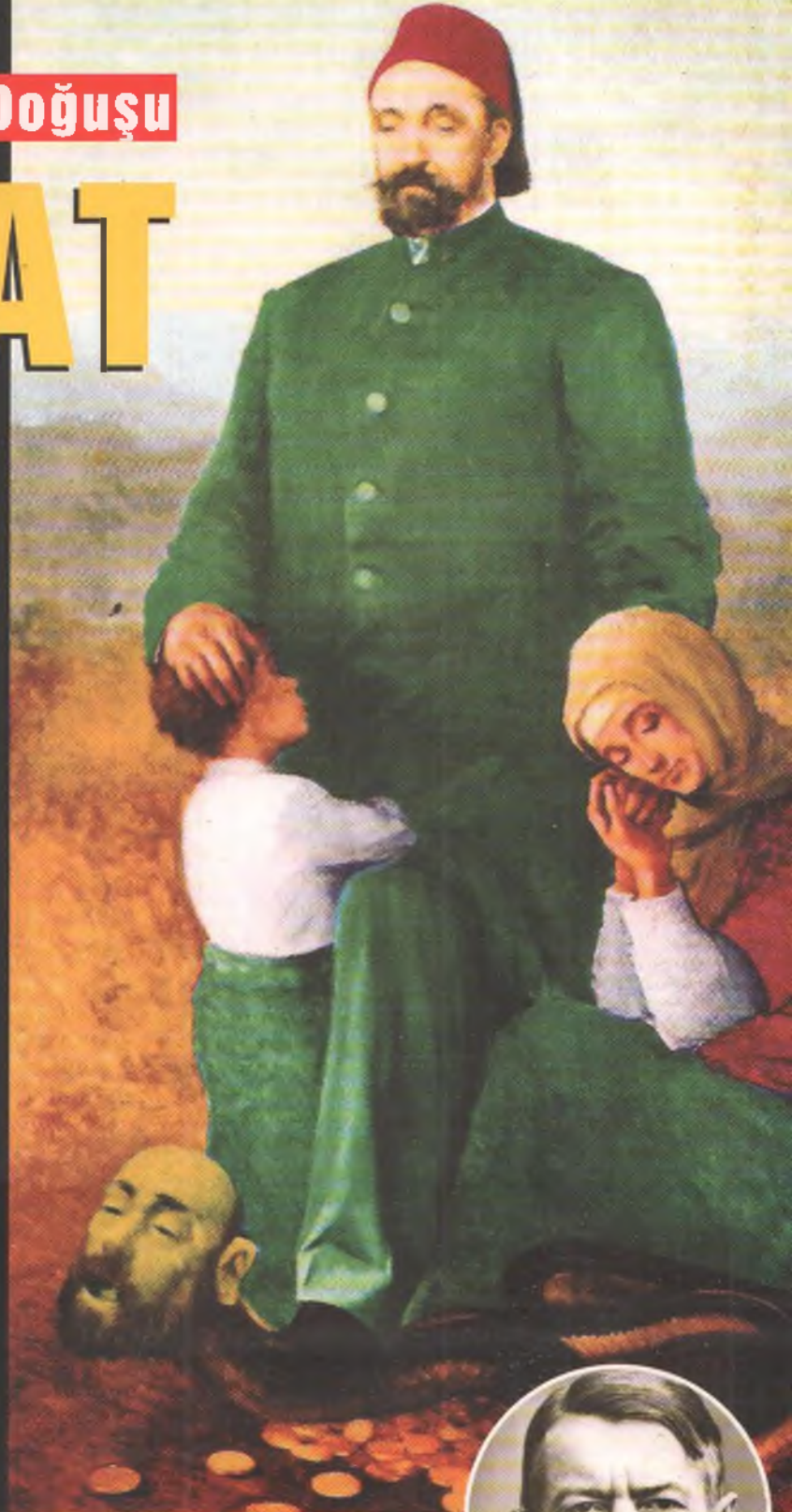
Prof. Dr. Remzi DEMİR

Cemal GÜREL

Halûk Y. ŞEHİSUVAROĞLU

Dr. Bilâl N. ŞİMŞİR

Prof. Dr. Tarık Zafer TUNAYA

Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOĞLU: Weberci çerçeveden kurtulmak

Yrd. Doç. Dr. Ali Murat KILIÇ: Konrad'ın evrimi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“kitabın ege yolculuğu”

17. İzmir Kitap Fuarı

14 - 22 Nisan 2012

Uluslararası İzmir Fuar Alanı

Salon 2 - Salon 1A - 1B

www.izmirkitapfuari.com

Ziyaret saatleri: 14-21 Nisan 2012 / 11.00-20.00 22 Nisan 2012 / 11.00-19.00

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: Canan DOĞAN

Görsel Yönetmen: Ajans Repa

Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalın,
Prof. Dr. Akile Altunel, Dr. Bora Ataman,
Dr. M. Kürşat Bozkurt, Dr. Necmi Dayday,
Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Erbu Gözülmüzi,
Prof. Dr. Çağatay Güler, Efe Can Gürcan,
Erkan İdiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Zafer Kars, Doç. Dr. Çağatay
Keskinkok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda
Odabaşı, Feyziye Özbek, Serper Özhan,
Ömer Özbek, Dr. Hakan Seçkin, Prof. Dr.
Kadri Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı
No: 7/2 34420 Beşiktaş/İST
Tel: (0212) 252 97 99
Faks: (0212) 251 21 16

e-posta: bilimveutopya@gmail.com
İnternet adresi: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Konur 2 Sok. 69/1 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 Iskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filiz@bilimveutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenalle 39. 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAS
Tel: +0484 130 819
ulas.saritas@gmail.com

Çin Halk Cumhuriyet Temsilcisi:
Nurl TÜRKEEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Paşa TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 45556564

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - +41 763023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 40.00 TL
Yıllık: 80.00 TL Avrupa ve Orta Doğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası:
Gülay SINACI
Banque Cantonale Neuchâtelaise comle
Hesap No: 1003.00.733
gulaysinaci@romandie.com
gulay_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Ulusal Haber Hiz. Prod. Ort.
San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Analiz Basım
2. Matbaacılar Sitesi 3 No: 22
Topkapı - Fatih / İstanbul
Dağıtım: Turkuvaiz Dağıtım Pazariama A.Ş.
ISSN 1301-6717
Aylık Yaygın Süreli Yayın

Mithat Paşa ve devrimci gelenek

Elinizde tuttuğunuz sayımız neredeyse özel bir sayı niteliğinde hazırlandı. Türkiye'nin devrimci aydınının öncülüğünde yürütülen milli demokratik devrimi zafere ulaştırma mücadelesinde Mithat Paşa ilk ve özel bir yere sahip devrimci bir Türk aydını. Bu nedenle geniş ve derinlikli bir şekilde işlenmeyi hak ediyor.

Devrimci iradenin doğuşu

Mithat Paşa, sadece "devlet adamı" diye nitelendirilerek sıradanlaştırılacak ve halktan kopartılacak bir şahsiyet değildir. Paşa, Osmanlı devleti ve bürokrasisi içinde Genç Osmanlı devrimciliğini eylemli olarak yerine getiren, halkın çıkarlarını pratikte memleket sandıkları, tarım işletmeleri, eğitim kurumları gibi uygulamalarla savunan, Osmanlı topraklarında yaşayan milliyetler için eşitlik ve özgürlük vadeden bir halkçıdır. Padişahın mülkü olan toprakların köylülerin ortaklaşa emeğiyle işlenmesinin yolunu açan Mithat Paşa, ülkenin vatan haline gelmesinin ve büyük bir tarihsel sıçrayış yaşamasının da öncüleri arasındadır.

Anayasa ve keyfi yönetimi sınırlama

Mithat Paşa 1876 Meşrutiyetini hayata geçiren lider isimdir. Tarihimizin bu ilk anayasası bütün eksiklerine rağmen halk yönetiminin ve cumhuriyete giden yolun önünü açmış, Türkiye halkının sırtından inmeyen padişahlık kurumuna sorumluluklarını bildirmiş ve yetkilerinin sınırsız olmadığını göstermiştir. Mithat Paşa tüm bunları yaparken, meşruluğunu halkın iradesinden aldığını belirtmiştir. Bu büyük ve tarihsel eylem aynı zamanda cinin şişeden çıktığının işaretidir. Nitekim 1908 Devrimi ve 1. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyetimizin kuruluşuna kadar geçen süredeki vatan savunmamızı sürdüren milli devrimci çizginin başlangıcını da Mithat Paşa'nın önderliğinde gerçekleşen bu tarihsel eylem oluşturur.

İngiliz sömürgeciliğine direnişi

Mithat Paşa İngiliz sömürgeciliği ve Çarlık yalvacılığına karşı neredeyse tek başına mü-

cadele etmiş, büyük devletlerin arasındaki gelişmelerden ülkesi için yararlanmayı bilmiştir. Onun aşağıdaki sözleri bağımsız ve özgür yaşamak için her türlü zulme karşı mücadele eden devrimci aydın geleneğimizin tutumunu yansıtır:

"Yürütme ve yasama yetkileriyle donatılmış ve yabancıardan oluşacak bir uluslararası kontrol komisyonunu hiçbir Türk Nazır kabul edemez. Evet, savaş imparatorluğu yıkar. Ama şerefsizce boyun eğmek de sonuçta öldürücü olur. Şerefsizce ölmektense, şerefle savaşıp ölmek evlâdır."

Abdülhamit zorbalığı ve Mithat Paşa geleneği

Abdülhamit, Mithat Paşa'nın halkın yönetime ortak olması ve padişahlık kurumunun keyfi, zorba ve baskıcı yönünü sınırlama isteğine bir komployla yanıt vermiştir. Mithat Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i öldürttüğü iddia edilmiş, Yıldız Mahkemesi denilen uyduruk bir mahkeme halk düşmanı ve yolsuzluklarıyla ün salmış birinin başkanlığında kurulmuş, Abdülhamit bu olayın basına yansımaması için İngiliz gazetecileri bile satın almaya kalkmıştır. Mithat Paşa, alçakça Taif zindanında boğdurulmuş, kafası gövdesinden kopartılarak Abdülhamit'in huzuruna getirilmiştir. Abdülhamit'çilik aynı zamanda devrimci iradeden korkunun çizgisidir. Mithat Paşa tek başına bir şahsiyet değil, devrimci, cumhuriyetçi ve yurtsever bir programın temsilcilerindendir. Ölüsünden bile korkulmasının nedeni budur. Ancak devrimci ruhu öldürmek mümkün değil. O ruh II. Meşrutiyet'te Mithat Paşa'yı bayrak yaparak ortaya çıkmış, Cumhuriyet Devrimi'yle en büyük atılımını yapmış ve bugünlere kadar gelmiştir. Gelecek, Mithat Paşaların başlattığı devrimci geleneğin daha kapsamlı ve derinlikli olarak gerçekleşeceği günlere gebe dir.

Bu sayımıza katkı yapan değerli akademisyenlerimize çok teşekkür ediyoruz.

BİLİM VE ÜTOPYA

ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com

(0 555) 475 82 45

Ahi Evran Üniversitesi

Yarenkür ALKAN

alkanyaren@gmail.com

(0 537) 587 53 77

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Hakan ERENGİN

erengin@akdeniz.edu.tr

(0 535) 852 74 15

Anadolu Üniversitesi

İsmail Eray ÇELEBİ

ieraycelebi@hotmail.com

(0 534) 831 39 69

Ankara Üniversitesi

Melih OKYAY

melihokyay@gmail.com

(0 554) 495 36 78

Bahçeşehir Üniversitesi

Azra Kardelen NAZLI

kardelennazli@gmail.com

(0 554) 566 19 37

Balıkesir Üniversitesi

Alican VARAN

alicanvaran@hotmail.com

(0 506) 919 28 96

Başkent Üniversitesi

Helin ÖZÇELİK

hell_oz91@hotmail.com

(0 507) 919 83 13

Boğaziçi Üniversitesi

Çenk ÖZDAG

oezdath@yahoo.co.uk

(0 534) 651 11 87

Cumhuriyet Üniversitesi

Aykut DİŞ

aykutdis@hotmail.com

(0 554) 957 46 92

Çanakkale Onsekiz Mart

Hüsnâ SARI

husnasari@hotmail.com

(0 537) 386 63 40

Çukurova Üniversitesi

Samet ALTIN

sametalin55@gmail.com

(0 533) 234 67 39

Dokuz Eylül Üniversitesi

Serdar YURTTÇEK

serdaryurtcek@hotmail.com

(0 505) 298 90 70

Ege Üniversitesi

Oytun Ozan KORKMAZ

oytunoymaz@hotmail.com

(0 536) 346 59 50

Erçiyas Üniversitesi

Aykut Alp AVŞAR

malrem_ulopla@hotmail.com

(0 542) 462 07 12

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Güney KARAGÖLLÜ

guneykaragollu@gmail.com

(0 506) 957 24 17

Gazi Üniversitesi

Nesimi Yiğit ERYILMAZ

yigijazz@hotmail.com

(0 535) 311 81 05

Hacettepe Üniversitesi

Elvan KONUK

elvanikonuk2368@gmail.com

(0 506) 971 74 50

Halay Mustafa Kemal Üniversitesi

Mehmet RUM

mehmetrum@gmail.com

(0 541) 414 14 31

İstanbul Üniversitesi

Uğurcan YARIDIMOĞLU

ugurcanyardimoglu@hotmail.com

(0 539) 523 59 24

İstanbul Teknik Üniversitesi

Tekin KAHATEPE

tekinkahatepe@gmail.com

(0 505) 480 00 09

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yolcu ÖZDEMİR

ynkzdemir_08@hotmail.com

(0 507) 764 08 12

Kırıkkale Üniversitesi

Can ALKAÇ

canalkao@gmail.com

(0 535) 788 62 68

Kırklareli Üniversitesi

Selçuk KILIÇ

selcuk.kic@gmail.com

(0 555) 368 82 63

Kocaeli Üniversitesi

Yeşim ÇAKMAK

yesim_cakmak.kou@hotmail.com

(0 538) 601 02 74

Malatya İnönü Üniversitesi

Kurtuluş AKKAYA

kurtulusakkaya@hotmail.com

(0 530) 870 71 56

İstibdada boyun eğmeyen aydın: Mithat Paşa

■	Çiviyazısı	1
■	Forum	4
■	Kapak Prof. Dr. Remzi DEMİR Midhat Paşa ve "devrimci irade"nin doğuşu	10
■	Kapak Halûk Y. ŞEHİSUVAROĞLU Hürriyet ve demokrasi şehidi Mithat Paşa	11
■	Kapak Prof. Dr. Tarık Zafer TUNAYA Mithat Paşa'nın anayasacılık anlayışı	15
■	Kapak Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN İslahhaneler ve Memleket Sandıkları	18
■	Kapak Dr. Bilâl N. ŞİMŞİR Mithat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı ve İngiltere	31
■	Kapak Prof. Dr. Sina AKŞİN Mithat Paşa'nın bir makalesi	49
■	Kapak Cemal Necip GÜREL Mithat Paşa'nın son yolculuğu	53

Müzikte romantik dönem

■ Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOK Weberci çerçeveden kurtulmak	59
■ Ahmet SAY Müzikte romantik dönem	64
■ Arkeo/izlem Erkan İLDİZ Arkeolojik bulguların yorumlandığı üç konferans	72
■ Doğa Tarihinden Notlar Yrd. Doç. Dr. Ali Murat KILIÇ Konodont evrimi	76
■ Bilimin Felsefesi ve Tarihi Vural BAŞARAN Matematiksel fiziğin doğuşu: Archimedes	83
■ Dilime Göre / Kemal KIRAR	87
■ Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi DAYDAY	88
■ Bilim ve Teknoloji Güncesi	89
■ Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE	92
■ Ödüllü Sözcük Bulmacası / Semra LARÇIN	96

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Erdem ÖZDEMİR

erdem_ozdemir@hotmail.com

(0 555) 519 43 07

Marmara Üniversitesi

Emrah ALAN

alanemrah@gmail.com

(0 551) 218 28 28

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Osman BAYRAM

osmanbayram1919@gmail.com

(0 555) 562 88 89

Mersin Üniversitesi

Mehmet AK

mehmetak_33@hotmail.com

(0 537) 788 18 98

Mugla Üniversitesi

Gözen SORGUÇ

gozen_sorguc@hotmail.com

(0 554) 370 84 19

Namık Kemal Üniversitesi

Emre Alkan YÜCEL

emrealkan_18@hotmail.com

(0 530) 292 50 75

Niğde Üniversitesi

Şaziye AYDEMİR

aydemir_16@hotmail.com

(0 534) 839 89 51

ODTÜ

Özge DİNÇ

ozgedinc19@yahoo.com

(0 505) 501 74 27

Pamukkale Üniversitesi

Behiye YARAŞCI

behiye_gs_07@hotmail.com

(0 543) 490 19 28

Sakarya Üniversitesi

Emre AKTAŞ

emreaktas89@hotmail.com

(0 536) 203 88 50

Selçuk Üniversitesi

Emir YEGANEH

dogu.nehir@hotmail.com

(0 537) 846 61 58

Süleyman Demirel Üniversitesi

Semah ÇİĞLA

semhat_1@hotmail.com

(0 506) 952 39 81

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Ali TATLI

aliseyin1@hotmail.com

(0 506) 286 14 03

Trakya Üniversitesi

Gürol Bora ATEŞ

gurolbora@hotmail.com

(0 537) 386 63 40

Uludağ Üniversitesi

Veli ÇOLAK

velico83@hotmail.com

(0 505) 776 14 98

Yıldız Teknik Üniversitesi

Murat TAŞDEMİR

metasdemir@gmail.com

(0 535) 746 73 41

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD

Philadelphia Üniversitesi

Tolga KARAYAYLA

E-posta: tlgkryyl@yahoo.com

Almanya (Güney Bölgesi)

Ulm Teknik Yüksek Okulu

Hakan DAĞISTA NLI (hakan.d@gmx.net)

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi

Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

Çin Halk Cumhuriyeti

Guangco Congliang Üniversitesi

Alihan GÖKDENİZ

alican@biimutopya.com.tr

İngiltere

Queen Mary, University of London

Hatice BALLIKAYA

balikaya18@hotmail.com

Polonya

Varsova Üniversitesi

Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

Rusya Federasyonu

Saint Petersburg Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO

sotnik37@mail.ru

Suriye

Şam Üniversitesi

Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Bilgisizlik-bağnazlık ve kaba güç

İnsan olmanın amaçlarından biri, dinleri, inançları ve tapınma yöntemleri ne olursa olsun, bireylerin bu nedenle birbirleriyle çatışmamalarının, aralarındaki farkı bilerek fakat insanlık adına önemsemeyerek birbirlerini sevgiyle kucaklamalarının sağlanması olup bu amacı bir bakıma bağnazlıkla savaşmak olarak nitelendirebiliriz.

Bu yazımda sırasıyla bilgisizlik, bağnazlık ve kaba güç kavramlarına açıklık getirmeğe çalışacağım.

Bilgisizlik

İnsanların öğrenme, araştırma ya da gözlem yolu ile elde edilen gerçeklerden uzak olması durumudur. Bilgi yokluğu ya da bilgi birikiminde aşırı noksanlık olarak da açıklanabilir. O halde bilgi nedir? Bilgi; öğrenme, araştırma ya da gözlem yoluyla elde edilen gerçek ve kurallardan yararlanarak kişinin veriye yönelttiği anlamdır. Kendiliğinden bilgi sınırlı ve dayanıksızdır. Bilimsel bilgi ise bu tür bilgilerin ilerisinde genellik ve sürekliliği olan dogmatik olmayan, genel tartışmaya açık, başka gereklerin ürünüdür.

Bilgisiz insan, okumayı sevmez ama çok konuşur. Bilgi sahibi olma-

dan fikir sahibi olmayı ilke edinir. Biat kültürünün esiri olmuş toplumlar ya da tembel beyinli toplumlarda bireylerde şu kanı yaygındır: 'O benim yerime düşünüyor' ya da 'büyüklerimiz iyisini bilir'... Böylece beynini kullanmayan beyin tembeli düşünme fukarası bir toplum oluşur.

Bilgisizlik birçok biçimlerde kendini gösterir. Evrende var olan bilgileri düşünsel bir süreçten geçirmeden zihinde toplamak da bilgisizliğin bir başka boyutudur. İnsan beyninin çalışması sonucu ortaya çıkan düşünsel ürünlerden yoksun olan bir insan, akıl yoluyla ve akılcı yöntemle düşünemez. Aklının ermediği olaylara ve olgulara karşı ya kayıtsız kalır ya da bunlardan korkarak gerçekleri araştıran, öğrenen ve savunan kişilerden ya kaçır ya da onlara düşman kesilir. Kısaca, bilgisizlik bireylerde ve toplumlarda akıl tutulmasının başlangıcıdır. Bilgisizliğin toplumsal ve ahlaki

yönleri bulunmaktadır. Bilgi ve bilgisizlik bazı kişilere diğer insanlar tarafından belirli koşullar altında yakıştırılan bir durumdur. Örnek olarak toplumsal değer yargılarına, örf ve adetlere göre değişen konular veya pozitif bilimler hakkında detaylı bilgi sahibi olmamak gerçek bilgisizlik değildir. Gerçek bilgisizlik, doğruluk, alçakgönüllülük, dayanışma, iyilik ve tolerans gibi erdemleri değerlendirememektir. Bilgisiz bir insan, bu erdemlerin karıştılarıyla aralarındaki farkı ayırt edemediği için onları yanlış anlar ve yanlış uygular. Sistematik bilginin gelişmesiyle bilgisizlik olasılığı da artar. Sistematik bilgi, olaylara ve nesnelere, geleneğin baktığından farklı bir gözle bakmaya çalışır. Bizi, bilinmeyen yaratmaya, hayal etmeye ve keşfetmeye giden bir yolculuğa çıkarır. Monotonluğu reddetmemizi ve geleneğe güvenmekten vazgeçmemizi sağlar. Her şeyi sorgular. Gelişme ve bilgi olmasa, az gelişmişlik ve bilgisizlik gibi kavramlar söz konusu olmaz. Bilgisiz bir insan mutlaka bir şeye dayanmak ve bağlanmak gereksinimini duyar. "özgür düşünce"den uzaktır. Bu nedenle de zihinsel evreni, gücüyle tutunduğu önyargılarla ve dogmalarla doludur. İnsan kendi kendine düşünmesini de öğrenmelidir. Düşünme aklın bir işlevidir, böylece akıl edindiği bilgileri yeniden gözden geçirir ve tartışır. Okumak ve öğrenmek bir kişinin özgür iradesiyle yapabileceği şeydir. Fakat düşünmek böyle değildir. Konuya duyulan ilgi ile beslenmelidir.

1928 doğumlu ABD'li yazar Alvin Toffler'in "Yeni Güçler Yeni Şoklar" adlı kitabında vurguladığı gibi "Küreselleşen dünyada bilgi paylaşılmakta ve herkesçe ulaşılabilen, kullanılarak üretilmektedir. Her zaman bilginin daha fazlası oluşturulabilir. Karşılıklı olarak aynı bilgiyi, birbirimize yararlı ya da birbirimize karşı kullanabiliriz. Bu süreç içinde daha yeni bilgiler üretebiliriz. En yüksek kalite güç bilginin kullanılmasından ortaya çıkar. Şiddette, servette tanımları bakımından güçlülerin ve zenginlerin elindedir. Bilginin en devrimsel özelliği ise zayıfların ve yoksulların da sahip olabileceği bir şey olmasıdır".

Bağnazlık

Bir inancı, bir ülküyü, bir geleneği, bir göreneği bir ilkeyi, bir bilgiyi, bir düşüncüyü, bir yorumu ya da bunların bir kaçını körü körüne bağlılıkla ve aşırı ölçüde inatla savunarak, ondan başkasını ya da başka türlüşünü de benimseyebilme eğilimini kesinlikle gösterememe olgusudur.

Bağnazlık, bilgisizliğin, durağanlığın ve değişmezliğin destekleyicisidir. Bilgi gelişimine, tartışmaya, eleştiriye ve toleransa kapalıdır. Bağnazlık, bir bakıma, kişinin bir türlü sınırlanmadığı bir olumsuz tutkudur. Bağnazlık salt dinsel inançlarla sınırlı olmamakla beraber, özellikle dinsel inançlar alanında kendini gösterir. Bağnazca tutum ve davranışlarla, toplum hayatının hemen her alanında karşılaşmak mümkündür.

"Bağnazlık ve bilinç aynı beyinde yaşayamazlar. Birinin varlığı diğerinin yokluğudur. Bilinç bireyin tek başına düşünme yetisidir. Her bilinç bireyseldir. Bilinç bireyi saygıya değer ve sorumlu kılar. Bilinçli insan düşünsel ve ruhsal bağlamda kendi yaşamını kendisi belirleyebildir, kendine yönelik soruları, şüpheleri olanır. Çeşitli dünya görüşlerini, çeşitli dinleri sorgulayan, tartışabilen, karşılaştırmalı incelemelerde bulunabilen, örf ve gelenekleri sorgulayabilen, gerçek olarak önüne sürülen düşünce ve ideolojiyi elekten geçirebilir. Kendi düşünce ve ruhsal yapısının bireysel özelliklerini bilir" (Türkdoğan, 2012).

*Bağnazlık, bilgisizliğin, durağanlığın ve değişmezliğin destekleyicisidir.
(Çizim: Vahit Akça)*

Davranışlarımız, aklımızın ve düşüncemizin sonucunda belirirler. Bireysel varoluşun en temel iki gereksinimi olan "bağlanma" (insanın kendisi için önemli olan kişi ile güçlü yakınlık kurma eğilimi) ve "özgürlük" gereksinimleri insanın içinde yan yana ve de birlikte vardır. Akıl her özgür insan için doğru olanı önerir. Davranışları belirleyen bir içgüdü akıl gücünden daha güçlüyse kişiyi, lideri izlemeye ve kendi benzerleri ile bir arada olmaya iter. Yaratıcı aklın gelişip olgunlaşması ise bağımsız ve özgürlüğe sahip olabilmesine bağlıdır. (Demir, 2012).

Bağnazlığın kapsamı:

İnsanı kolayca tutsak alan inançların başında dini inançlar, sonra ahlaki kurallar ve sonra da siyasi öğretiler gelir. Ana gruplar olarak:

- Dinsel,
 - Düşünsel,
 - Töresel
- bağnazlıklar düşünülebilir.

Bağnazlığın nedenleri:

- Bilgisizlik,
- Özgür olamamak,
- Siyasal ve ekonomik baskı.

Bağnazlığın sonuçları:

Us güçsüzleşir, tembelleşir. Us ve birey özgürlüğünü yitirir. Hoşgörü kaybolur. Eleştirel ortam kalmaz. Toplumsal uyum ve uzlaşma zorlaşır. Dayanışma ve ya-

rarlı sonuçlar elde edilemez. Toplumlarda barış ortamı kurulamaz. Bireysel ve toplumsal evrimler yavaşlar.

Unutulmamalı ki: değişmeye uyabilen, kimliği güçlü olan toplumlardır. Onlar değişmeyi özümseyerek kimlikli kalırlar (Kuban, 2012).

Kime "bağnaz" denir?

Ülkemizin önemli felsefecilerinden Prof. Dr. Ahmet İnam'ın "Bağnazlığa Bir Bakış" adlı makalesinde bağnazlığı gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan çok geniş bir çerçeveye oturtuyor. Onun yaklaşımıyla:

"Öğrenemeyen, dönüşemeyen, seçenekleri göremeyen, kendi iç âleminin ayırında olmayan, dışa açılmayan, değer üretmeyen, özgüveni olmayan, düşünme sürecinde yanlışlar yapan, çıkarımlarında, çözümlemelerinde sorunları olan, düşüncelerinin mantıksal çatısı bozuk olanlar bağnazdır. Çevre baskısı altında ezildiğini düşünen, bedenini ve inançlarını belirleyen güçleri tanıma çabasında, sorgulama uğraşında olamayan, birlikte yaşamayı öğrenemeyen, zaman içindeki gelişmelere ayak uyduramayanlar bağnazdır. Bağnaz kişi aklını kullanma yerine inanmayı tercih eder." Papağanlar gibi düşünmeden konuşanlardır.

Bağnaz kişi, bir gün kendi düşüncelerinin ve tutumunun yanlışlığının farkına varsa bile, kendisini bunlardan kurtaramaz. Bu nedenle de bağnazlıktan korunabilmenin etkili yolu, **özgür düşünce** sahibi olmaya çalışmaktır. Bağnaz insan ille de "bilgisiz" olmayabilir. Fakat bilgilerini dondurmıştır. Bu durumu koruyabilmek için, kendi bildiklerinin doğruluğuna kuşku ile bakan düşüncelere de düşman kesilir. Eğer bu düşmanlık, korku duygusuyla karışacak olursa, saldırganlaşır.

Kısaca bağnazlığı oluşturan öğeleri önce **bilgisizlik**, sonra **korku** ve **bilinçsiz alışkanlıklar**, daha sonra da **çıkar kaygıları** olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sonuçlarını ise şöyle sıralayabiliriz:

- Dogmalara boyun eğmek,
- Aydınlıktan kaçmak,

- Bilinmezden ve gizli güçlerden yardım ummak,
- Bilimsel ve ussal gerçeklerden uzaklaşmak,
- Her ne pahasına olursa olsun kendi bağlanışlarını benimsetmek,
- Kendi bağlanışları ile uyumlu olmayı ezmek.

Kaba güç

Bir şeyi ele geçirmek, egemenlik sağlamak ve üstünlüğü göstermek amaçlarıyla kullanılan, salt bedensel nitelikli ya da salt özdeksel (maddi) olanaklara dayanan güçtür.

Çünkü kaba güç, bilgiden, duygudan, sevgiden, anlayıştan, toleranstan, hoşgöründen hak ve adaletten, dolayısıyla erdemden yoksun bir güçtür. Emre Kongar'ın 14 Şubat 2012 tarihli köşe yazısında belirttiği gibi, "Kaba gücün mantığı yoktur. Çünkü ancak ilkel dürtülerle hareket eder. Kaba gücün hukuku yoktur. Çünkü yargılamayı da infazı da kendisi yapar. Kaba gücün utanma duygusu yoktur. Çünkü vicdanı yoktur." Günümüzde medyada, hukukta ve siyasette egemen kaba güç olduğu görülmektedir. Kısaca kaba güç kültürüne, her yerde rastlanmaktadır.

Kaba güç kullanılarak ne sağlanır?

Bireysel ya da toplumsal kötü (olumsuz) tutkular geçici olarak doyuma kavuşturulabilir; maddi emeller gerçekleştirilebilir. Evrensel düzeyde insanın evrimsel gelişmesi geciktirilir. Kaba güç, insanları ve toplumları kırımlara ve yıkımlara sürükler; yaşamın tüm sevinç ve mutluluklarını ortadan kaldırır; olumsuz tutkulara yol açar ve adaleti yok sayar ya da yok eder. Bu nedenle, güç edinmeyi isterken bilinçli olmak, edinilen gücün de iyi ve doğru bir şekilde kullanıp güzellikle donatmayı başarmak gereklidir.

Güç ile bütünleşen bilim ve akıl güzellikle yönelik değilse, er ya da geç insanın ve insanlığın zarar görmesine neden olur. Güzellik ile süslenmeyen güç, sevgiyi tanımayan ve sevecenliği bilmeyen bir "kaba güç" olmaktan öteye gidemez.

Sonuç

İnsan olmanın amaçlarından biri, dinleri, inançları ve tapınma yöntemleri ne olursa olsun, bireylerin bu nedenle birbirleriyle çatışmamalarının, aralarındaki farkı bilerek fakat insanlık adına önemsemeyerek birbirlerini sevgiyle kucaklamalarının sağlanması olup bu amacı bir bakıma bağnazlıkla 'savaşmak' olarak nitelendirebiliriz.

Bizler bilgili ve aydın insanlar olmak zorundayız. Bu nedenle bilgilerimizi sürekli yenileyerek, geliştirmeliyiz. **Ünlü Alman şairi Bertolt Brecht'in (1898-1956) dediği gibi, "Savaşırken kaybedebilirsin, savaşmazsan çoktan kaybetmişsin demektir".** Immanuel Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" adlı yapıtında 1784 yılında verdiği tanımıyla "Aydınlanma, insanın kendi eksikliği ile düşmüş olduğu bir ergin olmayış durumundan (insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğu

olmadan kullanamaması durumu) kurtulup aklını kendisinin kullanmaya başlamasıdır".

Dünyayı aydınlatıp insan soyunun ilerlemesine katkıda bulunmuş olanlar doğrudan doğa kitabından yararlananlardır. Bir insanın düşünceleri, içinde gerçeği ve yaşamı barındıracaksa, bunlar onun kendi temel düşünceleri olmalıdır. Bir insanın kendi kendine düşünerek bulunduğu doğru, doğal bir uzuv gibidir.

Bir insanın bilimsel düşünme yöntemini, düşünce ve eylemlerinde kullanarak ulaştığı bilimin yol göstericiliği, kişinin düşünce ve eylem evrenine yansır. Böyle bir kişi, her şeyden önce düşünüp ulaştığı yargılarında, ürettiği düşüncelerinde hoşgörülü, bunların yansıdığı eylemlerinde eleştiriye açıktır.

Tüm bunlardan ötürü, bir insanın görevlerinden biri bir yandan bağnazlıkla savaşma, öte yandan kendi bilgi ve düşüncelerinde herhangi bir şekilde bağnazlığa düşmekten sakınmak olmalıdır. İnsanlık, bireyleri kendi yaklaşımı doğrultusunda olgunlaştırmaya çalışan bir gelişim sürecinde olmalıdır. Bu nedenle, aydınlatma, bilimsel bilgiye önem verme, her fikri tartışmaya açık olma düşüncesi aslında "insan olabilmekten başka bir şey değildir".

Kaynaklar

- 1) Ahmet Aydoğan (2009). *Düşüncenin Çağırısı* (Çeviri) Say yayınları, İstanbul.
- 2) Ahmet İnam (2008). *Bağnazlığa Bir Bakış, Cogito, Sayı 53, 135-145.*
- 3) Alvin Toffler (1992). *Yeni Güçler Yeni Şoklar* (Çev. Belkis Dişbudak Çorakçı), Altın Yayınevi
- 4) Doğan Kuban (2012). *Satıcı mı olacağız, müşteri mi? Cumhuriyet Bilim Teknoloji, Sayı 1300, sayfa 2.*
- 5) Emre Kongar (2012). *Kaba kuvvet, Cumhuriyet gazetesi (14.02.2012)*
- 6) H. İbrahim Türkoğlu (2012). *Ecinnilli bir İktidar: Mollakrasi Psikanalitik Çözümleme, Bilim ve Ütopya, Sayı: 212, 6-7.*
- 7) Kurtuluş Dinçer (2009). *Felsefe Düşünmenin Yolları* (Çev. J.M. Bochenski), Bilgeşu Yayıncılık, Ankara.
- 8) Remzi Demir (2012). *Bilimin "Özgür-ustası"ı, Bilim ve Ütopya, Sayı: 212, 79.*
- 9) Server Tanilli (2006). *Yaratıcı Aklın Sentezi: Felsefeye Giriş* (12. Baskı), Alkım Yayınevi.

Kaba güç, insanları ve toplumları kırımlara ve yıkımlara sürükler; yaşamın tüm sevinç ve mutluluklarını ortadan kaldırır.

Bilim insanları ve emek örgütlerinden 4+4+4'e tepki!

Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi: "4+4+4'ün hiçbir bilimsel temeli yok!"

Bir ülkedeki eğitim sistemi ve bunun uygulanmasını içeren model değişiklikleri, ancak daha önceki sistem ve uygulamalar bilimsel değerlendirmelerle ele alınıp gelişim ve değişimin zorunlu olduğu saptanır, gerekli olabilir. Böyle bir bilimsel değerlendirmeye dayanmayan değişiklikler, insan gücü açısından olduğu kadar ekonomik açıdan da savurganlığa neden olur.

Önerilen 4+4+4 modelinin ilk kademesi olan 4 yıllık eğitim kavramı hiçbir bilimsel temele dayanmamaktadır. Bilimsel araştırmalara göre çağ nüfusu bilişsel gelişim açısından ayrıştığında, 7-11 yaş somut işlemler, 12 yaş üstü ise soyut işlemler dönemleri olarak belirlenmiştir. Dördüncü sınıftaki bir çocuğun, somut işlemler döneminin tam ortasında iken ilköğretimin ikinci kademesine geçmesi, bilimsel veriler ve bulgulara ters düşmektedir. Ayrıca, çocukların soyut işlemler dönemine girmeden bir öğretim kademesini tamamladığı hiçbir gelişmiş ülke bulunmamaktadır.

İlköğretim birinci kademedен sonra, öğrencilerin açık öğretim ve evde eğitim gibi olanaklarla da öğretim görebilme önerisi, özellikle alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen kız ve erkek çocuklarını okullaşma süreci dışına çıkaracak ve şu anda çağ nüfusunun % 98'inin yer aldığı ilköğretim eğitimi içinde bulunma oranını, bu gruplar aleyhine düşürecektir. Bir ülkenin insan hakları açısından görevi, ilköğretimde çağ nüfusunun tümünü kapsamaya iken önerilen modelde bu ilke büyük tehlike altına girmektedir. Böyle bir eşitsizlik, insan hakları açısından olduğu kadar insan gücü niteliğinin düşmesi açısından da eleştiriye açıktır.

Farklı özellikleri olan çocukların kaynaştırma kavramı içinde eşit ortam ve eğitim olanakları ve içeriğine sahip olmaları amaçlanırken, önerilen modelde bu çocukların da büyük çoğunluğu ilk 4 yıl sonunda okullaşma sürecinden mahrum olabilir. Bu durumun, yukarıda sözü edilen insan hakları ve eşitlik ilkelerinde sorunlar oluşturması beklenir.

Önerideki ikinci 4 yılın mesleki ve teknik yönlendirmeyi içermesi, bilimsel açıdan kabul edilir bir seçenek değildir. On yaşındaki bir çocuğun ilgi, yeti, bilgi ve becerileri, kalıcı bir hale gelmemiştir. Bilimsel veriler, bu alanlardaki değişmezliğin ergenlik dönemi sonunda bile oluşmadığını açıkça göstermiştir. On yaşındaki çocukları ömür boyu çalışacakları alanlara yönlendirmek, bilimsel açıdan olası değildir. Bilimsel veriler ilgi, bilgi, yeti ve becerilerin

15 yaşlarında bile kararlılık göstermediğini ve kaygan bir zeminde olduğunu saptamıştır. Bu nedenle 9-10 yaş gibi bir gelişim döneminde, çocukları bu tür seçimleri yapmaya zorlamak, hiç bir bilimsel veri ve sonuçla bağdaşmamaktadır.

Eğitim sistemimizde yapılacak değişikliklerin bilimsel veriler ışığında gerçekleşmesi, farklılıklar açısından büyük kaynak, enerji ve birikimi içinde barındıran toplumumuzun insan gücünü donanımlı hale getirmemizde etkin olacaktır. Eğitim Fakültesi'nde çalışan bilim insanları olarak bu konudaki duyarlılığımızı, dayandığı bilimsel temeller ışığında iletiyor, bu olguyu gerçekleştirme gücüne toplum olarak sahip olduğumuzu düşünüyoruz.

ODTÜ Eğitim Fakültesi: "4+4+4 geriye gidişe işaret ediyor"

Kanun teklifinde mesleki eğitimdeki ve rimsizliğin nedeninin, öğrencilerin mesleki eğitime daha erken yaşlarda yönlendirilmemesi olduğu belirtilmektedir. Bu bir varsayımdır ve hiçbir bilimsel desteği yoktur. Bilimsel gerçekler doğrultusunda 10 ya-

şındaki bir çocuğun mesleğe yönlendirilmesi çocuğun doğası ve geleceği açısından uygun değildir. Henüz somut işlem dönemini tamamlamamış, benlik algısı oluşmamış, mesleklerle yönelik tutum ve ilgileri gelişmemiş, yeteneklerinin farkında olmayan, özetle gelişimsel olarak gelecekteki mesleğine yönelik karar vermeye hazır olmayan 10 yaş çocuklarının bu yaşta rehberlik servisi aracılığı ile belirli bir mesleğe yönlendirilmesi çağdaş eğitim ve kariyer gelişim ilkelerine aykırıdır. Her ne kadar daha sonraki aşamalarda çocuğa esneklik sağlanacağı ve isterse başka bir alanda mesleki eğitime devam etme ya da genel eğitim kanalına geri dönme şansı verilse de, geçen zaman çocuğun mesleki gelişimi ve eğitimi açısından geri dönüşümez zararlar ortaya koyacaktır. Almanya ve Avusturya gibi birkaç Avrupa ülkesi dışında erken yaşlarda mesleğe yönlendirmeyi ve mesleki eğitimi ön plana çıkaran gelişmiş ülke yoktur. (Bu ülkelerde de mesleki eğitime devam eden öğrenciler için genel eğitime geri dönme esnekliği ve yükseköğretime giriş çok sınırlı olduğu için mesleki eğitime başlama yaşının daha ileri yaşlara bırakılması planları yapılmaktadır.) Teklifte örnek olarak gösterilen ABD ve İngiltere gibi ülkelerde mesleki eğitim önemli ölçüde ortaöğretim sonrasına bırakılmaktadır. Çünkü 4-14 yaş arası mesleki gelişim açısından büyüme dönemi-

dir. Bu yaş döneminin bitimi ile psikososyal, duygusal ve bilişsel olarak belirli bir olgunluğa ulaşan öğrenciler, ancak 14 yaşından itibaren hangi mesleklerin kendileri için uygun olduğu konusunda fikir sahibi olabilirler. Ülkemizde de mesleki eğitimin kısaltılması ve geciktirilmesi ihtiyacı ortada iken mesleki eğitimi 4. sınıftan itibaren başlatmak eğitim alanında geriye gidişin bir göstergesi olacaktır. Özetle mesleki eğitime yönlendirmede 8 yıllık zorunlu eğitimin sonunda yaşadığımız sorunlar ve ortaöğretim düzeyinde yapılan yüksek yatırıma ve çok sayıda program değişikliğine rağmen verimli ve etkili olmayan bir mesleki eğitim sistemimiz varken; ortaöğretim düzeyindeki mesleki eğitim sorunlarıyla ilgili bilimsel toplantılarda mesleki eğitimin kısaltılması ve geciktirilmesi önerileri ön plana çıkarken, bu teklifin, tam tersine mesleki eğitime daha erken yaşlarda başlamanın önünü açması eğitim reformlarında geriye gidişe işaret etmektedir.

Zorunlu eğitimin bazı çocuklar için tamamıyla açık öğretim kanalıyla yürütülmesi özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş yörelerimizdeki çocukların okula gönderilmesini olumsuz yönde etkileyecektir. Yani yasal bir zorlama ile çocuğunu okula gönderen aileler, bu yolu çocuğu okula göndermemek için bir kaçış yolu olarak kullanabilir. Şu anda yürütülen açık öğretim ve akşam öğretimi uygulamalarında niteliğin düşük olduğu açıktır. Bu uygulamayı daha erken yaşlara çekme, bu çocukların 4. sınıftan itibaren nitelikli temel eğitimden yoksun kalmaları sonucunu doğurabilir. Özellikle yeni önerinin yoksul ailelerin, (örneğin ailesi tarım işçileri) çocuklarının okula devamını olumsuz yönde etkileyeceği açıktır.

Kesintisiz eğitim her çocuk için vazgeçilmez olan ve onun bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimi açısından gerekli olan temel eğitimin kesintiye uğramaması anlamına gelmektedir. Mesleki gelişim açısından da 5-14 yaş arası öğrencilerin örgün eğitim kurumlarına devam etmesi azami önem taşımaktadır. Bu eğitimin bir, iki ya da üç kademede verilmesi program tasarımı ve fiziksel ortamların düzenlenmesi ile ilgili bir konudur. Ancak böyle bir esneklik, ikinci kademenin farklılaştırılması, "açık öğretim," "mesleki eğitim," "evde eğitim" gibi kavramlar altında çocuğun temel eğitimden yoksun bırakılması anlamına gelmemelidir. Özellikle açık öğretim ve evde eğitim seçenekleri, öğrencilerin bir bütün olarak gelişimleri için gerekli olan okul ortamından da yoksun kalmalarına neden olacaktır.

Eğitim alanında çalışan bilim insanları olarak bu tür radikal değişimleri hayata geçirmeden önce konunun taraflarıyla detaylı olarak tartışıldıktan sonra uygulamaya geçirilmesinin doğru olduğunu düşünüyoruz.

Ege Öğretim Elemanları Derneği: "Hükümet değişiklikleri özünü gizliyor"

Eğitim gibi temel bir ulusal sorunla ilgili olarak teklif edilen bu değişiklikler siyasi iktidar dışında toplumun büyük kesimi tarafından benimsenmemekte, ancak mevcut ortamda koşulları nedeniyle bu değişikliklerin çıkış noktası ve ardındaki örtülü nedenleri yeterince ve gereğince tartışılmamaktadır. Çünkü siyasi iktidar, tartışma olanağı veriliyor izlenimi yaratıp karşı görüş çevrelerini baskı altında tutmakta, karşı görüş yanlılarını azarlamakta ve korkutmaktadır. Böyle bir ortamda da sağlıklı bir tartışma yapılamaz ve de yapılamamaktadır.

Siyasi iktidarın bu olumsuz tavrına ve ortamın uygunsuzluğuna rağmen yapılabilen tartışmalar da ilkesel bir temelde değil ayrıntılara boğularak yapılmakta, böylelikle de bu değişikliklerin gerçek amacı ve özü gizlenmekte ya da görülememektedir.

Hâlbuki demokrasi kültürü ve sosyal refah açısından gelişmiş çağdaş ülkeler eşit ve nitelikli bir temel eğitimi sosyal devletin en önemli unsuru sayarlar. Bunun içindir ki, eğitim gibi uzun soluklu politika ve yatırımlarla şekillenecek bir devlet hizmetinde toplumun tüm katmanlarının görüşlerini alarak ortak akılla çağdaş eğitim düzenlerini kurgularlar ve sürekliliği benimserler.

Yükseköğretim sisteminin bileşenleri olarak üniversite öncesi dönemdeki eğitimden beklentimiz, eleştirel ve analitik düşünceli özümsemiş, araştırmayı sorgulamayı sürdüren, yaratıcılığı bastırılmamış, yenilikçiliği özendirilmiş, çağdaş ve humanistik değerlere sahip bir neslin yetiştirilmesidir.

Bu bağlamda EGÖDER'in, siyasi iktidarın "İlköğretim ve Eğitimde" yapmak istediği değişiklikler konusundaki görüşleri şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin eğitim ve öğretim ilkeleri yıllarca tartışılarak evrensel normlara ve bilimsel gerçekliklere uygun bir biçimde belirlenmiştir. Elbette yine evrensel normlara ve bilimsel gerçekliklere dayalı olmak koşulu ile bu ilkeler yeniden tartışılabilir ve değiştirilebilir.

Ancak,

-Bu ilkeler içerisinde "dindar gençlik yetiştirme" ilkesi yoktur ve de asla olmamalıdır.

-Bu ilkeler içerisinde "kindar gençlik yetiştirme" ilkesi yoktur ve asla olmamalıdır.

-Bu ilkeler içerisinde karşı görüş ve uygulama sahiplerinden "intikam alma" ilkesi yoktur ve asla olmamalıdır.

-Bu ilkeler içerisinde "toplumun dinselleştirilmesine hizmet" ilkesi diye bir ilke yoktur ve asla olmamalıdır.

-Bu ilkeler içerisinde "eğitim ve öğretimi inançsal temeller ve veriler üzerine oturtmak" gibi bir ilke yoktur ve asla olmamalıdır.

EGÖDER, yapılmak istenen değişikliklerin evrensel ve bilimsel normlara uygun olmadığına inanmaktadır. En üst düzeydeki Hükümet çevrelerinin ve yetkililerinin açıklamaları da bu kuşkuyla haklı gösterir niteliktedir.

Eğitim-Sen: "Çocuk emeği sömürsünün önü açılıyor!"

Yasa teklifinin alt komisyonunda düzenlenen 12. maddesi ile çocuk emeği sömürsünün önü sonuna kadar açılmaktadır. Bir önceki teklifte yer almayan bu düzenlemeye göre, on çalışanı olan bir işletmeye sınırsız stajyer meslek lisesi öğrencisi çalıştırma hakkı tanınmaktadır. Oysa Mesleki Eğitim Kanunu'nda yer alan haliyle en fazla o işyerinde çalışanların onda biri kadar stajyer çalıştırma hakkı tanınmaktadır. Alt komisyonunda şekillendirildiği haliyle teklifteki 12 maddeye göre bu oran sınırı kaldırılarak işletmelere ucuz işgücü olarak diledikleri kadar öğrenci istihdam etme olanağı sunulmaktadır. Torba yasada meslek lisesi öğrencilerinin cebindeki üç kuruşa göz diken AKP, şimdi de çocuklarımızın ucuz ve güvencesiz işgücü olarak sömürülmesine sonuna kadar olanak verecek bir düzenlemeye imza atmaktadır. Torba yasa döneminde de çok fazla tartışmaya neden olan bu konuya dair AKP'nin yeniden adım atması manidardır.

Eğitim Sen olarak teklifin bu haliyle, eğitim sisteminin ticarileştirilmesine ve çocuklarımızın ucuz iş gücü olarak sermaye çevrelerinin hizmetine sunulmasına daha fazla hizmet edeceği kanısındayız. Hangi amaçlarla gündeme getirildiği belli olan bu düzenlemenin, geri çekilmesini istiyoruz. Bu kapsamda zorunlu eğitimin süresi ve içeriği ideolojik kaygılarla değil, bilimsel veriler ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmelidir.

Eğitim-İş: "Amaç öğrencileri tarikatların kucağına itmek"

Eğitim-İş olarak zorunlu eğitim süresinin uzatılmasını doğru bulmakla birlikte, ilköğretimin 4+4 şeklinde kesintili olarak düzenlenmesinin gizli ideolojik amaçlar taşıdığına inanıyoruz. AKP tarafından hazırlanan bu düzenleme, 8 yıllık zorunlu eğitim nedeniyle kapanan imam hatip okullarının orta kısmını yeniden hayata geçirme planının bir parçasıdır. Siyasal iktidar, yönetime geldiği 2002 yılından bu yana eğitim sistemimiz üzerinde sürekli değişiklikler yaparak kendi politikasına uygun bir eğitim sistemi oluşturma gayreti içinde olmuştur. Yapılacak bu yeni düzenlemeyle Sayın Başbakanın hayalini kurduğu "dindar neslin" yetiştirilmesine yardımcı olacak imam hatip okullarına, 4. sınıftan itibaren devam etme olanağı sağlanacaktır. Ayrıca yasal düzenlemenin ilköğretimin birinci kademesinden sonra öğrencilerin açık öğretim sistemi ile kalan kademeleri tamamlamasına olanak sağlaması, temel eğitim çağındaki çocukların eğitim sürecinden koparak okul-

dan uzaklaşmalarına neden olacaktır. Bu durum, okula devamlarını sağlamakta zorlandığımız kız öğrencilerimizi olumsuz yönde etkileyecektir. Kırsal kesimde eğitim gören kız çocuklarımız, ilköğretimin birinci kademesinden sonra eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalacaklardır.

AKP'nin dayattığı kanun teklifi ile birlikte ilk 4 yıldan sonra, henüz 10 yaşında olan çocuklar çıraklık eğitim merkezlerine yönlendirilerek, ülkemizde oldukça yaygın olan, çocukların psikolojik, fiziksel, sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen ve çocuk istismarını kamçılayan "çocuk işçiliği" daha da yoğun bir şekilde yaşanacaktır.

Teklifin yasalaşması ile birlikte Seviye Belirleme ve Yönlendirme Sınavları birinci kademe 4. sınıfa kadar inecek, sınav odaklı eğitim sistemimiz daha da çekilmez bir hal alacaktır. Buna bağlı olarak özel dersane sayıları çığ gibi artacaktır.

Hazırlanan bu yasa teklifiyle amaçlanan, öğrencileri cemaatlerin ve tarikatların kucağına iterek çağdaş, bilimsel, akılcı, laik eğitim sistemini ortadan kaldırmaktır. Uygulama ile Atatürk'ün liderliğinde kurulan cumhuriyetin en önemli kazanımlarından olan ve milli eğitimde birliği esas alan Tevhid-i Tedrisat ortadan kaldırılarak, tekrar ikili eğitim sistemine dönüşmesi hedeflenmektedir.

İlkim Ozan Yayınları

*İnsan gözleriyle bakmaz,
okuduklarıyla görür...*

ATATÜRKÇÜLÜĞÜN KURTULUŞ SAVAŞI
Taylan ÖZBAY

"Taylan Özbay, Atatürkçüleri bir özleştirilme davet ederken; Cumhuriyet devrim ve illerinin gerçek savunucularının, Atatürkçülük maskesine giyilen rolş ynbartık, etkilik ve kapitalizmle yüzleşmeden, maruz kaldıkları saldırıyı savuşturamayacaklarını altını bir kez daha kalınca çiziyor..."

KELEBEĞİN ÖMRÜ VE ÖLÜMÜ
Halit PAYZA

"Eğemen ideolojinin sanat diye kabul ettirmek istediği bu sanat anlayışı içinde, sanatın yerel, evrensel yasanın yok sayıldığında, geride oman yasanın kalıyor. Oysa yaşam bir kelebeğin ömrü kadar ve bir kelebek kanatlarında bütün güzelliğinden taşır."

SATIŞ NOKTALARI: DRR Mağazaları, Remzi Kitabevi Şubeleri, Kitapın Mağazaları, ANKARA: Turhan Kitabevi, Bilgi Kitabevi, İSTANBUL: Kabalcı Kitabevi, Doğu Kitabevi, İZMİR: Sergi Kitabevi, Yalın Kitabevi, BURSA: Fıral Kitabevi, ÇANAKKALE: Aygün Kitabevi, MERSİN: Karadeniz Kitabevi, ZONGULDAK: ZŞahaf Kitabevi, Ada Sırtı Müzik & Kitap Evi, Mersin Kitabevi, Zonguldak Kitap Sarayı
İNTERNET SATIŞ NOKTALARI: www.idefix.com, www.kitapyurdu.com, www.dr.com.tr, www.pandora.com.tr, www.kitapan.com.tr, www.dogulkitabevi.com

İLKİM OZAN YATIRILARI: www.ilkimozan.com, Tel ve Belpagececi : 0242 227 11 94

Midhat Paşa ve "Devrimci İrade"nin doğuşu!

Tarihçilerimizden Bekir Sıtkı Baykal (1908-1987), *Mithat Paşa, Siyasi ve İdari Şahsiyeti* (Ankara 1964) adlı eserinde, 1876 senesinde ilan edilen [ve bu yıl 135'inci yıldönümü kutlanmayan] Birinci Meşrutiyet'in (23 Aralık 1876 - 13 Şubat 1878) temel niteliği konusunda şunları söylemektedir:

"Bu şartlar içinde, devlet ricali, ne yapılmak gerektiği hakkında uzun uzun düşünmeğe başladılar. Başta Mithat Paşa'nın bulunduğu ve genel olarak 'Yeni Osmanlılar' diye adlandırılan bir grup aydınlar, fenalığın asıl kökünü Padişahın keyfî idaresine dayanan, mevcut sistemde buluyorlar, Hükümdarı, aklının estiğine göre davranışlarından alıkoyacak bazı kayıtlar altına almayı zaruri sayıyorlardı. Bu ise, ancak devletin şeklini değiştirip, mutlakiyet yerine meşrutiyet rejiminin kurulması gibi devrimci bir hamle ile mümkün olabilirdi.

1839'dan beri uygulanmakta olan Tanzimat rejimi, böyle bir şey düşünmemişti. Avrupa örnek tutularak, getirilen yenilikler, eskilerin yerine değil, yanına konmuştu. Eski ile yeni, yan yana durdukça da, ikisi arasında ölüm kalım mücadelesinin eksik olmayacağı anlaşılmıştı. Şu halde, Tanzimat zihniyetini bırakmak, yeniyi, eskinin yanına değil, yerine koymak lâzım geliyor, buna da her şeyin başı olan devletin şeklinden başlamak en uygun bir tedbir sayılıyor-du."⁽¹⁾

Öyleyse şurası çok açıktır ki Tanzimat bir "réformation", ama Meşrutiyet bir "révolution"dur!

Meşrutiyet, Kânûn-ı Esâsî'yi koyarak ve Meclis-i Mebûsân'ı kurarak, Patrimonyal Devlet'in mutlak iktidarını tahdit etmek ve Türkiye'yi çağdaş bir rejime kavuşturmak istemiştir. An-

cak, çok iyi bilindiği üzere, bu siyasi proje başarısız olmuş ve mimarı, Midhat Paşa (1822-1884) sürgüne gönderildiği Tâif'te boğdurulmuştur.

"Midhat Paşa Devrimi", neden başarısız olmuştur?

Bunun en önemli nedeni, büyük bir olasılıkla, geçmiş asırlar öncesine [hatta tarih-öncesi çağlara] uzanan ve Ortadoğu'da farklı zamanlarda-mekânlarda farklı hüviyetler altında hayatıyet kazanan Patrimonyal Güdüler'dir ki bu güdüler, hem yönetenleri hem de yönetilenleri gütmüş ve toplumsal değişmeyi [ve bu bağlamda gelişmeyi] sağlayacak düşünceleri ve uygulamaları durdurmuştur.

Bu sebeple bilim, felsefe ve edebiyat gibi düşünsel etkinliklerin, bu topraklarda asırlar boyunca yaratıcı olamayışlarına pek de şaşmamak gerekir. Yaratıcı olamamışlardır; çünkü âlimlerin ve şâirlerin [ve dolayısıyla bunlar tarafından yönlendirilen diğer bireylerin] zihinlerini, Patrimonyal Yönetim'in iktidarını zaafa uğratabilecek tehlikeli (!) noktalara sürüklemesinden endişe duyulduğu için, "yaratıcılık yeteneği", hukukî ve idarî enstrümanlar tarafından dâimî bir biçimde baskı altında tutulmuştur.

Bu nedenle, sorun dinî olmaktan ziyade siyasî imiş gibi görünmekte-

dir! Çünkü, sonuç itibarıyla fakihler ve kadılar da birer "memur"dur ve dolayısıyla Sultan'ın buyruklarını tatbik etmekle görevlidir.

Evet, "Birinci Meşrutiyet" tecrübesi başarısız olmuştur; bununla birlikte, ardında küçümsenmesi mümkün olmayan önemli bir bakiye bırakmıştır: Türkiye'de "Devrimci İrade" doğmuştur!

Bilindiği üzere, sonraki süreçte gerçekleştirilen siyasî entrikalar ve hamlelerle bu irade yok edilmeye veya hiç değilse bastırılmaya ve böylece Patrimonyal Sistem yeniden ihya edilmeye çalışılmıştır; ama bir kere "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" cini lambasından çıkmış ve bütün "münevverler"in ruhunu büyülemiş olduğu için bu türden badireleri atlatarak varlığını korumayı ve tarih denilen sahada, kendisini İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet olarak açmayı başarmıştır.

Midhat Paşa, 1878 yılında Londra'da yayımladığı *Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali* adlı broşüründe, bu "Devrimci İrade"yi şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Hülâsa, Türkiye'de ciddi reformlar tatbik etmek, muhtelif ırkları birbirine karıştırmak ve bu karışımdan da hangi ırk ve mezhebe mensup olursa olsun ahalinin tedricen ilerlemesi sağlanmak istenilirse, Türkiye Meşrutiyet'le idare olunmalıdır. Felâketlerimize yegâne çare, dahilî ve haricî düşmanlarımıza karşı yararlı bir surette savaşmak için kullanacağımız yegâne vasıta budur."⁽²⁾

Dipnotlar

1) Bekir Sıtkı Baykal, *Mithat Paşa, Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Ankara 1964, s. 40-43.

2) Midhat Paşa, *Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali*, Mütercimi: A.R., İstanbul 1326, s. 31-32.

Hürriyet ve demokrasi şehidi Mithat Paşa

Mithat Paşa, henüz geniş bir muhiti olmayan hürriyet fikrini, istibdat sistemine bağlı bulunan saraya ve menfaatleri bu sistemin devamında olan vezirlere kabul ettirmenin büyük tehlikesi karşısında yılgınlık göstermeden mücadelesine atıldı ve devam etti.

Büyük Reşit Paşa mektebin-den yetişmiş muktedit devlet adamlarımızdan birisi de Mithat Paşa'dır. Mithat Paşa'yı bu mektebin diğer vezirlerinden ayıran vasıfların başında meşruti bir rejime taraftar olması ve Türkiye'de şahsi hâkimiyet aleyhine mücadeleye girişmiş bulunması gelmektedir.

Genç yaşında Babıâli Divanı Hümayun kâtibi olarak memuriyet hayatına başlayan Rusçuklu Hacı Eşref Efendi'nin oğlu, kısa zamanda nazarı dikkati çekmiş ve bir müddet de Anadolu şehirlerinde muhtelif kâtiplik vazifelerinde bulunmuştu.

İlk şöhreti Niş valiliği ile başladı. Tuna, Bağdat, Selanik ve son memuriyetleri olarak da Suriye ve Aydın vilâyetlerinin idaresinde büyük başarılar gösterdi.

Bulunduğu vilâyetlerde sanayi mektepleri, emniyet sandıkları, ziraat bankaları kurmuş, nehirlerde vapur nakliyatı, karada demiryolları tesis etmiş, hastaneler ve muhtelif fabrikalar açtırmıştı.

Bağdat valiliği esnasında petrol rolleri ilk işleyen ve bu yerlerde gazı kullandıran da Mithat Paşa olmuştu.

Resimli Tarih Mecmuası,
Ağustos 1951, Sayı: 20.

Bu müstesna hizmetleriyle halk için çalışmanın, memleketi kalkındırmanın en güzel misallerini veren Mithat Paşa, Şûrayı Devlet reisi, sadrazam, adliye nazırı olarak da büyük ölçüde bir devlet adamı olduğunu göstermişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasasının kurucusu olan Mithat Paşa, bu yoldaki fiili çalışmalarına Tuna valiliği

Paşa, bulunduğu vilâyetlerde sanayi mektepleri, emniyet sandıkları, ziraat bankaları kurmuş, nehirlerde vapur nakliyatı, karada demiryolları tesis etmiş, hastaneler ve muhtelif fabrikalar açtırmıştı.

Sultan Abdülhamit,
iki hükümdarı kolaylıkla
tahtan indiren ve kendisini de
Kanunî Esasî'yi ilân şartıyla
makama getiren
Mithat Paşa'ya emniyet
edemiyor ve harekâtının
bu kanunla tahdid edilmek
istenmesini de
hiddetle karşılıyordu.

esnasında başlamış ve ilk anayasa projesini o tarihte hazırlamıştı.

Mithat Paşa birinci sadaretinden bir müddet sonra getirildiği adliye nazırlığı sırasında meşrutiyet ilânı teşebbüslerine girişmiş bulunuyordu. Henüz geniş bir muhiti olmayan hürriyet fikrini, istibdat sistemine bağlı bulunan saraya ve menfaatleri bu sistemin devamında olan vezirlere kabul ettirmenin büyük tehlikesi karşısında yılgınlık göstermeden mücadelesine atıldı ve devam etti.

Abdülâziz'in türlü hareketlerinden şahısları hesabına küskün olan bazı paşalar yahut memleket idaresinin bu padişahla düzgün olarak devamına imkân görmeyen devlet adamları, hal' işinde Mithat Paşa ile beraber olmuşlardı.

Fakat hal'den kısa bir süre sonra hâdiseler, çoklarının Kanunî Esasî'ye taraf tar olmadıklarını göstermiş ve Mithat Paşa, davasında bir iki arkadaşıyla beraber yalnızca savaşmak mecburiyetinde kalmıştı.

Abdülâziz'i takiben tahta geçirilen Beşinci Murat hastalanmış, üç ay içinde yeni bir cülûsa lüzum hâsıl olmuştu. Mithat Paşa, İkinci Abdülhamit'le giriştiği müzakerelerde kendisine Kanunî Esasî'yi ilân etmek şartıyla tahta çıkabileceği şartını koşmuş ve veliaht bu şartı kabul eder görünmüştü.

1876 senesinin bahar ve yaz ayları Osmanlı İmparatorluğu için çetin dâhilî ve haricî gâilelerle dolu olarak geçiyordu.

Rüşti Paşa'dan sonra sadarete getirilen Mithat Paşa bir taraftan Kanunî Esasî'nin ilânı işiyle uğraşırken, diğer taraftan İstanbul Konferansı'nda devletin menfaatlerini en iyi şekilde müdafaa edebilmek imkânlarını hazırlıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk Kanunî Esasî'si, padişaha istediklerini sürme hakkını tanıyan meşhur 113'üncü maddesiyle nihayet ilân edilmiş ve Mithat Paşa, büyük bir ciddiyetle kanunun hükümlerine riayet edilmesini padişah'tan istemeye başlamıştı.

Sultan Abdülhamit, iki hükümdarı kolaylıkla tahttan indiren ve kendisini de Kanunî Esasî'yi ilân şartıyla makama getiren Mithat Paşa'ya emniyet edemiyor ve harekâtının bu kanunla tahdid edilmek istenmesini de hiddetle karşılıyordu.

Sadrazamın kendi kuvvetine pek itimat ettiği ve saraya da tamamen yüz çe-

virdiği günlerde İkinci Abdülhamit büyük bir cesaret hamlesiyle paşayı sadareten azletmiş ve derhal İzzettin Vapuru ile memleket hudutları dışına çıkartmıştı.

93 Harbi'nin karanlık günlerinde, henüz devlet idaresinde tecrübesiz bulunan Abdülhamit, tam bir mutlakiyetle işleri tek başına çevirmek istiyor, tecrübeli vezirlerle kodamanların bir kısmından, isimleri hal'lere karışmıştır diye tevehhüm ediyordu.

İmparatorluğun bu buhranlı devirlerinde Mithat Paşa gibi hariçte ve dâhilde tanınıp sevilmiş, muktedir bir devlet adamı gurbetzede olarak Avrupa şehirlerinde dolaşarak; şahsi dostluklarından memlekete faydalar sağlamaya çalışıyor, muhtelif devletlerin hariciye nazırlarıyla, başvekilleriyle memleketine faydalı görüşmeler yapıyordu.

İkinci Abdülhamit, Süleyman Paşa gibi hal' işinin elebaşlarından bir kumandanı 93 Harbi mağlubiyeti vesilesiyle divanı harbe vermiş ve harbin sonunda

Katıfalkı önünde

Kızı ve Cumhuriyetimiz

Cenaze merasimi

Kahırde çetenkler

Anavatana getirilen büyük şehide taziye merasimi

Mithat Paşa'nın 26 Haziran 1951'de Abide-i Hürriyet Tepesi'nde gerçekleşen defin töreninden fotoğraflar.

Mithat Paşa'yı da affettiğini bildirerek kendisini memlekete çekmişti.

Büyük suikast planının hazırlanmasına kadar Mithat Paşa Suriye ve Aydın valiliklerinde avutulmak isteniyor, büyük vatanperver de entrikaların ve ihanetlerin farkında olmadan memleketine son büyük hizmetlerini görüyordu.

Bu yıllarda Yıldız, Mithat Paşa aleyhine sayısız jurnallerle bîzar ediliyor, padişahın en hassas tarafını keşfeden hafiyeler türlü masallar uydurmakta birbirleriyle yarışıyorlardı.

Yıldız Sarayı'nda, Sultan Aziz'in intihar etmeyip, katlolunduğuna dair yapılan soruşturma hazırlıkları tamamlanmış ve bir gece Aydın valisi iken Mithat Paşa'nın evi basılarak, silâh sesleri arasında Mithat Paşa tevkif edilmek istenilmişti.

Fransız Konsoloshanesi'ne iltica eden paşa, adliye nazırının, hamiyetine müracaat eden ve aleni muhakeme vaa-dinde bulunan telgrafı üzerine teslim olmuş ve Yıldız Sarayı'na getirilerek Çadır Köşkü'nde istintaklarına devam edilmişti.

Birçok mevkıflar padişahın huzuruna çıkarılmış, birçokları da mabeyin memurları, hafiyeler tarafından türlü işkencelerle sorguya çekilmişlerdi.

İkinci Abdülhamit, Yıldız dosyalarının daki vesikalara göre, mevkıfların Sultan Aziz'in katline Sultan Murat ve validesi emir verdiler demelerini istiyordu. Sonra paşaları büyük biraderiyle beraber bu fiili hazırlamakta itham ettiriyor ve katil işini de iki korucu ile bir mabeyin kâtabinin gördüğünü kabul ediyordu.

Yıldız Sarayı'nın bahçesinde ve bir çadırdaki kurulan mahkeme Mithat Paşa'nın cesurane, delilli ve şayanı dikkat konuşmalarıyla şaşkınlıklar geçirmiş, bütün iddiaları bertaraf etmiş, fakat dinleyenlerin, bilhassa yabancı müşahitlerin hayretleri önünde muhakeme Mithat Paşa'ya ve birinci derecede mesul sayılan şahıslara idam cezaları vermişti.

Gene Yıldız'da toplanan temyiz heyeti kararı tasdik etmiş ve harici tazyiklerden telaşa düşen Abdülhamit, sarayda topladığı vükelâ ve vüzeradan müteşkil bir meclisin reylerini alıp idamları müebbet hapse çevirmişti.

Mahkûmlar Taif'e sürülmüşler ve burada tazyikler, işkenceler altında elemli bir hayata başlamışlardı. Saraydan gelen memurlar, muhafızlar, Hicaz valileri, kumandanlar Mithat Paşa'yı öldürmek için muhtelif çarelere başvurmışlar, nihayet mahkûmiyetinin üçüncü senesinde hürriyet kahramanıyla, Damat Mah-

Mahkûmlar Taif'e sürülmüşler ve burada tazyikler, işkenceler altında elemli bir hayata başlamışlardı. Saraydan gelen memurlar, muhafızlar, Hicaz valileri, kumandanlar Mithat Paşa'yı öldürmek için muhtelif çarelere başvurmışlardı.

mut Paşa'yı bir gece vakti odalarının kapılarını parçalayarak, korkunç bir şekilde boğmuşlardı.

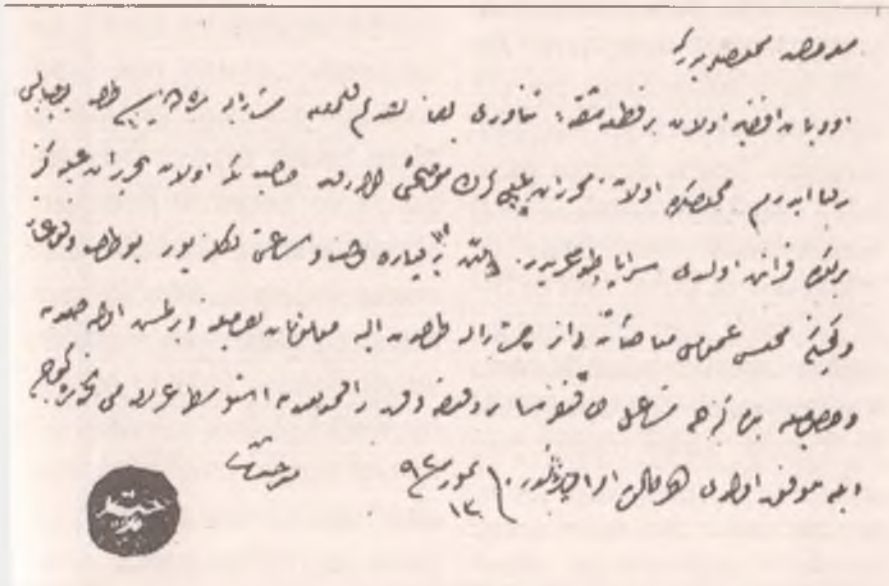
Paşaların, tutuldukları hastalıklarla ve ecelleriyle öldüklerine dair sahte raporlar tanzim edilmiş, Mithat Paşa'nın ölüm haberi Yıldız Sarayı'na bir şifre ile bildirilmişti.

Bundan sonra da hafiyeler, saraya Mithat ve Mahmut Paşaların İngilizler tarafından kaçırıldığına dair jurnaller vermeye başlamışlardı. Abdülhamit'e verilmiş Mehmet Arif mühürlü jurnalde, paşaların firar ettikleri bildirilmekte ve Hicaz valisinin ölümüne dair gönderdiği habere inanılmamasına işaret olunmakta ve bu haber için "bir emare-i kaviyye ve karine-i katra görülmedikçe teslim olunmayıp, emare ve karinede bunların cesetleri, olmazsa kellelerinin irsali olabilir" denilmektedir.

Bu jurnallerle vehmi büsbütün ayaklanan Abdülhamit, Hicaz valisine, derhal Taif'e giderek mezarların açtırılmasına dair emir vermiş fakat vali, cesetlerin çürümüş olacağı mütalâasında bulunduğundan bu emir geri alınmıştı.

Ancak valinin tanzim ettiği mufassal rapor tatminkâr görülmediğinden ve diğer taraftan jurnallerin arkası da kesilmediğinden padişah bir türlü rahat edememişti.

İkinci Abdülhamit son olarak mute-met adamlarından ve kurenâsından Miralay Hüseyin Bey'i (hademe feriki olan Hacı Hüseyin Paşa) ve bunu takiben de

Mithat Paşa'nın el yazısı.

Abdülhamit'in Mithat Paşa'nın kafasını İstanbul'a getirttiği hakkındaki iddia bu suretle yüzde yüz meydana çıkmamış ve üzerindeki esrar perdesi tamamıyla kaldırılamamıştır.

hademe yüzbaşısı Şakir Efendi'yi (hademe feriki Tatar Şakir Paşa) Taif'e göndermişti.

Yıldız Sarayı'nın her iki memuru paşaların odalarını ve mezarlarını görmüşler ve padişaha pek tatmin edici raporlar takdim etmişlerdi (Bu muhabere evra-

kiyla jurnaller, Yıldız vesikaları arasında mevcut ve mahfuzdur. Fakat mezarı açıldığı hakkında herhangi bir kayda tesadüf edilmemektedir).

İkinci Meşrutiyet'in ilânında Mithat Paşa'nın mezarını ortaya çıkaranlardan o vakit Hicaz sıhhiye müdürü Yusuf İskender Bey'le, Binbaşı Hasan Âtîf Bey hayatıta değildirdiler [1951'de -BvÜ]. O vakit yüzbaşı olan ve halen emekli albay Ferahin Bey, "Cumhuriyet" muhabinine verdiği beyanatta mezar açıldığı gün başında bulunduğunu, fakat kafasının olup olmadığını "meşkülük saydığını" söylemiştir.

Doktor Yusuf İskender Bey'in refikası Neyyire Işık Hanım ise zevcinin ifade sine istinaden, katiyetle kafatasının bulunmadığını söylüyorlar.

Mezarın bu defaki açılışında kafatasına tesadüf edilip edilmediği hakkında "Vatan" muhabininin Cidde elçimizle yaptığı mülâkatta elçi, "kemiklerin arasında aidietleri bariz bir şekilde belli, mesela kol ve omuz kemiklerine rastladık, fakat bariz bir kafatası bakiyesine rastlayamadık" demiştir.

Binaenaleyh, Abdülhamit'in Mithat Paşa'nın kafasını İstanbul'a getirttiği hakkındaki iddia bu suretle yüzde yüz meydana çıkmamış ve üzerindeki esrar perdesi tamamıyla kaldırılamamıştır.

Hürriyet ve demokrasi uğrunda canını veren büyük şehidimizin kemiklerini anavatan topraklarına gömerken onu hürmet ve minnetle bir daha analım.

Yazı ve yazar hakkında...

Bu yazı, ilk olarak, Türkiye yayıncılık hayatında önemli bir yeri olan Server R. İskit tarafından çıkartılan *Resimli Tarih Mecmuası*'nın Ağustos 1951 tarihli 20. sayısında yer almıştır. *Resimli Tarih Mecmuası*, dönemin önde gelen ve ilgi çeken popüler tarih dergilerinden birisiydi.

Halûk Y. ŞEHİSUAROĞLU

Yazıya, bu tarihsel önemi sebebiyle *Bilim ve Ütopya*'nın elinizdeki sayısında yer vermeyi uygun gördük. Yazıya, değişen imla kuralları dikkate alınarak yapılanlar dışında bir müdahalede bulunulmamıştır.

Yazar Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu ise 1912-1963 tarihleri arasında yaşamış önemli bir tarihçi-yazar. *Resimli Tarih Mecmuası*'nın pek çok sayısında makaleleri yer alan Şehsuvaroğlu, "Asırlar Boyunca İstanbul", "İstanbul Sarayları", "Tarihçi Gözüyle Atatürk", "Tarihi Odalar" gibi kitapların da yazarı. 1948'de Deniz Müzesi'ni açan Şehsuvaroğlu, 1950'de Londra'ya, müzecilik ihtisası yapmaya gidiyor ve döndüğünde de, Topkapı Sarayı müdürlüğüne getiriliyor. Bir ayrıntı daha: Yazar, aynı zamanda Kuleli Askeri Lisesi mezunu. Lisenin ardından asker öğrenci olarak İstanbul Üniversitesi

Hukuk Fakültesi'ni tamamlıyor ve Deniz Askerî Hâkim olarak donanmaya katılıyor. Meşhur "Donanma Davası"nda, Nâzım Hikmet'i soruşturmakla görevlendiriliyor. Gelin görün ki Şehsuvaroğlu, edebiyatla da yakından ilgili, dönemin önde gelen edebiyat dergilerinden *Yüce*'nin kurucularından, şiirlerini okul sıralarında gizli gizli okuyacak kadar da Nâzım Hikmet hayranı! Önce Nâzım'ı, Erkin Gemisi'nin pislik içerisindeki helâsında gözaltında tutulmaktan kurtarıyor, ardından şairin Atatürk'e yazdığı mektubu postaya veriyor. Sonrası? Elden bir şey gelmeyeceğini görünce üzerindeki yükü kaldıramıyor, askerî hâkimlikten askerî öğretmenliğe geçiyor. 1960 yılında ise, öğretmen albay rütbesindeyken emekli oluyor.

Mithat Paşa'nın anayasacılık anlayışı

Mithat Paşa Osmanlı ittifakçıları içinde yalnız devletin kurtarılmasını değil, aynı zamanda toplumu da göz önüne alarak bir kalkınma sorununu ele almış büyük devlet adamlarından birisidir ve bunun için büyük adamdır. Mithat Paşa bunun için hayatını vermiştir, trajedisi de buradan geliyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılı, Sayın İber Ortaylı'nın çok sevdiğim deyişiyle "en uzun yüzyıl"dır. Bu dönem içinde olanlar hâlâ hepimizce meçhul.

Mithat Paşa'nın adını binalarımıza, yollarımıza, gemilerimize ve stadyumlarımıza koyuyoruz; ama hakkında yazılanlar küçük bir masanın ancak dörtte birini doldurur, bunların bir kısmı da ancak broşür niteliğindedir. Eğer Bulgaristan'a gitmiş olanlarınız varsa görmüşlerdir; bu büyük adam hakkında oralarda, daha çok yazı yazılmıştır. Bizde de daha çok çalışmaya ve araştırmaya ihtiyaç vardır ve zannederim ki bunu yapmanın zamanı geçiyor.

Ben bir anayasacıyım. Mithat Paşa'nın en önemli yönü bence anayasacılığıdır. 1876 Anayasası'na özellikle Batı'da "Mithat Paşa Anayasası" deniyor. Ben burada onun Anayasası'ndan değil -ona değineceğim- ama anayasacılık anlayışından bahsetmek istiyorum. Bunu da I. Meşrutiyet'in havası, iklimi ve yarattığı ortamın içinde ele almak lazım. Mithat Paşa iki bakımdan ele alınabilir. Birincisi, dış hava bakımından, Batı-Osmanlı diyalogu içinde... 19. yüzyılda tarihçilerin dedikleri gibi sermayeden, iktidardan patlayan bir Batı, Osmanlı İmparatorluğu üzerine çullanmaktadır. Bunun üzerinde

fazla duramıyorum maalesef. İkincisi iç meseleler. Osmanlı İmparatorluğu içinde Anayasa isteyen, kuvvetle isteyen, olmazsa ihtilal yaparız diyen bir kitle yok; fakat bir bürokrasi yetişmiş. Asker, sivil bir şeyler istiyorlar. Anayasa istiyorlar. Niçin istiyorlar? Bir Anayasa niçin yapılır? Anayasa, Mithat Paşa'nın deyişi ile belirli müesseseleri kurmak, padişaha yetkilerini bildirmek, bu yetkileri sınırlamak, sorumsuz olmadığını saptamak yani değişen padişahlar karşısında değişmeyen bir takım kuralların olduğunu saptamak.

30 Haziran 1877'de "Vanity Fair'da yayımlanan Mithat Paşa karikatürü.

Anayasa, Mithat Paşa'nın deyişi ile belirli müesseseleri kurmak, padişaha yetkilerini bildirmek, bu yetkileri sınırlamak, sorumsuz olmadığını saptamak yani değişen padişahlar karşısında değişmeyen bir takım kuralların olduğunu saptamaktır.

Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın ikinci planda kalmalarıyla Mithat Paşa lider olarak Abdülhamid'in karşısına çıkar.

tır. Padişahlar gelecek, isimleri ayrı olacak, şahsiyetleri ayrı olacak fakat karşılığında kurallar bulunacak ve ona göre hizmet edecekler.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bir kısım insana bu fikir niçin gelmiştir? Toplumun içinden bir grup insan geleneklerle padişaha lüzumundan fazla yetki verildiğini, bunun sınırlandırılmasının gerektiğini ve bu çıkışın durdurulmasının ancak bir Anayasa ile olabileceğini söylüyorlar.

Mithat Paşa *Times* gazetesine verdiği beyanatta bir Anayasa yapıldığı an evvela Osmanlı İmparatorluğu içinde bir birliğin vücuda geleceğini, sonra da Batı'ya karşı kuvvetli olunacağını söylüyor. Bana öyle gelir ki, Mithat Paşa Osmanlı ittifatçıları içinde yalnız devletin kurtarılmasını değil, aynı zamanda toplumu da göz önüne alarak bir kalkınma sorununu ele almış büyük devlet adamlarından birisidir ve bunun için büyük adamdır. Büyük adamla, politikacı arasında şu fark vardır. Churchill der ki, "Politikacı gelecek seçimi düşünür; ama devlet adamı gelecek nesli düşünür". Mithat Paşa bunun için hayatını vermiştir, trajedisi de buradan geliyor.

Anayasa hakkında ayrıntılara girmiyorum. Bu Anayasa yapılırken kurulan komisyona birçok projeler verildi. Bu projelerin bir kısmı İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'ndedir. Bunların arasında Mithat Paşa'nın Kanun-ı Cedit adını verdiği projesi de vardır. İlk defa ve tek olarak fikir hürriyetine yer veren bu projedir. Bunun dışında da başka ve çok ayrıntılı projeler vardır.

Aslında Mithat Paşa muvaffak olmuş bir Anayasacı değildir. Onun başarısı çok daha başka yönlerden gelir. Mithat Paşa'nın Abdülhamid ile pazarlık sonucu elde ettiği bu Anayasa, sakat doğmuş bir Anayasadır. Zaten 1909'da çok büyük bir kısmı değiştirildi ve İmparatorluğun siyasal rejimi de değişti. Onun için 1909 değişikliğine yeni bir Anayasa demek bile mümkün oluyor.

Bu Anayasa'da bir tek seçilmiş organ vardır; o da Meclis-i Mebusan. Bu Meclis-i Mebusan her şeyi yapamaz. Mebuslar muayyen vazifeleri ne ise o doğrultuda teklifte bulunabilirler. Bunu da Anayasa tespit etmez. Onun içindir ki, bu teklif önce sadrazama gidecek, izin verilecek ondan sonra da Meclis'e gidecektir. Meclis'te konuşulduktan sonra 4-5 yerden daha geçecektir. Tabii en son padişahın tasdikinden geçecektir. Böyle bir mebusan fevkalade sakat bir mebusandır. Anayasa'nın ilk büyük kusuru burada ortaya çıkıyor.

İkinci büyük kusuru kamu hürriyetleri kısmındadır. Bir kere Anayasa iki hürriyeti, toplanma ve dernek kurma hürriyetini katiben tanımamıştır. Bütün mutlak hükümdarlar ve müstebitler bu iki hürriyetten korkarlar.

Bir üçüncü mesele 113. maddedir. 113. madde fevkalade kötü bir maddedir.

Şunu da söyleyeyim ki, bir Anayasa çıkacağı zaman bu Anayasa nereden alınmıştır diye örnekler araştırırız. O zaman Said Paşa da bundan çok bahseder. Said Paşa Fransız Anayasası'nı tercüme

etmiştir. Bu bir Cumhuriyet Anayasası'dır. O Anayasa'da her "Cumhurbaşkanı" konulan yere o, "Zât-ı Şahane" koymuştur. Böylece bir yenilik getirmek istemiştir. Bu Anayasa böyle bir iklim içinde ve büyük tartışmalar sonunda çıkmıştır.

Tanzimat'tan beri görülen bir mesele vardır. Bir kere 1839'dan yani Tanzimat'tan I. Meşrutiyet'e birdenbire atlanmamıştır. Arada 1868 Şûra-yı Devlet'i vardır. Bu Şûra-yı Devlet, bizim bildiğimiz bugünkü Danıştay değildi. Batılı tarihçiler buna "ilkel bir parlamento" derler. 28'i Müslim, 13'ü gayri-Müslim 41 üyeden oluşuyor. Bu üyeler danışmacı olarak fikirlerini belirtiyorlar. Vilayetlerin ıslahat isteklerini İstanbul'a bildirmek için gönderdikleri temsilciler Anadolu'dan büyük merasimlerle uğurlanıyorlar. Bu arada hakikaten bir parlamento havası esmeye başladı. Derken bu Şûra-yı Devlet Şûra-yı Evvel oldu, sadece padişahın adamlarından oluşan bir heyet haline getirildi. Demek ki, Tanzimat'tan sonra bu ilkel parlamentoyu görüyoruz ve başında da Mithat Paşa var. Ondan sonra I. Meşrutiyet'e geliniyor. Önemli olan noktalardan biri bu müesseseseleşmeyi tamamen başaramamış olmasıdır.

Bu arada İstanbul başınında fevkalade çoğulcu bir hava esmektedir. O kadar güzel yazılar çıkar ki, bütün bunlar insanları yavaş yavaş bir meclise götürür ve I. Jön Türkler'in açtığı bir yol birdenbire yenden ele alınır, bu sefer Namık Kemal ve Ziya Paşa ikinci planda kalırlar ve Mithat Paşa lider olarak Abdülhamid'in karşısına çıkar.

Pascal, "Kleopatra'nın burnu biraz daha uzun olsaydı Sezar ve dünyanın tarihi değişecekti; çünkü Sezar böyle bir

Anayasa yapıldıktan sonra

Saffet Paşa bunu bütün

elçiliklere şöyle bildirir:

"Bu hiçbir surette bir dış

baskının eseri değildir, yerli ve

geleneklerimize uygun bir

kanundur. Bunu bulunduğunuz

memleketlere böyle bildiriniz".

çirkin kadına âşık olmayacaktır" der. Eğer 3 ay 3 gün süren V. Murat'ın saltanatı devam edebilseydi, başka bir şeyler olabilirdi. Abdülhamid'in tarih sahnesine çıkması her şeyi alabora etmeye yetti. O zamanın İngiltere Büyükelçisi Sir Henry Elliot "Artık her kahvede Anayasa konuşuluyor ve Anayasa beklenir hale geldi" diyor. Demek ki, bir yerlilik var bunda. Doğrudan doğruya bir yabancı tazyikiyle ortaya çıkmış ve yapılmış bir şey değil. Ama yabancılar gene kötü gözle bakıyorlar duruma. Bir Fransız tarihçisi, "Bunlar ikide bir ıslahat fermanı çıkarır, artık bu Türk sahtekârlıklarına inancımız kalmadı" diyor. İşte Anayasa'nın çıkacağı zaman vaziyet buydu.

Anayasa yapıldıktan sonra Safet Paşa bunu bütün elçiliklere şöyle bildirir: "Bu hiçbir surette bir dış baskının eseri değildir, yerli ve geleneklerimize uygun bir kanundur. Bunu bulunduğunuz memleketlere böyle bildiriniz".

Şimdi biraz evvel bahsedilen Meclis-i Mebusan'dan bahsetmek istiyorum. Bu Meclis-i Mebusan nasıl bir Meclis-i Mebusan'dı? Sakattı dedim. Zaten aslında güvenoyu, güvensizlik oyu veya ret olmayan bir hükümeti düşünmüyorum. Ama İbrahim Ethem Paşa kabinesini istifaya mecbur edebilmiştir. Benim kanımca bizim kamu hukukunda, devlet hukukunda, siyaset hukukunda iki büyük kanundan bahsetmek lazım. Herhangi bir müesseseye gereğinden az yetki verirsiniz, onu, çeşitli yollardan almaya gider. Eğer o müesseseye daha fazla yetki verirsiniz onu kullanmaz. Onun içindir ki, bu meclis yavaş yavaş ben halkın temsilcisiyim bilincine vardı. Bu bilinç insanların hatıralarında çok büyük yer etmiştir.

Şimdi size kişisel bir anımı anlatacağım. Bir gün Ruslar Karadeniz'de Mersin isimli bir gemimizi batırıyorlar. Astarıcılar Kethüdası, sanıyorum Mebus Ahmet Efendi "Nedir bu, vapurumuz gitti, şu kadar askerimiz gitti" diyor, Bahriye Nazırı Rauf Paşa çıkıyor, "Vapur eskidi zaten" diyor. Bunun üzerine mebus "Ben vapurun eski olup olmadığını değil, bayrağımızın şerefini soruyorum", diyor. Böyle bir şey yok. Gemi olayı ve bir diyalog var; ama bu şekilde geçmemiş; fakat kuşaktan kuşağa, insandan insana bir yumak haline gelmiştir. İşte 1908'de Meclis artık

Jön Türk Hasan Amca'nın
"Doğmayan Hürriyet" adlı kitabı.

önüne geçilmez olacaktır. Bu memleketin Başvekilllerinden Rauf Orbay'la konuşurken bana "Bir meclis nedir? Neler yapabilir? Gerekirse bir padişah karşısında neler yapabilir? Biz bunu belleklerimizde saklayarak öğrendik ve Meşrutiyet'e geldik" dedi. Meclis demek oluyordu bu.

Biraz evvel sizlere Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa yapılmazsa bir ihtilal olmazdı dedim. Ama Anayasa bekleniyordu. Anayasa'yı kabul eden Hatt-ı Hümayun okunduğu gün Sirkeci vapur iskelesinden Bab-ı Âli'ye kadar yağmurlu bir gün olmasına rağmen çok büyük bir kalabalık toplanmış. O da, kendilerine fazla bir şey getirmeyeceğini bilmedikleri içindi.

Bir toplum, insanına, kendi kendini aşma olanağını vermese, bir takım toplum sorunlarını değerlendirme olanakları vermese o toplumdan fazla bir şey beklememek lazımdır. O zaman o toplumda, küçük zümreler, hatta şahıslar hareket edebilir; o toplum adına onlar konuşur. Oysa gelişmiş toplumlarda, mutlak surette bir büyük kitlenin yaygın bir şekilde kendi kendini ıslah edebilmesi, kendi sorunlarını düşünme ve gerçekleştirme imkânlarına kavuşabilmesi, yeteneklerine sahip olması lazımdır. Bu da çok zor bir meseledir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yoktur. Abdülhamid rejiminde hiç yoktur. Eğer seçimden korkuluyorsa, Osmanlı İmparatorluğu devam edemez diye; o Osmanlı İmparatorluğu zaten yoktur. O bakımdan bir toplumda mutlak su-

rette insanın kendi kendini aşabilme, içinde yaşadığı şartları daha iyiye götürebilme bilincine sahip olması lazımdır. Abdülhamid rejiminin istibdat adını alması, işte bundan. Okullar açabilirsiniz; ama insanları memur olarak, sadık kadı olarak yetiştirmek yerine, kendi toplumlarını ıslah edebilme kabiliyetlerini kazanmaları için çalışabilirsiniz, o zaman bir hedefe varmış olursunuz.

Abdülhamid rejiminin en kötü tarafı, insanlarını ve gençlerini kendi kendilerini, yarınlara düşünemeyecek, inşa edemeyecek bir vaziyete sokmasıdır. Bir suçlamaya gitmiyorum. Artık geçmiş ve hepsi tarihe mal olmuş şeyler bunlar. Fakat bir gerçeği saptamak için söylüyorum. Jön Türkler böyle bir istek ve düşünce içindeler. Jön Türklerden Hasan Amca "Doğmayan Hürriyet" adlı kitabında "Az bilgi, çok kinle, ben de Jön Türk akımına katıldım" der.

Şimdi bütün bunlardan ufak bir sonuç çıkartalım: Bütün bu gelişmenin içinde Mithat Paşa'nın rolü nedir? Bu Anayasa'dan çok şeyler ummuştur. Biz Türklerde bir Anayasa tutkusu vardır; Anayasa sorunları her zaman gündemdedir. Tek parti döneminde bile gündemdediydi. Bu Anayasa tutkusu ki, ben ona aynı zamanda "Anayasa romantizmi" diyorum, Mithat Paşa'yı da çok fazla beklenti içine sokmuştur. Bir Anayasa şüphesiz ki, muazam bir müessesedir; ama bir memleketi ne cennete çevirir, ne de cehenneme. Anayasa büyük bir kanun, karizma yaratan bir kanundur; o kadar. Fakat Anayasa'dan ne verebilirse, onu beklemek gerekir. Mithat Paşa bunu yapmadı, yapamadı, belki de yapamazdı. Çünkü o her şeyden evvel bir an önce bu çıksın, ona göre radikal ıslahatımı yaparım diye düşünen bir insandı. Fakat büyük tehlikeleri göremedi. Büyük tehlikeler kapının arkasındaydı. Abdülhamid'in yanından ayrılırken bunların hepsi başına gelebilirdi. Ama o büyük bir şey yaptı, bir daha kapanmayacak bir kapı açtı. Ve o kapı işte bizi buraya getirdi.

* Bu yazı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'nın 8-10 Mayıs 1984 tarihleri arasında Edirne'de gerçekleştirilen "Uluslararası Midhat Paşa Semineri"nde sunduğu bildiriden derlenmiştir.

Midhat Paşa'nın eğitim ve tarım alanında iki yeniliği:

Islahhaneler ve Memleket Sandıkları

Midhat Paşa'nın ülke yönetimine bilimsel ve akılcı yaklaşımıyla kurduğu Islahhane'nin günümüzün Endüstri Meslek Liseleri'ne, Memleket Sandıkları'nınsa Ziraat Bankası'na dönüşmüş olması, O'nu genç kuşaklara, uzak görüşlü girişimci kişiliğiyle Cumhuriyet Türkiye'sini bile yönlendiren örnek bir Türk aydını olarak tanıtmaktadır.

Midhat Paşa, Osmanlı devletinin ancak ekonomisinden imarına, eğitiminden yasalarına, yönetimine kadar yeni bir yapılanmayla ayakta kalabileceğini görerek bulunduğu etkin görevlerde türlü çağdaşlaşma ve kalkınma atılımları uygulamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla çöküşe doğru sürüklendiği son yüzyılında buna ülkenin geri kalmasının yol açtığını kavrayan ve durdurabilmek için en ciddi girişimlerde bulunan cüretli, atılcı aydınlar, devlet adamları, düşünürler ve yurtseverler yetişmiştir. Farklı yöntemlerle de olsa ortak amaçları İmparatorluğu kurtarmak olan bu kimselerin en başta gelenlerinden biri de ülkeyi güçlendirip kalkındırarak bunu başarmayı hedefleyen Midhat Paşa'dır. Devlet adamı, bilim adamı, eğitimci, ekonomist ve hümanist yönleriyle Midhat Paşa, Osmanlı devletinin ancak ekonomisinden imarına, eğitiminden yasalarına, yönetimine kadar yeni bir yapılanmayla ayakta kalabileceğini görerek bulunduğu etkin görevlerde türlü çağdaşlaşma ve kalkınma atılımları uygulamış, hatta bunları yaygınlaştırmıştır. Yollar, okullar, devlet binaları yaptırarak ülkenin imarına, okullar açıp matbaalar kurarak, gazete çıkararak ve türlü eserler yayınlarak eğitim-kültür düzeyinin yükselmesine; tarımla uğraşan köylüye krediyle destek sağlamak üzere başlattığı Mal

11 Aralık 1948 tarihli "7 Gün" dergisinin arka kapağı: Münif Fehim'in çizdiği Midhat Paşa portresi.

Sandıkları ile tarımsal kalkınmasına, memurları tasarruf sahibi yapmak üzere başlattığı Emniyet Sandığı'yla maliyesinin güçlenmesine, Divan-ı Ahkâm-Adliye'yi, günümüzün Danıştay'ının kökeni olan Şûra-yı Devlet'i kurarak hukuksal kimliğine, ilk anayasayı hazırlayarak siyasal varlığına yararlı, temel getirileri olan Midhat Paşa'nın ülkenin ekonomisine ve

Mithat Paşa'yı diğer hürriyet kahramanları ile birlikte gösteren 2. Meşrutiyet dönemi çizimi. Arkada, Müslüman ve gayri-Müslim Osmanlı yurttaşları hürriyeti birlikte kutluyor.

eğitimine katkıları, kuşkusuz sayılan başarılarının en önde gelenlerindendir.

Döneminde az rastlanan niteliklere sahip olan Midhat Paşa'nın gerek eğitimin önemi gerekse yurt ekonomisi hakkında özgün düşünceleri olması, yetişmesi ve görevleri ile yakından ilintilidir. Asıl adı Ahmet Şefik olan Midhat Paşa, kadı olan babasının görevleri dolayısıyla ülkenin değişik yerlerini görüp tanıyarak yetişmiş, yine babasının desteği ile iyi bir eğitim görmüş, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiş, iş yaşamına amirlerinin kendisine yeteneklerinden dolayı övme anlamına gelen Midhat adını verdikleri Divan-ı Humayun kalemünde başlamış, Mustafa Reşit, Ali, Rüşdü Paşalar başta olmak üzere dönemin büyük adamlarından mesleki bilgiler edinmiş, altı ay incelemeler yapmak üzere Avrupa'yı gezip bunun uzun bir süresinde Fransa'da kalarak Avrupa kültürünü tanımış, aklın ve bilimin üstünlüğünün insanların aydınlanmasında ülkelerin yükselmesindeki rolünü anlamış ve benimsemişti. Sayılan nitelikleri ve engin bilgisi dolayısıyla Anadolu ve Rumeli'de çeşitli etkin görevlere getirildikçe bir zamanların güçlü devlet teşkilatının giderek zayıfladığını gözleyen Midhat Paşa, bir yandan devlet çapında düzenleyici önlemler alınmasında önemli roller oynarken, bir yandan da görevlendirildiği yerlerde huzur ve düzen

sağlayarak ülkede giderek çoğalan asayişsizliği bastırmakta pay sahibi oldu.

Söyle ki, devlet yönetiminin zayıflaması ile başlayan, Osmanlı hükümetlerinin ve görevli memurlarının giderek daha bozulan idaresiyle genişleyen(1) ve türlü kesimleri ilgilendiren başıbozuklukların önünü Doğu ve Batıyı iyi tanıyan bir kimse olan Midhat Efendi'nin alabileceğini düşünen yetkililer onu bu amaçla 1855 yılında Rumeli'de görevlendirdiler. İlk Şumnu-İslimiye, daha sonra Silistre ve Vidin'de (1856) memurlar ve valiler hakkında inceleme ve soruşturmalar yapan Midhat Efendi, bu ara 1857'de Tırnova'daki Bulgarlar ayaklanmasını da bastırmayı başardı. Paşa'nın başarısını o sıralar çıktığı Rusçuk-Vidin-Niş gezisi sırasında bizzat gözleyen Abdülmecid'in, Rus tahrikinin yoğun olduğu Karadağ ve Hersek'te Sırp-Bulgar ayaklanmalarını da yatıştıracasına kanaat getirerek onu 1861 yılında Niş'e vali olarak atamasıyla Paşa unvanını kazanan Midhat Efendi'nin konumuz olan yaptırımlarını gerçekleştireceği bölgedeki yorucu, ama ülkeye yeni ufuklar açan çok işlevsel görevi başladı. Ne var ki öğrendiklerini ülkeye daha yararlı olabilmek için kullanan Midhat Paşa'nın insanları seven ve ezilmesine, sömürülmesine dayanamayan hümanist yönü, onun giderek ısratı ve basıncılığı artan Abdülaziz'e ve yönetimine

tepki duymasına da yol açmaktaydı. Nitekim görevlendirildiği her yerde ırk ve din ayırımı yapmadan halkları sömürü ve ezilmeye karşı korumayı kendine bayrak edinirken, kendisiyle benzer duyguları ve düşünceler taşıyan ve Tanzimat reformlarını yeterli bulmayan aydın gençlerin aynı tepkiyle oluşturduğu Genç Osmanlıların arasına siyasal devlet görevleri yüzünden gizlice de olsa katılmaktan kaçınmadı.(2) Midhat Paşa, İmparatorluğun çok uluslu halkının en büyük gereksiniminin eşitlik ve güvence olduğunu kavradığından, bu ekibin içinde devlet yönetimindeki eşitsizliği giderebilmesi için anayasal düzenin, parlamenter sistemin, Meşrutiyet rejimin getirilmesine önderlik yaptı. Bu ara ülkenin bütünlüğünün halkların gönenci ve huzuruyla, bunun da bilimsel düzeyinin yükseltilmesiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu düşünerek gençleri eğitirken teknik bilgi ve beceri kazandırarak yetiştirecek okullar kurdu. Memurlara ekonomik güvence sağlayabilmek için Emniyet Sandıkları'nı başlattı. Tarım ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik kalkınma sağlayabilmenin, üreticilerin güvencesi ile ilgisini kavrayarak da köylü-çiftçiye büyük hizmet veren Memleket Sandıkları'nı kurdu. Yararlı tasarılarını yaşama geçirebilmek için elverişli ortamı Tuna Vilayeti Valiliği sırasında buldu

Yenilikler için pilot bölge: Tuna Vilayeti

İmparatorluğun başkente uzak eyaletlerinde yıllardır genişleyerek süren, ülkeyi zayıflatan ve yöneticileri uğraştıran ayaklanmaların Tanzimat döneminde halkları da yönetimde söz sahibi yapan idari düzenlemelerle önünü alınabileceği düşünülmüş, hatta Islahat Fermanı ile bu noktada güvence de verilmişti. Bunun için birkaç eyaletin vilayet olarak birleştirilerek bir nizamname çerçevesinde(3) yetkileri genişletilmiş yetenekli bir valinin yönetimine bırakılması; böylece yerel sorunlar bölgeyi daha iyi tanıyan genel vali tarafından çözülürken, merkezin yükünün de azaltılması hedeflenmişti. Yeni sistemin 1864 yılında Rusçuk, Vidin, Niş

eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna vilayetinde denenmesine karar verilmiş, valiliğe de türlü görevlerindeki başarılarıyla dikkat çeken ve 1861'den beri sürdürdüğü Niş valiliğinde bölgeyi daha da iyi tanıyan Midhat Paşa atanmıştı. İşte 1861-1868 tarihleri arasında sürdürdüğü Tuna Valiliği sırasındadır ki Midhat Paşa bu pilot bölgede gerçekleştirdiği pek çok yaptırımı arasında hala yaşayan köklü kurumlar başlatmış, bunların eğitim ve ekonomi alanını içerenleriyle vilayet halklarının gönencini olduğu kadar düşünsel yönünü de yükselterek İmparatorluğa çok olumlu bir örnek oluşturmuştur.

Fransız İhtilali ile doğan ve dünyada hızla yayılan ulusçuluk akımının etkisinin İmparatorluk eyaletlerinde tetiklediği ayaklanmalar, özellikle Yunan isyanı sonunda Yunanistan'ın bağımsızlık kazanarak İmparatorluktan ayrılması üzerine ülkenin bütünlüğünü tehdit eder bir hal alınca bütünlüğün korunması ülke yöneticilerinin baş uğraşısı oluvermişti. Tuna bölgesinde de baş gösteren ayaklanmaların yoksulluk, bilgisizlik ve güvensizlik içindeki halkların devlete karşı tepkisinden doğup genişlediğini, halkın huzursuzluğunun ekonomik sorunlarının giderilmesi ve adil bir yönetime kavuşturulmasıyla ortadan kalkacağını düşünen Midhat Paşa mali sıkıntıların ekonomik temele dayandığını, düzeltilmesi için de ülkenin servetinin halka açılması, devlet memurlarının halkı istismarının önlenmesi ve gelirlerinin doğrudan hazineye girmesi gerektiğini; bu ara israftan kaçınıp tasarrufa riayet edilmesiyle sorunun önüne geçileceğini düşünmekteydi.(4) Emeline ulaşmak için yaptığı plan da, üç noktaya parmak basılmasını öngörüyordu. Bunlar, geliri genellikle tarıma dayalı olan yöre halkına kredi sağlayarak bu temel uğraşısında yardımcı olmak, üretimi verime dönüştürecek sanayileşmeyle işsizlik sorununu gidermek, her ikisini de sağlam bir altyapıya dayandırmak için gerekli bilgilerle donanmış gençler yetiştirecek okullar açmak, bu sayede toplumun bilimsel düzeyini yükselterek hepsinin kalkıcılığını da garantilemekti. Midhat Paşa, planına yaptırım sağlayacak ilk adımı eğitim alanında atarak Niş'te Osmanlı

30. Osmanlı padişahı Sultan 2. Mahmut

İmparatorluğu'nun ilk sanat okulu olarak tanınan Islahhaneyi kurdu. Tarımsal ekonomi alanına getirdikleriye onu günümüze "Kanun-ı Esasi'nin yazanı" olduğu kadar, "T.C. Ziraat Bankası'nın Kurucusu" olarak da tanıttı. Midhat Paşa, eskiden olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda da çok kabarık olan, hatta bugün bile yurt çapında önemini sürdüren tarımsal sorunlara tarım üreticilerini, onların gereksinimlerini ve güvencelerini dikkate alarak kurduğu "Memleket Sandıkları" ile tarım sektörüne ilk güçlü desteği sağlayan kimse oldu. Onun Türk tarım yaşamına köklü bir önem olmak üzere getirdiği Memleket Sandıkları'nın işlevleri, ayrıca, Türkiye'de teknik ve sanat eğitiminin öncüsü sayılan Sanayi Mektebi'nin kuruluşu, bu çalışmanın odak noktalarını oluşturmaktadır.

Tanzimat döneminde eğitime verilen önem

Osmanlı devletinin her alanda gözlenen çöküntüsünün daha ilerlemesini önlemek amacıyla girilen yenilik hareketlerinin geliştirilip sürdürülmesinin iki olmazsa olmazı vardı. Bunların ilki, yapılan ve tasarlanan çok geniş kapsamlı düzenlemelerin gerekliliğini, hatta kaçınılmazlığını düşünsel olarak kavrayan, hepsini bilincine vararak destekleyen aydın kafalı devlet adamları, bürokratlar ve halk kesimleriydi. İkincisi de getirilen yenilikleri uygulayabilecek bilimsel ve teknik donanımlı bürokratlar, uzmanlaşmış zanaat-

kârlar ve teknokratlardı. Her ikisi de eğitimle doğrudan ve sıkı sıkıya bağlantılı olduğu için daha II. Mahmut döneminde bu alanda çok ciddi girişimler başlatılmıştı. 1826 yılında Rusya'ya karşı savaş açıldığında donanmada Bahriye Mektebi'nden yetişmiş bir kaptan veya orduda Mühendishane'den yetişmiş bir subay bile bulunmamasının bedelini ülke çok ağır ödemişti. Bunun üzerine II. Mahmut'un eğitim görmek üzere 150 genci Avrupa'ya göndermek istemesi medrese uleması tarafından engellenince(5) o da bir yandan dışarı gönderilecek öğrencilerin sayısını düşürürken bir yandan da yurt içinde bilimsel, çağdaş eğitim veren okullar açarak eğitimi geliştirmeye yöneldi. Bir fermanla ilköğretimin zorunlu olduğu belirtilerek Rüştiyeler açılıp bu okulların eğitimcilerini yetiştirmek üzere Darülmualimin (öğretmen okulu) kurulurken bir yandan da yeni düzenlemelerle farklı yapılar kazandırılan askeri ve sivil kurumları yürütebilecek bilgi donanımına sahip çalışanlar yetiştirmek üzere Harbiye, Tıbbiye, Mekteb-i Ulum-ı Edebiye, Mekteb-i Maarif-i Adli okulları kuruldu.(6)

Okulların hepsinde eğitici gereksinimi dikkate alınarak öğretmen okullarının çoğaltılması, bu ara kızların öğretmen olabilmeleri için de Darülmualimat'ın (kız öğretmen okulu) açılması, Tanzimat döneminin eğitim yeniliklerindendi. Nitekim Tanzimat dönemine gelindiğinde 18. yüzyıl sonunda Mühendishane-i Bahri-i Humayun'un kurulmasıyla başlatılan ve III. Selim'in, ardından II. Mahmut'un sürdürdüğü eğitimi çağdaşlaştırma atılımları ve batı ülkelerine gönderilip çağdaş eğitimle yetişen gençlerle ülkede aydın bir kadro oluşmuştu. Sayıları çok olmasa da bilimsel eğitimin önemini kavramış bu kişiler, hatta sadrazamına "Sana ve bütün bakanlara tebaamın refah ve saadeti için lazım gelen tedbirleri itimad-ı tam daire-sinde düşünmenizi ve görüşmenizi emrediyorum. Bu yolda ilerleme din işlerinde olduğu kadar dünya işlerinde de cahilliğin kaldırılmasına bağlı olduğundan ilim ve bilim ve sanat öğretimini sağlayan okulların kurulmasını ön plana alınacak işlerden sayıyorum"(7) diyen Abdülmecit Tanzimat yıllarında eğitimin daha özenle

ele alınmasını sağladılar. Bu çerçevede 1845 yılında kurulan Muvakkat Meclis-i Maarif bir yıl sonra *Daimi* yapıldı; ertesi yıl Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla giderek önemi daha çok anlaşılan eğitim hükümetin eğilmek zorunda olduğu bir işi haline getirildi.(8) Tanzimat'ın ünlü devlet adamlarından sadrazamlık ve hariciye nazırlığı görevlerinde bulunan Mehmed Emin Ali Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa da dönemin çok etkili kimseleri olarak çeşitli konuşma ve bildirilerinde defalarca eğitimin öneminin altını çizerek devletin konuya verdiği önemi tekrarladılar. Örneğin, Ali Paşa'nın Islahat Fermanı'nın duyurulmasını izleyen yıl yayınladığı bir layihada ülkenin büyük ülkeler karşısında varlığını koruyabilmesi için eğitim ve öğretiminin vazgeçilmezliğine işaret ederek "Zira bu hâsıl olmaz ise dayanamayıp biteriz. Her nasıl etsek ve etrafımıza Çin duvarları gibi hisarlar çeksek yine malumatlı kavimler bize galebe eder ve refte refte her şeyimizi elimizden alırlar"(9) sözleri, devletin eğitime giderek artan ilgisinin göstergesiydi. Fuat Paşa'nın Osmanlı'nın çöküş nedenlerine de yer verdiği vasiyetnamesinde "Zannolunmasın ki İslamiyet'in emrettiği ilim başka, sair milletlerin tahsil eylediği ilim başkadır. İlim âlem-i akıl ve izan için ışık saçan tek güneştir. Ve madem ki bizim itikadımızca İslamiyet bütün hakayiki, bütün maarifi camidir, o takdirde faydalı keşifleri ve yeni ilimleri, geldikleri yer her neresi olursa olsun ve hangi

millet nezdinde bulunursa bulunsun anı almalı ve kabul etmeliyiz"(10) satırları da her yeniliğin önünde duran gerici kesimin eğitim gelişmelerinin de önünü kesmesi için onları susturacak bir uyarı kapsamındaydı. Önemli paşaların her ikisinin de sözlerinden eğitimde din ayrımı yapmadan Müslüman olan ve olmayanları kucaklayacak şekilde geliştirilmesi gereği de anlaşılıyordu ki bu da tam Midhat Paşa'nın eşitlikçi dünya görüşüne uygun olarak ona tasarılarında güç vermekteydi.

Islahhane

Bu atmosferde yetişen Midhat Paşa Niş'te valilik görevine başlarken öncelikli planlarını bölgedeki yoksulluğa çare bulmak, bunun için sanayileşmeye yönelmek, bu amaçla açılacak tesislerde çalışacakları yetiştirecek okulları kurmak olarak saptamıştı. Aslında sanayileşmede dev adımlarla ilerleyen Avrupa ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasında Tanzimat'ın ilk yıllarında imzalanan ticaret anlaşmaların ülkeyi yabancı malların serbestçe sokulup satıldığı pazar haline getirmesi zaten çok zayıf olan yerli sanayinin neredeyse yok olmasına yol açtığı için yerli sanayii koruyup geliştirmek bir zorunluluk haline gelmişti. Ne var ki Midhat Paşa 1855'ten beri görev yapmakta olduğu bölgede okullaşma ile Osmanlı devletine karşı gelişen dinsel ve ulusal karakterli hareketin geleceğinin de ga-

rantilendiğini, örneğin, yalnız Filibe'de 12,000 erkek öğrencisi, 365 öğretmeni olan 305 ilkokul olduğunu, bunların yanı sıra kızlar için de 24 okul açıldığını, bu okullarda da 37 öğretmenin 2200 kız öğrenciye dersler verdiğini, üstelik bu Bulgar öğrencilerin yoksul ailelerinin çocukları olduğunu ve millet desteğiyle öğrenim gördüklerini öğrenmişti.(11) Bu nedenle Paşa'nın dilekte bırakmadığı tasarı tam yerindeydi. Nitekim 1860 yılında Niş'te bölgenin imar iskândan tekstile kadar uzanan gereksinimlerini karşılamak için çalıştırılacak teknik görevlileri yetiştirmek üzere, toplumsal yaşamı iyiye götüreceğini düşünerek Islahhane adını verdiği ülkenin ilk sanat okulunu kurdu.(12)

Midhat Paşa, adından anlaşıldığı gibi bölgenin refah düzeyini düzeltmeyi ve iyileştirmeyi de hedefleyerek kurduğu Islahhane'nin amacını yetim, öksüz veya kimsesiz çocukların dinine bakılmaksızın eğitilerek halde ve gelecekte sürünmelerini önlemek olduğunu, "İslam ve Hristiyan evladından bazı bakes ve yetim çocuklar şurada burada sürünüp mahv ve telef olduklarından o makule etfali aceze toplattırılıp ahsabı hayrat ve hasenatin ianesiyle bir mahal yaptırılıp talim ve terbiyelerine bakmak ve sanat öğretmek gayesiyle..."(13) satırlarıyla gerekçelendirmişti. Bu doğrultuda okulun ilk öğrencilerini yoksul ve kimsesiz çocuklardan oluşturarak programı çerçevesinde bir taşla iki kuş vurmuş da oldu. Tuna Vilayeti oluşturulup Mithat Paşa valiliğe getirilince Rusçuk'ta ve Sofya'da da Islahhane kurdu.

Kimsesiz yoksul çocukları sokaktan kurtaran Islahhaneler onları Midhat Paşa'nın kurduğu araba şirketine ustalar, vilayet gazetesine dizgiciler, çiftçiler, litograflar, Tuna ordusunun kumaş gereğini karşılayacak çuhacılar olmak üzere yetiştiriyordu. Bunun yanı sıra, her biri, çalışanlarına açılan iş alanlarıyla işsizlik sorunun giderilmesine de katkı oluyordular. Örneğin, Rusçuktaki Islahhane kadrosu muhasebeci, zabıta memuru, katip, sandık emini ve vekilharçtan oluşan memurları; matematik, coğrafya Arapça ve Bulgarca dil ve yazı öğretmenleri, terzi ve

1984'te Edirne'de düzenlenen "Uluslararası Midhat Paşa Semineri" anısına basılan hatıra zarfı.

kunduracı ustalarıyla birçok kimseye ek-mek kapısı olmuştu. (14)

Beş yıllık yatılı okullar olarak kurulan ve birkaç sene içinde hızla yaygınlaşan İslahhaneler, 1868-1870 yılları arasında Bosna, İşkodra, Edirne, İzmir, Bursa, Kastamonu, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır'da da açıldılar. Bu okulların her birinde öğrencilere sabahları ikişer saat okuma-yazma-resim-matematikten oluşan ilkökul dersleri verildikten sonra ayrıldıkları alanlara göre işyerlerinde pratik bilgiler öğretiliyordu. (15)

Midhat Paşa'nın ilk olan Niş'teki açılırken hazırlattığı ve daha gelişmiş olarak açılan Rusçuk ve Sofya'dakilerden sonra, 1871 yılında yayınlanan nizamname-de, okullara yoksul ve yetim veya öksüz çocukların alınacağı (daha sonra paralı aile çocukları yılda 500 kuruş karşılığı alınacaktır) belirtiliyordu. Önde gelen amacı sanat öğretimi olan bu okullarda öğrencilere o zaman için geçerli olan sanayi doğrultusunda terzilik, kunduracılık, dericilik (debbağlık), dokumacılık, iplik yapıcılığı, bunların yanı sıra vilayet matbaasında yazı dizgiciliği (mürettiplik) yapmak üzere okuma yazma, din bilgisi, matematik, yabancı dil olarak da Bulgarca öğretilirdi, "elifba, amme ve Tebareke cüzleri, ve icabına göre Musahafşerif ve ilmihal ve risale-i ahlak ve sair edebiyat (?) ve yazı, dahi bir mikdar sülüs hattıke rik'a meşkleri ve ilmi hesaptan darp ve karacümle ve tenzil (tarh) ve taksim gibi bazı erkam ve defter usulü ve Bulgarca dahi..." (16) sözleriyle yer almıştı. İslahhanelerin giderleriniyse mahkeme harçları, bağışlar, ilerleyen yıllarda paralı öğrenci alınmaya başladığında bu öğrenciler için yapılan ödemeler ve öğrencilerin imalathanelerde ürettiklerinin satışından elde edilen gelirler karşılıyordu.

İslahhane açılırken gayrimüslimler gibi kızlar da dışlanmamıştı. 1864 yılında Rusçuk'ta kurulan İslahhane, 85 Müslüman, 51 Bulgar, 1 Yahudi öğrenci ile açılmış, ertesi yıl da 27 Müslüman, 21 Bulgar öğrenciyle Kız İslahhanesi açılmıştı. Erkek İslahhanesinin hocalarının ders verdiği bu okul özellikle ekonomik koşulları elverişsiz yetim kız çocuklarının üre-

Kız İslahhanesi ile Midhat Paşa'nın kızlar için ilk meslek okulunu kurduğunu söyleyebiliriz.

tici olabilmelerini sağlamak üzere açılırken, iki Müslüman kız da ücret ödemek koşuluyla kaydolmuştu. Kız İslahhanesinde de okuma yazma öğretiliyordu, ancak, ağırlık kızların askerler için sargı, çamaşır ve giysi hazırlayabilmeleri için biçki-dikiş öğretimine verildiğinden, Midhat Paşa'nın bu okulla kızlar için ilk meslek okulunu kurduğunu söyleyebiliriz. Nitekim kısa bir süre sonra Midhat Paşa'nın Rumeli'deki askerlerin giyim gereksinimi karşılamak üzere Rusçuk'ta bu okuldan yetişen kızların da çalıştığı bir fabrika kurdurması, onu kızların meslek sahibi olmalarında da pay sahibi yapmaktadır. Öte yandan kız işçili fabrika, topluma hem kızların iş yaşamına katılmasıyla ailelerin yoksulluğunun giderilebileceğini, hem de kadınların üretime katılmasıyla sanayi alanında daha hızlı ilerleme sağlanacağını göstermekte de yararlı oldu.

Sanayi Mektebi

İslahhaneler başarılı oldukları oranda devlet adamlarının sanayi ile eğitim arasında sıkı bir bağ olduğunu kavramalarına da yardımcı oldu. Bu çerçevede, sanayi alanında girişimlerle Maarif Nezareti arasında doğrudan bağlantı sağlamak üzere 1864'de İslah-ı Sanayi Komisyonu kuruldu. O yıl İstanbul'da açılan Sanayi Sergisinin yönetimi Maarif Vekâleti'ne

verilirken, Avrupa'dan gelen malların sayı ve kalite açısından ülkede üretilenlere çok baskın olduğu gözetilerek bu durumu düzeltmek üzere İstanbul'da bir Sanayi Mektebi kurulması kararlaştırıldı. (17) Bu okulu da kuran Mithat Paşa oldu. Şurayı Devlet Reisi olarak İstanbul'a döndüğü 1868 yılında Midhat Paşa, yukarıda değinilen komisyon kararı çerçevesinde İslahhanelerin daha gelişmiş şekli olarak kurulması kararlaştırılan ve üst üste üç yıl yapılan girişimlere karşın bir türlü başlatılamayan Sanayi Mektebi'ni o yıl kendi önderliğinde hazırlanan 64 maddelik nizamname çerçevesinde açmayı başardı.

Dâhili ve harici şubeler olarak adlandırılan yatılı ve gündüzlü kısımlarıyla 13 yaşından küçük öğrenciler alınmak üzere 5 yıllık orta dereceli okul olarak kurulan Sanayi Mektebi'nin nizamnamesinin ikinci maddesinde okulda "demircilik, dökmecilik, makinecilik, mimarlık, marangozluk misilli imalatı madeniye ve ahşabiye ile terzilik ve kunduracılık ve mücellitlik gibi sanatlar" la "bu sanatlara muktazi fûnun ve ulum" (18) okutulup öğretiliceği yer almıştı. Yerli-yabancı veya İslam-Hristiyan ayrımı yapılmadan alınan dâhili (yatılı) öğrenciler okulun esas öğrencilerini oluşturuyordu. Harici (gündüzlü) kısmın öğrencileriye yetişmeleri için açılan özel sınıflara günün belli saatlerinde katılan çıraqlardan oluşuyordu. Öğrencilerden Birinci Sınıfı bitirenlere çıkartlık, 2. 3. ve 4. sınıfı bitirenler kalfalık, son sınıfı bitirip diploma alanla da ustalık hakkı tanınmaktaydı. Sınıflarına göre okula devamı karşılığında gündelik verilmesi kararlaştırılan öğrencilere saptanan tutardan okul-giyim-gıda giderleri düşüldükten sonra artan paranın yarısı ödeniyor, kalan yarısıysa okulu bitirdiklerinde ödenmek üzere Emniyet Sandığı'nda saklanıyordu. (19) Midhat Paşa bu elverişli sistemi geliştirirken kurduğu Sanayi Mektebi öğrencilerinin sabit gelirleri için kurduğu bu tasarruf kurumuyla daha meslek yaşamlarına başlarken tanışmalarını biraz da öbür sabit gelirli örneklere örnek olmaları için sağlamış olduğunu öne sürmek, her halde bir yanlış olmayacaktır.

İstanbul Sanayi Mektebi kısa zamanda olumlu yönleriyle öne çıkıp toplum tarafından benimsenince Mithat Paşa kızlar için Rusçuk'ta başlattığı mesleki girişimi İstanbul'a da taşımaya karar verdi. Böylece, 1869'da bu okulun uzantısı olarak İstanbul'da Kız Sanayi Mektebi açıldı. Okul açıldıktan hemen sonra Maarif Nezareti okulun yaygınlaşması için bu olanağın kadın eğitiminde önemli bir dönemeç olduğuna dikkat çeken bir bildiriyle parasız yatılı öğrenci de alınacağını duyurdu. Devletin bu desteği her iki okulun da hızla gelişmesine ve katılımların artmasına önayak oldu. 1874 yılında Erkek Sanayi Mektebi'nin öğrencileri 420'ye ulaşırken Kız Sanayi Mektebi'nin de 150 öğrencisi oldu.(20) İzleyen yıllarda Sanayi Mektebi(21) İzmir ve daha başka yerlerde de açılan şubeleriyle Osmanlı Devleti'nin sanayi ve zanaat eğitimine yeni ufuklar açarak katkıda bulunmayı sürdürdü.

Köylüye-çiftçiye destek

Yukarıda da anlatıldığı gibi, Midhat Paşa Tuna Valiliği'ne getirildiğinde bölgenin yabancıları değildi. Bu nedenle görevine başlarken güvenlik sağlamanın yanı sıra, halkın yaşam düzeyini iyileştirmek için bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini düşünüyordu. Müslüman ve Hristiyan çocuklara eşit olanaklar sağlayarak açtığı eğitim kurumlarıyla bölgede din ve mezhep farklılıklarından kaynaklanan sorunları gidermeyi hedeflerken, ekonomik güvensizlik ve yetersizliğin halkın huzursuzluğuna yol açan bir başka önemli sorun olduğunun da bilincindeydi. Şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış ticaretinin neredeyse tamamı, ticari anlaşmalar ve özellikle kapitülasyonlar dolayısıyla bu ülkeye pazar ve ham madde kaynağı olarak bakan büyük Avrupa devletlerinin elindeydi. Dolayısıyla, henüz endüstrileşmemiş ve küçük el tezgâhlarıyla yetinen ülkenin ekonomisi daha çok tarıma odaklıydı. Ne var ki teknolojik ve ekonomik yetersizlik sanayileşmeyi ve tarımdan yeterince yararlanmayı önliyordu. Tuna bölgesinde de durum farklı değildi. Midhat Paşa gibi ülkenin si-

Midhat Paşa Bulgar tutuklularla.

yasal kaderi ile yakından ilgili başka Türk aydınları da bu gerçeklerin farkındaydılar. Ticari ve endüstriyel faaliyete geçebilmek, sermaye gerektiren bir işti ve devletin bu sermayeyi sağlama yolu da tarımsal gelişmedeydi. Nitekim İmparatorluğun çöküşünü önlemek üzere yeniliklere sarılan devlet adamları da ülkenin tarım sorununun önemini kavramışlardı:

Gülhane Hatt-ı Humayunu'nda tarım vergi ve yöntemlerinin düzenlenmesi gereğine değinilmiş,(22) Hatt'ı izleyen yıllarda, ülke tarımını ilgilendiren girişimler yapılmıştı. 1838'de kurulan Ziraat ve Sanayi Meclisi, 1843'te "Ziraat Meclisi", yani salt tarımla ilgili bir yetkili organ haline dönüştürülmüştü. Her eyalet ve sancağa tarım konusunu yönlendirecek görevliler atanırken, bu kimselerin yöreye yabancı olabilecekleri dikkate alınarak halkın kendi içinden seçeceği yetkililerin, bu görevlilere yardımcı olmaları ilkesi getirilmişti. Bir başka deyimle, tarımsal gelişme için yöresel koşulların gerçekçi biçimde değerlendirilmesi öne çıkarılmıştı.

1846'da yalnız tarım işleri ile ilgilenen "Ziraat Nezareti" kurulduysa da bir süre sonra Ticaret Nezareti ile birleştirildiğinden, gereğince yararlı olamadı. Yabancı itimi ile duyurulan Islahat Fermanı döneminde İmparatorluk ekonomisi, yabancı çıkarlarının büsbütün tutsağı oldu. Artık eskisinden de sık görülen iç ayaklanma-

ları bile bastırabilmekte yetersiz kalan devlet, yabancı bağımlılığıyla kendisine uygun ekonomik politikadan iyice uzaklaştı. "Ülke büyük bir çiftlik, halkı ırgat, çiftlik sahibi de Avrupa idi"(23). Kaldı ki bu bağımlılık, Islahat Fermanı'nda "Ticaret ve ziraatın gelişmesine engel olabilecek her türlü zorluklar ortadan kaldırılacaktır. Bunun için de Avrupa'nın eğitim, bilim ve sermayesinden ve tekniğinden yararlanma tedbir ve çareleri etrafıyla incelenerek peyderpey yürütülecektir" maddesiyle belgelenmişti.(24) Ne var ki tarımla ilgili olumlu gelişmeler getirebilecek bu maddeyi yürütebilecek uzmanların bulunmaması içeriğinin ancak yabancı bağımlılığı kısmını gündemde bırakıyordu.

Tanzimat döneminin dalgalanmalar gösteren bu gelişmelerine karşın tarım alanında en etkili unsur olan üreticinin yani çiftçi ve köylünün durumu ve gereksinimleri hemen hemen hiç gözlemlenmiyordu. Oysa tohum, hayvana, toprağa, verime bağımlı gereksinimler içinde ve yoksul olan bu kimseler, topraktan beklediklerini alabilmek için ilkin yatırım yapmak, yani toprağa bir sermaye bağlamak zorundaydılar. Bu sermayeden yoksun olan üretici, hele devletin merkezi otoritesinin iyice zayıfladığı bu dönemde kendilerine bu sermayeyi çok büyük faizlerle veren ve bu faizlerden çıkarı olan kimi

devlet adamlarınca bile desteklenen "murabahacılar" tarafından sömürölmekteydi. Üretimin artması için iyi bir tarım politikası izlenerek bu amansız sömürünün önüne geçilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Oysa Midhat Paşa Niş valiliğine getirildiğinde önemi kavranmış olmakla birlikte tarım ülkenin pek çok sorununu arasında boğulmuş yöneticilerin öncelikli ilgisi değildi. Bu ilgi noksanlığının farkında olan Midhat Paşa sözü edilen sıkıntıların yaşanmasına tanık olduğundan, görevine hiç olmazsa yetkili olduğu bölgede tarım ve tarıma bağlı halkın sorunlarını da ortaya çıkarıp çözümlemeye karar vermiş olarak başladı. Görev bölgelerindeki deneyimleriyle tarım hizmeti verenlere güvence ve destek verilirse üretimin beklenen düzeye çıkabileceğini, ayrıca, tarımın bürokrasiye tahammülü olmadığını öğrenmişti. Üretim ekime, ekimden yeterli verim de yazışmalar yerine zamanında ekime bağlıydı. Devletin tarım yapanlara yardımının uzun süreçli işlemler sonunda sağlanabileceğini bildiğinden, üretimi arttırabilmek için köylüye tez elden düşük faizli tarımsal kredi sağlamak gerektiğine karar verdi ve derhal düşüncelerini eyleme dönüştürdü. 1863 yılında, köylü ve çiftçiye bu krediyi düzenli şekilde sağlayabilecek Memleket Sandıkları'nı kurdu.

Memleket Sandıkları(25)

Osmanlı tarihinde ilk resmi kredi müessesesi olarak bilinen ve bugün de aynı işlevini sürdüren Ziraat Bankası'nın kökeni sayılan Memleket Sandıkları kuşkusuz bir düşün ve ön hazırlık dönemi sonunda kurulmuştu. Bu dönem, Midhat Paşa'nın Niş'e atandığı 1861 yılından 1863'e kadar geçirdiği onun için "bir iş başında eğitim" olarak tanımlayabileceğimiz yıllardı. Nitekim Midhat Paşa 1863'te bir Tarifname ile kurduğu sandıkları ve sistemin düzgün işleyip yaygınlaşması için saptadığı kuralları iki yıllık, bir başka deyimle iki ürün alımlık bir deneyimden aldığı olumlu sonuçlar üzerine geliştirmişti. Bu çerçevede, Memleket Sandıkları'nda esas tuttuğu devletten yardımla gerçekleşen bir kredi politikası

1863-1888 yıllarında kullanılan tarihi "Demir Çemberli Memleket Sandığı" (T.C. Ziraat Bankası Müzesi)

getirmek değildi. Beklentilerini köylünün köylüye yardımı şeklinde geliştirmeyi hedef almıştı. Kuşku yok ki bu noktaya varana kadar köylünün durumunu izlemiş, sermaye sahiplerinin sömürülerini gözlemiş ve tarımın köylüye gelir, köylününse üretime katkı sağlayabilmesi için kendi sermayesine ihtiyacı olduğu düşüncesi ne varmıştı. Gerçekten de faizcilerin tarım yapan köylüden 1 kuruş ödünç karşılığı günde para faiz aldığına tanık olmuştu ki bu rakam köylüden alınan yıllık faizi % 900'e çıkarıyor(26) köylüyü kasıp kavuruyordu. Ne ki fakir köylünün krediye kavuşturularak sömürden kurtarılması, sermaye gerektiriyordu. Midhat Paşa bu krediyi sağlamak için köylüyü sarmayacak bir sermaye yöntemi aramaya koyuldu. Yöntem arayışını kendi yurt sevgisi ve karakter özellikleri doğrultusunda yaptı. Midhat Paşa, insan eşitliğine inanan özgürlükçü ve hümanist görüş sahibi idi. Yukarıda da değinildiği gibi bu kişisel özellikleri ileri tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim biçiminin değişmesinde etkili olmuştu. Sömürünün insanlıkla bağdaşmadığını düşünen Midhat Paşa, halkın faizcilerin elinde tutsak olmasına hiç razı değildi. Sonunda en akılcı yöntemi buldu: Sermayesi olmayıp ancak insan gücü olan köylüden yine köylünün çıkarları için yararlanacaktı. Bu, üreticiyi bugün İMECE adını verdiği-miz yöntemle benzer bir yöntemle bir arada ve birbiri için çalıştırmaktı. Bu emek karşılığı alınacak ürün satılarak sermaye

toplanıp sonra bu sermaye ile köylü, paraca desteklenecekti.

Köylerde kullanılmayan pek çok devlet arazisi vardı. Bunların arasında bataklıklar ve otlaklar da bulunuyordu. Bu alanları saptayıp köylüye düzenlettirerek ürün almayı kararlaştırdı. Alınan ürün İhtiyar Meclisi eliyle ve hükümet yardımı ile kaza merkezine ulaştırılıp burada açık artırma ile satılacak, satıştan elde edilecek para da sermayeyi oluşturacaktı(27). Böylece, tarım kesiminde çalışanlar için gerekli nakit saptandıktan sonra, belirlenen esaslara göre ufak bir faiz karşılığı köylüye borç olarak verilecek, onlar da kendilerini sömüren faizcilere bel bağlamaktan kurtulacak, ürünlerinin yararını görebileceklerdi.

Midhat Paşa, anılarında bu çözüm aşamasından söz ederken, o dönemde ülkenin Avrupa'da olduğu gibi ufak faizle borç para verebilecek bankalar kurulmasına "henüz istidadı olmadığını" vurgulayarak ivedi çözüm için bu yolu yeğlediğine değinmektedir.(28) Bu açıklaması doğrultusunda düşündüğü yöntemi kullandıktan önce, işin özüne varabilmek için uygulamayı başlatarak bir deneyim evresi olarak geçirdiği kuşkusuz olan iki yıl sonunda, Niş sınırları içinde, o günkü adı ile Şarköy (Şehirköy)(29) de Memleket Sandıkları'nı başlattı.

Sandıkların kuruluşu çok basit ve masrafsızdı. İlk tüm maddi varlığı 200 mecdiye, birkaç defter, basit bir yazı takımı ile bunların ve çoğalacak evrakın saklanması için bir sandıktı.(30) Zaten adını da bu sandıktan almaktaydı. Bu basit kuruluştan büyük hizmet beklenmekteydi, beklenen de alındı. Midhat Paşa yepyeni bir girişim olan sandıkların işlev ve koşullarını saptayıp herhangi bir başıbozukluk içinde kalmasını önlemek ve az çok da bir yasal değer kazandırmak için geçirilen deneyime dayanarak bir Tarifname hazırladı. 20 maddede bütün işlemleri ayrıntılarıyla saptadığı bu tarifneme 1863'te onay için Bab-ı âli'ye sundu. Bab-ı âli de buna birkaç ekleme yaparak 1867'de Memleket Sandıkları Nizamnamesi olarak yayınladı. Devlet mevzuatında da yer verilerek resmileştirilen tarifna-

menin uygulanması, geçen 4 yıl içinde tarımsal kredi sorununun olumlu gelişmeler getirdiğini anlatmaktadır.

Memleket Sandıkları'nın aşamaları

Kurulmasını hazırlayan dönem, kuruluşu ve gelişmesiyle Memleket Sandıkları'nın geçirdiği evreler şöyledir

1) 1861-63 Memleket Sandıkları'nın oluşum dönemi.

2) 1863-67 Memleket Sandıkları Tarifnamesi'nin hazırlanıp hükümete sunulmasından sonra, resmileşmesini beklemeksizin uygulandığı dönem.

3) 1867-82 Memleket Sandıkları'nın Bab-ı âlî'nin 9 maddelik eki ile yayınlanan Memleket Sandıkları Nizamnamesi'ne göre uygulanıp yaygınlaştırılması.

4) 1882-83 Ziraat Sandıkları.

5) 1883-88 Menafi Sandıkları Dönemi (Sandıklar, aksayan işlevleri yüzünden 1883'te Memleket Menafi Sandıkları'na dönüştürülmüşlerdir).

6) 1888 Ziraat Bankası'nın kurulması.

Bu kronolojik sıralamada ilk 2 yıllık dönemin daha önce de değinildiği gibi Memleket Sandıkları'nın hazırlık dönemi olduğu görülür. Bu yıllar içinde Midhat Paşa, halkın bu gerçek gereksinmesine çözüm bulmuştu. İsabetli bir kararla kendi yetki alanı içinde derhal uygulayarak başarısını kanıtlamayı planlamıştı. Her görevinde ülke ve halk çıkarlarını gözetken, koruyan önlemler almaktan çekinmeyen bu büyük devlet adamı, Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal kredi sorununun önemini ilk kavrayan ve ele alan kimse olarak, yararlılığına inandığı bu özen-dirici yöntemi yalnız kendi etkinlik bölgelerinde değil, yurt çapında da tanıtip uygulatmayı amaçlıyordu. Devletin tarihini iyi inceleyerek devletin güçlü, halkın devlete güvenli ve refah içinde çalıştığı yıllarda, İmparatorluğun da bunalımlardan uzak kaldığını, güvensizliğinse bunalımların bir nedeni olduğunu görmüştü. Dolayısıyla köylünün faizcilerin elinde sömürülmesine son verildiğinde, hiç olmaz-

sa tarım kesiminin huzursuzluğu büyük ölçüde giderilecek ve ülkenin bel bağladığı tarımsal gelişme de sağlanabilecekti. Memleket Sandıkları bölgesel karakter taşıyan ve bulundukları bölgelerden kuvvet alan kuruluş olduklarından gerek sermayeleri gerekse işlev ve uygulama alanları bölgeseldi. Sermayesiz başlamlarına karşın, köylünün köylüye yardımı, yani İMECE yöntemi ile sandık sermayesi oluşacaktı. Bu ana noktaların bilinci ile Memleket Sandıkları'nın evrelerine değinmeden önce, tarifname ile getirilen ayrıntılara biraz daha geniş boyutlarda bakmak, sandıkların işlevi hakkında kanaat sahibi olmak açısından yerinde olur. Bu yaklaşımla Memleket Sandıkları'nı önce özü olmak üzere Midhat Paşa tarafından özenle hazırlanmış Tarifname'yi inceleyerek değerlendirebiliriz.

20 maddelik Tarifname, "Memleket Sandıkları Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menafii ve Temettuatının Mahal-i Sarfı Hakkında Layiha" olarak henüz bir deneyim devresinde olduğu ve üzerinde değişiklik yapılabileceği hatırlatılarak geçici kaydı ile Bab-ı âlî'ye sunulmuştu:

"İş bu Layiha küşad olunacak Memleket Sarıdıkları'nın şimdilik işleri ne olduğu bilinip yanlış birşey yapılmamalı ve muamelatı muktaziyesini (gerekli işlemlerini) muarır (belirtmiş) olmak üzere kalem alınmış ve bir sureti Bab-ı âliye arz ve takdim kılınmış olduğundan, ahkam-ı mündericesinin (içinde yer alan hükümlerinin) tashih ve tetkik veya haliyle ibkası hakkında Bab-ı âliden ne veçhile emir ve irade buyrulur ise ona göre icabı beyan olunacak ve ileride bir taraftan tecrübe ile ilave veya tenkih (çıkarma) veya tadili olur ise o dahi bil mütalaa icra kılınacaktır. Bu cihetle şimdilik muvakkat (geçici) bir layiha olduğu malum olmak için beyan kılınır".

Bu sunuştan sonra, içeriğine giriliyordu. Hazırlanan yönergeye göre sermayenin nasıl oluşacağı ilk maddede saptanmaktaydı. Sunuşta, bölgesellik taşıyan, daha sonra genelleştikten, belirli sancak isimleri kaldırılan bu maddede o yıl fazla verim alınması dolayısıyla buğday, arpa, mısır ve çavdar olmak üzere dört tür tahıldan aşar fazlası % 5'in sandık için biriktirildiği, Silistre ve Tırnova ile Varna'da ise köylü yardımlaşması ile

Memleket Sandıkları ile köylünün faizcilerin elinde sömürülmesine son verilmesi amaçlanmıştır.

üretile mısırın satıldıktan sonraki tutarının, köylünün malı ve sandıktaki sermayesi olacağı saptanmıştır. Satış köylü tarafından yapılırsa, istenilen fiyatın alınmaması veya tümünün satılamaması gibi sakıncalar dikkate alınarak, hükümet yardımı ile satış yapılması da öngörülmekteydi. Bu husus daha sonra köy ileri gelenleri ve İhtiyar Meclisi denetiminde satış biçimine dönüştürülmüştü.(31)

Her köy veya kasabanın kendi sandığı ve sermayesine sahip olup ondan yararlanabileceği, bunların defterinin tutulup emaneten Mal Sandıkları'nda korunacağı, ürünün tümünün satılması beklenmeyip satılan belirli bir miktarı bulunca (20 bin kuruş) faaliyete geçileceği de belirlenmişti.

Bazı kimselerin, doğal olarak, sandıklarda görevlendirilmeleri gerekiyordu. Bölge halkı ise, Müslüman olan olmayan karışık bir halktı. Halka dine dayalı bir ayırım yapmak veya bir kesime üstünlük tanımak Midhat Paşa ile asla bağdaşmayan bir düşünce idi ki bu görevlilerin atanmasında, Paşa'nın bu özelliği, dikkat çekici bir şekilde özenle ayarlanarak mevzuata yansımıştı. Halk arasında adaletli bir işlevi olması gereken sandık görevlileri de toplumlar arasında eşitlik fikrine uyarak saptanmıştı. Sandıklar, işlem sırasında, halk arasından seçilen emin ve güvenilir 2 Hristiyan, 2 Müslüman'dan oluşan 4 sandık emini denetiminde korunacaktı. Sandıkların her kurulduğu yerde biçimine kadar aynılık taşınması, köylüye ek bir maddi külfet yüklememesine de özen gösterilmiş, sandık eminlerinin ücretsiz çalışacakları kaydedilmişti. Ancak, sandıklarla ilgili tüm görev doğal olarak yalnız bunların korunmasıyla bitmemekte idi. Sandıklarla ilgili yazışma ve evrak ayrıntıları da olacaktı ki, bu konu da bir esasa bağlanmıştı. Sandıkların her kasabada haftalık pazar kurulduğu günler işlem yapacağı saptandığından, ayda 4 kere bir tür evrak memurluğu görevinin de yürütülmesi gerekliydi. Hem Bulgarca hem de Türkçe kayıt tutulmasını gerektiren bu görevi yürütebileceklerin, o dönem koşullarında köy ve kasabalarda çok az bulunan, kimi za-

Midhat Paşa'yı "yılan" şeklinde tasvir edilen tefeciye ezerken gösteren çizim.

mansa hiç bulunamayan okuryazarlardı. Söz konusu bölgede okur-yazar yoksa, haftada 1 gün, ayda 4 gün gelip çalışmak üzere başka bölgeden birini görevlendirmek ve hizmete karşılık da halktan bir defaya mahsus çok küçük bir kayıt ücreti (% 1 kuruş, 1,000-10,000 arası binde 5 kuruş, 10,000-100,000 arası binde 2,5 kuruş) almak öngörülmüştü. Bu suretle görevlinin ücreti de halkı yük altına koymayan bir İMECE ile ödenebilecekti. Görüldüğü gibi, sandıkların masrafı çok azdı. Sandık parasından yapılan harcama ise yalnızca çok zorunlu sandık yönetim giderleri içindi. Kâğıt, defter, hasır, odun, kömür ve döşeme gibi bu zorunlu giderler, yılda 5 TL'yi aşmıyordu.(32)

Halkın maddi koşullarından, sosyal koşullarına ve okur-yazar olmamasına kadar her durumu gerçekçi biçimde dikkate alınarak hazırlanan bu yönergede sandıklardan her isteyen % 1 faizle borç alabileceği belirlenmişti. Bu yüzde daha önceleri faizcilerin elinde inleyen halkın vermekle yükümlü olduğu, kimi zaman yılda % 900'ü bulan faizlerin yanında sembolik kalmaktaydı. Alınan borçlar için rehin veya kefil göstermek,

borcun faizini 3 aydan az, 1 yıldan fazla olmayan bir sürede ödenmek gibi kayıtlar da vardı.

Memleket Sandıkları'nın faizlerinin kârından elde edilecek gelirin yine o bölgede kamu yararına kullanılacağı da kesinlik getirilerek saptanmıştı. Kâr, yalnız okul, kaldırım (yol), çeşme ve köprü olmak üzere 4 tür işe kullanılabilecekti. Bu dört işlevin sürdürülmesi için gereken ödemeler, örneğin, kitap, öğretmen, hizmetli veya onarım giderleri için bile ilkönce başka karşılık bulunması, bulunamıyorsa, bir takım ayrıntılı işlemlerden sonra her sancağın ancak kendi hissesine düşen harcama için sandık sermayesinin 1/3'ünü geçmemek kaydıyla ödeme yapabileceği belirtiliyordu. Okur-yazar ve hesap yapabilirlerin azlığı, faiz sisteminde zorunlu bir pratiklik belirliyordu. Şöyle ki, borçlu, vadesinden önce borcunu ödemeye kalktığı anda, faiz hesaplamanın güçlüğü, hatta olanaksızlığı dolayısıyla bu ödemeyi ancak yıllık faizi aynı kalmak üzere yapabilecekti.

Özetle değindiğimiz bu Tarifname'den çok şey anlamak olasıdır. Bunların başında Midhat Paşa'nın yöre koşullarını çok iyi bildiği ve görüşlerinin yerinde gelmektedir. Bunun göstergesi, Tarifname'nin uzun yıllar gereksinimleri yanıtlayacak biçimde ve sorun yaratmadan yürürlükte kalmasıdır. İçerisinde her olasılık ve koşul kapsamıştır. Ayrıca dikkati çeken bir nokta, "Sandık" kavramıdır. Evrak bir dolapta veya yerli bir kasada değil, taşınabilir sandıkta saklanmaktadır. Zaten, değindiğimiz gibi, adı da buradan kaynaklanmaktadır. Taşınabilir olması, hizmetin köylünün ayağına götürülmesi bakımından ilginçtir. Büyük bir olasılıkla, Midhat Paşa, köylünün işlemler için belirli bir yere çağrılmasının doğuracağı sakıncaları da düşünmüştür. Bunların arasında ilk akla gelen cahil ve bilinçsiz halkın "bir hükümet mercii" niteleyeceği yere gitmekten duyduğu çekingenlik ve ürkekliktir. Buna üşengeçlik veya sandığa varana kadarki yol koşulları gibi türlü güçlük ve olanaksızlıklar da eklenmektedir. Dolayısıyla sistemden tam verim alabilmek için sandık, köylünün gitmeyi

en doğal gördüğü yere, pazara götürülmektedir. Sandıklarda hak ve yükümlülükler ortak kimse yoktur. Bu açıdan bir kooperatif değildir. Toplu çıkarlara dayanan toplu iş görme yöntemidir. Halkın bir yasal zorlama ile karşılaşmaksızın ürün gelirinden biriktirdiği % 5'i ve elbirliği ile ekilen tarla gelirinden, köylü malı olan sandık sermayesi oluşmaktadır. Bugün köylünün köylüye yardımı olan İMECE yönteminden farklı olarak, söz konusu üretim, devlet arazisi üzerinde yapılmaktaydı ki bu da yine Midhat Paşa'nın cüretli kararını bir kez daha kuvvetlendirmektedir.

Dikkat çeken bir başka özellikse, halkın bilgi düzeyinin acıklı durumudur. Sandık emirlerinin bölgenin en nüfuslu, en güvenilir ve parasal bir emanet söz konusu olduğundan, belki de en zengin kimselerden seçildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, bunların içinde okur-yazar var ise, onlara kâtiplik görevi verileceği işaret edildiğine göre, halkın en seçkin tabakasının bile eğitimsiz olduğu yargısına varılmaktadır. Bu düzeydeki halk arasında böylesine önemli bir karar alıp uygulama gerçekleştirmeye kalkışmak ve büyük başarı ummak, yine Midhat Paşa'nın kişisel yeteneğinden ve cesaretinden kaynaklanmaktadır.

Sandık sisteminde İmparatorlukta bir çibanbaşı olan ve devletin yasal vergi sisteminde bile görülen dinsel ayrımın da bütününü yok olduğunu görmekteyiz. Bu da yine Midhat Paşa'nın daha ileriki yıllarda ülke yönetimine yansıtacak adil ve eşitlikçi görüş ve düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.

Verimli uygulama dönemi

Midhat Paşa'nın Niş'teki çalışmaları kısa zamanda ürün verdi. Bir yandan ayaklanmaların önü alınırken öte yandan, din-mezhep gözetmeksizin tüm bölge halkına yansıyan kredi olanağı ile yoksulluğun önüne geçildi. Kültür, eğitim ve bayındırlık faaliyetlerini kapsayan olumlu hizmetlerini de ekleyince, bu kısa dönemde Paşa'nın tam başarı kaydettiği söylenebilir. Bu gelişme, bölgede etkisini

gösterdi. 1864'te devlet yeni bir Vilayet Nizamnamesi çıkarınca, Vidin, Rusçuk ve Niş eyaletleri, Tuna vilayetine dönüştürüldü, Midhat Paşa da bu vilayetin valiliğine getirildi.(33) Tuna'nın 6000 köy, 7 sancak, 48 kaza ve 15 nahiyeyi kapsamı(34) Paşa'nın yetki alanını iyice genişletti. İki yıl gibi kısa bir zamanda bu vilayetin gelirini 20,000 keseden 300,000 keseye çıkarırken, Memleket Sandıkları da daha yaygın bir uygulama alanına kavuştu. Henüz Bab-ı Âli tarafından onaylanmamış bu sistem, kimi devlet büyüklerinin, murabahacıların aldığı yüksek faizlerden kişisel beklentileri olmasına karşın engellenmedi. Hatta bu uygulamaların etkisiyle, Tuna örnek bir vilayet olarak nitelendi.

Tuna vilayetinde Memleket Sandıkları sayısı Midhat Paşa'nın öngördüğü biçimde çoğaldıkça halk arasında güvence ve refah da artıyordu. Öte yandan bu artış sandıkların daha iyi denetlenmesi gereğini de ortaya çıkardı. Bunun üzerine "Menafi Sandıkları'nın Sevk ve İdaresi İçin Düzenlenen Geçici Tarifname Hakkında Tuna Vilayetine Taksimatı" yine Midhat Paşa tarafından kaleme alınarak "bu iş hakikaten pek menfaatli ve mesalih-i cesime-i memlekettin" (memleketin büyük işlerindendir) sözleri ile Bab-ı Âli'ye gönderildi. Tuna Vilayeti Genel Meclisi'nde bir tutanak tutularak Memle-

ket Sandıkları için çift başına 10'ar 20'ser okka hububat toplanıp bazı yerlerde çift hayvan başına 1/2 veya 1'er dönüm arazi ekilerek sandık sermayesinin 40,000 kese akçeye (1 kese-5 altın) çıkarılmasına karşın, yetersiz olduğu, sermayesinin çoğaltılması gerektiğinden sandıklardaki 2 Müslüman 2 Hristiyan görevlinin yanı sıra yine yönetimle görevli olarak Türkçe ve Bulgarca bilen birer kâtip bulunması gerektiği belirtilmekteydi. Ayrıca, sandık sayısı ile birlikte, işlemleri de çoğaldığından, haftada 2 gün çalışmalarına, yılda 1-2 kez denetlenip, hesaplarının incelenmesi için de sürekli dolaşan müfettişlerin bu hizmet için atanması gerektiğine işaret ediliyordu.

Yönerge, Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş, Memleket Sandıkları'nın sağlayacağı yararlar vurgulandıktan sonra, sandıklara sermaye sağlamada her bölgenin kendi koşullarına uygun bir oran ve yöntem saptamasının uygunluğuna işaret edilmişti. Yeni düzenli uygulamalara örnek olan Tuna vilayetinde peşin para ödemenin halk arasında hoşnutsuzlukla karşılanacağına da dikkat çekilerek, Midhat Paşa'nın saptadığı gibi sermaye için ödemede aşardan belirli bir yüzde alınmasının daha olumlu sonuçlanacağı vurgulanmıştı.(35)

Tarifname, Meclis-i Vâlâ incelemesin-

Tuna Vilayeti, 1870.

den ve Vekiller Heyetinde görüşölüp onaylandıktan sonra, 1865'de Abdülaziz'in iradesi de alınmıştı. "Memleket Sandıkları Sermaye Güzeşesiyle Mesarifi Sairesi İçin tutulacak defterlerin numunesine tevfi kan sureti tahriri hakkında bazı tarifattır" şeklinde, Midhat Paşa'nın sunduğu layihaya getirilen 9 değişiklikle, Memleket Sandıkları Nizamnamesi olarak 1867'de bu esasların devlet mevzuatı içinde yer almasıyla sandıklar, iyice resmi bir yapıya kavuşmuşlardır.(36)

Nizamnamenin yayınlanma tarihine kadar sandık uygulaması yaygınlaşmış, bu sürede edinilen deneyimlerle sandık yönetimi daha kesin ve tutarlı hükümlerle güçlendirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu ek, sandık sermayesi ve defterlerin tutulmasına ilişkin değişiklikleri içeren 9 maddeden oluşmuştur. Bu ek incelendiğinde, içeriğinde sandıkların borç alıp verme kayıtları ile ilgili bir takım ayrıntılar da görülmektedir. Ek maddelerde bankaların daha imparatorluk toplumsal yaşamına girmedikleri yıllarda bu tür bir tasarruf ve kredi uygulamasının gerektirdiği özellikle belirlenmiştir.

Sandık uygulamasının ne kadar yeni olduğu ve bu sandıklarla ilgili defterleri tutacak kimselerde aranması gereken tek koşulun okur-yazarlık olduğu düşünülürse, bu ek kısımda defter tutmak yöntemlerinden borç, sermaye ve harcamalarla ilgili kayıtların nasıl yapılması, hatta rakamların hangi hanelerinin alt alta yazılması gerektiğine kadar uzanan bugün bize gereksiz bile gelebilecek ayrıntıları kapsamasını doğal karşılamak gerekir. Midhat Paşa'nın uygulamasını ulaştırmak istediği halkın durumu dikkate alınınca, başardığı işin önemi bir kez daha ortaya çıkar.

Midhat Paşa, 1868 yılında Tuna valiliğinden Şûra-yı Devlet Reisliği'ne, 1869'da Bağdat valiliğine, 1872'de de Sadrazamlığa getirilmiştir. Ancak, bu dönemlerde de Memleket Sandıkları ile ilişkisini kesmemiştir. Kurucusu olduğu bu işlevsel düzenin gelişmesini yakından izlemiştir. İlk sadrazamlığında, vilayetlere gönderdiği genelgede bir vilayetin refahının, halkın haklarının korunması ile yakın

Midhat Paşa'nın "The Illustrated London News'ta yer almış bir portresi.

bağlantısından söz ederek bu refaha yönelik önerilerde bulunduktan sonra, Memleket Sandıkları'nın tarım kesiminin refahı için kurulduğunu hatırlatmaktadır. Köylüye bu sandıklar eliyle gerekli hayvan ve tohum parasının istendiği an iletebileceğini de hatırlatarak, kimi yerlerde sandıkların işlevlerinde sermaye ve üretim toplama koşullarına uyulmadığından hizmetlerinin aksadığına dikkati çekmektedir.(37)

Memleket Sandıkları'nın sonu

Memleket Sandıkları, tarımla uğraşanlar arasında çok tutulması, kolaylık ve rahatlık getirmesine karşın, özellikle sermaye sıkıntısı yüzünden zamanla çalışamaz duruma gelmişlerdir. Sermayeye çevrilmesi gereken ürünün toplanmasında ve satışında belirli kurallar konmuşsa da uygulamada türlü güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler bir örnek, sandık sermayelerinin yerini bulamamasıdır. Kurallara göre, satılan ürün bedellerinin Mal Sandıkları'nda saklanması gerekmektedir. Ülkenin bozuk ekonomik koşulları dolayısıyla, zaman zaman bu para, Mal Sandıkları tarafından kullanılmış, bir başka deyimle tarım yerine hazineye hizmet etmiştir. Üstelik kullanılan miktar, çoğu kez yerine de konamamıştır. Kimi borçlanmalarda işlem güçlükleri yüzünden bazı alacaklar geri toplanamamıştır. Nitekim elimize geçen bir belge, Manastır'da

yayınlanan *Rumeli Gazetesi*, bu sorunu yansıtmaktadır:

Gazetenin 13.6.1873 tarihli sayısında "Tarım" başlıklı makale ayrıntılı olarak ülke tarımında ve üretimin artırılmasında köylünün rolüne değinmektedir. Çift aleti, tohum, hayvan ve bunları sağlayacak sermayeyi sağlarken köylünün nasıl sömürüldüğünü, sandıkların kurulmasıyla da bu sömürünün nasıl engellendiği yazmaktadır. Ancak, bu sandıkların Tuna vilayeti dışında gerektiği gibi kurulamamış olması bir yana, kurulanların sermayelerinin de iyi kullanılmadığını, gereksiz yerlere dağıtıldığını, nüfuzlu kimselerin ellerinde paylaşıldığını, dolayısıyla köylüye yeterince yararlı olamadığını belirtmektedir. Tarımın nadas, ekim, biçim gibi zamanında yapılması gereken yükümlülükleri olduğunu, gerektiği an bu işlemler için para bulunamamasının da üretimi baltaladığını vurgulamaktadır.(38) Sermayenin istismarına ilişkin başka bir örnek de II. Abdülhamid döneminin bilinen jurnallerinde görülmektedir. Bunlar arasında sandık sermayesini sömüren tüccar ve ağalarla ilgili olanlar da vardır ki bu da bize kredinin sık sık gerçek gereksinimi olanların eline geçemeyerek yanlış ellerde toplandığını anlatmaktadır.(39)

Sandıkların bu tür sorunların yanı sıra başka sarsıntılarla da karşılaştığı görülmektedir. Özellikle 1877 Osmanlı-Rus savaşının tüm imparatorlukta yarattığı bunalım, doğal olarak sandıklara da yansımıştır. Bu savaşta Osmanlı imparatorluğu'nun Balkanlardaki toprak kayıpları, Rumeli'deki Memleket Sandıkları'nın bölünmesine yol açmış, pek çok sandık Rus istilasına uğrayan yerlerde kalmıştır. Kaldı ki bu bölgeler, zaten sandıkların ilk kurulduğu, en iyi örgütlendiği, en kuvvetli olduğu yerlerdi. Bulgar topraklarında kalan 660,000 akçe sermayeli 48 sandığa Bulgar Prensiği sahip olmuş, Ziraat Sandıkları adını vermiş, 1903'te de bu sandıklardan Bulgaristan Ziraat Bankası kurulmuştur.(40)

Osmanlı topraklarında kalan sandıklarsa büyük güçlüklerle düzenlenmişse de, bir süre sonra işlevlerini tam yapamamışlardır. Sermayeleri Mal Müdürlükleri'nde saklandığından bağımsızlıklarını

savunamamış, türlü başka etkenlerle de gereğince korunamamış, yeterince güçlenememiş, nüfuz sahiplerinin, yöneticilerin, hükümet merkezinin baskısı altında kalmışlardır. Bu koşullar, sandıkların gitgide esas hak sahibi olan üretici, köylü ve çiftçiye hizmet veremediği kanısını uyandırmış ve bu kanıyı yaygınlaştırmıştır. Çok geçmeden aynı görevi yapabilecek başka yollar aranmaya başlanmış, 1882'de de yeni bir yasa ile Memleket Sandıkları, Ziraat Sandıkları'na dönüştürülmüştür.

Ziraat Sandıkları ve Memleket Menafi Sandıkları

Ziraat Sandıkları için de padişah iradesi alınmış ve onlar da yasallaşmışlardır. Bu sandıkların 20 yıllık bir deneyim üzerine hazırlanan 54 maddelik bir Nizamname ile kurulduklarından, daha etkili olmaları beklenmiştir. Üstelik bu sandıklara Ziraat Sandıkları Kanunu ile ilk kez bankacılık görevlerini yerine getirme yetkisi de veriliyordu. Hesap ve defter tutmak gibi işlemlerle bu işleri yerine getirecek elemanların durumları daha belirli esaslara bağlanıyordu. Sandıklar, bazı vergilerden muaf da tutulurken, işlevlerine bölgelerin en büyük mülki amirlerinin yardımcı olmaları da bir hüküm olarak belirleniyordu. Ziraat Sandıkları ile getirilen bir değişiklik de koçanlı senetler kullanılması ve matbu defterlere işlemlerin işlenmesiydi. Böylece işlemlerin daha düzenli yürüyüp daha rahat izlenmesi mümkün olacaktı.(41)

Ziraat Sandıkları'nın da gerekli faaliyet gösterebilmeleri için daha ileri sermaye gereksinimleri oldu. Sandıklara İMECE ile üretilen ve bunun satılmasında alınan karara ek olarak ilkin çift hayvan üzerinden gelir sağlanmaya başlandı. Bu önlem yetersiz kalınca, bu kez aşar vergisinin biraz artırılarak katkısı düşünüldü. 1883'te aşar vergisi 1/10 artırıldı. Bu yöntemin yarar sağlayacağına inançla yapılan eke Menafi Hissesi, sandıklara da Memleket Menafi Sandıkları adı verildi.

Memleket Sandıkları'nın çoğunlukla Rumeli ve dolaylarında açılmalarına kar-

Prof. Dr. Hüseyin Anka tarafından 1966'da yapılan ve Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü yanında bulunan Midhat Paşa anıtı.

şılık Menafi Sandıkları imparatorluğun her yerinde açılmıştı. Elimizde Ankara, Aydın, Bursa, Muğla, Kayseri, Hama ve Şam Menafi Sandıkları'na ilişkin belgeler bulunması, bu yaygınlığı kanıtlamaktadır.

Sandıklar, yaygınlığı oranında güçlüklerle de karşılaştılar. Bu kez Menafi İdaresi Müdürlüğü, Menafi Sandık Vekilliği gibi ek görevliler de yönetim kapsamına girmiş işleri ve mevzuatı çoğaltmıştı. Oysa eskiye oranla getirilen yenilikler, uygulama zorlukları da getirmekteydi. Örneğin, 1883'te başlayan bu sandıklara konulan Maarif İlane Hissesi, değişik bir uygulama idi. Bu, aşarın 1/7'sinin 1/4'ü olarak, yani aşar, % 11.9 olarak alınacak bir hisse idi ki bununla aşar 1.90 artıyordu. Bu ek hisse, mültezimlerin kalan 10'u kendi çıkarlarına kullanmalarına yol açtı. Dolayısıyla 1886'dan itibaren yeni bir düzenleme yapılarak aşar % 10'u hazineye, % 1'i Menafi Sandığına, binde 5'i de Maarife, yani eğitime ait olmak üzere % 11.5 şekline dönüştü.(42) Yönetim açısından önlem olarak da, Hükümet Merkezinden 3 ayda bir kazanç ve borçlanma cetvellerini denetlemek ve işlemleri gösteren cetvelleri Ticaret ve Nafia Nezaretleri'ne göndermek zorunlulukları getirildi. Denetlemeleri yapabilecek yetekte kimselerin çok az olması, koçanlı senetlerin daha da yerleşmesine yol açtı.

Uygulama bakımından daha ayrıntılı olan ve kimi zaman karışıklıklara yol açan Menafi Sandıkları'nın da sonu ötekilerden farksız oldu. İmparatorluktaki dağınık gelişmeleri, bu sandıklardan da yeterince yararlanılmasını önledi. Oysa tarım alanında kredi gereksinimleri de durmaksızın artıyordu. Bu durum yeni bir düzenlemeye yol açtı. 1888 yılında sandıklar, yerlerini köylü-çiftçiye daha tutarlı olanaklar, daha büyük güvence sağlamak üzere Ziraat Bankası'na bıraktı. 1888'de Ziraat Bankası kuruldu.

Sadrazam Kâmil Paşa tarafından hazırlanan Nizamname ile kurulan Ziraat Bankası, tarım kesimine borç vermeyi amaçlamaktaydı. Yine de bugünkü anlamıyla pasif kredi işlemleri yapmak, bir başka deyimle, kendine faizle yatırılacak paraları kabul etmek, tarıma yönelik sarıflık işlemlerine hizmet etmek de bir başka işleviydi. Nizamnamenin ilk maddesinde "Menafi Sandıkları'nın yerine kaim olmak üzere bir Ziraat Bankası teşkil olunmuş ve Menafi Sandıkları'nın görev ve işlemleri bu bankaya devredilmiştir" demekteydi.(43)

Borç işlemleri için teminat gösterilen ipotek, v.s. uzun işlemler gerektirdiğinden bu aşamada, ilgili tapu senetlerinin sandık eminlerine teslimi ile yetinilmiştir. Sandıkların şüpheli ve toplanamayan alacaklarının önemli bir kısmı, borçluların zimmetinde kalmış faizleri alınmak suretiyle bu alacaklar yeni senetlere bağlanmıştır. Memleket Sandıkları tasfiye edilirken Menafi Sandıkları, oradan da Ziraat Bankası'na devredilen tüm borçların sonradan tahsilinden, yani alacaklarından aranıp toplanmasından, kayıtların yetersizliği, kimi zaman sandıkların bile saptanamaması nedeniyle sonradan vazgeçilmiştir. O dönemdeki başıbozuluk ve denetim yoksunluğu yüzünden de sandık eminleri herhangi bir ceza işlemi görmemişlerdir.(44)

Memleket Sandıkları'ndan Ziraat Bankası'nın kuruluşuna kadar geçen sürede tarımsal kredi için Ziraat Sandıkları ve Menafi Sandıkları olmak üzere iki aşama daha geçirilmiştir. Bu aşamalarda dikkati çeken bir özellik, her birinin, bir

Midhat Paşa anıt mezarının rölyefleri.

öncekinin devamı olması yani hiçbirinin yeni bir kuruluş olmamasıdır. Ne 1882'de Ziraat Sandıkları, ne de 1883'te Menafî Sandıkları kurulurken bir önceki yürürlükten kaldırılmıştır. Yalnız yeni kurulanın geliştirilmesi ile yetinilmiştir. Sandıklar 1888'de Ziraat Bankası'na dönüşüne kadar bir öncekinin hak ve görevleriyle devredilmişlerdir. Bu da Midhat Paşa'nın 25 yılı aşkın bir süre önce daha Türkiye'de tarımsal kredinin ilk adımlarını atarken başlattığı bir işlemi ne denli köklü ve tutarlı kurallarla başlattığını göstermektedir. Üstelik Midhat Paşa'nın Memleket Sandıkları'nı başlattığı dönemde komşu ülkelerde bile benzeri bir uygulama görülmemektedir. Ancak, Almanya'da Reif-ferisen'in tarımsal kredi uygulamasını Memleket Sandıkları ile aynı yıl, 1862'de başlattığı bilinmektedir ki bu veri, hem 1861'de uygulamaya konulan Memleket Sandıkları'na öncelik kazandırmakta, hem de Alman modeli bir tür kooperatif olduğundan ayrı bir uygulama sayılmaktadır. Dolayısıyla, bu gerçek, Midhat Paşa'nın uygulamasına özgün bir değer kazandırmaktadır. Midhat Paşa modeli büyük bir olasılıkla Avrupa'da da örnek oluşturmuştur, çünkü ancak bundan sonra 1880-90 yılları arasında Belçika, İtalya, Avusturya ve Macaristan'da Zirai Kredi Sandıkları kurulmuştur. Yurdumuzda ise Midhat Paşa'nın bu önemli girişi-mi, isim ve ayrıntılarda değişimler geçirmiş olmakla birlikte Ziraat Bankası ile günümüzde de canlılığını korumaktadır.

Midhat Paşa'nın ülke yönetimine bilimsel ve akılcı yaklaşımıyla 150 yıl önce kurduğu İslahhane'nin günümüzün Endüstri Meslek Liseleri'ne, Memleket San-

dıkları'nınsa Ziraat Bankası'na dönüşmüş olması, O'nu genç kuşaklara, toplumun gereksinmelerini çok yakından gözleyip hal çaresi bulabilen; uzak görüşlü girişimci kişiliğiyle Cumhuriyet Türkiye'sini bile yönlendiren örnek bir Türk aydını olarak tanıtmaktadır.

Dipnotlar:

- (1) Akçuraoğlu Yusuf, *Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi*, (6ıncı teditis senesi) Ank. 1930-1931s. 66
- (2) Tanık Zafar Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İst. 1952, s. 92-93
- (3) Midhat Paşa'nın ve vilayet valilerinin yetkileri, ayrıntılı olarak 1864 Vilayet Nizamnamesi ile tanımlanmıştır.
- (4) Akçuraoğlu Yusuf, a.g.e. s. 193. Bu kaynakta okuduğumuza göre Midhat Paşa mali sıkıntılardan söz ederken "(Ahvali maliyenin husulü başlıca üç şeye mütevakki olup, birincisi, memaliki mahrusenin menabii servetini açarak milletin dahi servetini lezyit ve mahza lezayüdü serveti milliye nisbetinde olarak varidatı hazineye teksir etmek; ikincisi tekalifi miriye'nin itilafınca olan nice sui ahvale nihayet vererek devletin iradını dahi doğrudan hazineye girdirmek ve üçüncüsü ise masarîf cihetinde müsrîflik yoluna gitmiyerek her şeyi tasarrufla idare etmek suretinden ibarettir" demektedir.
- (5) Sadrettin Celal Antel, *Tanzimat Maarifi, Tanzimat I, yüzüncü yıldönümü münasebetile*, İst. 1940, s. 444
- (6) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Ank. 1947, s. 162-163
- (7) İbid. s. 186
- (8) Sadrettin Celal Antel, a.g.m s. 446
- (9) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Ank. 1956, s. 197
- (10) İbid.
- (11) Akçuraoğlu Yusuf, a.g.e. s. 96.
- (12) Osman Ergin, *Maarif Tarihi Cilt 2*, İst. 1940, s. 524. Ergin, aynı sayfada 1848 yılında İstanbul'da Zeytinburnu'nda da Sanayi Mektebi adıyla bir okul kurulmuşsa da bu okulun yapılması tamamlanmasında karşın faaliyete geçmediğini yazmaktadır.
- (13) Osman Ergin, a.g.e. s. 524
- (14) İbid s. 525
- (15) Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ank. 1985, s. 148

- (16) Osman Ergin, a.g.e. s. 525
- (17) Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 210
- (18) Osman Ergin, a.g.e. s. 530
- (19) Yahya Akyüz, a.g.e. s. 149
- (20) Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 211
- (21) Bu okullar ileride Endüstri Meslek Liseleri olarak adlandırılacak okulların temelini oluşturmaktaydı.
- (22) Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 245.
- (23) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VI, Ank. 1954, s. 153.
- (24) İbid. s. 4.
- (25) Memleket Sandıkları hakkında daha geniş bilgi için bkz: Seçil Akgün, *Midhat Paşa'nın Kurduğu Memleket Sandıkları: Ziraat Bankası'nın Kökeni, Uluslar arası Midhat Paşa Semineri*, Ank. 1986 s. 185-210
- (26) Namık Zeki Aral, "1863 Yılı ve Etrafında Devletin Kredi ve Bankacılık Siyaseti" *Yüz yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi, T.C. Ziraat Bankası Yay. Atık. 1963, s. 56-57; Hasan Ferit Bey: Bankacılık Kitabı, s. 587.*
- (27) Tayyip Gökbilgin, *Midhat Paşa (1822-84)*, s. 78 (Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi).
- (28) Zirai Kredi Tarihine Toplu Bir Bakış, Midhat Paşa, Hayat-ı Siyasiyesi, Hıdematı, Menfaa Heyeti, İst. 1909: (Ziraat Bankası Yayını) Ankara, 1964, s: 96
- (29) Bu kasabanın adı daha sonra PİROT olarak değiştirilmiştir (Bulgaristan tarafından).
- (30) "Teşkilatlı Zirai Kredi Tarihimize Toplu Bir Bakış" (100 Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi), s. 96.
- (31) Midhat Paşa bu konuda anılarında şöyle demektedir: "Kokoroz (mısır) mahsulü diğer mahsullerden ziyade bereketli olup birçok köyler içinde sahipsiz kalmış boş arazi bulunduğundan bir köy kaç ev ise ev başına yarım dönüm hesabıyla boş topraklardan her yıl ol miktar yer ayrılarak ve boş toprak olmadığı takdirde ol miktar yer kiralanarak karyece kokoroz ekilmesi ve bunun muhtlac olduğu için İslam köylerinde cuma, Hristiyan köylerinde pazar günleri umum ahalî tarafından imce yolu ile yapılması..." *Teşkilatlı Zirai Kredi Tarihine Toplu Bir Bakış, a.g.e., s. 96.*
- (32) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Ank. 1956, s. 153 (Abdülaziz devrinde Osmanlı mülki yönetiminde o döneme kadar görülen eyalet, sancak, v.s. gibi üniteler yerine yenilerinin kurulmasına karar verilerek 1864 Nizamnamesi çıkarılmıştı).
- (33) Yusuf Saim Atasagun, *T.C. Ziraat Bankası: 1888-1939*, İst. 1939, s. 1.
- (34) Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 153.
- (35) Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi Vesikalar, s. 13-14 (Vesika 10 Ramazan 1281 tarihi ile Başbakanlık arşivindedir).
- (36) İbid. 99-100.
- (37) İbid. 99.
- (38) Ziraat Bankası Müfettişi Sayın Nusret Taçoy, bu konuları Banka arşivinde bulunan ayrıntılı raporunda belirtmiştir.
- (39) İbid.
- (40) Tayip Gökbilgin, a.g.e., s. 104.
- (41) İbid.
- (42) Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi, Vesikalar, s. 48.
- (43) Dr. Saim Yusuf Atasagun, a.g.e., s. 515-16.
- (44) Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi, Vesikalar, s. 107.

Mithat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı ve İngiltere

Mithat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı, olağanüstü günlere rastlamıştır.

Paşa, sadrazamlık koltuğuna oturur oturmaz, İstanbul Konferansı'nın tüm yükünü hemen hemen tek başına omuzlamak zorunda kalmıştır. Gerek Padişah, gerekse konferanstaki Osmanlı delegeleri ve gerekse hükümet üyeleri, sorumluluk yüklenmekten kaçınmışlardır. Yalnız Mithat Paşa, İmparatorluğun egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü uğrunda Avrupa devletleri temsilcileriyle boğuşmak durumunda kalmıştır.

Mithat Paşa'nın son sadrazamlığı, onun kişisel yazgısının ötesinde, siyasal tarihimiz bakımından da derin anlam taşır. Mithat Paşa, belli bir devlet felsefesinin, anayasalı yönetimin, meşrutiyetin önderi durumundaydı. Onun iktidara gelişi meşrutiyetin zaferi, iktidardan düşüşü ise meşrutiyetin yenilgisi anlamı da taşır.

Mithat Paşa, 19 Aralık 1876 günü ikinci kez sadrazamlığa atandı. 5 Şubat 1877 günü de sadrazamlıktan azledilip yurt dışına sürüldü. Yani Paşa'nın ikinci sadrazamlığı bir buçuk ay kadar sürdü.

Bu bir buçuk aylık dönem, Mithat Paşa'nın siyasal yaşamında bir dönüm noktasıdır. Bu süre içindedir ki, Paşa'nın yıldızı son kez parlamış ve sonra birdenbire sönmüştür. Paşa, devlet yönetiminde bir kez daha doruğa yükselmiş ve az sonra da devrilip gitmiştir. İkinci sadrazamlığı Mithat Paşa'nın son kez iktidara gelişini ve iktidardan düşüşünü simgeler. Gerçi Paşa, daha sonra vali olarak yine görev alacak, sürgünden dönüşünde Suriye ve Aydın valiliklerine atanacaktı. Ama bu son hizmetleri taşra görevleri çerçevesinde kalacak ve o, bir daha hiçbir zaman iktidara gelemeyecekti. Başka bir deyimle, ikinci sadrazamlığı Mithat Paşa'nın, bir bakıma, sonunu belirlemiştir.

Mithat Paşa'nın son sadrazamlığı, onun kişisel yazgısının ötesinde, siyasal

Mithat Paşa'nın 24 Haziran 1876 tarihli "The Illustrated London News"ta yayımlanan portresi.

tarihimiz bakımından da derin anlam taşır. Mithat Paşa, belli bir devlet felsefesinin, anayasalı yönetimin, meşrutiyetin önderi durumundaydı. Onun iktidara gelişi meşrutiyetin zaferi, iktidardan düşüşü ise meşrutiyetin yenilgisi anlamı da taşır. Yani, ilk Osmanlı Anayasası'nın, ilk

meşrutiyetin yazgısı, Mithat Paşa'nın yazgisına sıkı sıkıya bağlıdır. Nitekim Paşa'nın ikinci kez sadrazamlığa gelişiyle birlikte ilk Anayasamız ilan edilmişti. Onun iktidardan uzaklaştırılmasından bir süre sonra anayasa rafa kaldırılacaktı. Kısacası, Mithat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı üzerine, çeşitli yönlerden derinlemesine eğilmek yerinde olur.

Burada, yer darlığı nedeniyle, yalnız İngiltere açısından Mithat Paşa'nın son sadrazamlığı üzerinde durulacak ve İngiliz belgelerine dayanılarak bazı açıklamalar ve yorumlar yapılacaktır.

Mithat Paşa, olağanüstü nazik bir dönemde ikinci kez sadrazamlığa getirilmişti. İmparatorluk, bir süredir ağır bir bunalım içindeydi. Osmanlı Sarayı, Mayıs ayından beri darbelere sahne olmuş, üç buçuk ay içinde sona eren saltanatlarından sonra, 31 Ağustos 1876'da Sultan II. Abdülhamid tahta geçmişti. 34 yaşındaki bu genç padişah henüz üç buçuk aydan beri devletin başında bulunuyordu, devletin yönetiminde oldukça yeniydi.

Rumeli derin bir sarsıntı geçiriyordu. Bosna-Hersek ayaklanmasıyla başlayan olaylar gittikçe büyümüş, yabancı devletlerin Bab-ı Âli üzerinden diplomatik baskılarına yol açtığı gibi, Karadağ ve Sırbistan prensliklerinin bağımsızlık emellerini kamçılayarak Osmanlı Devleti'ne savaş açmalarına neden olmuştu. Rusya ve Avusturya, 8 Temmuz 1876'da Reichstad'da anlaşma yapmışlar, Osmanlı Devleti'nin savaştan galip çıkması halinde status quo'nun korunması, yani Karadağ ile Sırbistan'ın ezdirilmemesi; Osmanlı Devleti'nin yenilmesi halinde ise bazı Osmanlı topraklarını paylaşmak için anlaşmışlardı. Nitekim Karadağ ile Sırbistan yenilmeye başlayınca Rusya Bab-ı Âli'ye bir ultimatom vererek derhal mütareke yapılmasını istemişti. Rus baskısıyla yapılan iki aylık mütarekenin süresi dolmak üzereydi.

Nisan 1876'da Filibe sancağında patlak veren Bulgar ayaklanması, çabucak bastırılmış olmasına rağmen, Bulgar sorununu da uluslararası politika günde-

Rus Çarı 2. Aleksandr

mine getirmişti. Rusya, Bulgarlara özerklik vermek için diplomatik girişimlerle yetinmeyerek savaş hazırlığına başlamış, kısmi seferberlik ilan edip Osmanlı sınırlarına asker yığmıştı. Çar Aleksandr II, Balkan Slavlarına istediği yönetim biçimi sağlanmadıkça elini kılıcının kabzasından çekmeyeceğini ve Rusya'nın gerekirse tek başına silah zoruyla Balkan bunalımını çözeceğini açıklamıştı.

Rus Çarı'nın tek taraflı hareket kararı ve Balkanlar'ın Rus istilası veya nüfuzu altına girmesi tehlikesinden heyecana kapılan İngiltere, Balkanlar'da reform yapılması işinin altı büyük devletin ve

Devletin içinde bulunduğu ağır bunalımı ancak onun çözebileceği yolunda oldukça yaygın bir inanç vardı. Bunalımın üstesinden gelebilecek güçte olmayan Mehmet Rüştü Paşa, sadrazamlıktan istifa etmiş ve çekilirken kendi yerine Mithat Paşa'nın getirilmesini salık vermişti.

Bab-ı Âli'nin katılacağı bir konferansta görüşülmesini önermişti. Bab-ı Âli, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini dileyerek, İstanbul'da böyle bir konferans yapılmasını kabul etmişti. Aralık ayı içinde büyük devletlerin delegeleri İstanbul'a gelmişler, önce kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmelerde Osmanlı Hükümeti'ne sunacakları öneri paketini hazırlamışlardı. Osmanlı Hükümeti'nin o güne kadar görülmemiş ölçüde ağır bir baskı altında kalacağı, altı büyük devletin aşırı isteklerine boyun eğmek veya Rusya ile savaşı göze almak gibi pek zor bir seçenek karşısında bırakılacağı seziiliyordu. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü bakımından yaşamsal önem taşıyacak İstanbul Konferansı toplanmak üzereydi.

Bu arada siyasal tarihimizde tarihsel bir yer tutacak olan Osmanlı Anayasası'nın hazırlıkları hemen hemen tamamlanmıştı ve Anayasa'nın yakında ilan edilmesi bekleniyordu.

Mithat Paşa, işte böyle nazik bir dönemde ikinci kez sadrazamlık görevini üstlendi. Devletin içinde bulunduğu ağır bunalımı ancak onun çözebileceği yolunda oldukça yaygın bir inanç vardı. Bunalımın üstesinden gelebilecek güçte olmayan Mehmet Rüştü Paşa, sadrazamlıktan istifa etmiş ve çekilirken kendi yerine Mithat Paşa'nın getirilmesini salık vermişti. Padişah'a bu yolda telkinde bulunulmuştu. Sultan Abdülhamid, isteyecek değil, kendi deyimiyle "hasbezze-man ve bizzarure" Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirdi.(1) Yani o günkü koşulların bir gereği ve zorunlu olarak atamayı yapmak durumunda kaldı. Demek ki, "zaman" elverince ve zaruret" ortadan kalkınca onu görevden atacaktı.

Mithat Paşa, bazı İngiliz devlet adamlarınca tutulan ve desteklenen bir kişi olarak biliniyordu. Özellikle meşrutiyet ve reform taraftarı olması ona İngilizlerin sempatisini kazandırmıştı. İngiltere, Balkanlarda reform sorununa çözüm bulmak için toplanacak konferansın ön-

cülüğünü yapıyordu. Padişah, tam bu konferans arifesinde Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirmekle İngiltere'nin hoşnutluğunu ve desteğini kazanmayı da düşünmüş olabilir.

Gerçekten Mithat Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi İngilizler arasında büyük hoşnutluk yarattı. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot, 19 Aralık 1876 günü, "Mithat Paşa, sadrazam olarak Mehmet Rüşdü Paşa'nın yerini aldı"(2) dedikten sonra Londra'ya şunları telledi:

"Mithat Paşa'nın şu sırada sadrazamlığa atanması pek önemli bir olaydır. Kendisi kimi zaman kararlarında pek aceleci olmakla birlikte Türk devlet adamları içinde hiç kuşkusuz en enerjik ve en liberal olanıdır. Her zaman Müslümanlarla Hristiyanların eşitliğini savunmuştur ve sadrazam ile Padişahın yetkilerini sınırlandırmak arzusunda. Merkeziyetçiliğe karşıdır ve bölge halklarına, kendilerini yönetmeleri bakımından daha geniş yetki verilmesinden yanadır. Bununla birlikte Slav eyaletlerine özel kurumlar bahşedilmesine şiddetle karşı olduğunu bana söylemişti. Ama bugünkü durumda bunun gerekli olduğunu belki kavrayabilir, çünkü kendisi anlatılanlara kulak veren bir kimsedir.

General İgnatiyev, kendisinden nefret ediyor ve 'eşkiya (brigand), serseri, çalgın' diye söz ediyor. Karşılıklı olan bu

Mithat Paşa, Balkan Slavlarına özel kurumlar verilmesine karşı olduğunu söylemişti. Yeni sadrazamla panislavist Rus Büyükelçisi İgnatiyev'in yıldızı hiç barışmıyordu. İgnatiyev, bir diplomata yakışmayacak biçimde, topraklarında konuk olarak bulunduğu devletin Hükümet Başkanı aleyhinde uluorta küstahça konuşuyordu.

nefret onun davranışını etkileyebilir. Mithat Paşa, reform yanlısı Müslümanların ve Hristiyanların umududur. Ama eski düşüncede olan Müslümanlar kendisinden hoşlanmıyorlar. Paşa, her zaman İngiliz öğütlerine kulak vermiştir, ama bugün bize karşı duygularının ne olduğunu bilmiyorum".(3)

İngiliz Büyükelçisi, Mithat Paşa'nın sadrazamlığa atanmasını, yakında toplanacak olan İstanbul Konferansı açısından değerlendiriyordu. Tam konferans öncesinde Paşa'nın iktidara gelişini "pek önemli" görüyordu. Büyük devletlerin, Balkanlarda reform için Bab-ı Âli'ye sunacakları önerileri yeni sadrazamın kabul edip etmeyeceği sorusuna cevap arıyordu. Bir yönden umutluydu. Çünkü Mithat Paşa, liberal görüşlüydü, Hristiyan-Müslüman eşitliğinden ve âdem-i merkeziyetten yanaydı. Dolayısıyla büyük devletlerin Balkanlarla ilgili önerilerini belki kabul edebilirdi. Ancak, Büyükelçinin bu konuda kuşkuları da vardı. Çünkü Mithat Paşa, Balkan Slavlarına özel kurumlar verilmesine karşı olduğunu söylemişti. Yeni sadrazamla panislavist Rus Büyükelçisi İgnatiyev'in yıldızı hiç barışmıyordu. İgnatiyev, bir diplomata yakışmayacak biçimde, topraklarında konuk olarak bulunduğu devletin Hükümet Başkanı aleyhinde uluorta küstahça konuşuyordu. Mithat Paşa da kendisinden nefret ediyordu. Bu karşılıklı nefret duyguları acaba kararları etkiler miydi? Sonra Paşa, eskiden olduğu gibi, acaba yine İngiltere'nin öğütlerine kulak verir miydi? Kestirilemiyordu. Yani konferans kararlarının yeni sadrazama kabul ettirilip ettirilemeyeceği pek belli değildi.

Konferans için İstanbul'da bulunan İngiliz başdelegesi Lord Salisbury de Mithat Paşa'nın sadrazamlığa gelişini hem "yararlı" hem de "tehlikeli" olabilir diye değerlendiriyordu.(4) Yararlı olabilirdi, çünkü Paşa açık fikirli olduğundan, selefleri gibi engelleyici değildi. Konferans kararlarını belki daha kolaylıkla kabul edebilirdi. Öte yandan Paşa'nın sadrazamlığa atanmasını Rusya tepkiyle karşılayabilirdi ve bu da konferansın başarısı bakımından "tehlikeli" olabilirdi.

İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi
Sir Henry Elliot

Aynı telgrafında Salisbury, Mithat Paşa'nın sadrazamlığa atanmasında kendisinin (Salisbury'nin) herhangi bir rolü olmadığını belirtmek gereğini de duymuştu. Bu konuda çıkabilecek haberlerin kesinlikle yalanlanmasını Londra'ya öneriyordu. Padişah, kendiliğinden Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir, diyordu.(5)

Salisbury, altı büyük devletin temsilcilerinin kendi aralarında kararlaştırdıkları önerileri, konferansın açılmasından üç gün önce, 20 Aralık günü özel olarak Padişah'a iletti. Ertesi gün de Fransız delegesiyle birlikte Sadrazam Mithat Paşa'yı ziyaret etti ve öneriler paketini ona da sundu.

Büyük devletlerin önerileri Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan bölümlerinden oluşuyordu. Bunlara göre, Osmanlı Hükümeti Sırbistan'la barış yapacak, Osmanlı askeri Sırp topraklarını boşaltacak, savaş tutsakları serbest bırakacak ve Sırbistan Prensiği'nin toprakları savaş öncesindeki gibi kalacaktı. Yalnız Sırbistan-Bosna sınırında ufak düzeltmeler yapılacaktı.(6) Yani Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve yenilmiş olan Sırbistan'a sanki yenilmemiş gibi davranılacaktı.

Büyük devletlerin önerilerine göre, Osmanlı Hükümeti Karadağ ile de barış yapacak, Osmanlı askeri Karadağ topraklarını boşaltacak ve savaş tutsaklarını

nı serbest bırakacaktı. Ayrıca, Arnavutluk ve Hersek bölgelerinden Karadağ'a Osmanlı toprakları verilecekti.(7) Başka bir deyimle, Karadağ, sanki savaşı kazanmış gibi ödüllendirilecek ve topraklarını genişletecekti.

Büyük devletlere, Bosna-Hersek ve Bulgaristan için geniş, özerklik istiyorlardı. Hazırladıkları projeye göre, iki bölge büyük bir özerk Bulgaristan kurulacaktı. Merkezi Tırnovo olacak Doğu Bulgaristan bölgesi (vilayeti), Rusçuk, Tırnovo, Tulça, Varna, İslimye, Filibe sancaklarıyla Kırklareli, Çizri Mustafa Paşa ve Kızılağaç kazalarını kapsayacaktı.(8) Yani Tuna ağzından Edirne kapışma kadar uzanacak ve bugünkü Türkiye ve Romanya topraklarının da bir bölümünü içine alacaktı.

Merkezi Sofya olan Batı Bulgaristan bölgesi (vilayeti), Sofya, Niş, Üsküp, Vidin sancaklarıyla, Manastır, Serez, Dorion, Strumiça, Tikveş, Kalkandelen ve Kastorya kazalarını kapsayacaktı.(9) Yani, bugünkü Yunanistan ve eski Yugoslavya topraklarının önemli bir bölümünü de içine alacak ve ta Arnavutluk sınırına kadar uzanacaktı.

Bu vilayetlerin başında birer Hristiyan genel-vali bulunacaktı ve bunlar, garantör büyük devletlerin onayıyla Bab-ı Âli'ce beş yıl için atanacaklardı. Ölümle-ri veya istifa etmeleri durumunda yerlerini yine Hristiyan valiler alacaktı.(10) Yani Padişah kendiliğinden genel-vali atamayacak ve değiştiremeyecekti. Bu vilayetlerin başına Türk ve Müslüman getirilemeyecekti.

Her iki vilayetin, parlamento niteliğinde, halkın seçeceği temsilcilerinden kurulu birer meclisi olacaktı. Meclis, vilayetin bütçesini, gelirlerini, giderlerini, vergilerini inceleyecek, idare, maliye, ticaret, tarım ve eğitim işleriyle ilgilenecekti. Mutasarrıflar ve kaymakamlar, yörelerin nüfus oranlarına göre, Hristiyan ya da Müslüman olacak ve genel-valinin önerisi üzerine Bab-ı Âli'ce atanacaklardı.

Hukuk ve ceza yargıçlarının yarısı genel vali tarafından, öteki yarısı büyük devletler kontrol komisyonunun onayıyla atanacaklardı. Avrupalı yargıçlar da atanabilecekti.

Türkçe'nin yanı sıra Bulgarca da vilayetin resmi dili olacak ve mahkemelerle devlet dairelerinde kullanılacaktı. Ge-

Büyük devletlerin önerilerine göre, vilayetlerde toplanacak vergilerin en fazla % 30'u Osmanlı borçlan taksitlerine ve merkezi devlet hazinesine ayrılacak, geri kalan % 70'i vilayetlerin yerel ihtiyaçlarına harcanacaktı.

nel-valiler emrinde birer Hristiyan milis kuvveti olacak, vilayetlerin iç güvenliğini bu kuvvetler sağlayacaktı. Osmanlı ordusu ise kaleler ve büyük şehirler dışına çıkamayacak ve yalnız dış güvenliği sağlamakla görevli olacaktı. Vilayetlerin ayrıca kendi polis kuvvetleri olacaktı.

Kurulacak bu vilayetlerde vergi sistemi değiştirilecekti. Buralardan toplanacak vergilerin en fazla % 30'u Osmanlı borçlan taksitlerine ve merkezi devlet hazinesine ayrılacak, geri kalan % 70'i vilayetlerin yerel ihtiyaçlarına harcanacaktı.

Bütün bu reformların gerçekleştirilmesini sağlamak ve denetlemek üzere, garantör devletlerce bir uluslararası komisyon görevlendirilecekti. Yürütme, yasa, yargı yetkileriyle donatılacak bu komisyon, örneğin, ayaklanmaya katılmış ve mahkûm olmuş Bulgarları bağışlayacak, Bulgar ayaklanmasının bastırılmasına katılmış Türkleri bulup cezalandıracaktı. Komisyonun emrinde, Belçika'dan getirilecek 5000 kişilik bir askeri kuvvet olacaktı. Komisyon, Türk görevlilerinin işlerine son verebilecek, yerlerine başkalarını atayabilecek; sancakların ve kazaların sınırlarını değiştirebilecek, kaldırabilecekti. Hatta tapu kayıtlarını değiştirip Türk emlakını Bulgarlara dağıtabilecekti. Rumeli, Çerkezlere yasaklanacaktı ve daha önce buraya yerleşmiş Çerkezler de Anadolu'ya yollanacaktı.(11)

Büyük devletlerin projesine göre, Bosna ve Hersek, birleştirilerek tek bir vilayet haline getirilecek ve tıpkı Bulgar

1877'de Osmanlı Devleti'nin Batı sınırları.

vilayetleri gibi geniş özerkliğe kavuşturulacaktı.(12) Bulgar vilayetleri için düşünülen Hristiyan genel-vali, milis, jandarma, vergilerin % 70'inin vilayete harcanması, uluslararası komisyon vs. gibi reformlar, Bosna-Hersek vilayeti için de öngörülüyordu.

Büyük devletlerin Balkanlar için istedikleri reformlar özetle bunlardı. Açıkça görülmüyordu ki, reform adı altında, Rumeli topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılması amaçlanıyordu. Kırk küsur yıl sonra Bab-ı Âli'ye dikte edilecek olan Sévres Antlaşması'nın ilk provası yapılmıyordu İstanbul Konferansı'nda büyük devletlerin ortaya attıkları proje, gerçekte Rumeli'nin Sévres projesiydi, denilebilir.

Proje, altı büyük devletin ortak eseri gibi görünmekle birlikte, gerçekte Çarlık Rusya'nın projesiydi ve Rusya bu projeyi Bab-ı Âli'ye empoze etmeye kararlıydı. Projenin Padişah'a özel olarak sunulduğu 20 Aralık 1876 günü, İstanbul'daki Rus Büyükelçisi İgnatiyev, İngiliz Delegesi Salisbury'yi ziyaret etmiş ve hükümetinden aldığı bir telgrafı kendisine okumuştur. Rus telgrafında, "proje fiilen uygulamaya konmadıkça İmparator Aleksandr elini kılıcının kabzasından çekmek niyetinde değildir" deniyordu.(13) Demek ki Rusya, Osmanlı sınırına yığdığı kuvvetleri geri çekmeyecek, istediklerini kabul ettirip uygulatıncaya kadar, Demokles'in kılıcı gibi Bab-ı Âli üzerindeki tehdidini sürdürecekti.

İngiliz Delegesi Lord Salisbury, projeyi eline alıp 21 Aralık günü Mithat Paşa'yı ziyarete geldi. Yanında Fransa Delegesi Kont de Chandory da vardı. Mithat Paşa, henüz iki gündür sadrazamlık koltuğunda oturuyordu. O da, konferansta Osmanlı Devleti'ni temsil edecek olan Safvet Paşa ile Ethem Paşa'yı yanına çağırıyordu. Sadrazam'ın makamında proje üzerinde ilk müzakere yapıldı. İngiliz delegesi hiç hoşnut kalmadı: "Toplantı fırtınalı geçti... Türkler, uluslararası komisyonu ve her türlü garanti önerisini şiddetle reddettiler..." dedi.(14) Ama pek umutsuz da değildi. Uzmanların söylediklerine göre Türkler, "pazarlık

Lord Salisbury

gereği" işin başında hep böyle davranırlarmış.

Bu, Salisbury ile Sadrazam Mithat Paşa'nın ilk karşılaşması oldu. İngiliz temsilcisi, yeni sadrazama yaptığı ilk ziyarete, büyük devletlerin projesiyle gelmişti. Sadrazam, koltuğuna oturur oturmaz, tebrikleri kabule bile vakit bulmadan böylesine ağır bir projeye karşı karşıya kalmıştı. İngiliz ve Fransız delegelerinin nezaket ziyaretleri, proje konusunda müzakereye ve sadrazam üzerinde baskıya dönüşmüştü. Bu baskılar ileride yoğunlaşacaktı. Salisbury, "önümüzdeki cumartesi günü teklifler resmen

sunulacak... gelecek hafta, sonunda (Türklerle) belki en ağır baskı yapmak gerekecek" diyordu.(15)

İki gün sonra, 23 Aralık Cumartesi günü, konferans açıldı. İlk oturumda büyük devletlerin projesi Türk delegelerine sunuldu. Türk Başdelegesi ve Oturum Başkanı Safvet Paşa, kendilerine sunulan bu belgeleri "tez elden ve gereken bütün dikkatle inceleyeceklerini ve şimdilik bunlar hakkında herhangi bir fikir söyleyebilecek durumda olmadıklarını" bildirdi. Büyük devletler temsilcileri, projenin tez elden incelenmesi dileğinde bulundular.(16)

Aynı oturumun sonuna doğru dışarıdan top sesleri duyuldu. Safvet Paşa bu top atışlarının Osmanlı Anayasası'nın ilanını müjdelediğini bildirdi. "Şu anda tamamlanan büyük bir eser 600 yıllık bir hükümetin şeklini değiştirdi. Padişah hazretlerinin İmparatorluğa bahsettikleri Anayasa ilan edildi. Anayasa (Osmanlı) halklarının mutluluk ve refahı için yeni bir çağ başlatıyor" dedi.(17) Fransız delegesi, "Anayasa'dan istenen sonuçların alınabilmesi için barış gerek" diye ekledi. Öteki delegeler Anayasa'nın ilanı üzerinde pek durmadılar ve olayı önemsemez göründüler.

Salisbury, toplantı sonunda Londra'ya çektiği telgrafta "cuma günü telgrafımdan beri rapor edecek yeni bir şey yok" dedi.(18) Anayasa'nın ilanı olayına hiç değinmedi. İngiliz temsilcisi, Anayasa'ya aldırıyor ve büyük devletlerin projesini Türklerle kabul ettirmekten başka bir şey düşünmüyordu. Bu konuda 21 Aralık'ta Mithat Paşa ile görüşükten sonra 26 Aralık günü de Padişah'ın huzuruna çıktı ve Abdülhamid II ile yaptığı bu görüşmesini Londra'ya şöyle rapor etti:

"Bugün bir saat Padişah'la görüşüm. Sızlanıp durdu. Hayatının tehdit edildiğinden söz etti. Ödün vermesine tebaasının razı olmayacağını söyledi. Ama tartışmaktan kaçındı. Padişah zavallı aciz bir yaratıktır ve sorunun çözümü bakımından onun hiçbir önemi yoktur."(19)

Safvet Paşa: "Şu anda tamamlanan büyük bir eser 600 yıllık bir hükümetin şeklini değiştirdi. Padişah hazretlerinin İmparatorluğa bahsettikleri Anayasa ilan edildi. Anayasa halkların mutluluk ve refahı için yeni bir çağ başlatıyor."

Sultan Abdülhamid II, İngiliz temsilci- siyle ilk görüşmesinde belki hesaplı ola- rak böyle bir izlenim vermiş, hayatının tehlikede olduğundan yakınlıkla büyük devletlerin projesini tebaasının kabul et- mediğini söylemiştir. Böylece projenin kabulü için yapılacak baskıları kendi üzerinden atıp, tebaasının veya hükü- metin omuzlarına kaydırmak istemiştir. Gerçekten bundan sonraki günlerde, İn- giliz baskılarını Padişah'tan ziyade sad- razam göğüslemek durumunda kalmış- tır, İngiliz temsilcileri Sir H. Elliot ile Sa- lisbury, sırayla, Mithat Paşa'nın kapısını çalmışlar, reform projesini kendisine ka- bul ettirmeye çalışmışlardır.

27 Aralık 1876 günü İngiliz Büyükel- çisi Sir Henry Elliot, Mithat Paşa'yla gö- rüştü. Sadrazam, büyük devletlerin pro- jesini ne bakımlardan kabul edilemeye- ceğini Büyükelçi'ye açık açık anlattı. Özetle şunları söyledi:

"Proje, Rusya'nın Avrupa Türkiye- si'nde muhtar devlet kurma emelini ke- sinlikle gerçekleştirmeyi amaçlıyor. Türk askerinin kaleler ve büyük şehirler dışı- na çıkamaması, o vilayetten Türklerin atılmasına ve vilayetin yarı bağımsız ol- masına varacaktır. Bunun böyle olacağı- nı anlamak için 50 yıl önceki Sırbistan örneğini hatırlamak yeter. Genel-vali, fiil- len büyük devletlerce seçilecektir. Bu genel-valinin merkezi hükümetten kopup bağımsız olmasına varacaktır. Vilayet gelirinin üçte birinin devlet hazinesine gönderilmesi ve geri kalanının vilayette kullanılması ise, o vilayetin Bab-ı Âli'ye haraç veren bir devlet durumuna getiril- mesi demektir. Yürütme ve yasama yet- kileriyle donatılmış ve yabancılardan oluşacak bir uluslararası kontrol komis- yonunu hiçbir Türk Nazır kabul edemez. Evet, savaş imparatorluğu yıkar. Ama şerefsizce boyun eğmek de sonuçta öl- dürücü olur. Şerefsizce ölmektense, şe- refle savaşıp ölmek evlâdır."(20)

Bunları belirttikten sonra Mithat Paşa açıklamasını sürdürür. İngiliz Büyükelçi- si'ne şunları anlatır:

"Belçika'dan Balkanlar'a 5000 asker göndermesi isteniyor. Brüksel Hükümeti,

Salisbury'ye göre Abdülhamit II, "aciz bir yaratık" idi.

ancak Bab-ı Âli davet ederse asker yol- layacağını bildiriyor. Bab-ı Âli ise asker göndermesi için hiçbir zaman Belçika'ya çağında bulunmayacaktır.

Bununla birlikte Bab-ı Âli, kendi inisi- yatifiyle etkin bir jandarma ve polis gücü oluşturmak için yabancı subaylar ve ast- subaylar görevlendirebilir. Ama bunlar Osmanlı hizmetinde olmalıdırlar. Sonra,

Mithat Paşa, reform yapmaya evet, İmparatorluğun parçalanmasına hayır diyordu. Büyük devletler ise reform kisvesi altında, İmparatorluğu parçalamaya kararlı görünüyordular. İmparatorluğun Rumeli kanadı koparılacaktı. Paşa'ya sanki, "Rumeli kanadını kendiniz mi koparacaksınız, yoksa biz mi koparalım" demek istiyor gibiydiler.

Bab-ı Âli, büyük devletlerin istedikleri garantileri reddetmek zorunda kalmakla birlikte, onlara başka güvenceler vermek arzusundadır. Bir süre konsun. Diyelim bir yıl. Bu süre içinde reformların uygulanıp uygulanmadığını Büyükelçiler rapor etsinler."(21)

Yani Mithat Paşa, reform yapmaya evet, İmparatorluğun parçalanmasına hayır diyordu. Büyük devletler ise reform kisvesi altında, İmparatorluğu parçala- maya kararlı görünüyordular. İmparator- luğun Rumeli kanadı koparılacaktı. Mit- hat Paşa'ya sanki, "Rumeli kanadını kendiniz mi koparacaksınız, yoksa biz mi koparalım, seçenek sizin" demek isti- yor gibiydiler. Paşa, şerefsizce boyun eğmektense şerefle savaşıp ölmek evlâ- dır, diyordu.

Mithat Paşa, İngiliz Büyükelçisi'ne, İngiltere'den yardım beklemediğini de söylemişti. Ama İngiltere'nin hiç değilse Rusya'ya arka çıkmamasını bekliyordu. "Türk İmparatorluğu'na karşı Rusya'nın öteden beri beslediği emellere Majeste- leri Hükümeti'nin destek olmayacağını umarım" diyordu.(22) Rus Büyükelçisi İgnatiyev ise, Mithat Paşa'nın bu "umu- dunu" kırmak için yalnız İstanbul'da ça- ba harcamakla yetinmiyor, Londra'da da girişim yapıyordu. Rusya'nın Londra Büyükelçisi 30 Aralık günü İngiltere Dı- şişleri Bakanı Lord Derby'ye İgnatiyev'in bir telgrafını okudu. İgnatiyev, "altı büyük devlet arasında görüş ayrılığı çıkabile- ceği yolundaki umudu kınılmadıkça Türk Hükümeti boyun eğmeyecektir" diyor, büyük devletler arasında tam bir görüş birliği bulunduğunu belirten bir protokol imzalanmasını istiyordu.(23)

İngiltere'nin aracılığıyla gerçekte Mit- hat Paşa ile İgnatiyev boğuşuyorlardı. Ve o günlerde İngiltere, Rusya'nın arka- sında yer alıyordu. İstanbul'da İngiliz temsilcileri durmadan Mithat Paşa'ya boyun eğdirmeye çalışıyorlardı.

Konferans'ın 28 Aralık günü yapılan ikinci oturumunda büyük devletlerin pro- jesi görüşüldü. Salisbury bu görüşmeyi Londra'ya şöyle telledi:

"Türkler, valilerin atanma usullerine, beş yıl görevde kalmalarına, değiştirile-

memelerine, askerlerin kalelerde ve büyük kentlerde kalmalarına, vilayetlerin bölünmelerine, (uluslararası) komisyona, adliye ve maliyenin düzenlenmesine, yani her şeye itiraz ettiler".(24)

Konferans'ta Türk delegelerine boyun eğdirilemeyince Salisbury, hemen aynı gün bir adamını Mithat Paşa'ya yoladı. Ama bu baskı denemesinden de sonuç alamadı: "Sadrazam, altı büyük devletin projelerinin çoğuna şiddetle itiraz etti" dedi.(25)

1 Ocak 1877 günü konferansın dördüncü oturumu yapıldı. Bu oturumda Türk delegeleri 38 maddelik bir karşı-proje sundular.(26) Büyük devletlerin projesinde yer alan sekiz noktayı ise Osmanlı Devleti'nin egemenliğine ve bağımsızlığına aykırı bulduklarından görüşmeye bile yetkili olmadıklarını bildirdiler. Bu maddeler şunlardı: (I) Uluslararası Kontrol Komisyonu kurulması, (II) Yabancı jandarma gücünün ülkeyi okutması, (III) Osmanlı askerinin kalelerde kalmaya zorlanması, (IV) Valilerin büyük devletlerin onayıyla beş yıl için atanmaları, (V) Vilayetlerin bölünmeleri, (VI) Maliye ve adliyeyle ilgili hükümler, (VII) Çerkezlerin Rumeli'den Asya'ya sürülmesi ve (VIII) Sırbistan'a ve Karadağ'a yeni topraklar verilmesi.(27)

Toplantıdan sonra Salisbury hemen Mithat Paşa'ya gitti ve bu maddeleri ona kabul ettirmeyi denedi. Sadrazamla bu görüşmesini Londra'ya şöyle rapor etti:

"(Toplantıdan) sonra Mithat Paşa'yı gördüm ve durumun pek tehlikeli olduğunu kendisine anlattım. Paşa, İmparatorluk çökecekse Allah'ın iradesine boyun eğeceğini, ama kendisine okuduğum yukarıdaki maddelere hiçbir Türk'ün boyun eğmeyeceğini söyledi... En şiddetle reddettiği nokta da valilerin beş yıl için atanmalarıdır. Bu şartın, (Bab-ı Âli'ye) vergi veren yeni devletler yaratacağını düşünüyor."(29)

Ertesi gün Mithat Paşa, kendisiyle görüşen İngiliz Baştercümanı M. Sanderson'a şunları söyler:

"Konferansın İstanbul'da toplanması

Nikolai Pavloviç İgnatiyev

Türkiye'nin gözünü açtı. Şimdiye kadar Paris Antlaşması'na bel bağlayan Türkiye, bu antlaşmanın artık ortadan kalkmış olduğunu gördü. Böylece Türkiye, Rusya karşısında tek başına bırakılmıştır. Türkiye ya kaderine boyun eğmek ya da Rusya'nın kucağına düşmek durumuyla karşı karşıyadır."(29)

Paşa ayrıca, Rusya'ya teslim olmayı savunabilecek İmparatorluk'taki en son insanın kendisi olduğunu, çünkü hep Batı yanlısı politikayı savunduğunu sözlerine ekler ve Türkler aleyhine çevrilmiş olan İngiliz kamuoyunda bir değişiklik olabileceğini umar.

Mithat Paşa, konferanstan bir sonuç alamayacağını anlar. Son bir umutla doğrudan Londra'ya başvurmaya karar verir. Nafia Nezareti Müsteşarı Odian Efendi'yi gizlice Londra'ya gönderir. Onun eliyle İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby'ye bir mektup yollar.

Mithat Paşa, İstanbul'da durumun umut verici olmadığını görür. İngiliz Başdelegesi Salisbury, konferansta Rus Delegesi General İgnatiyev ile ağız birliği yapmaktadır. Sanki Rusya'nın sözcüsümüş gibi davranmaktadır. Rus görüşlerini Bab-ı Âli'ye empoze etmek için üst üste girişimlerde bulunur. Baskı yapar. O günlerde Salisbury ile İgnatiyev'in arasından su sızmaz. Öteki büyük devletler temsilcileri de âdeta İngiliz ve Rus delegelerinin dümen suyunda giderler. İstanbul Konferansı'nda Türklere karşı ortak bir cephe oluşmuştur. Konferans, ortak projeyi Bab-ı Âli'ye dikte etmek için direnir. Nuh der peygamber demez. Mithat Paşa, konferanstan bir sonuç alamayacağını anlar. Son bir umutla doğrudan Londra'ya başvurmaya karar verir. Nafia Nezareti Müsteşarı Odian Efendi'yi gizlice Londra'ya gönderir. Onun eliyle İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby'ye bir mektup yollar.

Odian Efendi, Londra'daki Osmanlı, Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa ile birlikte 4 Ocak 1877 günü Lord Derby'yi ziyaret eder. Mithat Paşa'nın özel mektubunu Derby'ye sunar ve Bab-ı Âli'nin neden büyük devletler projesini kabul edemeyeceğini kendisine anlatır. Derby, bu konuyu Londra'da tartışamayacağını, sorunun İstanbul Konferansı'nda görüşülmekte olduğunu ve Bab-ı Âli'nin projeyi reddetmesinden üzüntü duyduğunu söyler. Mithat Paşa'nın reformlar yapmayı içtenlikle arzu ettiğine inandığını, ama gerek Padişah'ın, gerekse Mithat Paşa'nın güç durumda olduklarını sözlerine ekler. "İngiltere", der, "Türk-Rus savaşını önlemek için konferansa gitmiştir. Projeyi kabul ederek savaşı önlemek mi, yoksa reddederek savaşa girmek mi tercih edilir, ona karar vermek Bab-ı Âli'ye düşer". Son söz olarak Derby, Bab-ı Âli'nin, İngiltere'yi öteki büyük devletlerden ayırmak gibi bir umuda kapılmamasını söyler.(30)

Mithat Paşa'nın özel temsilcisi Odian Efendi, İngiltere Dışişleri Bakanı'nın yanından eli boş çıkar.

Bir nokta dikkati çeker: Aynı gün, Londra'daki Rus Büyükelçisi de Lord

1877 Ocak ayının ilk yarısında Mithat Paşa üzerindeki İngiliz baskıları iyice yoğunlaşır. İngilizlerin biri gider, diğeri gelir. Paşa'nın kapısı aşındırılır. 8 Ocak'ta Büyükelçi sadrazama bir metin sunar. Büyük devletler projesinde ufak değişiklikleri içeren bu metni kabul etmesi için ısrar eder.

Derby'yi ziyaret eder. İgnatiyev'den aldığı bir telgrafı Derby'ye okur. Rus Büyükelçisi Odian Efendi'den önce mi, sonra mı İngiliz Dışişleri Bakanı'nı görmüştür, belli değildir. Ama hemen hemen aynı saatlerde gördüğü kuşkusuzdur. Haber alma kaynaklarının çok iyi olduğu anlaşılan İgnatiyev, Mithat Paşa'nın Londra'daki girişimini tam zamanında önlemeye çalışır: "Mithat Paşa'nın, büyük devletler arasında görüş ayrılığı çıkacağına bel bağladığını ve Salisbury'nin görüşlerinin Derby tarafından onaylanmayacağını düşündüğünü" İngiliz Dışişleri Bakanı'na duyurur. Ayrıca, Türklere yazılı bir çağrı da bulunularak, projeyi kabul etmezlerse konferansın dağılacağını ve savaş çıkacağını duyurulmasını ister.(31)

Gerçi Bab-ı Âli'ye İgnatiyev'in istediği biçimde bir çağrı yapılmaz. Ama ondan sonraki günlerde İstanbul'da Salisbury'nin Mithat Paşa üzerindeki baskılarının arttığı görülür. İngiliz başdelegesi, projeyi padişaha veya konferanstaki Türk delegelerine değil, Mithat Paşa'ya kabul ettirebileceğini umar. 7 Ocak'ta Londra'ya şunları söyler:

"Ajanlarım aracılığıyla birçok kez Mithat Paşa'yla haberleştim. Bugün de kendisiyle bir buçuk saat görüştüm. Türk tarafı henüz hiçbir şey kabul etmiş değil. Pazartesiye ve salıya konferans yine toplanacak. Ama Türk delegeleri hiçbir şeyi kabul etmiyorlar... Sadrazamla müzakere bizim tek şansımızdır. Ama bu da

pek umut verici değil. İgnatiyev şaşkın ve sinirli... Konferansı kesintiye uğratmaya çalışıyor."(32)

Yine aynı gün Salisbury şunları rapor eder:

"Ancak doğrudan Sadrazamla müzakere ederek bir çözüm sağlanabileceğine inanıyorum...Durum nazik, konferansın daha fazla sürebilmesi kuşkuludur".(33)

1877 Ocak ayının ilk yarısında Mithat Paşa üzerindeki İngiliz baskıları iyice yoğunlaşır. İngilizlerin biri gider, diğeri gelir. Paşa'nın kapısı aşındırılır. 8 Ocak'ta Büyükelçi sadrazama bir metin sunar. Büyük devletler projesinde ufak değişiklikleri içeren bu metni kabul etmesi için ısrar eder. Sonra Londra'ya şunları yazar:

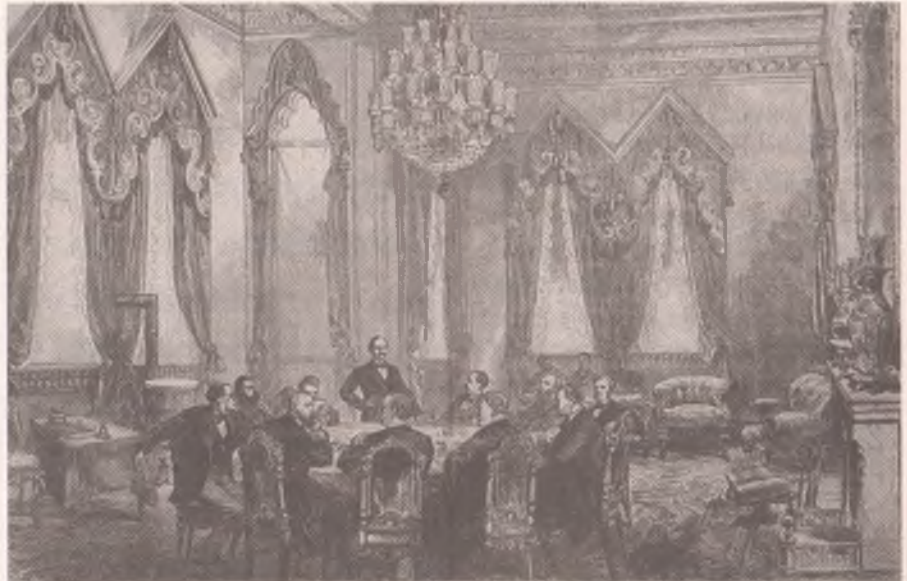
"Mithat Paşa, Karadağ'a bazı topraklar verilmesine pek karşı çıkmayacak gibi görünüyor. Ama valilerin beş yıl için büyük devletlerce seçilmesini, bu konuda Padişah'ın yetkilerinin kısılmasını hiçbir şekilde resmen kabul edemeyeceğini söylüyor. Böyle bir kısıtlamayı Anayasa'ya da aykırı buluyor... Genel valinin atayacağı subaylar konusuna, Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacak bir jandarma gücü kurulmasına hayır diyor, uluslararası kontrol komisyonuna da hayır diyor..."(34)

Ertesi gün İngiliz Büyükelçiliği Baştercümanı Sanderson Mithat Paşa'ya gönderildi. Paşa, ona, pek güç durumda olduğunu anlattı. "Yutturulmak istenen hap o kadar büyük ki, boğazımdan değil ağızımdan bile geçmiyor"(35) dedi.

Lord Salisbury, boyun eğdiremediği Mithat Paşa'dan yakınıyor, onu Londra'ya şikâyet ediyordu. 8 Ocak'ta Londra'ya, "Sadrazam, bir adamıma, ben ne söylersem söyleyeyim, Lord Derby'ye ve Lord Beaconsfield'e güvendiğini söylemiş" diye yazdı. "Durum pek karanlık" dedi.(36)

Lord Derby, Londra'nın Bab-ı Âli'yi desteklemediğini Salisbury'ye telledi: "Türkiye'nin İngiltere'ye güvenmemesini Musurus Paşa'ya söylemişim"(37) dedi ve bunu ayrı bir yazıyla şöyle vurguladı: "Türkiye'nin İngiltere'ye güvenmemesi gerektiğini en açık biçimde Musurus Paşa'ya bildirmişim. Bundan daha açık seçik konuşamam"(38)

Bu arada Mithat Paşa Londra'da bir girişim daha yaptırdı. Londra'ya gönderdiği Odian Efendi, 10 Ocak günü ikinci kez İngiliz Dışişleri Bakanı'nı ziyaret etti. Büyük devletler projesinin Bab-ı Âli tarafından niçin kabul edilemeyeceğini Derby'ye bir kez daha anlattıktan ve devletlerin üzerinde diredikleri "garanti" şartlarının "aşılmaz bir engel" olduğunu

İstanbul Konferansı'yla ilgili olarak "The Illustrated London News'ta yayımlanan bir çizim.

"Vanity Fair"ın 4 Şubat 1871 tarihli sayısında yayımlanan Musurus Paşa çizimi.

belirttikten sonra Osmanlı Anayasası'nı öne sürdü. Reformları öngören Anayasa'nın uygulanmasının büyük devletlerin güvencesi altına alınmasını, yani uygulamanın Bab-ı Âli için uluslararası bir zorunluluk haline sokulmasını önerdi. Anayasa'yla öngörülen reformların büyük devletlerin güvencesi altına alınmasını istedi. Mithat Paşa'nın da bunu kabul etmeye hazır olduğunu belirtti.(39)

Derby, İstanbul Konferansı'nda müzakereler sürerken bu konuyu Londra'da görüşemeyeceğini söyledi. Bu önerinin İstanbul Konferansı'na sunulmasını salık verdi. Sonra, Rusya ile savaşı göze almaktansa konferansın önerilerini kabul etmesini Bab-ı Âli'ye tekrar öğütledi.(40)

Odian Efendi, Mithat Paşa adına, Derby'ye yeni ve önemli bir öneride bulunmuş oluyordu. Bu, iki taraflı bir bıçak gibiydi. Kabul edilirse İmparatorluk için

yararlı olabileceği gibi, pek zararlı da olabilirdi. Düşünce benimsenince, büyük devletlerin reform projesinin yerini Osmanlı Anayasası alacaktı. Büyük devletler Balkan Slavlarına özerklik verilmesi için artık baskı yapamayacaklar, yalnız Anayasa'nın öngördüğü âdem-i merkeziyet sistemiyle yetinmek durumunda kalacaklardı. Yani İmparatorluğun parçalanması önlenecek, anayasal bir yönetimle yaşamı sürdürülecekti. Ayrıca Anayasa'nın Avrupa ipoteği altına alınması, Padişah'ın keyfi davranışlarına karşı bir çeşit güvence olacaktı. Padişah, Avrupa şemsiyesi altındaki Anayasa'yı kolay kolay çiğneyemeyecek, değiştiremeyecek ve rafa kaldıramayacaktı. Başka bir deyişle, henüz çiçeği burundaki Anayasa tüm risklere karşı sigorta ettirilmiş olacaktı. Mithat Paşa, sanki bir taşla iki kuş vurmak istiyordu. Bir yandan Balkan Slavları için yaygara koparan Avrupa'yı ve özellikle Rusya'yı susturmayı, öte yandan Sultan Abdülhamid'in elini kolunu bağlamayı amaçlıyordu gibiydi. Öneri, teorik olarak, çifte yarar sağlayacak gibi görünüyordu.

Ancak madalyonun öteki yüzü de vardı. Anayasa'nın Avrupa güvencesi altına alınması, iç hukukla dış hukukun birbirine karıştırılması olacaktı. Ahdi hukuka bağlanacak veya bulaştırılacak bir Anayasa, salt ulusal bir belge olmaktan çıkacaktı. Yabancı devletlerin tüm anayasal kurumlarımıza karışmaları hakkı doğacaktı. Büyük devletlere, anayasal kurumlarımızın kuruluşları ve işleyişleri üzerinde söz söyleme yetkisi bahsedilmiş olacaktı. Bab-ı Âli, yabancıların bu haklarını tanımak yükümlülüğü altına girecek ve yabancıların durmadan içişlerimize karışmalarına katlanmak zorunda kalacaktı. Ardı arkası kesilmeyecek bir yabancı müdahaleler dönemi açılacaktı. Yabancıların içişlerimize böylesine karışmaları, sonunda İmparatorluğun egemenliğini ve bağımsızlığını büyük ölçüde zedeleyecekti. Bab-ı Âli'yle Avrupa arasında sonu gelmeyen sürtüşmeler başlayacak, bu sürtüşmelerden Türk tarafı çaresiz yenik çıkacak ve sonunda devletin onuru ayaklar altına alınmış ola-

caktı. Yani yağmurdan kaçarken doluya yakalanmak tehlikesi vardı. Balkan Slavlarına özerklik vermekten kaçınırken, tüm İmparatorluğun bağımsızlığı, egemenliği ve onuru Avrupa'ya çiğnetilmiş olabilecekti.

1856 Paris Antlaşması'na, Islahat Fermanı'yla ilgili bir madde eklenmiş olması, sonunda Bab-ı Âli'nin başına dertler açmıştı. İmzacı devletler, Padişah'ın kendi iradesiyle tebaasına bahsettiği fermanın uygulanmasını gözetlemek ve denetlemek gibi aşırı isteklerde bulunmaya bir hak gibi görmüşlerdi. Islahat Fermanı'na dayanarak, yirmi yıl boyunca Osmanlı içişlerine karışmışlardı. Bu kez Islahat Fermanı'ndan çok daha kapsamlı bir belge olan Anayasa'nın uygulanmasını Avrupa ipoteği altına sokmak, Bab-ı Âli'nin başına Islahat döneminden daha büyük sorunlar açacaktı.

Islahat döneminin deneyimlerini yaşamış olan Mithat Paşa'nın şimdi Anayasa'nın uygulanmasını Avrupa güvencesi altına sokmaya niyetlenmesi, bir çaresizlikten ileri gelmiştir, denebilir. Avrupa'nın ağır baskıları ve İmparatorluğun parçalanması tehlikesi karşısında, Paşa, başka çıkış yolu göremediği için bir "ehven-i şer" olarak bu yolu da denemek zorunda kalmış olsa gerektir.

Mithat Paşa'nın bu önerisi kısa bir süre diplomatik yazışmalara konu oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı öneriyi bir yandan İstanbul'da Salisbury'ye, öte yan-

Anayasa'nın Avrupa güvencesi altına alınması, iç hukukla dış hukukun birbirine karıştırılması olacaktı. Ahdi hukuka bağlanacak veya bulaştırılacak bir Anayasa, salt ulusal bir belge olmaktan çıkacaktı. Yabancı devletlerin tüm anayasal kurumlarımıza karışmaları hakkı doğacaktı.

İngiliz Büyükelçisi Elliot 11 Ocak'ta Abdülhamid'in huzuruna çıktı. Görüşmede özellikle Uluslararası Komisyon konusunda duruldu. Padişah, "Komisyon'da yalnız İngiliz ve Fransız üyeler olsaydı bir sorun olmazdı. Ama öteki devletlerin komiserleri hakkında aynı duyguları beslemiyorum" dedi.

dan da Avusturya Dışişleri Bakanı'na duyurdu. Onların düşüncelerini öğrenmek istedi.

Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy, öneriyi, Mithat Paşa'nın bir "usta hamlesi" (master-stroke) olarak değerlendirdi. Çünkü öneri, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açma bahanesini elinden alacaktı. Osmanlı Anayasası, Bulgarlara umduklarından fazlasını bahşedeceğinden, artık Rusya, kolayca savaş bahanesi bulamayacaktı. Ama Andrassy, bu yolla bunalıma sürekli bir çözüm bulunabileceğinden kuşkuluydu. Çünkü bazı maceracılar, Anayasa'yı da istismar edebilirler ve yine ayaklanma çıkarabilirlerdi. Andrassy, daha da kötümser bir düşünce ortaya atıyordu: "Anayasa uygulanırsa Osmanlı İmparatorluğu parçalanır" diyordu.(41)

Salisbury ise Mithat Paşa'nın bu önerisine doğrudan karşı çıktı. Onun yazdığına göre, Osmanlı Anayasasının, Parlamento seçileceklerde Türkçe konuşma ve bir derecede Türkçe yazabilme şartı araması, Müslümanlara avantaj sağlıyordu ve bazı Hristiyanların seçilebilmelerini engelleyecekti. Anayasa'nın maliye ve adliyenin düzenlenmesiyle ilgili hükümleri yetersizdi. Sonra, Anayasa Padişah'a geniş yetkiler tanıyordu. Salisbury, "Anayasa kötü yönetime ve keyfi iktidara karşı bir güvence olmaktan uzak" ve "delegeler böyle bir güvenceye ciddi önem vermeyecekler" diyordu.(42)

Anlaşılan Anayasa'yla ilgili öneri İstanbul Konferansı'nda kabul edilmeyecekti. Belki bu yüzden Mithat Paşa, nazı yoklamakla yetindi ve öneriyi resmen konferansa sunmadı.

Yine büyük devletlerin projesine döndü. Projeyi Bab-ı Âli'ye empoze etmek için yine girişimler, baskılar sürdüldü. Ve bu kez İngiliz temsilcileri sarayın da kapısını çalmaya başladılar.

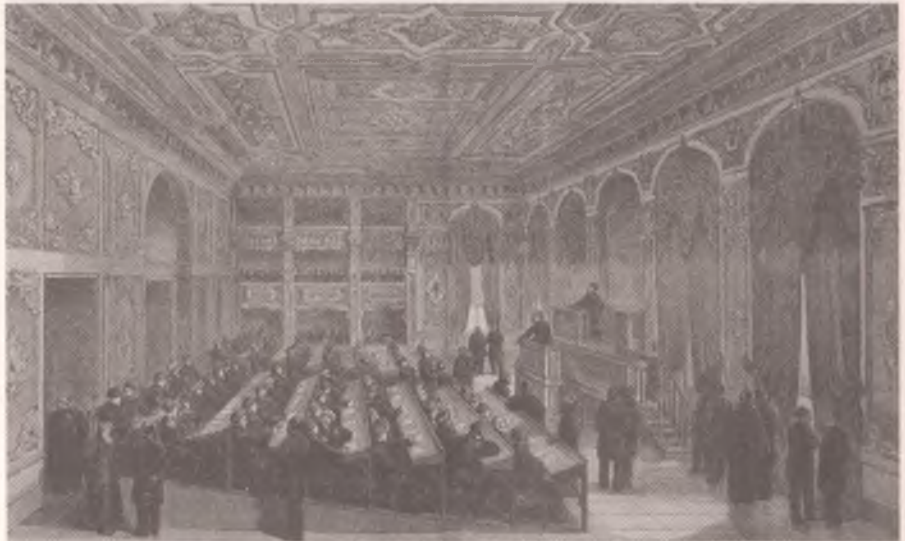
İngiliz Büyükelçisi Elliot 11 Ocak'ta Abdülhamid'in huzuruna çıktı. Devletlerin projesinin kabul edilmesi için ısrar etti. Görüşmede özellikle Uluslararası Komisyon konusunda duruldu. Padişah, "Komisyon'da yalnız İngiliz ve Fransız üyeler olsaydı bir sorun olmazdı. Ama öteki devletlerin komiserleri hakkında aynı duyguları beslemiyorum" dedi. Büyükelçi saraydan umutlu ayrıldı. Uluslararası Komisyon'da bir Osmanlı komiser de bulunursa Padişah bunu kabul edebilecek gibi görünüyordu. Elliot bu görüşmeyi Londra'ya şöyle rapor etti:

"Padişah, Majesteleri Hükümeti'nin öğütlerine kulak vermek arzusunda olmakla birlikte, unutmayalım ki, nazırları üzerinde henüz otoritesini kurabilmiş değildir. Bab-ı Âli'nin kararı gerçekte nazırlara bağlıdır. Ama nazırların verecekleri ödünlere Padişah'ın karşı çıkmayacağını sanıyorum"(43), dedi.

İngilizlerin tutum değiştirmeye başladıkları görülüyordu. Konferansın başından beri İngilizler, bunalıma çözüm bulabilmek için yalnız Sadrazam'a bel bağlamışlar ve yalnız ona baskı yapmışlardı. Padişah'ı ise hemen hiç hesaba katmamışlardı. Salisbury, Abdülhamid'i, hayatından sızlanan zavallı bir kimse olarak görmüş ve hiç önemsememişti. Şimdi ise Padişah İngilizlerin gözünde önem kazanmaya başlamıştı. İngilizler, dize getiremedikleri Mithat Paşa'dan uzaklaşıp Padişah'a yaklaşmaya yönelmişlerdi.

Bu ilginç gelişme Padişahın başarılı bir taktiğinin sonucu olarak da görülebilir. Denilebilir ki Padişah, İngilizleri yavaş yavaş Mithat Paşa'dan uzaklaştırıp kendisine doğru çekmekteydi. Konferansın başında Mithat Paşa "İngilizlerin adamı" olarak görülürken, şimdi Abdülhamid "İngilizlerin adamı" gibi sivriliyordu. İngiliz dostu imiş ve İngilizlerin öğütlerini can kulağıyla dinlemeye hazır olmuş gibi bir izlenim yaratmıştı. Ne var ki henüz nazırları ve en başta Sadrazam'ın üzerinde tam otoritesini kuramamıştı. Otoritesini tam olarak bir kursa sanki İngilizlerin üzerinde ısrarla durdukları projeyi hemen kabul edecekti.

Bu arada Mithat Paşa yıpratılmakta olduğunu pek düşünmeden, boyuna İngilizlere kafa tutuyordu. 12 Ocak günü Lord Salisbury, Paşa ile yine uzun bir görüşme yaptı, yine projeyi kabul ettir-

Meclis-i Mebusan, Mart 1877.

mek için uğraştı ve yine eli boş döndü. Londra'ya şunları yazdı:

"Mithat Paşa maalesef boyun eğmedi. (Uluslararası) Komisyonu kabule yanaşmadı. Valilerin atanma usulünü ve yerli jandarma kurulmasını da reddetti".(44)

Aynı görüşmede Mithat Paşa, Salisbury'ye yazılı bir metin sunacağını bildiriyor. Paşa'nın bir çeşit karşı-projesi niteliğindeki bu belge 13 Ocak'ta İngiliz başdelegesine sunuluyor. Mithat Paşa, kendi adına sunduğunu ve hükümeti bağlayıcı nitelikte olmadığını da belirttiği bu belgede özetle şu önerilerde bulunuyor:

"Genel-valiler Anayasa'ya göre atanacaklardır. Mutasarrıflar, valilerin önerisi üzerine hükümetçe ve Anayasa hükümlerine göre atanacaklardır. 5-10 bin nüfuslu kantonlarda, (kazalarda) yöneticiler halk tarafından seçilecek ve Anayasa'ya göre görev yapacaklar. Vilayet Meclisleri Anayasa'ya göre seçilip görev yapacaklar. Vergilerde reform yapılacaktır. Vilâyet bütçelerinin bir bölümü, Anayasa uyarınca, vilayetin kendi ihtiyaçlarına ayrılacak, geri kalanı Maliye Nezaretine gönderilecektir. Din ve ibadet özgürlüğü Anayasa'nın güvencesi altındadır. Din işleriyle ilgili anlaşmazlıkların incelenmesi yalnız dinî otoritelerin yetkisindedir. Vilayetin yerel dili, mahkemelerde ve resmî dairelerde kullanılabilir, ama resmî dil Türkçe olarak kalacaktır. Mücbir sebep olmadıkça Rumeli'de gayri nizami birlikler (başiboşuklar) kullanılmayacaktır. Hükümet, Müslümanlardan ve Hristiyanlardan oluşacak ve küçük rütbeli subayları genel-valice atanacak bir jandarma gücü kuracaktır. Rumeli'ye toplu Çerkez iskânları yasaklanacaktır. Bulgar ayaklanmasına karışmış olanlar için genel af çıkarılacaktır. Bosna ve Hersek çiftçilerinin durumları iyileştirilecektir. Hükümet, ihtiyacı olanlara hazine toprakları dağıtılacaktır. Göçmenlerin yurtlarına yerleştirilmelerine kolaylık gösterilecektir. Biri Bosna ve Hersek, diğeri Tuna ve Edirne vilayetleri için, eşit sayıda Müslüman ve Hristiyanlardan oluşacak iki komisyon kurulacak-

Hobart Paşa

tır. Komisyonlar şu görevleri üstleneceklerdir: Anayasal reformların uygulanmasını gözetleyecekler, vilayetlerle ilgili yasaları uygulayacaklar, zarar görmüş halka yardım için gerekli önlemleri alacaklar, hükümetçe kurulmuş jandarma gücü aracılığıyla halkın tam güvenliğini sağlayacaklardır."(45)

Mithat Paşa, bu önerileriyle o günkü durumda büyük ödünler vermiş oluyordu. Ama Lord Salisbury bunları da yetersiz buldu: "Nottaki ödünlerden bazıları tatminkâr, ama bunlar, maalesef pek önemli değil... Bazı ödünler ise önemli konularla ilgili ve başka türlü kaleme alınmış olsalardı büyük değer taşırlardı" dedi.(46) Örneğin Mithat Paşa, yerel jandarma "nüfus oranına göre" kurula-

Mithat Paşa, yerel jandarma "nüfus oranına göre" kurulacak demiyor, "eşit sayıda" Müslümanlardan ve Hristiyanlardan kurulacak diyordu. Oysa Lord Salisbury'ye göre Hristiyanların çoğunlukta olduğu yerlerde daha çok Hristiyan jandarma olmalıydı.

cak demiyor, "eşit sayıda" Müslümanlardan ve Hristiyanlardan kurulacak diyordu. Oysa Hristiyanların çoğunlukta olduğu yerlerde daha çok Hristiyan jandarma olmalıydı. Sonra Mithat Paşa, Rumeli'ye "kitle halinde" Çerkez yerleştirilmeyecek diyordu. Oysa hiç yerleştirilmeyecek demeliydi. Bundan başka, genel af, Bulgar ayaklanmasının bastırılmasında rol almış Ahmet Ağa ve Şevket Paşa gibi Türkleri kapsamamalıydı. Yani Salisbury'ye göre, ayaklanan Bulgarları toptan bağışlanmalı, âsileri bastıran Türkler ise cezalandırılmalıydılar. İngiliz temsilcisi, valilerin atanmaları, maliye ve adliyenin düzeltilmesi, komisyonların kurulması konularında da Mithat Paşa'nın ödünlerini yetersiz buldu. "Sadrazamın bu önerileri bir çözüm için umut verici değil"(47) deyip işin içinden sıyrıldı. Mithat Paşa'nın önerilerini görüşmeye bile yanaşmadı.

Hiçbir ödün Salisbury'yi ve Avrupa'yı doyurmuyordu. Hariciye Nazırı Safvet Paşa, 15 Ocak'ta Londra Büyükelçisi Musurus Paşa'ya çektiği telgrafla işin özüne parmak bastı:

"Bizden istenen ödün değil, imparatorluğun parçalanmasıdır. Bu, bizim için bir ölüm-kalım sorunu olduğundan Hükümet-i Şahane bunun gereğine göre hareket edecektir", dedi ve bunun böylece Lord Derby'ye duyurulmasını istedi.(48)

Salisbury, Mithat Paşa'ya istediğini empoze edemeyeceğini anlayınca Padişah'a çıktı ve 14 Ocak günü Abdülhamid'le bir buçuk saat süren bir görüşme yaptı. Padişah, Avrupa'nın projesine karşı önce Anayasa'yı öne sürdü. Salisbury, Anayasa'nın birkaç yıla kadar tam olarak uygulanamayacağını söyledi. Sonra Uluslararası Komisyon ve valilerin atanmaları konuları üzerinde duruldu. Salisbury, projenin kabulü için Padişah'ı ikna etmeye çalıştı. Padişah, nazırlarıyla görüştüktan sonra cevabını vereceğini bildirdi. İngiliz başdelegesi, nazırlarının etkisinde kalmamasını ve "otoriteyi kendi eline almasını" Padişah'a salık verdi. Londra'ya şunları yazdı:

"Önerilerin kabulü önünde otoriteyi kendi eline alması için ısrar ettim. Padişah Hazretleri, görüşme boyunca ılımlı konuştu ve edindiğim izlenim odur ki, danışmanlarının fazla etkisinde kalmazsa (proje) kabule hazır."(49)

Sultan Abdülhamid, İngiliz başdelegesine öyle bir izlenim vermişti ki, sanki danışmanları, nazırları ve en başta Mithat Paşa olmasa, kendisi büyük devletlerin isteklerine boyun eğecekti. Sanki bir anlaşmaya varılmasına asıl engel projenin kendisi değil, Mithat Paşa idi. Ve Salisbury, başta Mithat Paşa olmak üzere, nazırları üzerinde otorite kurmaya Padişah'ı yüreklendiriyordu. Padişah da ertesi gün, İngiliz temsilcisini, nazırları aleyhine biraz daha kışkırtmaktan geri durmadı. Hobart Paşa aracılığıyla Salisbury'ye bir mesaj iletti. Büyük devletlerin şartlarına mutlak bir itiraz nedeni görmediğini, ancak "nazırlarına söz geçiremediğini ve tahttan indirilmekten korktuğunu" bildirdi.(50)

Bunun üzerine Salisbury kesin bir kanaate vardı ve Londra'ya, "artık Padişah ile iş göreceğiz, Sadrazam her zamanki gibi çetin" dedi.(51)

Mithat Paşa İngilizlerin gözünden düşmüş, Abdülhamid göze girmişti. Demek ki, konferans çıkmaza girerse bunun tek sorumlusu Mithat Paşa olacaktı. Padişah, kendi tahtıyla ilgili politikasında başarılı oluyordu. Hem dışı karşı kendi durumunu güçlendiriyor, hem de kendisini ürküten güçlü sadrazamını alttan alta yıpratıyordu. Mithat Paşa, İmparatorluğu yıkmaya yönelik Avrupa projesini yumuşatmak için boğuşurken, Abdülhamid usul usul Mithat Paşa'yı yıkma çabası içindeydi ve bu yolda başarılı oluyordu.

Padişah, yumuşak bir dille, İngiliz başdelegesine bir soru yöneltmişti: Valilerin atanmaları ve Uluslararası Komisyon konularındaki şartlar acaba yumuşatılamaz mıydı? Salisbury, 15 Ocak'ta saraya ilettiği yazılı cevapta, bu iki konuda ödün verilmeyeceğini bildirdi ve aynı zamanda -nasıl olacaksa- "Padişah'ın haklarına saygı gösterileceğini" de söyledi.(52)

Mithat Paşa

Ertesi gün hükümet üyeleri sarayda toplanıp İngiliz başdelegesinin bu mektubunu görüştüler. Salisbury'in aldığı bilgilere göre, nazırlar daha yumuşak bir tutum içindeymişler. Padişah da büyük devletlerle anlaşmayı şiddetle arzu ettiğini açıklamış. Ancak sadrazamının tutumu "pek olumsuz" imiş.(53)

Salisbury'ye göre, büyük devletlerin projesine karşı direnen tek kişi Mithat Paşa idi. Yoksa Padişah da, hükümet üyeleri de projeyi kabul edebileceklerdi. Artık konferans sonuna yaklaşıyordu ve sadrazam hâlâ boyun eğmiyordu. Bu arada, ancak pek olağanüstü durumlarda karar veren Umumi Meclis de toplantıya çağırılmıştı. Bu toplantıdan bir gün önce, 18 Ocak 1877 günü, Salisbury, Mithat Paşa'ya bir mektup göndererek son bir çağrıda bulundu. Şunları yazdı:

Salisbury'ye göre, büyük devletlerin projesine karşı direnen tek kişi Mithat Paşa idi. Yoksa Padişah da, hükümet üyeleri de projeyi kabul edebileceklerdi. Artık konferans sonuna yaklaşıyordu ve sadrazam hâlâ boyun eğmiyordu.

"Size delege sıfatıyla değil, Türkiye'nin dostu ve yardımcısı yegâne devletin temsilcisi olarak sesleniyorum. Devletlerce sunulan önerilerin kabulü veya reddi size bağlıdır. Vatanınızın mahvı veya selâmeti sizin elinizdedir. Padişah'ınızı ancak siz etkileyebilirsiniz..."

Her şey size bağlıdır, çünkü kamuoyu, Devlet Şurası, Nazırlar Heyeti yalnız sizin iradenize göre davranırlar.

Yarın toplanacak olan Umumi Meclis, sorunların kendisine sunulmuş biçimine ve sizin açıklayacağınız kaniya göre karar verecektir. Karar verince artık geri dönemeyeceksiniz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne varacak olan bir yol tutmadan önce önemle düşünmenizi son kez Alteslerinden rica ederim."(54)

Mithat Paşa, ertesi gün Salisbury'ye şu karşılığı verdi:

"Söz konusu önerilerin kabul edilmesi konusuna gelince, üzülererek söyleyeyim ki, önerilerin Bab-ı Âli tarafından kabulüne yalnız benim karşı çıktığımı sanmakla Ekselansları yanılsıyorlar. Konferans'ın son oturumunda delegelerimiz, önerilerin iki tanesinden başka (55) hepsini her bakımdan müzakereye hazır olduklarını bildirdiler.

"Bu iki önerinin Hükümet-i Şahane'nin bağımsızlığına, şerefine ve haysiyetine pek büyük zarar vereceğine şahsen kuvvetle inanıyor olmasaydık, İngiltere Hükümeti'nin hayırhah tavsiyelerine uymakta bir an bile tereddüt etmezdik.

Ama danıştığım nazırlar ve bütün vatanseverler bu görüşü paylaşmaktadırlar. Bu önerilerin kabulünün İmparatorluğu kesinlikle tehlikeye atacağını ve imparatorluğun tamamen yıkılmasına razı olmaksızın en büyük tehlikeyi göze almanın daha uygun olacağını söylüyorlar..."(56)

Mithat Paşa, Salisbury'nin son kez ısrarla empoze etmek istediği projeyi kabul edemiyordu. Çünkü kabul ederse bunun sonucunda İmparatorluğun "ta-

mamen yıkılacağına" inanıyordu, proje kabul edilirse pek tehlikeli bir çığır da açmış olurdu. O gün Rumeli için istenen ödünler, yarın Anadolu için de istenebilirdi. Rumeli parçalandıktan sonra sıra Anadolu'ya gelebilirdi.

Sonunda İmparatorluk, "kısmen" değil, "tamamen" yıkılabilirdi. Bir kez çığır açılmaya görsün. Ondan sonra koskoca devlet, çorap söküğü gibi, çözülüp giderdi. Bunun böyle olacağını Mithat Paşa apaçık görüyor gibiydi. Hangi sorumlu devlet adamı göz göre göre böyle bir tarihsel sorumluluğu üstlenebilir ve Avrupa'nın o yıkıcı projesinin altına imzasını atabilirdi..

Salisbury, Avrupa'nın projesine karşı direnen yalnız Mithat Paşa imiş gibi davranıyor ve Sadrazam'ın direnişi kırılırsa projenin kabul edileceğini ileri sürüyordu. Yanılıyordu. Gerçekte Osmanlı Hükümeti üyelerinden hiçbiri açıkça Avrupa'nın isteğine boyun eğelim dememişti ve diyemiyordu. Yalnız Sultan Abdülhamid, önünde Mithat Paşa olmasaymış devrilmekten çekinmeseymiş Avrupa'nın isteklerine razı olacaktı izlenimi veriyor, nazırlarından ve kapalı olarak sadrazamından yakınıyordu. Padişah böyle davranmakla sorumluluğu Mithat Paşa'nın üstüne atıyor onu devirmeyi amaçlıyordu.

İngiltere gerçi yeni bir Osmanlı-Rus savaşının çıkmasını istemiyordu ama Türkleri düşündüğünden değil, İngiliz çıkarlarının zarar görebileceği kaygısından dolayı istemiyordu. Çünkü böyle bir savaş sonucunda Balkanlar Rus işgaline veya nüfuzuna düşebilir ve bundan da Britanya İmparatorluğu'nun doğudaki çıkarları zarar görebilirdi.

İngiliz başdelegesi, Mithat Paşa'ya Türklerin tek dostu gibi sesleniyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nu savaştan kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyormuş havası yaratıyordu. İngiltere gerçi yeni bir Osmanlı-Rus savaşının çıkmasını istemiyordu ama Türkleri düşündüğünden değil, İngiliz çıkarlarının zarar görebileceği kaygısından dolayı istemiyordu. Çünkü böyle bir savaş sonucunda Balkanlar Rus işgaline veya nüfuzuna düşebilir ve bundan da Britanya İmparatorluğu'nun doğudaki çıkarları zarar görebilirdi. Salisbury, İngiliz çıkarları zarar görmesin diye, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına varabilecek bir projenin avukatlığını yapıyordu. Osmanlı Devleti'nin egemenliği, bağımsızlığı hatta toprak bütünlüğü onu pek ilgilendirmiyordu. Onun kaygısı Osmanlı Devleti'nin sırtından Rus yayılmasını önlemektir. İstanbul konferansı boyunca Salisbury, Rus Büyükelçisi İgnatiyev kadar aşırı davranmış, Avrupa'nın projesini Bab-ı Âli'ye kabul ettirmeyi âdeta kişisel onur sorunu yapmıştı. Proje kabul edilirse Salisbury büyük bir başarı kazanmış olarak Londra'ya dönecekti. Bab-ı Âli'ye bir türlü boyun eğdiremeyişi İngiliz başdelegesi onuruna yediremiyor, bu yüzden Mithat Paşa'ya kızıyor ve yükleniyordu. Sonra da şaşılacak bir ikiyüzlülükle Osmanlı Devleti'nin tek dostu bir ülkenin temsilcisiymiş gibi görünmeye çalışıyor ve Umumi Meclis toplantısından önce projeyi Sadrazam'a kabul ettirmeye uğraşıyordu.

Salisbury'nin bu son çabası da sonuç vermedi. Umumi Meclis 18 Ocak günü toplandı ve uzun görüşmelerden sonra projeyi oybirliğiyle reddetme kararına vardı. Buna pek öfkelenildiği belli olan Salisbury Londra'ya şunları yazdı:

"237 kişiden oluşan Umumi Meclis, sadrazamın önergesi üzerine, iki garantiyi reddetme kararı aldı.(57)

Padişah, kuşkusuz, Devletlerin şartlarını kabule istekliydi. Ama Sadrazam direnmeğe karar verdi ve önerileri Meclis'e öyle sundu ki, bunların reddi kaçınılmaz bir sonuç oldu.

Sir Henry Elliot'un 17 Mart 1877 tarihli "Vanity Fair'da yayımlanan karikatürü.

"Aynı 21'inde İstanbul'dan ayrılmayı öneriyorum."(58)

Salisbury artık Mithat Paşa'yı açıkça suçlamaktan çekinmiyordu. 20 Ocak'ta Derby'ye gönderdiği raporda, Umumi Meclis'i nerdeyse bir mizansen imiş gibi gösterdi. Meclis, sözde, sadrazamı oybirliğiyle destekleyecek biçimde toplanmıştı. Buna katılacak kişiler, bu amacı sağlayacak biçimde seçilmişlerdi.(59) Raporun ekinde şu satırlara yer veriliyordu:

"Mithat Paşa, her ne kadar üzüntüyle savaş tehlikesine değinmişse de bunu, açıkçası, Padişahın barışçı duygularına saygıdan yapmıştır. Paşa'nın, kendi çıkarları için, daha fazla iktidarda kalabilmek amacıyla, bugünkü karmaşık durumun sürüp gitmesini arzuladığı apaçıktır."(60)

Lord Salisbury, bütün çabalarına rağmen boyun eğdiremediği Mithat Pa-

şa'ya âdeta düşman kesilmişti. Duygularına kapılarak Paşa'yı en ağır biçimde suçlamaktan çekinmemiş ve gerçekleri çarpıtmıştı.

Aynı Umumî Meclis toplantısı konusunda İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir H. Elliot, daha objektif bir değerlendirmeye yaptı ve şunları yazdı:

"Umumî Meclis'te Sadrazam o kadar ılımlı bir konuşma yaptı ki onaylanmama belirtileri görüldü.

Ainacak kararın savaşa varabileceğini belirtti. Savaşın tehlikesini gözler önüne serdi. Türkiye'nin karşısında belki yalnız Rusya'nın bulunmayacağını vurguladı.

Meclis, Uluslararası Komisyon kurulması ve genel valilerin atanmaları konusundaki kontrolü her ne pahasına olursa olsun reddetmek için oybirliği içindeydi. Hristiyan üyeler de Müslümanlar kadar kararlıydılar.

Sadrazam, bu iki nokta dışında anlaşmaya varılamayacak bir konu olmadığını söyledi. Yeni Anayasa'nın resmen Konferans'a sunularak Devletleri tatmin edecek reformların uygulanacağına güvence verilmesini telkin etti.

Hükümet Sadrazam'ın yolunu izlemekte hâlâ serbesttir, sanırım."(61)

Konferans 20 Ocak'ta son toplantısını yaptı. Türk Başdelegesi Safvet Paşa, Umumî Meclis'in oybirliğiyle aldığı karar gereğince, genel-valilerin atanmaları ve Uluslararası Komisyon ile ilgili önerileri reddettiklerini bildirdi. Bununla birlikte Andrassy notasının, biri Bosna ve Hersek, diğeri Edirne ve Tuna vilayetleri için öngördüğü iki komisyonu kabul ettiklerini açıkladı. Devletler bunu kabul ederlerse bir anlaşmaya varılabileceğine inandığını söyledi. Konferans'ın bunları müzakere edeceği umudunu açıkladı.

Öteki delegeler, reddedilen iki noktayı vazgeçilmez şartlar saydıklarından görüşmeleri sürdürmek için artık bir neden kalmadığını açıkladılar. Böylece konferans sona erdirildi. Elliot, "Türk delegeleri reformlara değil, garantilere kar-

Safvet Paşa

şı çıktıklarını tutanağa geçirmek istiyorlardı" dedi.(62)

Salisbury sonucu Londra'ya şöyle telledi:

"Konferansın bugünkü oturumunda Osmanlı delegeleri, uzun uzun Anayasa üzerinde durduktan sonra, vali ve uluslararası komisyon önerilerini reddettiler.

Konferans kesildi. Bütün Büyükelçiler gelecek hafta (İstanbul'dan) ayrılıyorlar."(63)

Osmanlı Hariciye Nazırı Safvet Paşa, konferansın sona erişini Musurus'a uzun uzun anlatırken şunları da belirtti:

"Büyük Devletler temsilcileri, Osmanlı delegeleriyle müzakere etmeden, kendi aralarında önceden bir program hazırlamışlardı. Bu program, İmparator-

luğun egemenliğini hiçe indirecek nitelikteydi. Bağımsızlığına saygısı olan hiçbir hükümete böyle bir proje sunulamazdı. Daha da üzücü ve haksız olan şu idi ki, bu proje tam Anayasa'mızın ilan edildiği bir sırada sunulmuştu. Devletin egemenliğine ve bağımsızlığına aykırı önerileri reddetmekle Osmanlı delegeleri en kutsal bir görevi yerine getirmişlerdi. Rus Büyükelçisi İgnatiyev, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Avrupa ile siyasal bağlarını koparmakla suçlamıştı. Bab-ı Âli bu suçlamayı reddediyor, Avrupa'nın İgnatiyev gibi düşüneneğine inanmıyordu. Konferans'ın üzücü sonucunun doğurabileceği tehlikeleri Bab-ı Âli görmüyor değildi. Ama Avrupa'nın bu sonucu daha da ağırlaştırmayacağını umuyordu."(64)

İstanbul Konferansı bir aya yakın sürmüştü. 23 Aralık'ta ilk toplantısını ve 20 Ocak'ta son toplantısını yapmıştı. Konferans kesildikten sonra, en önce İngiliz temsilcileri Salisbury ile Elliot, 22 Ocak günü İstanbul'u terk ettiler. 27 Ocak'ta da öteki devletlerin büyükelçileri, yerlerine birer işgüder bırakıp İstanbul'dan ayrıldılar. Salisbury giderayak Londra'ya çektiği telgrafta, "Padişah yeterince otoriteyi eline alabilmiş olsaydı Konferans'ın sonucu daha tatminkâr olurdu" dedi.(65) Bunun anlamı, Sultan Abdülhamid Sadrazamı Mithat Paşa'ya ve hükümetine söz geçirebilmiş olsaydı sonuç başka türlü olurdu demekti. İngiliz Başdelegesi sorumluluğu Mithat Paşa'ya yüklüyordu.

...

Konferans dağıldıktan sonra Mithat Paşa'nın hemen işe sarıldığı görülür. Bir yandan Sırbistan ve Karadağ prenslikleriyle tez elden barış yapmayı, öte yandan da öncelikle Rumeli'de Anayasa'yı hızla uygulamaya koymayı amaçlar.

Anayasa'nın eşitlik ilkesi gereğince, Müslüman olmayan çocukların da Müslüman çocuklar gibi Osmanlı askeri okullarına alınmaları kararlaştırılır. Bu karar doğrultusunda bir irade çıkarılır ve cemaatlere duyurulur.(66)

Vilayetlere yüksek dereceli Hristiyan Osmanlı görevlileri atanmaya başlanır.

Konferans 20 Ocak'ta son toplantısını yaptı.

Türk Başdelegesi Safvet Paşa, Umumî Meclis'in oybirliğiyle aldığı karar gereğince, genel-valilerin atanmaları ve Uluslararası Komisyon ile ilgili önerileri reddettiklerini bildirdi.

Bosna, Hersek ve Kosova vilayetleri yeniden örgütlenmeye başlanır. Adalar vilayetinin merkezi Rodos'a kaydırılır. Hıristiyan mutasarrıflar ve kaymakamlar atama hazırlıklarına başlanır. Mithat Paşa, bu atamaların İstanbul Konferansı isteklerine de karşılık vereceğini ve hazırlıkların sekiz-on gün içinde tamamlanacağını İngiliz işgüderine söyler.(67) Ama Paşa artık on gün bile iktidarda kalamayacağını hiç fark etmez.

1 Şubat'ta Safvet Paşa, Anayasanın öngördüğü reformları hemen gerçekleştirmek için yoğun çalışmalara başladı. İngiltere'de Londra'da Musurus Paşa'ya teller. Hersek'in Bosna ile birleştirildiğini ve bu vilayet müsteşarlığına Ermeni Konstant Efendi'nin, yeniden örgütlenen Kosova vilayeti müsteşarlığına Rum Vassa Efendi'nin, merkezi Rodos'a kaydırılan Adalar vilayeti genel-valiliğine de müşirliğe yükseltilen Rum Savaş Paşa'nın atandıklarını; Anayasa'nın gerektirdiği çeşitli yeni yasaları hızla hazırlamak üzere komisyonlar kurulduğunu bildirir.(68)

Öte yandan Mithat Paşa, tez elden barış görüşmelerine başlanması için Sırbistan ve Karadağ prenslerine telgrafla çağrıda bulunmuştur. Telgraflar yumuşak bir dille kaleme alınmıştır. Sırbistan ile savaş öncesi durum, status quo ante esasına göre müzakerelere başlanacağını bildirmiştir. Yani Osmanlı ordularına yenilmiş olan Sırbistan, savaş öncesindeki sınırlarını koruyacak, zarara uğramayacaktı. Bab-ı Âli'nin Sırbistan'a karşı bu kadar yumuşak davranması Türk kamuoyunda belki tepkiyle karşılanacaktı. Ama Mithat Paşa, Sırbistan ile barış yapmaya kararlıydı. Karadağ ile pek sorun çıkmayacağını umuyordu. Savaş tutsakları değiş-tokuşu için Karadağ'a ve Sırbistan'a gönderilmiş olan Osmanlı görevlilerine, barış yolunu hazırlamaları talimatı da verilmişti.(69)

Mithat Paşa'nın Sırbistan ve Karadağ ile barış girişimleri İngiltere Hükümeti'nce "büyük memnuniyetle" karşılanmıştı.(70) Avrupa'da Osmanlı Hükümeti aleyhindeki hava yumuşamaya yüz tutuyor gibiydi.

Kont Andrássy: "Padişah, ülkeyi çökerten kötülükleri gidermeye uğraşan bir veziri azledecek kadar körleşmiş ise Osmanlı için artık pek umut yok demektir."

27 Ocak'ta Sırbistan Prensi Milan, Mithat Paşa'nın barış önerisine olumlu karşılık verdi. Bab-ı Âli'nin şartlarını sordu.(71) Karadağ Prensi, Çetine'deki Osmanlı görevlisi aracılığıyla Mithat Paşa'ya teşekkür etti. Öte yandan Rusya'ya da akıl danıştı.(72)

28 Ocak'ta Mithat Paşa, Karadağ Prensi'nden aldığı telgrafi İngiliz işgüderi Jocelyn'e gösterdi. Telgraf olumluydu. Prens, Bab-ı Âli'nin barış şartlarını soruyordu. Sadrazam, şartları belirlemeyi prense bırakacaktı. Bab-ı Âli, Karadağ ile de status quo ante esasına göre barış yapmaya hazırı.(73)

Mithat Paşa, tez elden barış görüşmelerine başlanması için Sırbistan ve Karadağ prenslerine telgrafla çağrıda bulunmuştur. Telgraflar yumuşak bir dille kaleme alınmıştır. Sırbistan ile savaş öncesi durum, status quo ante esasına göre müzakerelere başlanacağını bildirmiştir.

Sırbistan'la barış için Bab-ı Âli şu şartları ileri sürüyordu: Sırbistan'da, komşu vilayetlere gönderilmek üzere çeteler kurulmayacak, çetelerin Sırbistan'a girmelerine izin verilmeyecek, Belgrat'ta bir Osmanlı görevlisi bulunacak, Sırbistan'da ihtilâl örgütleri kurulmayacak idi. Bab-ı Âli ayrıca, eski anlaşmaya dayanarak, Belgrat Kalesine Osmanlı Bayrağı çekilmesini istiyordu. Ama bu şartların hepsi müzakereye açıktı.(74)

Bu şartlar diplomatik yazışmalara konu oluyordu. Avusturya şartları ağır buluyordu. Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanan da, Belgrat Kalesine şu sıralarda Türk Bayrağı çekilmesinin Sırp-ları "kırmızı görmüş boğa gibi kızdırır" diyordu.(75) Ama görüşme masasına oturulunca anlaşmaya varılabildi ve yakında barış görüşmelerinin başlaması bekleniyordu.

Derken, 4 Şubat gecesi İstanbul'dan Londra'ya bir telgraf ulaştı:

"Mithat Paşa'nın durumu sarsılıyor."

İngiliz işgüderi Jocelyn, çok gizli olarak rapor ediyordu: Mısır Hıdivi'nin yeğeni Halim Paşa, kendisini Mısır tahtı varisliğinden mahrum bırakan fermanı feshettirmek amacıyla, Osmanlı Sarayı'ndaki komplocu grupla işbirliğine girişmişti. Grubun elebaşılığını Padişah'ın eniştesi yapıyordu. Komplonun amacı, Mithat Paşa'yı devirmekti. İşgüder, "Ama sadrazam kararlı ve azledilme tehlikesi ne aldırıyor" diyordu.(76)

Aynı haber, aynı gün Viyana'ya da ulaşmıştı. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrássy, konuyu İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a açmıştı. Pek kaygılıydı. "Padişah, Türkiye'yi büyük bir tehlikeden kurtarmış ve ülkeyi çökerten kötülükleri gidermeye uğraşan bir veziri azledecek kadar körleşmiş ise (Osmanlı) İmparatorluğu için artık pek umut yok demektir" dedi. "Bu saray entrikasını önlemek için bir şeyler yapmak gerektiğini" söyledi. Ama Kont Andrássy ne yapılabileceğini bilemiyordu.(77)

Avusturya'nın veya bir başka devletin "bir şeyler yapmasına" zaten vakit

kalmamıştı. Ertesi gün, yani 5 Şubat 1877 öğleden sonra saat 15.00 sularında, İstanbul'daki İngiliz işgüderi Jocelyn haberi Londra'ya telledi:

"Mithat Paşa biraz önce azledildi; muhtemelen bugün İstanbul'u terk edecek."(78)

Aynı gün akşamüzeri Jocelyn, Mithat Paşa'nın yurt dışına sürüldüğünü telledi. Padişahın en hızlı gemilerinden biri, devrilen sadrazamı İtalya'nın Brindizi Limanı'na götürme emri almıştı. İstanbul'da bir karışıklık çıkmamıştı. Yalnız "Padişah'ın çevresindeki kişilere karşı büyük öfke vardı". Sadrazamlığa Rüştü Paşa getirilmişti.(79) Gece yarısında işgüder bir telgraf daha çekti. Yayınlanan Hatt-ı Hümayun'da Mithat Paşa'nın sürülmesinin Anayasa'ya dayandırıldığını bildirdi.(80)

Ondan sonraki günlerde haberleri yorumlar izledi. Hariciye Nazırı Safvet Paşa, Padişah'ın buyruğuyla, Mithat Paşa'nın keyfi sürülmesini, Avrupa'ya ve özellikle İngiltere'ye haklı göstermeye çalıştı. Özetle şunları söyledi: Mithat Paşa, Padişah'ın güvenini yitirmişti. Paşa'ya yakın bazı kişiler, huzuru bozucu davranışlarda bulunmuşlardı. Azledilmesinin ve sürülmesinin nedenleri bunlardı. Başka nedenler aranmamalıydı. Sürülmesi Anayasa'ya uygundu. Karar, tamamen kişiseldi. Bir politika değişikliği söz

konusu olmayacaktı. Anayasa uygulanacak ve öngörülen reformlar yapılacaktı...(81)

Safvet Paşa ayrıca İngiliz işgüderi Jocelyn'e Padişah'ın sözlü bir mesajını da iletti. Buna göre, Mithat Paşa, bir süredir Padişah'ın imtiyazlarına el uzatıyordu. Padişahı bir hiç derekesine indirmeye çalışıyordu. Padişah'ın otoritesi sarsılır ve tebaanın Padişah'a bağlılığı azalırsa ülkede huzur, güven ve düzen korunamazdı. Mithat Paşa, Padişah'a hakarete kadar varan aşırı bir basın özgürlüğüne göz yummuştu. Bunun önlenmesi kendisinden istenince, Anayasa'yı öne sürüp elinden bir şey gelmediğini söylemişti. Padişah, elindeki belgelerden, Mithat Paşa'nın "diktatörlüğe özendigi" ve kesinlikle sürülmesi gerektiğine kanaat getirmişti. Bunları Padişah adına Hariciye Nazırı'nın ağzından dinleyen İngiliz işgüderi, "bu ağır suçlamayı Safvet Paşa da açıkça doğruladı" diyordu. Çünkü Safvet Paşa, işgüdere, "Mithat Paşa'nın suçlu olduğuna vicdanen kaniim" demişti. Son olarak Padişah, İngiltere'ye güvence veriyordu. Anayasa uygulanacaktı. İngiltere'nin hararetle arzu ettiği barış yapılacaktı. Dış politikada bir değişiklik olmayacaktı.(82)

Mithat Paşa'nın devriliş sürülmesi, İngiltere Hükümeti'nce sessizce karşılandı. İngiliz arşivlerinde, Londra Hükümeti'nin resmî tepkisini veya üzüntüsünü

Hariciye Nazırı Safvet Paşa, Padişah'ın buyruğuyla, Mithat Paşa'nın keyfi sürülmesini, Avrupa'ya ve özellikle İngiltere'ye haklı göstermeye çalıştı. Özetle şunları söyledi: Mithat Paşa, Padişah'ın güvenini yitirmişti. Paşa'ya yakın bazı kişiler, huzuru bozucu davranışlarda bulunmuşlardı.

nü gösteren bir belgeye rastlayamadık.

Rusya'da ise olay sevinç yaratmıştı. İstanbul'dan Petersburg'a ırmekte olan Rus Büyükelçisi İgnatiyev, haberi Viyana'da aldı. "Büyük memnuniyetle" karşıladı, ama hiç şaşırmadı. Böyle olacağını zaten biliyordu. Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a, İstanbul'dan ayrılmadan önce, yani 27 Ocak'tan önce, "Mithat Paşa'nın sekiz gün içinde mutlaka devrileceğini" hükümetine tellemiş olduğunu söyledi!(83)

Avusturya ise olayı üzüntü ve tepkiyle karşıladı. İmparator, İngiliz Büyükelçisi'ne, "Mithat Paşa'nın sürülmesini hayret ve üzüntüyle karşıladığını, Bab-ı Âli'ye artık güveni kalmadığını, Türklerin iflah olmayacaklarını" (sont incurables) söyledi. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrassy de, Osmanlı Büyükelçisi Aleko Paşa'ya, pek sert bir dille kaygılarını ve üzüntülerini bildirdi. "Sultan Hamid, İmparatorluğu tehlikeden kurtarma yeteneği ve enerjisi olan insanın hizmetinden kendisini mahrum bırakmakla bir intihar fiili (suicidal act) işlemiştir" dedi. Ama bunu yalnız büyükelçinin kendisine söylediğini, çünkü İstanbul'a söylemenin hiçbir yararı olmadığını ekledi.(84)

Sonuç olarak, denilebilir ki, Mithat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı, olağanüstü günlere rastlamıştır. Paşa, sadrazamlık

Mithat Paşa 5 Şubat 1877'de sadrazamlıktan azledildiği gün İzzettin Vapuruna götürülürken.

koltuğuna oturur oturmaz, İstanbul Konferansı'nın tüm yükünü hemen hemen tek başına omuzlamak zorunda kalmıştır. Bu konferansta büyük devletler, yıllar sonra Bab-ı Âli'ye empoze edilecek olan Sévres Antlaşması'nın ilk provasını yapmışlardır, İmparatorluğun parçalanmasına varacak son derece ağır şartları Bab-ı Âli'ye empoze etmek için en ağır baskıları kullanmışlardır. Bu baskıları Sadrazam Mithat Paşa göğüslemiştir. O tarihe kadar hiçbir Osmanlı sadrazamı Avrupa'nın böylesine ağır bir baskısı altında kalmamıştı. Konferans'ta Osmanlı Devletini temsil eden Safvet Paşa ile Ethem Paşa, önlerine sürülen önemli maddeleri müzâkereye bile yetkili olmadıklarını söyleyerek işi Mithat Paşa'ya bırakmışlardır. Hükümet üyeleri öteki Paşalar ve vezirler de gözlerini Mithat Paşa'ya çevirmişlerdir. Padişah Abdülhamid ise, büyük devletlerin isteklerinin kabul edilmesi konusunda nazırlarına söz geçiremediğini ileri sürerek sorumluluğu Sadrazam'ın üstüne yıkmıştır. Kısacası, gerek Padişah, gerekse konferanstaki "tam yetkili" Osmanlı delegeleri ve gerekse hükümet üyeleri, sorumluluk yüklenmekten veya sorumluluğu paylaşmaktan yan çizmişlerdir. Yalnız Mithat Paşa, İmparatorluğun egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü uğrunda Avrupa devletleri temsilcileriyle boğuşmak duru-

Padişah Abdülhamid, İstanbul Konferansı boyunca, İngiltere'yi ve özellikle Salisbury'yi, yavaş yavaş Mithat Paşa aleyhine çevirmiştir.

munda kalmıştır. İmparatorluğun şerefiyle bağdaşmayan ağır şartlardan Avrupa'yı vazgeçirebilmek için İngiltere'nin desteğini aramış, yalnız İstanbul'daki İngiliz Temsilcileri Salisbury ile Elliot'a dil dökmekle yetinmeyerek gizlice Londra'ya da bir özel elçi göndermiş, ama bu girişimlerinden olumlu bir sonuç alamamıştır. Sonunda, İmparatorluğun "tamamen yıkılmasına varacağına inandığı" Avrupa projesini kabul etmemiştir. Mithat Paşa, bir buçuk ay kadar süren ikinci sadrazamlığının bir ayını İstanbul Konferansı'na harcamıştır.

Geriye kalan iki hafta kadarcık zamanını da Anayasa'ya ayırmıştır. Önce Anayasa'nın ilanıyla, sonra uygulamaya konulmasıyla uğraşmıştır.

Mithat Paşa, bu önemli sorunlara geceli gündüzlü kafa yorarken, sağını solu-görebiyecek, kendisi aleyhinde hazırlanan komplolara pek dikkat edebilecek durumda değildi. Buna karşılık düşmanları, onun yoğun biçimde işe sarıldığı günlerde, Anayasa veya İstanbul Konferansı gibi önemli sorunları bir yana bırakıp, entrikalara kafa yormuşlar ve Mithat Paşa'nın kuyusunu kazmışlardır. Padişah Abdülhamid, İstanbul Konferansı boyunca, İngiltere'yi ve özellikle Salisbury'yi, yavaş yavaş Mithat Paşa aleyhine çevirmiştir. Salisbury, konferansın ba-

şında İngiliz dostu gibi gördüğü Paşa'yı konferans sonunda âdeta bir düşman gibi görmeye başlamıştır. Bu hava, Paşa'nın devrilmesini kolaylaştırmış ve çabuklaştırmıştır.

Dipnotlar

(1) Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar*, üçüncü basılış, İstanbul, 1964, s. 342-343.

(2) PRO-FO. 424/46, p. 240, No. 376, Elliot to Derby. Tel. of 19.12.1876.

(3) PRO-FO. 424/47, p. 165, No. 697, Elliot to Derby. Tel. Of 19.12.1876. Ayrıca bkz. PRO-FO. 424/46, p. 304, No. 473, Elliot to Derby, No. 1374 of 19.12.1876.

(4) PRO-FO. 424/37, p. 35, No. 64 Salisbury'den Derby'ye tel. 19.12.1876.

(5) Ibid.

(6) PRO-FO. 424/37, p.p. 95-96, No. 126/4.

(7) PRO-FO. 424/37, p.p. 84-85, No. 110/1.

(8) PRO-FO. 424/37, p. 54, No. 102/1.

(9) Ibid.

(10) Ibid.

(11) Uluslararası komisyonun görevleri konusunda Bkz. PRO-FO. 424/37, p.p. 83-84, No. 109/2.

(12) PRO-FO. 424/37, p.p. 97-99, No. 126/4.

(13) PRO-FO. 424/37, p. 57, No. 104, Salisbury'den Derby'ye 21.12.1876 tarihli 43 sayılı yazı.

(14) PRO-FO. 424/37, p. 38, No. 77, Salisbury'den Derby'ye tel. 21.12.1876.

(15) Ibid.

(16) Tersane konferansının birinci oturumunun tutanağı için Bkz. PRO-FO. 424/37, p.p. 149-155, No. 169/1.

(17) Ibid.

(18) PRO-FO. 424/37, p. 49, No. 93, Salisbury'den Derby'ye tel. 26.12.1876.

(19) Ibid. "He (the Sultan) is a poor weak creature and counts for nothing in solution of problem."

(20) PRO-FO. 424/47, p.p. 169-170, No. 715, Elliot'tan Derby'ye tel. 28.12.1876 ve PRO-FO. 424/48, p.p. 80-81, No. 121 Elliot'tan Derby'ye yazı. 30.12.1876, No. 1405.

(21) Ibid.

(22) Ibid.

(23) PRO-FO. 424/37, p. 53, No. 101, Derby'den

İstanbul Konferans'ında büyük devletler, yıllar sonra Bab-ı Âli'ye empoze edilecek olan Sévres Antlaşması'nın ilk provasını yapmışlardır, İmparatorluğun parçalanmasına varacak son derece ağır şartları Bab-ı Âli'ye empoze etmek için en ağır baskıları kullanmışlardır. Bu baskıları Sadrazam Mithat Paşa göğüslemiştir.

Salisbury'ye tel. 30.12.1875, No. 66.

(24) PRO-FO. 424/37, p. 53, No. 99, Salisbury'den Derby'ye tel. 28.12.1876.

(25) PRO-FO. 424/37, p. 52, No. 100, Salisbury'den Derby'ye tel. 29.12.1876.

(26) Metin için bkz. PRO-FO. 424/37, p.p. 182-184, No. 207/1.

(27) PRO-FO. 424/37, p.p. 180-181, No. 207/1.

(28) PRO-FO. 424/37, p.p. 87-88, No. 117, Salisbury'den Derby'ye tel. 1.1.1877.

(29) PRO-FO. 424/47 p. 172, No. 738, Elliot'tan Derby'ye tel. 2.1.1877.

(30) PRO-FO. 424/37, p. 9, No. 124, Derby'den Salisbury'ye yazı, 4.1.1877, No. 10, Odian Efendi'nin gizli görevi için ayrıca bkz.: Bekir Sıtkı Baykal, "Mithat Paşa'nın gizli bir siyasi teşebbüsü", III. Türk Tarih Kongresi, Ankara 15-20 Kasım 1943; Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara: 1948, ss. 470-477.

(31) PRO-FO. 424/37, p. 89, No. 122, Derby'den Salisbury'ye yazı, 4.1.1877, No. 7, gizli.

(32) PRO-FO. 424/37, p.p. 114-115, No. 135: Salisbury'den Derby'ye tel. 7.1.1877.

(33) PRO-FO. 424/37, p. 169, No. 195, Salisbury'den Derby'ye yazı, 7.1.1877, No. 101, gizli.

(34) PRO-FO. 424/48, p.p. 142/143, No. 221, Elliot'tan Derby'ye yazı, 8.1.1877, No. 17, gizli.

(35) Ibid.

(36) PRO-FO. 424/37, p.p. 115-116, No. 139, Salisbury'den Derby'ye tel. 8.1.1877, gizli.

(37) PRO-FO. 424/37, p. 117, No. 144, Derby'den Salisbury'ye tel. 8.1.1877, No. 16.

(38) PRO-FO. 424/37, p. 117, No. 143, Derby'den Salisbury'ye yazı, 9.1.1877, No. 15.

(39) PRO-FO. 424/37, p. 118, No. 147, Derby'den Salisbury'ye yazı, 10.1.1877, No. 18.

(40) Ibid.

(41) PRO-FO. 424/48, p. 111, No. 155, Buchanan'dan Derby'ye tel. 12.1.1877.

(42) PRO-FO. 424/37, p.p. 185-187, No. 214, Salisbury'den Derby'ye yazı, 13.1.1877, No. 125.

(43) PRO-FO. 424/48, p. 148, No. 224, Elliot'tan Derby'ye yazı, 11.1.1877, No. 23, gizli ve FO. 424/37, p. 119, No. 151, Elliot'tan Derby'ye tel, 11.1.1877.

(44) PRO-FO. 424/37, p.p. 184-185, No. 208: Salisbury'den Derby'ye yazı, 12.1.1877, No. 123.

(45) Tam metin: PRO-FO. 424/37, p.p. 188-189, No. 211/1: *Proposals of the Grand Vizier*.

(46) PRO-FO. 424/37, p. 187, No. 211: Salisbury'den Derby'ye yazı, 13.1.1877, No. 126.

(47) Ibid.

(48) PRO-FO. 424/37, p. 132, No. 197: Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya tel. 15.1.1877.

(49) PRO-FO. 424/37, p. 189, No. 212, Salisbury'den Derby'ye yazı, 14.1.1877, No. 127 ve FO. 424/37, p. 164, No. 178, Salisbury'den Derby'ye tel. 14.1.1877.

(50) PRO-FO. 424/37, p. 164, No. 180, Salisbury'den Derby'ye tel. 15.1.1877, gizli.

(51) Ibid: "It is now with the Sultan: Grand Vizier is as stiff as ever".

(52) Ibid.

(53) PRO-FO. 424/37, p. 166, No. 186, Salisbury'den Derby'ye tel. 16.1.1876.

(54) Tam metin için bkz. PRO-FO. 424/37, p.p. 194-195, No. 217/1.

(55) Söz konusu iki öneri, Genel Valilerin büyük devletlerin onayıyla beş yıl için atanmaları ve Rumeli'de, yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle donatılmış Uluslararası Kontrol Komisyonları kurulmasıyla ilgili önerilerdi.

(56) Tam metin için bkz. PRO-FO. 424/37, p. 195, No. 217/2.

(57) PRO-FO. 424/37, p. 166, No. 190, Salisbury'den Derby'ye tel. 18.1.1877. "İki garanti"den maksat, Valilerin atanmaları ve Uluslararası Komisyon kurulması sorunlarıydı.

(58) PRO-FO. 424/37, p.p. 193-194, No. 216, Salisbury'den Derby'ye yazı, 18.1.1877, No. 134.

(59) PRO-FO. 424/37, p. 220F-22H, No. 221, Salisbury'den Derby'ye rapor, 20.1.1877, No. 140.

(60) Ibid, p.p. 220H, No. 221/1

(61) PRO-FO. 424/37, p. 183, No. 769, Elliot'tan Derby'ye tel. 19.1.1877.

(62) PRO-FO. 424/47, p. 183, No. 770, Elliot'tan Derby'ye tel. 20.1.1877.

(63) PRO-FO. 424/37, p. 184, No. 206, Salisbury'den Derby'ye tel. 20.1.1877.

(64) PRO-FO. 424/49, p.p. 45-47, No. 94, Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya, 25.1.1877.

(65) PRO-FO. 424/37, p. 239, No. 224, Salisbury'den Derby'ye yazı, 22.1.1877, No. 143.

(66) PRO-FO. 424/48, p. 215, No. 335, Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya tel. 27.1.1877.

(67) PRO-FO. 424/48, p. 208, No. 320, Jocelyn'den Derby'ye tel. 28.1.1877 ve FO. 424/49, p. 56, No. 107: Jocelyn'den Derby'ye yazı, 28.1.1877, No. 84.

(68) PRO-FO. 424/49, p. 6, No. 10, Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya tel. 1.2.1877.

(69) PRO-FO. 424/47, p. 187, No. 790, Jocelyn'den Derby'ye tel. 27.1.1877.

(70) PRO-FO. 424/47, p. 187, No. 787, Derby'den Buchanan'a tel. 27.1.1877.

(71) PRO-FO. 424/48, p. 209, No. 324, St. John'dan Derby'ye tel. 28.1.1877.

(72) PRO-FO. 424/48, p. 208, No. 321, Jocelyn'den Derby'ye tel. 28.1.1877.

(73) PRO-FO. 424/49, p. 3, No. 3, Jocelyn'den Derby'ye tel. 1.2.1877.

(74) PRO-FO. 424/49, p. 48, No. 95, Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya tel. 4.2.1877.

(75) PRO-FO. 424/49, p. 72, No. 135, Buchanan'dan Derby'ye yazı, 3.2.1877, No. 101.

(76) PRO-FO. 424/49, p. 34, No. 57 ve FO. 424/47, p. 196, No. 823, Jocelyn'den Derby'ye tel. 4.2.1877, çok gizli.

(77) PRO-FO. 424/49, p. 34, 56, Buchanan'dan Derby'ye tel. 4.2.1877, gizli ve FO. 424/49, p. 77, No. 136: Buchanan'dan Derby'ye yazı, 4.2.1877, No. 104.

(78) PRO-FO. 424/47, p. 196, No. 826 ve FO. 424/49, p. 39, No. 69, Jocelyn'den Derby'ye tel. 5.2.1877, 2.55 p.m.

(79) PRO-FO. 424/47, p. 197, No. 827 ve FO. 424/49, p. 39, No. 68, Jocelyn'den Derby'ye tel. 5.2.1877, 6.00 p.m.

(80) PRO-FO. 424/47, p. 198, No. 835 ve FO. 424/49, p. 41, No. 76: Jocelyn'den Derby'ye tel. 5.2.1877, gece yarısı.

(81) PRO-FO. 424/49, p. 48, No. 96, Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya tel. 6.2.1877 ve FO. 424/49, p.p. 62-63, No. 113, Safvet Paşa'dan Musurus Paşa'ya tel. 7.2.1877.

(82) PRO-FO. 424/47, p. 200, No. 844 ve FO. 424/49, p. 44, No. 91, Jocelyn'den Derby'ye tel. 7.2.1877, gizli.

(83) PRO-FO. 424/49, p. 75, No. 142, Buchanan'dan (Viyana) Derby'ye yazı, 8.2.1877, No. 123, gizli.

(84) PRO-FO. 424/49, p. 75, No. 144, Buchanan'dan Derby'ye yazı, 8.2.1877, No. 126, çok gizli.

Mithat Paşa'nın bir makalesi

Abdülhamit bir ölçüde tahtını Mithat'a borçluydu. Osmanlı padişahları kimseye minnet borcu olsun istemezlerdi. Hele tahtını birine borçlu olan padişah, o kişiyi ortadan kaldırmayı görev bilirdi. Ayrıca Mithat parlak bir devlet adamıydı. Ona karşı komplekse kapılması kaçınılmazdı. Mithat'ın uyduruk bir muhakemeye idama mahkûm edilmesi, cezası hapse çevrildiği halde daha sonra hapiste idam edilmesi bunun sonucuydu.

Söz konusu yazının başlığı "Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali"dir. Yazı Londra'da, Mayıs 1878'de yazılmış ve bir İngiliz gazetesinde çıkmış. Yıllar sonra, 1910'da (1326) Türkçeye çevrilerek bir kitapçık halinde İbrahim Hilmi yayınevi tarafından yayımlanmış.

Her şeyden önce yazının yazıldığı tarihe dikkat çekmek isterim. Rumi takvime göre 1293'te çıktığı için, 93 Harbi di-

ye tanınan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Mayıs 1878'de sona ermiş bulunuyordu. 3 Mart 1878'de Yeşilköy'e kadar gelmiş olan Rus ordusuyla Ayastefanos Önbarışı imzalanmıştı.

Buna göre özerk olan Karadağ, Sırbistan (Niş Sancağı'nın eklenmesiyle), Romanya bağımsız olacaktı. Osmanlı egemenliği altında Tuna Nehri'nden Ege Denizi'ne uzanan, Makedonya'nın büyük bir bölümünü içeren, Varna ve Burgaz limanlarıyla Karadeniz'de kıyısı

Söz konusu yazının başlığı "Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali"dir. Yazı Londra'da, Mayıs 1878'de yazılmış ve bir İngiliz gazetesinde çıkmış. Yıllar sonra, 1910'da (1326) Türkçeye çevrilerek bir kitapçık halinde İbrahim Hilmi yayınevi tarafından yayımlanmış.

93 Harbi'nde İvanovo Çiftlik Çarpışması (2 Ekim 1877)

olan, Osmanlı Rumeli topraklarını ikiye bölen koskocaman özerk bir Bulgaristan prensliği kuruluyordu. Arnavutluk ve Tesalya Osmanlı'nın, Bosna-Hersek Avusturya'nın olacaktı. Bulgaristan'da Rus işgali iki yıl daha sürecek, orada Osmanlı askeri bulunmayacaktı. Rusya Besarabya, Kars, Ardahan, Batum, Doğu Beyazıt'ı alacaktı. İki parçaya bölünmüş Rumeli'yi savunmak çok zor olacaktı.

İngiltere'de Liberal Parti önderi Gladstone, 1876 Bulgar ayaklanması sırasında Osmanlı'nın Bulgarlara zulüm yaptığı iddiasıyla iktidar aleyhine yoğun bir kampanya yürütmüştü. (Gladstone'un Türk düşmanlığının başlıca nedeni, 1875'te Osmanlı maliyesinin iflasıydı. Osmanlı, borçlarını ödeyemez hale gelmişti. Tahvil sahipleri yanmıştı.) Bu yüzden İngiltere, Kırım Savaşları'ndaki gibi Osmanlı'dan yana çıkmamış, hatta Rusya'nın Osmanlı'ya savaş açmasına destek olmuştu. Fakat Osmanlı ağır bir yenilgiye uğrayıp, Ayastefanos'ta Osmanlı ülkesi ikiye bölününce, her zaman denge siyaseti gütmüş olan İngiltere telaşa kapıldı. Babil'i iye ite kaka, Kıbrıs adasının yönetimini kendisine vermeye razı etti (4 Haziran 1878). Karşılığında Rusya'ya karşı Osmanlı'yı destekleyecekti. Zaten İngiliz donanması 14 Şubat'ta Marmara Denizi'ne girmişti. Avusturya bir kongre toplanmasını, Bismarck da yer olarak Berlin'i öneriyorlardı. 30 Mayıs'ta da Ruslarla İngilizler uzlaşmış bulunuyorlardı.

Demek ki Mithat'ın yazısı 13 Haziran 1878'de toplanacak olan Berlin Kongresi'nden hemen önce yazılmıştı. Mithat'ın bu sırada Londra'da bulunması, ülke dışına sürülmüş olmasından ileri geliyordu. Padişah 2. Abdülhamit 19 Aralık 1876'da Mithat'ı sadrazam yapmıştı. Dört gün sonra, 23 Aralık'ta, iki büyük olay cereyan etti. İstanbul'da Hersek ve Bulgaristan isyanlarını 'çözecek' düvel-i muazzama (büyük devletler) toplantısı, Tersane Konferansı açıldı. Aynı zamanda, top atışlarıyla Kanun-u Esasi'nin (Anayasa) yürürlüğe girdiği duyuruldu. Kanun-u Esasi, yani Meşrutiyet düzeninin, Konferans'ın çalışmalarına etkisi ol-

Şark meselesinin Avrupa çıkarlarına uygun olarak çözümünün gerçekleşmemesinin tek nedeni, eksik ve yanlış bilgilendirmedir Mithat'a göre.

madığı anlaşılınca ve delegeler dağıldıktan sonra, Abdülhamit Mithat'ı azletti ve Kanun-u Esasi'nin 113. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak ülke dışına sürdü (5 Şubat 1877).

Şimdi yazıyı özetleyelim. Şark meselesinin Avrupa çıkarlarına uygun olarak çözümünün gerçekleşmemesinin tek nedeni, eksik ve yanlış bilgilendirmedir Mithat'a göre. (Bizde de bugün Ermeni sorunu konusunda Batılıları iyi bilgilendire-

mediğimiz yönünde bir yakınma vardır.) Birçokları Rusya'nın Osmanlı Hristiyanlarının haklarını korumak için savaşmış olduğunu sanmaktadır. Oysa böyle bir durum yoktur. İslâmiyet Hristiyanlara eşitlik ve özgürlük tanır. Hristiyanlar güven ve adalet içinde olmuşlardır. Osmanlı fatihleri gönülleri de fethetmişlerdir. Hristiyanlar dinlerini, dillerini, işlerini, okullarını eskisi gibi sürdürebilmişlerdir. Mithat Fatih'in Ortodokslara fetih sonrasında muamelesinden örnekler veriyor. Böyle olduğu ve Avrupa'da o sırada karışıklık olduğu için Yahudi, Ermeni, Kazaklar Osmanlı'ya sığınmışlardır.

18. yüzyıla kadar işler böyleyken, o yüzyılın sonlarında Avrupa düzene girmiş ve uygarlık yolunda ilerlemeye başlamıştır. Bu sırada Osmanlı duraklamaya başlamıştır. İç ihtilaller ve Rusya ile savaşlar ülkeyi zayıf ve ikinci derecede devletler arasına düşürmüştür. Neyse ki Reşit, Âli, Fuat Paşalar ülkeyi düzene ve ilerleme yoluna sokmak için başarılı çalışmalar yaptılar. Fakat yine de yeterli gelişme sağlanamamış, Müslümanlar Hristiyanların daha özgür kılınmalarını, daha çok eğitim olanaklarına kavuşmalarını kıskanmışlardır.

Kimi hoşnutsuzluklardan yararlanan eski düşmanlarımız, halkımıza ayrılıkçılık düşüncelerini aşılamışlardır. Buna karşı ortak bir vatan düşüncesi geliştirmek gerekiyordu. Ruslar Slav Birliği düşünceleri geliştiriyor; Bulgarların baskı gördüklerini öne sürüyor; çeteler, komiteler oluşturuyorlardı. Öğretmenler gönderiyorlar, çocuklar eğitilmek için Rusya'ya götürülüyorlardı. Son olarak, Saray'ın delicesine savurganlığı da "az çok" Rusların işiydi. Onlar Hristiyanları koruma hakkı, Balkanlarda kocaman bir Slav devleti kurmak istiyorlardı. Ama haysiyet ve çıkarlarımızı korumak, vatan için beş yüz bin askerimiz canını vermek şerefini elde etmek kararlılığındaydı.

İngiltere bu soruna karışmayacağını söylemişti. Ama bizim de, onun "er geç" karışacağına "fevkalade itimadımız" vardı. Buna dayanarak savaşa girdik, ama ne yazık ki bu müdahale "pek geç" gerçekleşti.

23 Aralık'ta, iki büyük olay cereyan etti. İstanbul'da Hersek ve Bulgaristan isyanlarını 'çözecek' düvel-i muazzama toplantısı, Tersane Konferansı açıldı. Aynı zamanda, top atışlarıyla Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe girdiği duyuruldu. Kanun-u Esasi'nin Konferans'ın çalışmalarına etkisi olmadığı anlaşılınca, Abdülhamit Mithat'ı azletti ve ülke dışına sürdü.

Vaktiyle "müterakki ve mesut" olan vatanımız, şimdi harabeye döndü. Yıllarca Tuna'da valilik yaptığı için yapılması gerekenleri söyleyebiliyordu Mithat. Bulgarların arasında, yeni gelen Çerkes ve Tatarların dışında bir milyondan fazla Müslüman vardı. Bunlar İslamiyet'i seçmiş olan eski Bulgarlardı. Birçoğu Bulgarca konuşur, Türkçe bilmez. Bunları yurtlarından sürmek veya Hristiyan olmalarını istemek "insaniyetsizliktir"; medeniyete, 19. yüzyıl anlayışına aykırıdır. Bir de şu var: Bulgarlar, "terakkiyet-i fikriyece" pek geridirler. Rumlar ve Ermeniler gibi değildirler. %50'si çiftçi, %40'ı çoban, orakçı vb.dir. Bunlara dört yüzyıldan beri hâkim olan, dinî eğitim ve hükümet tecrübeleriyle ilerlemiş Müslümanları yönetme görevi vermeye kalkışsanız karışıklık çıkar. Müslümanları "vatanlarından" ayırmak, mal ve mülklerini terk etmelerini isterseniz, kanlı bir mücadeleye gireceklerdir. Buna Bulgarlardan "nefret" eden Rumlar da katılacaktır.

Çözümüne gelince, Ayastefanos gerçeğine Mithat'ın biraz boyun eğmesi gerekiyordu. Yani, ayrı bir Bulgaristan'ı kabul ediyordu. Tuna üstündeki Zıstovi'den Yantra Irmağı'nı izleyen Osmanpazarı ile Tirnova, Gabrova ve Şıpka geçidi arasından, Balkan sıradağlarını izleyerek İhtiman-Samakof-Köstendil'den geçerek Leskofça'ya varan, Morava Irmağı'nı izleyerek Sırp sınırına ulaşan sınırlar içerisinde özerk bir Bulgaristan Prenslığı düşünüyordu. 26 nahiyelik bu

3 Şubat 1878'de Abdülhamit Mebusan Meclisi'ne ara vermişti. Mithat buna, Kanun'un bazı maddi nedenlerle tümüyle uygulanamaması olarak değiniyor.

bölgede yaklaşık iki milyon nüfusun %60-%80'i Bulgar'dı. Oysa geri kalan ve doğrudan Osmanlı egemenliğinde olacak olan Rusçuk, Razgrat, Osmanpazarı, Şumnu, Tutrakan, Silistre, Tulça, Varna bölgesinde Müslümanlar %70 çoğunlukta. İki bölgedeki azınlıklar topraklarını değiş tokuş ederek çoğunlukta oldukları bölgeye göçebileceklerdi. Vidin ve Niş istihkâmları da Osmanlı olacaktı.

Kanun-u Esasi "hükümdar tarafından millete bahşedilmiş olduğu için daima muhafaza olunacaktır". O, aynı zamanda, milletin "mal-ı sarihi" (açıkça malı) ve onun selametini sağlayacak tek yoldu. 13 Şubat 1878'de Abdülhamit Mebusan Meclisi'ne ara vermişti (tatil etmişti). Mithat buna, Kanun'un bazı maddi nedenlerle tümüyle uygulanamaması olarak değiniyor. Ülkede hemen herkes Meşrutiyeti, onun güçlenmesini istiyordu. Fakat Mithat itiraf ediyordu ki, Kanun-u Esasi Avrupa'nın eski nizamı kadar (herhalde Tanzimat düzenlemeleri olacak) nüfus sahibi (kökleşmiş?) değildi. Onun için Avrupa'nın Kanun-u Esasi'nin uygulanması için bir "nezaret-i faalane" (etkin gözetim) ya da "nezarat-i müstereke" (ortak gözetim) yürütmesi gerekirdi. Gözetimin herhalde Rusya dışındaki düvel-i muazzama tarafından yapılması gerekirdi, çünkü Rusya'nın en korktuğu şey, Osmanlı'da bir "salah-ı hakikî" (gerçek düzelme) olmasıydı.

Sonuç olarak, Osmanlı'daki değişik milletleri birbirleriyle birleştirmek ve bu birlikte hangi millettten ya da mezhepten olursa olsun halkın ilerlemesi elde etmek isteniyorsa, Osmanlı meşrutiyetle yönetilmeliydi. Felaketlerimize tek çare, iç ve dış düşmanlarımızla başarıyla savaşım yürütmekte kullanabileceğimiz biricik yol buydu.

Burada konuyla ilgili birkaç yorum yapmak istiyorum. Önce Osmanlı siyasetinde dış müdahaleden söz edebiliriz. Dikkat edilirse, Mithat Paşa Kanun-u Esasi'nin, meşrutiyetin yürüyebilmesi için dışarıdan bir gözetimi gerekli görüyor. Aslında bu, Tanzimat'tan başlayarak ortaya çıkmış bir durumdu. Bunu Fuat Paşa, zekice ve mizahi bir biçimde şöyle formüle etmişti: "Bir devlette iki kuvvet olur. Bir yukarıdan (Padişah), biri aşağıdan gelir (halk). Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor. Aşağıdan ise bir kuvvet hâsıl etmeye imkan yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvetler de sefaretlerdir (yani kimi büyük devletler)."

Gerçekten de Tanzimat paşaları, Padişah'ın karşısında direnebilmek için büyük devletlerden birine yaslanıyorlardı. Reşit Paşa İngiltere'ye, Âli ve Fyât Paşalar Fransa'ya, Mahmut Nedim Paşa Rusya'ya yaslanmışlardı. Mithat Paşa da İngiltere'ye yaslanıyordu. Yazıda da meşrutiyetin yürütmesi için açıkça dış destek gereksiniminden söz ediyor. Ama bu paşalar büyük devletlere ne denli yaslanırsa yaslanırlar, son sözü her zaman Padişah söylemişti.

2. Abdülhamit'e gelince, istibdat düzeni dolayısıyla karşısındaki paşaların ağırlıkları asgarî düzeydeydi. Fakat kendisi de bir ölçüde Almanya'ya yaslanmıştı. Zorunlu olarak; çünkü öbür büyük devletler ona "Kızıl Sultan" muamelesi yaparken, Alman Kaiser'i ona resmî bir ziyaret yapmıştı.

Vahdettin'in karşısında da Babıâli'nin, Paşaların bir ağırlığı yoktu. Ve

Ülkede hemen herkes

Meşrutiyeti, onun güçlenmesini istiyordu. Fakat Mithat itiraf ediyordu ki, Kanun-u Esasi Avrupa'nın eski nizamı kadar nüfus sahibi değildi. Onun için Avrupa'nın Kanun-u Esasi'nin uygulanması için bir "nezaret-i faalane" ya da "nezarat-i müstereke" yürütmesi gerekirdi.

kendisini silercesine İngilizlerin adamı olmuştur. İngilizlere sığınarak kaçması feci bir biçimde bu ilişkiyi vurgulamıştır.

Şu noktayı da ekleyeyim. Mısır karşı-sındaki askerî yenilgilerle, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti yarı-bağımlı hale düşmüştü. Türkiye Cumhuriyeti de ne yazık ki, 1950'den bu yana önemli ölçüde bağımsızlığını yitirmiş bir devlet durumundadır.

Üzerinde durmak istediğim ikinci konu, Mithat Paşa-Abdülhamit karşıtlığıdır. Abdülhamit'in davranışlarından biliyoruz ki, Mithat Paşa'yı çok tehlikeli bir siyasetçi olarak algılamış, onu dolambaçlı yollardan yok etmek için her şeyi yapmış, sonunda da yok etmiştir. İkisi, bambaşka dünyaların adamlarıydılar. Biri çekirdekten yetişmiş, bürokrasinin kademelerinde yetenekleriyle ilerlemiş, son derece akıllı, Fransızca bilen ve 36 yaşındayken alyı ay Londra, Paris, Viyana gibi merkezlerde oturmuş bir devlet adamıydı. 1863-1869 yıllarında Tuna valiliği yapmıştı. Osmanlı tarihinde pek benzeri olmayan, kalkınmacı, yaratıcı bir vali oldu. Bugün de sürmekte olan iki temel kurumu başlattı: Ziraat Bankası ve Endüstri Meslek Liseleri. Şimdi olmayan Emniyet Sandığı'nı kurdu. Bağdat Valiliği de parlak bir başarıydı.

Abdülhamit'e gelince. Geleneksel saray eğitimi gördü. Yani okuma, yazma, aritmetik, din, Arapça, Farsça, şiir, müzik çalıştı. Fransızca öğrenmedi. Zekiydi, fakat Mithat gibi yetenekleriyle mevki edinmiş değildi. Hasbelkader şehzade doğmuştu. Sarayın kapalı çevresinde büyümüştü. Avrupa'yı Abdülaziz'in Avrupa'ya yaptığı resmî gezinin elverdiği kadar görebilmişti. Kendi ülkesinde de pek gezmiş değildi.

Bir ölçüde tahtını Mithat'a borçluydu. Osmanlı padişahları kimseye minnet borcu olsun istemezlerdi. Hele tahtını birine borçlu olan padişah, o kişiyi ortadan kaldırmayı görev bilirdi. Ayrıca Mithat

Abdülhamit'in davranışlarından biliyoruz ki, Mithat Paşa'yı çok tehlikeli bir siyasetçi olarak algılamış, onu dolambaçlı yollardan yok etmek için her şeyi yapmış, sonunda da yok etmiştir.

parlak bir devlet adamıydı. Ona karşı karmaşaya (komplekse) kapılması kaçınılmazdı. Mithat'ın uyduruk bir muhakemeyle idama mahkûm edilmesi, cezası hapse çevrildiği halde daha sonra hapis-te idam edilmesi bunun sonucuydu.

Bizde hanedancılar Abdülaziz'in intihar etmediği, öldürüldüğü üzerinde ısrar ederler. Abdülhamit onlar için pırlanta bir padişah; Mithat ise padişahı ve ülkesine ihanet etmiş bir insandır. Tarih biliminin böyle partizanlıklarla bir işi olamaz. Şu söylenebilir: Mithat Paşa gibi parlak

Mithat Paşa çekirdekten yetişmiş, bürokrasinin kademelerinde yetenekleriyle ilerlemiş, son derece akıllı, Fransızca bilen ve 36 yaşındayken alyı ay Londra, Paris, Viyana gibi merkezlerde oturmuş bir devlet adamıydı. Osmanlı tarihinde pek benzeri olmayan, kalkınmacı, yaratıcı bir vali oldu.

bir devlet adamının barınamamış olması, hem Osmanlı Devleti'nin, hem de Abdülhamit'in büyük bir talihsizliği olmuştur. Bunu söylemek, 1. Meşrutiyet'in devam edememiş olmasının da büyük bir talihsizlik olduğunu söylemekle eşdeğerdir. Çünkü Mithat iktidarda oldukça Kanun-u Esasi'yi rafa kaldırmak, bir polis devleti kurmak pek olanaklı olamazdı. Ama bunlar kurgulardır; bilimsel tarihçilik kurgularla, "keşke"lerle uğraşmaz.

Bir nokta daha. Mithat'ın yazısından Osmanlı'nın kötülüğünü isteyen, düvel-i muazzamadan bir tek Rusya'dır gibi bir izlenim ediniyoruz. Oysa Almanya dışındada hepsi Osmanlı'nın parçalanmasını, yok olmasını doğal kabul ediyor, bunu istiyorlardı. Tek sorun nasıl paylaşılacağı, İstanbul ve Boğazlar'ın kimde kalacağı sorunuydu. İstanbul ve Boğazlar olağanüstü bir değer taşıdığından, paylaşmakta zorlanıyorlardı. Bir de Rusya'nın bu işte ön almak istemesini diğerleri kabul etmiyorlardı. Bu uğurda Kırım Savaşı yapılmıştı Rusya'ya karşı. Almanya da ötekilerden ayrılıyordu. Çünkü 1878 Berlin Kongresi'nde ve sonrasında Osmanlı'dan pay almayan Almanya, aslında Osmanlı'nın tümüne egemen olmak istiyordu. Bunun göstergesi, Osmanlı ülkesini baştan aşağıya kat edecek Bağdat Demiryolu Projesi'ydi. Uygulaması 1888'de Haydarpaşa-Ankara demiryolu ile başlamıştı.

Mithat Paşa da biliyordu hepsinin aç kurtlar gibi Osmanlı'ya baktıklarını. Ama yazısında bir tek Rusya imiş gibi davranıyor. Bunu yapmak zorundaydı, çünkü gündemdeki tehlike henüz son bulmuş olan 93 Harbi'ydı. Rusya'nın yıkıcı etkinliklerine dikkat çekmeliydi ki, öbür büyükler Rusya'yı kıskansınlar, onun Ayasofya'da elde ettiği kazançları sınırlasınlar.

Mithat Paşa'nın son yolculuğu

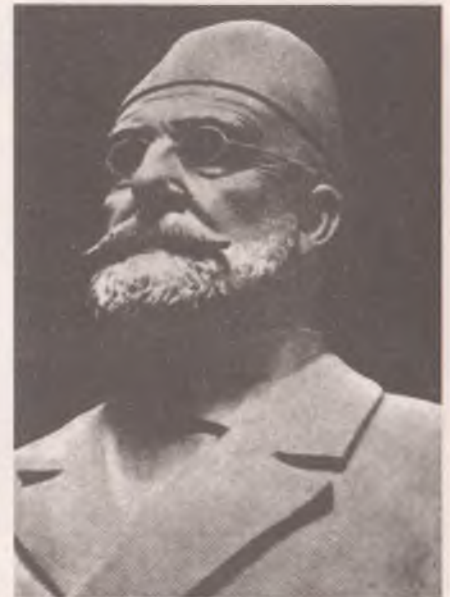
Mithat Paşa'nın, hürriyet mücadelesi yolunda sürgün edildiği ve uğruna canını verdiği vatanına yetmiş yıl sonra döndüğünde, ismini taşıyan okulların öğrencileri, kurucusu olduğu kuruluşların çalışanları ve hayalini kurduğu anayasal bir rejimin yöneticileri tarafından karşılanması, hiç kuşkusuz haklı mücadelesinin başarıya ulaştığının bir delilidir.

O smanlı aydınları nezdinde büyük etki yaratan siyasal figürlerden biri, hiç kuşkusuz Mithat Paşa'dır. O'nun idealleri, hayata geçirdikleri ve bu uğurda ödediği bedel, onu takip eden kuşakların da hayatını derinden etkilemiştir. İstibdat döneminin karanlığı içinde mücadele veren ve nihayetinde Hürriyet'in ilanı ile muvaffak olan İttihat ve Terakkililer için Mithat Paşa özel bir öneme sahiptir.

Bu öneme istinaden II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mithat Paşa'nın mezarının bulunması ve bir türbe yaptırılması için harekete geçmiştir. Cemiyet, ilk olarak bu konu ile ilgilenmesi için bir heyet görevlendirmiştir. Taif Hastanesi Sertabibi Kolağası Atıf Hüsnü Bey, Serezli Saatçi Ahmed Efendi, Taif tüccarlarından Kırmırlı Abbas Efendi, Taif Hastanesi Eczacı İzmirli Mehmed Ali Efendi, Hicaz vilayeti Mektubi Kalemî Mümeyyizi Cemal Bey, Muhasebe Kaleminden Hasan Sükûti Efendi ve Mekke Sıhhiye Müdürü Yusuf Bey'den oluşan bu heyetin ilk görevi, istibdat döneminde bir sembol hali-

ne gelmemesi amacıyla gizlenen Mithat Paşa'nın kabrini bulmak olmuştur.

Heyet, Hicaz Fırkası Cebel Topçu Bölüğü'nde görevli Yüzbaşı İsmail Ferahim (Şalvuz) ve Mülazım Vasfi Beyler'in de yardımı ile eski şeyhülislamılarından Hayrullah Efendinin arabacısı İbrahim Ağa'ya ulaşılmıştır. Kabrin yerini bilen az sayıdaki insandan biri olan İbrahim

Heykeltıraş Kenan Yontuç'un hazırladığı Mithat Paşa büstü.

Mithat'ın idealleri, hayata geçirdikleri ve bu uğurda ödediği bedel, onu takip eden kuşakların da hayatını derinden etkilemiştir. İstibdat döneminin karanlığı içinde mücadele veren ve nihayetinde Hürriyet'in ilanı ile muvaffak olan İttihat ve Terakkililer için Mithat Paşa özel bir öneme sahiptir.

Ağa'nın yardımı ile mezar tespit edilmiş ve Mithat Paşa'nın naaşı ilk gömüldüğü yerden alınarak Abdullah İbni Abbas'ın türbesinin yanında, Havaye Bahçeleri'ne giden yolun üzerindeki merkezi bir yere nakledilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1951).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni kabrin üzerine bir kubbe ile kapattırarak bir türbe haline getirmiş ve türbenin girişine Tevfik Fikret'in kaleme aldığı bir kitabe koydurarak Hürriyet Şehidi Mithat Paşa'nın itibarını bir anlamda iade etmiştir. Söz konusu kitabede yer alan ifade şu şekildedir (Tanin Gazetesi, 26 Eylül 1909):

*"Çok zaman bekledi ey,
zât-ı mübeccel, vatanın.*

*Yad için nâm ü serencâmını hürriyetle;
Bize hürriyeti sen verdin, evet sen verdin.*

Bize insanlığı, hürriyet ü milliyetle.

Sana fermân-ı şehâdet bize tevki-i beka.

Elde kanun-ı mübinin geziyor. Hürmetle.

Dinle zâir, bu sadâ hak sesidir; âfâka

Şunu tevdi ediyor, safvet ü ulviyetle:

Midhat Osmanlılığın ruhunu tecdit etti.

Ruhu Osmanlılığın, fahredecek Midhat'la.

Büyük Mithat'ın ruhu için Fatihâ"

Tevfik Fikret

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ile başlayan İmparatorluğun çözülme sürecini takiben Taif'in elden çıkışı üzerine, Mithat Paşa'nın kabri de anavatanından ayrı düşmüştür. Taif'te yönetime sahip olan Şerif Hüseyin Hükümeti tarafından, Mithat Paşa'nın türbesi yıktırılmış ve mezarın Mithat Paşa'ya ait olduğunu gösteren izler de silinmeye başlamıştır. Taif'te yaşayan Türklerin, bölgeden her geçişlerinde, kabrin üzerine irili ufaklı taşlar koydukları ve bu yolla mezarın kaybolmasını önlemeye çalıştıkları bilinmekle birlikte, dağılan bir imparatorluktan bir devlet yaratmaya çalışan genç Türk devletinin Misak-ı Milli sınırları için mücadelesi devam ederken, Taif'e, Mithat Paşa'nın kabrine yetiştirilmesi ise mümkün olmamıştır.

Mithat Paşa anavatan yolunda

1951 yılında; anayasal cumhuriyet sistemi ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Mithat Paşa'nın mezarının anavatanına nakledilmesini emretmiştir.

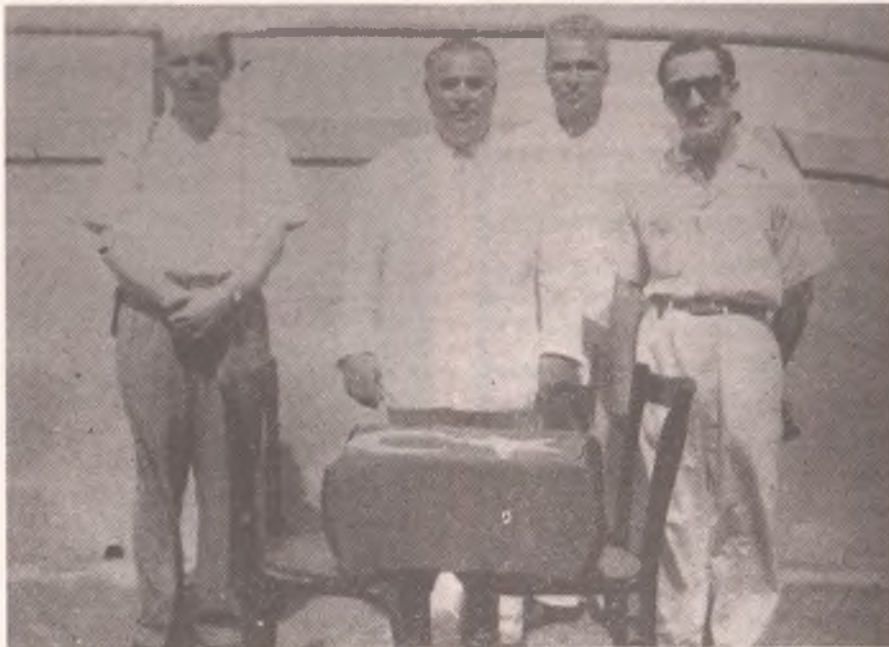
6 Haziran'da, Cidde Büyükelçisi Cevdet Dülger'in başkanlığında bir heyet, Taif'e hareket ederek çeşitli temas-

"Dinle zâir, bu sadâ hak sesidir; âfâka/ Şunu tevdi ediyor, safvet ü ulviyetle:/ Midhat Osmanlılığın ruhunu tecdit etti." Tevfik Fikret

larda bulunmuş ve bu temaslar sonucunda mezarın yeri tespit edilmiştir. Taif Hükümeti ve Türk Hükümeti resmi temsilcilerinin de nezaret ettiği bir merasimle Mithat Paşa'nın mezarı açılmış ve kemikleri toplanarak çinko kaplı bir sandukaya konulmuştur (Ulus Gazetesi, 15 Haziran 1951). Türk elçiliğinin ve Taif Hükümeti'nin resmi mühürleri ile mühürlenene ve Türk bayrağına sarılan sanduka, Aksu Vapuru ile anavatanına doğru son yolculuğuna çıkmıştır.

Hürriyet Şehidi Mithat Paşa'nın bakiye-i izam'ını taşıyan Aksu Vapuru; 21 Haziran'da Mersin, 22 Haziran'da Antalya, 23 Haziran'da İzmir limanlarına uğrayarak, 24 Haziran'da İstanbul'a ulaşmıştır. Vapur, uğradığı her limanda halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve geniş halk kitleleri, Mithat Paşa'nın naaşı önünde saygı duruşunda bulunarak hatırasını yaşattıklarını göstermişlerdir. Mümtaz Faik Fenik, "Bir Avuç Kemik Karşısında" başlığını taşıyan yazısında bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: "Bugün Çadır köşkünde Mithat Paşanın haksız yere idamına hüküm verenler la-

Mithat Paşa'nın kemiklerinin bulunduğu sandukayı anavatanına götürmek için yola çıkan elçilik yetkilileri.

İzmir'deki tören.

netle anılırken aziz ölüden artakalan fanî parçalar önünde onun manevi varlığı, milletin sevgi ve saygı hislerinden meydana gelen muhteşem bir abide üzerinde göklere yükselmektedir. Bu ibret verici levha bize bir defa daha isbat eder ki, zalimler ve ceberutlar her zaman tarihin mahkûmudur ve Mithat Paşa gibi hakiki milliyetperverler, hürriyet mücahitlerinin en son ilticagahı milletin sinesidir. Aradan seneler ve hatta asırlar geçse de bu millet kendi hayrına çalışanları asla unutmaz ve onu her zaman fanî âlemin içinden sıyrıp çekerek layık olduğu rütbeye ve mevkie ulaştırır" (Zafer Gazetesi, 25 Haziran 1951).

Naaş; 22 Haziran'da Antalya Limanı'nda, başta Vali İhsan Sabri Çağlayangil olmak üzere vilayet erkânı, Demokrat Parti ve Halk Partisi temsilcileri, Ziraat Bankası çalışanları ve öğrenciler tarafından karşılanmıştır. Gerçekleştirilen törende, Vali Çağlayangil bir konuşma yapmış ve "Paşa'nın yıllardır hasretini çektiği vatan toprağına yaklaştıkça içinde yanan ateşin ışığını görüyoruz. Onun için biz ona Antalya'nın toprağını getirdik" ifadesini kullanarak, üzerinde "Hürriyet Şehidine Anavatanın Hür Toprağı" yazan bir torba toprağı Mithat Paşa'nın sandukası üzerine bırakmıştır (Anadolu

Gazetesi, 23 Haziran 1951).

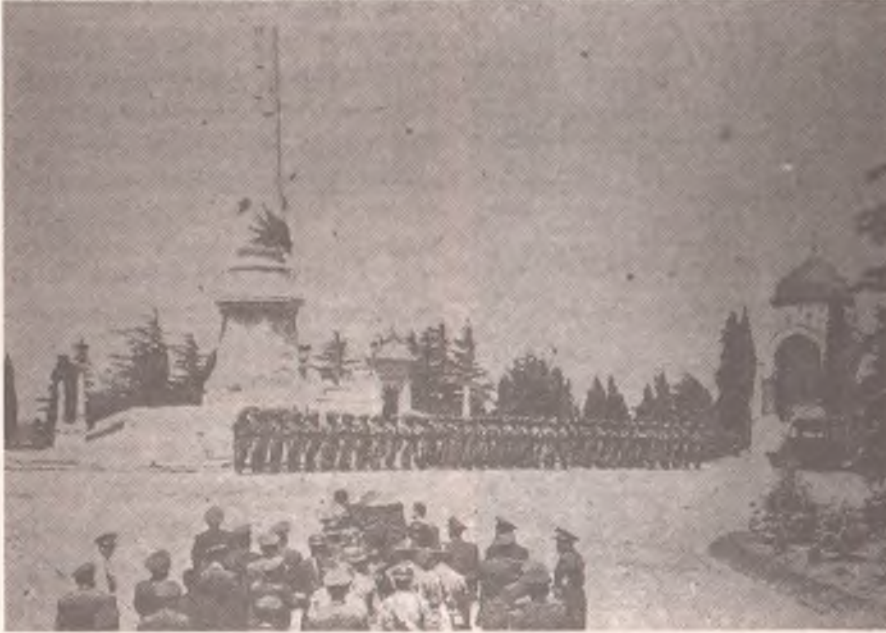
Mithat Paşa'nın bir dönem valilik görevi de yaptığı İzmir'deki tören ise oldukça yoğun bir ilgi görmüştür. Naaş; Vali Osman Sabri Adal, Belediye Başkanı Rauf Onursal, İkinci Yurt İçi Bölge Komutanı Tuğgeneral Cihangir Berker başta olmak üzere vilayet erkânı, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi temsilcileri, Mithat Paşa'nın kurucusu olduğu Ziraat Bankası çalışanları, öğretmen ve öğrencilerden oluşan kalabalık bir grup

tarafından karşılanmıştır. Aksu Vapurunun rıhtıma yanaşması ile hazır bulunan şehir bandosu Matem Marşı'nı çalmaya başlamıştır. Vapurun baş güvertesine konan, bayraklar ve çelenklerle süslenmiş olan sandukaya şehir adına çelenkler konularak saygı duruşunda bulunulmuştur. Vapur şehirden ayrılana dek; Ziraat Bankası çalışanları, polis müfrezesi ve Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü İzçileri'nden oluşan bir grup 15'er dakikalık aralıklarla dönüşümlü olarak nöbet tutarak saygılarını göstermişlerdir (Demokrat İzmir, 24 Haziran 1951; Yeni Asır, 24 Haziran 1951).

Mithat Paşa'nın naaşını taşıyan Aksu Vapuru, 23 Haziran akşamı İzmir'den ayrılmış ve son durak olan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. İstanbul'daki hazırlıklar ise, eş zamanda sonlanmak üzere-dir. Hazırlanan programa göre; Paşa'nın naaşı Galata rıhtımında karşılandıktan sonra, Çadır Köşkü'nde hazırlanan bir katafalka konularak 25 Haziran günü halkın ziyaretine açık bulundurulacak ve 26 Haziran günü düzenlenecek tören ile Abide-i Hürriyet Anıtı'nda toprağına verilecektir. Katafalkın yanı sıra büyük bir mermer levha da hazırlanmış ve Çadır Köşkü'nün girişine yerleştirilmiştir: Bu levhada şu ifade yer almaktadır: "Mithat Paşa Sultan Abdülaziz'i Öldürttüğü İddi-

Naaşın Galata Rıhtımı'nda vapurdan indirilişi.

Mithat Paşa'nın naaşı Abide-i Hürriyet'te.

a ve İthamiyle Sultan Abdülhamit Tarafından Muhakeme Edilmek Üzre 22 Mayıs 1881 Pazar Günü Bu Köşke Getirilmiş Ve İhtilattan Memnu Olarak Hapsedilmiştir. 22 Temmuz 1881 Perşembe Günü de Buradan Alınarak İzzettin Vapurıyla Taife Sürülmüş ve Orada Şehit Edilmiştir" (Hürriyet Gazetesi, 24 Haziran 1951).

Bu bağlamda Milli Türk Talebe Birliği Federasyonu da yayınladığı bir beyanname ile Türk gençliğini Hürriyet şehidi Mithat Paşa'ya ihtiram vazifesini yapmak üzere Galata rıhtımında bulunmaya davet etmiştir. Söz konusu beyanname de yer alan ifade şu şekildedir: "Atatürk nesli, milli kahramanlarını hiçbir zaman unutmayacaktır. Atatürk ve milli mücadele kahramanlarına zaman ve zemin hazırlayan, kimisi işkenceler altında can veren ve kimisi şehit edilen hürriyet ve inkılâp mücadelecilerinin ruhu, genç imanlarımızı daima uyanık ve ateşli tutmakta ve Türk semalarında dalgalanan şanlı bayrağımızın akıncı ruhu benliğimizi sarmış bulunmaktadır. Ebedi istirahatgahında rahat ve müsterih olmasını dilediğimiz Mithat Paşanın ruhu önünde şükran ve tazimle eğiliriz. Ruhu şad olsun" (Zafer Gazetesi, 25 Haziran 1951).

Mithat Paşa 70 yıl sonra İstanbul'da

24 Haziran günü Galata Rıhtımı'nda toplanan karşılama heyeti içerisinde, başta vali olmak üzere vilayet erkânı, askeri kıta, üniversiteli gençler, Mithat Paşa Kız Enstitüsü öğrencileri ve geniş bir halk kitlesinin yanı sıra Mithat Paşa'nın kızı Emine Mesture Hanım, torunu ve ailesi de bulunmaktadır. Askeri müfreze tarafından rıhtıma indirilen san-

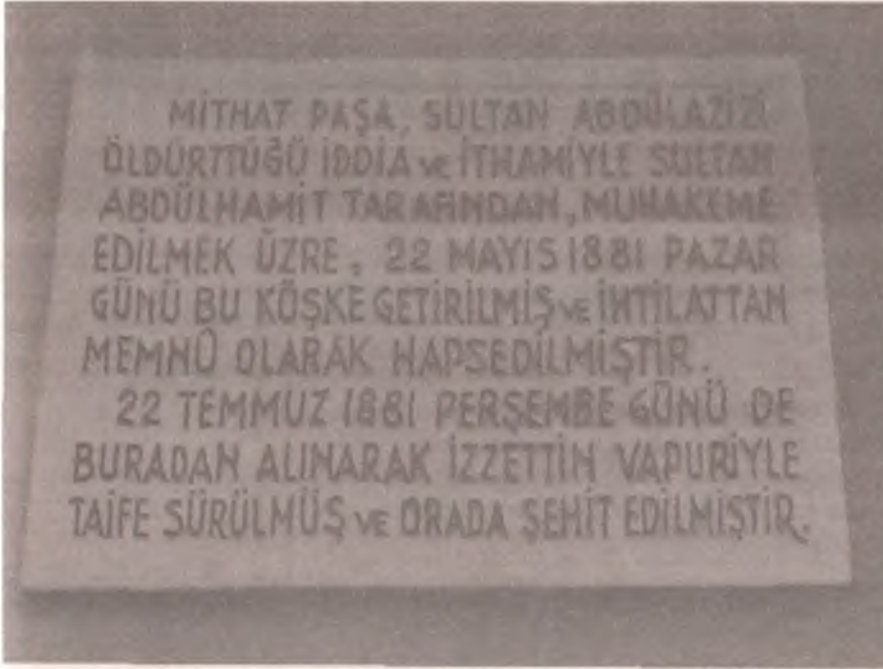
duka, eller üzerinde taşınarak cenaze arabasına konulmuş ve doğrudan Çadır Köşkü'ne götürülerek orada hazırlanan katafalka yerleştirilmiştir (Milliyet Gazetesi, 25 Haziran 1951).

Başucunda büyük bir Türk bayrağı ve iki yanında meşaleler yanmakta bulunan katafalkın önünde dualar okunmuş ve sanduka kendisini bekleyecek olan askerleri nöbet kıtasının emanetine tevdi edilmesinin ardından halkın ziyaretine açılmıştır. Öğrenciler ile gençler başta olmakla birlikte her kesimden ve meslekten insanın saygı sunmak için Çadır Köşkü'ne gelmiş olması dikkat çekicidir. Ahmet Emin Yalman, "Allahın Bugünü de Varmış" başlığını taşıyan yazısında bu durumu şu sözlerle değerlendirmiştir: "Yetmiş yıl evvel Çadır köşkünden bir idam mahkûmu sıfatı ile çıkan bir tarihi şahsiyet, bugün oraya şerefli bir davacı diye girmiş, oradan ebediliğe doğru giden yolculuğu, tunç yüzlü Mehmetçiklerin sevgi ve saygı dolu bakışları karşısında, binlerce Türk vatanseverinin omuzlarında tekrarlamıştır" (Vatan Gazetesi, 27 Haziran 1951).

Mithat Paşa'nın naaşının İstanbul'a getirilmesinin ardından, kızı Emine Mesture Hanım da basın mensuplarına bir demeç vererek babasının naaşının getirilmesindeki yardımlarından dolayı dev-

İstanbul'daki cenaze töreninden...

Çadır Köşkü'ne asılan levha.

let erkânına teşekkürlerini sunmuştur. Emine Mesture Hanım sözlerini; "Bana 67 senelik babasızlığı unutturdular. Bugün ziruh bir baba ile karşılaşıyor gibiyim. Bugünü sevinçle bekliyordum. Bana bugünü gösterenlere, Cumhurbaşkanımıza ve Valimize şükranlarımızı bir daha arz etmek isterim" ifadesiyle sonlandırmıştır (Milliyet Gazetesi, 25 Haziran 1951).

Ebedi istirahatگاهında

26 Haziran günü Mithat Paşanın naaşını taşıyan sanduka, bir tören kıtası tarafından alınarak saat 11'de Şişli Meydanı'na getirilmiştir. Türk bayrağına sarılı bir halde top arabasına yerleştirilen sandukanın önünde merasim komutanı, süvari bölüğü, bando, alay sancağı, iki piyade bölüğü, deniz bölüğü, polis müfrezesi, deniz bandosu, izciler bulunmaktadır. İki tarafında üst rütbeli subayların sıralandığı sandukayı; Paşa'nın ailesi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisini temsilen milletvekilleri, Vali ve Belediye Başkanı, Ordu Müfettişi, Genel Meclis üyeleri, İstanbul Komutanı, Merkez Komutanı, kara, de-

niz ve hava subayları, üniversite rektörleri, dekanlar, profesörler, emniyet müdürü, siyasi partiler temsilcileri, cemiyetler, üniversite, lise kız, erkek öğrencileriyle kalabalık bir halk kitlesi takip etmiştir. Şişli Meydanı'ndan hareket eden alay saat 12'de Hürriyeti Ebediye Tepesi'ne gelmiş ve burada yapılan törenden sonra Mithat Paşa ebedi istirahatگاهına tevdi olunmuştur (Hürriyet Gazetesi, 27 Haziran 1951).

Abide-i Hürriyet alanındaki tören sırasında, Vali ve Belediye Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay bir konuşma yapmıştır. Yetmiş yıl önce İstanbul'dan Taife sürgüne gönderilen Mithat Paşa'nın yaşadığı dramı, kapanmayan bir yaraya benzeten Gökay; "Yetmiş yıl sonra 'Hürriyet ve istiklal, benim karakterimdir' diyen Atatürk mektebinin kadir bilir zihniyeti, en tehlikeli bir zamanda hürriyet ve demokrasiyi benimsemiş, bu uğurda ölmüş şehit devlet adamını manevi bir rehber gibi telakki ederek şehrimizin yaralı sinesine yeniden kavuşmuştur. Bu suretle 70 yılın kanayan yarası dünden itibaren kapanmıştır" ifadesini kullanmıştır. Mithat Paşa'nın yaşamından kesitlere değindiği konuşmasın-

da Gökay, Mithat paşa'nın üstlendiği siyasal misyonun ve hürriyet mücadelesi uğruna yaşadığı haksızlıkların altını çizerek "Bu milletin en büyük vasfı kendisine Mithat Paşalar, Atatürkler yetiştirmesidir. Ne mutlu Türküm diyene..." sözleri ile konuşmasına son vermiştir (Zafer Gazetesi, 27 Haziran 1951).

Törende, Türk gençliğini temsilen Milli Türk Talebe Birliği Federasyonu da bir konuşma yapmıştır. Söz konusu konuşmayı gerçekleştiren ve Milli Türk Talebe Birliği Federasyonu Başkan Vekili olan Kemal Demirel, Mithat Paşa'nın bir "Hürriyet Şehidi" olduğunun altını çizmiştir. Demirel; Mithat Paşa'nın halk düşmanları ve korkunun mümessilleri ile mücadele ettiğini ifade ederek, gençliğin Mithat Paşa aleyhinde hareket edenleri tiksiniyerek hatırladığı vurgunu yapmış ve "Mürakebesiz ve keyfi idare aleyhine ilk mücadele bayrağını açan Mithat Paşa'nın hürriyet rejimi için yaptıklarını Türk milleti ve gençliği hiç bir zaman unutmayacaktır" sözlerini kullanmıştır. Bu bağlamda gençliğin bugün yaşadığı demokrasi ve fikir özgürlüğü ortamının kurulmasında Mithat Paşa'nın ve mücadelesinin katkısının olduğunu ve bu sebep ile gençliğin kendisini minnet ve şükran duyguları ile anacağına değinen Demirel, Paşa'nın huzurunda O'nun özlendiği ve uğrunda hayatını verdiği hürriyet idealini gerçekleştiren bir milletin çocukları olarak bulunduklarına değinerek; "Dün zamanın gençliği seni mefkureleri için lider tanıyordu. Bugünün nesli de senin hatıranı terakki yolunda, milletin saadeti yolunda azmin sembolü sayıyor. Hatıranı layık bulunduğu mevkide ebediyete kadar sadakatte muhafaza edeceğiz. Vatan topraklarına hoş geldin, yeni medfenin mübarek olsun, müsterih uyu büyük adam müsterih uyu" sözleri ile konuşmasına son vermiştir (Zafer Gazetesi, 27 Haziran 1951).

Törene katılan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise, gazetecilere şu beyanatı vermiştir (Milliyet Gazetesi, 27 Haziran 1951):

"Mithat Paşa, zamanına göre genç Türk ideolojisini yani hürriyet ve istiklal davasını tahakkuk ettirmek için başını veren cesur ve vatansever bir devlet adamıdır. Onun yeri bu ana kadar Türk münevverlerinin kalbi idi. Şimdi bununla beraber hür vatanın topraklarında ve ideal arkadaşlarının yanında ebedi mevkini almıştır.

Zulüm ve istibdat insanları mağdur edebilir, fakat millete hizmet edenlerin kıymetini hiç bir zaman azaltmıyordur.

Ferdi saltanatın idamesi, hanedan menfaatlerinin korunması bahasına iri-kâp olunan cinayete karşı hak yerini bulmuş oluyor. Merhumun bakiye i izamını

toprağa verirken milletimin büyüklüğüne karşı beslediğim itimadın yerinde olduğunu bir defa daha heyecan içinde teslim ettim. Çünkü büyük milletimin yeni bir kadirşinaslığının parlak delili önünde eğildim".

Mithat Paşa, Türk devriminin sembol isimlerinden biridir. Onun idealleri, hayata geçirdikleri ve bu uğurda ödediği ağır bedel, onu takip eden kuşakların da geleceğini belirlemiştir.

Hürriyet mücadelesi yolunda sürgün edildiği ve uğruna canını verdiği vatana yetmiş yıl sonra döndüğünde, ismini taşıyan okulların öğrencileri, kurucusu olduğu kuruluşların çalışanları ve hayali-

ni kurduğu anayasal bir rejimin yöneticileri tarafından karşılanması, hiç kuşkusuz haklı mücadelesinin başarıya ulaştığının bir delilidir.

Kaynaklar

- 1) Anadolu Gazetesi.
- 2) Arkitekt - Mimari, Şehircilik ve Belediyecilik Dergisi.
- 3) Cumhuriyet Gazetesi.
- 4) Demokrat İzmir.
- 5) Hürriyet Gazetesi.
- 6) Milliyet Gazetesi.
- 7) Tanin Gazetesi.
- 8) Ulus Gazetesi.
- 9) Vatan Gazetesi.
- 10) Yeni Asır.
- 11) Zaler Gazetesi.

Mithat Paşa Anıt Mezarı

Mithat Paşa için bir anıt mezar hazırlanması amacıyla harekete geçen Ziraat Bankası, bir proje müsabakası düzenlemiştir. Bu kapsamda ilk olarak Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Orhan Alnar, Yüksek Mimarlar Birliği'nden Demirtaş Kamçıl, Bayındırlık Bakanlığı'ndan Orhan Alsaç, Güzel Sanatlar Akademisi'nden Halit Femir ve Ziraat Bankası'ndan İnşaat Müdürü Şakir Kılıç'ın görev aldığı bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul, 6 Ağustos 1951 tarihinde toplanarak müsabakaya katılan projeleri değerlendirmeye almıştır.

Müsabakaya katılan 81 projeden, ilk elemelerde 36 proje, ikinci elemelerde 9 proje, üçüncü elemelerde de 7 proje değerlendirilmeye alınmıştır. Jüri Kurulu 7 Eylül 1951 tarihinde gerçekleştirdiği son toplantısında, bu projelerden 76 sıra no'lu projeye birinciliği, 59 sıra no'lu projeye ikinciliği, 41 sıra no'lu projeye de üçüncülüğe layık görmüştür. 74, 60, 55 ve 29 sıra no'lu projeler ise; mansiyon ödülü ile derecelendirilmişlerdir. Jüri, birinciliği kazanan projeyi; "Hürriyet anıtına müteveccih mütevazı ve sakin rölyefli iki duvarın vakur ifadesi,

yerine çok uygun bulunarak birinci mükâfata layık" olarak nitelemiştir (Arkitekt Dergisi, 1951: 165-170).

Müsabaka sonucunda birinciliği kazanan projenin mimarları; Muhlis Türkmen, Muhteşem Giray, Ekrem Bahtıoğlu ve Turhan Ökeren'dir. Rölyefler ise, Heykeltraş Nusret Suman'a aittir. Söz konusu projeye uyarınca tamamen dairese bir plan içinde yer alan anıt, esas gayeyi sembolize eden Hürriyet Anıtı'na yöneliktir ve dış satırları rölyefli iki duvar ve bunların arasında yerleşen alçak

bir platodan ibarettir. Duvar ve döşemeler Şile, mezar kapağı ise yekpare yeşil Çanakkale taşındandır. Mezar bir taraftan Hürriyet Anıtı'na, diğer taraftan da bir yeşil dokuya açılmakta ve zenginliğini bunlardan almaktadır. Duvar iç satırlarında ve döşeme mümkün olduğu kadar işlenmemiş ve tabii hali ile bırakılmıştır. Üzerlerinde hiçbir motif yoktur. Sadece renk farkı ile kapak taşı dikkati çekmektedir (Arkitekt Dergisi, 1964: 113-117).

Weberci çerçeveden kurtulmak

19. yüzyıl Batı kapitalizminin özelliklerinden hareketle ortaya atılan tezlerin, kapitalizm ile kapitalizmin emperyalizm aşamasında tanışan toplumsal yapıların incelenmesinde geçerli tezler olarak varsayılması belirli kuramsal sorunlar doğurmaktadır. Bu genel tezlere uygun görgül örneklerin varlığı bile Weber'in tezlerinin kuramsal çerçevesinin geçerliğinin kanıtı olarak görülemez. Yazarın uzun tartışmalardan sonra bir ertelemecilik ve belirsizlik çerçevesi çizmesi, söz konusu Weberci çerçevenin sınırlamalarından kurtulamamış olmasında aranmalıdır.

Bu yazıda, Sn. Prof. Dr. Hüseyin Özel'in Bilim ve Ütopya'nın Mart sayısında çıkan "Beden kemiricilerin istilası": Türkiye'nin '80 sonrası dönüşümü" başlıklı yazısı üzerine, bazı eleştirel düşünceler yer almaktadır. Kuşkusuz, bir eleştiri yazısı olması nedeniyle bu satırların yazarının ifade etmek istediği noktalar eksik kalabilir. Bu nedenle, tartışmaya katkı yapabileceği düşünülen yazı ve çalışmalar kaynakçada okurların ilgisine sunulmaktadır.

Max WEBER (1864-1920)

Yazar çözümlemesinde, sermaye birikim süreçleriyle, yeni liberal siyasaların sonuçları olarak, kamu hizmetinin ulus devlet düzeyinde büyük bir oranda tasfiyesi konuları ile doğrudan ilişkili "sosyal devlet olgusu"nu bağımsız bir değişken ya da sanki kendi başına bir gerçeklik olarak ele almaktadır.

Yazar, "görünürde" kapitalizmle uyumlu olmadığını düşündüğü "Aydınlanma karşıtı", "geleneksel yaşam biçimi ve zihniyet yapılarının", "yerel" ve "cemaatçi eğilimlerin" "piyasacı" tutumlarının, Weberci çerçeveden açıklanmasındaki sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Ona göre Türkiye'de son yıllarda piyasa ilişkilerinin yerleşmesi ile geleneksel yerel ve cemaatçi eğilimlerin el ele gidiyor olması Weberci görüşe ters düşmektedir. Bu durum, yazarı göre, kapitalizm ile geleneksel zihniyet yapıları arasında ne türden ilişkiler olabileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Kuşkusuz, her kuramsal eleştirinin önemli adımı görgül sınamadır. Yazar da

bunu yapmaktadır. Buna karşın, her görgül sinama ya da karşılaştırma dayandığı kuramsal çerçevenin sorunsalı ile sınırlıdır. Yazar, Weber'in, kapitalizmin geleneksel toplumsal yapıları çözerek cemaat tipi örgütlenmeye, akılcı bir örgütlenmeye geçiş sorunsalı çerçevesinde soruya yanıt aramaktadır. Weber'i eleştirisine karşın yazar Weber'in sorunsalından kopmamaktadır. Bu savımız yadırganabilir; ancak yazarın sorunsalı ortaya attığı soruları yanıtlamaya katkıda bulunmamakta, en sonunda yazar bir belirsizlikler tablosu çizmektedir.

Weber toplumbilimde, kapitalizmin yükselişi, üretim ilişkileri zemininde tarihsel olarak ele alınmadığından tarihin nihai bir aşaması olarak kutsanır.

"...Sosyal devlet anlayışının geri plana düşmesiyle daralan toplumsal koruma mekanizmalarının yerine, piyasa dışındaki sosyal ilişki ya da "cemaatçi" eğilimlerin sağladığı toplumsal ağların geçirildiği görülmektedir. Bu ise, yine bir yandan yeniden dağıtım mekanizmaları yoluyla piyasanın işleyişini bozarken, öte yandan da bu ağların yine ancak piyasa ilişkileri bağlamında işleyebilecekleri olgusu böyle bir çözümün de çelişkili niteliğini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, refah devletine alternatif gibi görünen bu eğilimler de aynı zamanda piyasanın etki alanının dışında yer almamaktadır." (s.30).

Yazar çözümlemesinde, sermaye birikim süreçleriyle, yeni liberal siyasaların sonuçları olarak, kamu hizmetinin ulus devlet düzeyinde büyük bir oranda tasfiyesi konuları ile doğrudan ilişkili "sosyal devlet olgusu"nu bağımsız bir değişken ya da sanki kendi başına bir gerçeklik olarak ele almaktadır. Bu da yazarın, bölüşüm ilişkilerine ve dağıtım süreçlerine vurgu yapan ve üretim ilişkileri ile bu süreçler arasında zorunlu bağıntıyı ret eden Weberci çerçevenin sorunsalının dışına çıkamadığını gösteriyor.

Yazıda "sosyal devlet" vb biçimlerin, kapitalist sistemin sınırları içinde, sınıf mücadelelerinin ürünü olarak ortaya çıkan, kapitalist birikim süreçleriyle ilişkili geçici/ara biçimler oldukları göz ardı

edilmektedir. Bu biçimlerin "toplumsal koruma mekanizmaları" olarak üretim sürecinden kopuk biçimde ele alınması yazarı bir karışıklığa sürüklüyor. Bu da zaten, bölüşüm/paylaşım süreçlerini, bunlara ilişkin karar verme süreçlerini, toplumsal üretim ve iktisadi yapıdan bağımsız kavramsallaştıran Weberci çerçevenin karışıklığıdır.

"Nitekim günümüz küresel kapitalizm altında geleneksel zihniyet yapılarının küresel kapitalizmle yan yana yaşayabildiği, özellikle finans kanalıyla küresel süreçlere eklenilebildiği ve hatta piyasanın yerleşmesini kolaylaştırabildiği gözlenmektedir. Böyle bir gözlem, kapitalizmin her durumda geleneksel ilişki, kimlik ve yapıları dönüştüreceği hipotezine ters düşmektedir. Bu düşüncenin bir başka implikasyonu, piyasanın gelişmesi ve yerleşmesinin, klasik Weberci tezlerde olduğu gibi ille de Batı Avrupa'daki gelişme kalıbını izlemesinin gerekmediğidir. Bu durumda, kapitalizmle geleneksel toplumsal yapı arasındaki ilişki, Weberci tezin öngördüğü gibi modern zihniyet, kimlik ve davranış kalıplarının yerleşmesinin gerektiği türünden bir zorunluluk ilişkisi olmayabilir. Bu bakımdan yanıtlanması gereken temel soru, modern (kapitalist) kimlik ve yapılarla geleneksel kimlik ve yapıların birarada yaşayıp yaşayamayacağı ve aralarında ne tür etkileşimler olabileceğidir. Bu yüzden, yüzyıllar

boyu Türkiye'de sermaye birikiminin gelişmesi önünde engel diye görülen geleneksel zihniyetin günümüzde hala yaşayıp yaşamadığı, ya da kendini değişen koşullara uydurup uydurmadığı incelenmesi gereken bir noktadır. Eğer gerçekten de geleneksel anlayış ve ilişkiler kapitalist zihniyetle uyum içerisinde bir arada var olabiliyorsa, bu durumda yukarıda sözü edilen Weberci anlayışların gözden geçirilmesi gerekecektir. Özellikle küreselleşme sürecinin (artan ihracat ve küresel finansal sisteme entegre olmanın) getirdiği yeni kazanç olanaklarının geleneksel zihniyetin dönüşmesine, hatta yeni bir zihniyetin yaratılmasına ne ölçüde olanak verdiği sorusu, Türkiye'de gelişme sürecinin geleceği bakımından da önemli olan sorudur".(ss.31-32)

Gelelim Weber'in sorunsalına; Weber toplumbilimi, kapitalist gelişme aşamasına sıçrayan Batı toplumundaki "geleneksel zihniyet yapıları" ile "kapitalizmin yapıları" arasındaki karşıtlıktan hareket eder. Bunda bir yanlışlık yoktur. Batı örneğinde, ortada devrimlerle yıkılmış bir feodalizm vardır. Buna karşın, Weber toplumbiliminde, kapitalizmin yükselişi, üretim ilişkileri zemininde tarihsel olarak ele alınmadığından tarihin nihai bir aşaması olarak kutsanır; modern devlet bir kez kutsanan bu gelişme aşamasının en ileri örneği olarak incelenir. Bu noktadan itibaren ideal tip, kapitalizm aşamasına yükselen Batı toplumunun "modern devleti" yaratan yapıları olurken, bu aşamaya sıçrayamayan Doğu toplumları modern toplumu yaratamayan geleneksel yapılar olarak kavramsallaştırılır.

Yazarın, üstü örtük Weber eleştirisi Weber sosyolojisinin sorunsalının dışına çıkamıyor. Öncelikle belirtilmelidir ki, yazarın yoğunlaştığı, geleneksel zihniyet yapıları ile -kapitalizmin bugün geldiği aşamada- kapitalist yapıların eklenmesi, işbirliği, biraradalığı veya çatışması konusu incelenmeye değer bir konudur. Buna karşın, bu konulara ilişkin sorular, geleneksel zihniyet yapılarına ilişkin bir incelemenin sonuçları ile Weber'in savlarının karşılaştırılması ile yanıtlanamaz. Yine, bu soruların, toplulukların kendi iç

dünyaları ile ya da yalnızlaşan bireyin dayanışmacı topluluk ruhuna teslim olması vb sorunsallarının dışına çıkmadan açıklanması olanaklı gözüküyor.

Yazar, kapitalizmin emperyalizm aşamasına ilişkin bir çözümlemeden kaçınıyor, geleneksel zihniyet yapılarına karşı bir ilerlemeyi temsil eden Batının 19. yüzyıl kapitalizmini yücelten Weber'in çerçevesi ile günümüzün yapılarını karşılaştırmaya çalışıyor. Bu doğru bir çıkış noktası değildir. Bu konuda yazar kararsızdır:

"... 21. yüzyıl başında, yerel ve ce-maatçi oluşumların uluslar arası mal, para ve finans hareketlerine bir biçimde ek-lemlendiği bir düzen, uluslar arası kapi-talist sistemin ayırt edici özelliklerinden biri gibi gözükmetedir"(s.32)

Yazar, bu dile getirilen durumu em-peryalizmin siyasi stratejileri ile ilişkilen-dirmeden anıyor.

Her şeyden önce Weberci kuram, iktisadi yapı-siyasi yapı/devlet ilişkisinde üretim ilişkileri temelli bir çözümlemeyi ret eder. Batının modern devletini oluşturan kapitalist iktisadi gelişme bir kez kut-sandığından, bu aşamadan sonra çö-zümlemenin konusunu oluşturmaz. Bu nedenle Weberci kuram devlet merkezli bir çerçevenin ötesine geçemez. İdeal tipleştirilmelerden hareket ettiğinden, Weberci kuramın, "kapitalizmin, İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde başat üretim tarzı olarak gelişmesi ve bu ülkelerin "kapitalizmin merkezleri" durumuna gelmeleriyle birlikte Dünyanın geri kalanında gelişme ko-şulları kesin olarak değişmiş, kapitaliz-min bu yayılması başka yerlerde benzer kapitalizmlerin gelişmesini engellemiş" (Turner, 1984) olması gibi bir sorunu açıklaması olanaklı değildir.

Weber'in diğer Batı merkezci yakla-şımalar ile ortak özelliği, Batı toplumları-nın eriştiği gelişme aşamasını nihai bir durum ve uygarlığın en son aşaması ola-rak kavramaları ve yüceleştirmeleri ve Dünyanın geri kalanına bu gözlükle bak-malarıdır.

Kapitalizmin, emperyalizm aşamasına gelindiğinde ülkelere sızmasının değil, emperyalist tahakküm ve talana karşı direnişin ilerlemeyi getirdiğini belirtmeliyiz.

Kapitalist gelişmeyi emperyalizm aşamasında, kapitalist sızma/nüfuz et-me şeklinde yaşayan ve bu nedenle, gelişme koşulları tümüyle altüst olmuş ve günümüzde eşitsiz biçimde gelişen, feo-dal kalıntıları (Weber toplumbiliminde ya da yazarın sözcükleriyle, "geleneksel zihniyet yapıları") önemli düzeylerde barındıran geri kalmış/az gelişmiş ülkelerde, Batı kapitalizminin feodalizme karşı bir sınıf mücadelesi sonucunda ortaya çıkışı koşullarının aynısını beklemek hayal olacaktır. Doğu toplumlarının, emperyalizm çağında kapitalizmi, Batı Avrupa'daki gelişme süreçlerinden farklı biçimde yaşadıkları açıktır. Eşitsiz gelişme ve emperyalist sömürü koşullarında, kapitalizmin Doğu toplumlarına nüfuzu Batı Avrupa deneyimindeki gibi ilerici bir rol taşıyor (Keskinok, 2011). Tersine bu toplumların ilerleme süreçlerini gerileten bir etki yaratıyor. Burada hemen belirtelim: Kapitalizmin merkezlerindeki gelişmenin Dünyanın geri kalanı ile karşı karşıya geliş kaçınılmazdır. Buna karşın, uygarlığın gelişiminde feodalizme göre ilerlemeyi temsil eden kapitalizmin, emperyalizm aşamasına gelindiğinde ülkelere sızmasının değil, emperyalist tahakküm ve talana karşı direnişin ilerlemeyi getirdiğini belirtmeliyiz. 20. yüzyıl tarihi, ezilen ülkelerin ilerleme süreçlerine ancak emperyalizme karşı bir kurtuluş sa-

vaşıyla girebildiklerini göstermiştir. Ayrıca, bu ülkelerde kapitalist birikim koşulları, ulusal bir direniş olmaksızın gerçekleşmiyor.

Kapitalizmin, emperyalizm aşamasında geldiği en son nokta, yani mafyalaşan niteliği, feodal-geri yapılarla ek-lemlenmesi, ittifakı ya da işbirliği konuları şüphesiz önemli konulardır. Bunu eğer, kapitalizm ile "geleneksel zihniyet yapıları" arasındaki işbirliği olarak adlandıracak isek, o zaman bu işbirliğinin kapitalizmin doğduğu, ortaya çıktığı aşamada değil de, neden kapitalizmin emperyalizm aşamasına özgü gelişmiş kapitalist merkezler-geri, ezilen ülkeler karşılığında kendini gösterdiği sorusunu sormamız gerekiyor. Bu sorumuzun, kapitalizmin emperyalizm aşamasına ilişkin iktisadi ve siyasi süreç ve stratejileri çözümlemenin merkezine yerleştirilmeksizin yanıtlanmaya çalışılması, Weberci sorunsalın sınırlarına hapsolmamıza yol açacaktır. Kaldı ki, kapitalizmin doğuşu ve yükselişi ve feodal toplumsal yapıların çözülüşü ve bu yapılarla ilişkin zihniyet yapılarının dönüşümü bir dizi ara aşamalardan geçerek diğerinin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

Dünyada yeniden kapitalistleşme programlarının uygulanmaya konulduğu 1990'lı yılların tılsımlı sözcüğü küreselleşme kavramıydı. Gerçekte bu yeni bir

olgu değil. Ulusal ekonomilerin, ulusal sınırların, ulusal kültürlerin çözülerek dünya ölçeğinde bütünleşmesi anlamında kullanılan bu olgunun en belirleyici özelliğini uluslararası sermaye hareketleri oluşturmaktadır. Bu kavram bir gizemselleştirilmedir: Emperyalizmin geldiği aşamanın gizemselleştirilmesi. Büyük ölçüde üretimden kopan mali sermaye ise "sıcak para" adı verilen spekülasyon, kısa vadeli sermaye biçiminde, zaman ve mekan kavramlarının ortadan kalktığı dünya yüzeyinde hızla yer değiştirmektedir. Küreselleşen sıcak para, girdiği ülkede, geçici bir refah ve iktisadi rahatlatma getirmekte ancak, beklediği spekülasyon kazancın azalması ya da hükümetler tarafından bu kazancı sınırlayacak iktisadi politikaların uygulanmaya konulması durumunda hızla terkettiği ülkeyi büyük bir kaos ve iktisadi buhran içine itmektedir (Ersoy ve Keskinok, 1997). Benzer şekilde, bu spekülasyon para oyunlarının ve sıcak para girişi ve çıkışlarının siyasi zamanlamasının da, ülkelerdeki gerici iktidarları ayakta tutan siyasi tercihleri doğrudan belirlediğini de belirtelim.

Uluslararası mali sermayenin önündeki tek engel olan ulus devletlerin özellikle sosyal refah işlevlerinden arındırılarak küçültülmesi ve etkisizleştirilmesi, kısacası bir erk kaynağı ve odağı olmaktan çıkartılması en temel emperyalist stratejiye dönüşmüştür. İşçi sınıfı mücadelesi değişik yollarla etkisizleştirilmeye

çalışılırken, diğer toplumsal kesimlerin, devlet gücünü dışlayarak sivil toplumculuk yoluyla yönlendirilmesi bu temel stratejinin saç ayaklarını oluşturmıştır. Bu çerçevede yerelleşme kavramı, "küreselleşme" sürecine karşıt bir bakış açısının kavramı olmaktan çok "küreselleşme" ideologlarının sahip çıktıkları, emperyalist stratejinin önemli bir aracına dönüşmüştür (Ersoy ve Keskinok, 1997). Burada yerelleşme, bir yandan, "küreselleşen" ilişkilerin egemenliği altına girişi diğer yandan da bu bağımlılık ilişkisi içinde atomize oluşu anlatmaktadır. Kendilerini küreselleşme süreçlerine teslim eden ülkeler yeniden kapitalistleşme programlarının acı faturalarını ödediler, yoksullaştılar, etnik ve toplumsal bölünme tehlikesi ve gerçeğiyle ve ciddi iç göç dalgalarıyla karşı karşıya kaldılar, ulusal üretim sistemlerini yitirdiler.

Yazar, küreselleşmenin gündemiyle yerelliğin gündemi arasında bir çakışma, birbirini destekleme söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Yerelleşme ulus devlete karşı bir emperyalist strateji olarak gündeme geldi, ulusal ekonomilerin serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketleri karşısında tasfiyesi, ulus devletin yeniden bölüştürücü erklerinin ortadan kaldırılmasını öngören Dünya Bankası ve IMF siyasalarıyla özendirildi. Bu koşulda, bu gerçeğin kanıtlanması için "yerel yapılar"

ile piyasa sistemi arasındaki bütünleşme ya da uyuma sorunsalı ile kendimizi sınırlamamıza gerek var mı?

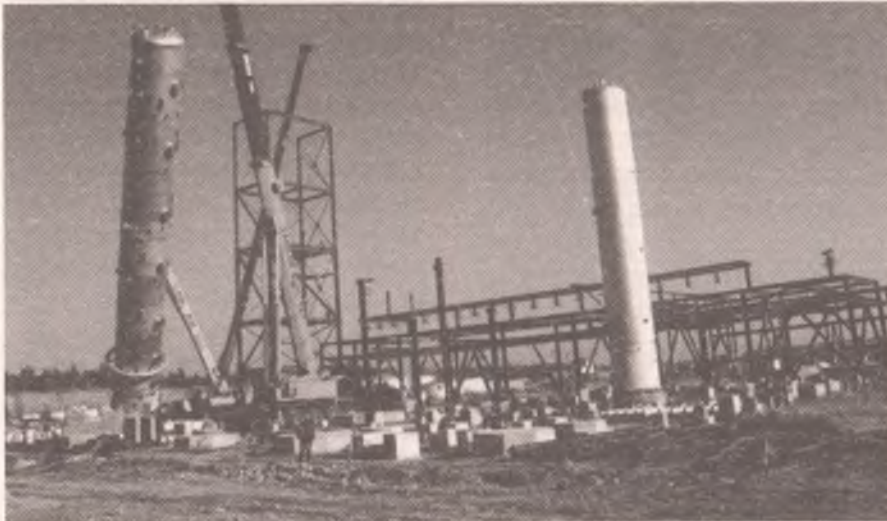
Bu süreçler bir tür oyun olarak adlandırılacak ise, bu oyun uluslararası sermaye hareketleri ile cemaatçi yapılar arasındaki bir oyun değildir.

Yeni dönemi, mafyalaşan iktisadi ilişkiler, egemen ulusların emperyalist ülkelerin silahlı güçleri yoluyla dize getirilmesi ve tahakküm altına alınması, spekülasyon para oyunları yoluyla ülkelerin teslim alınması, gerici güçlerin desteklenmesi, özetle emperyalizmin siyasi stratejileri nitelendirilmektedir. Bu emperyalist stratejiler ile mafyalaşan iktisadi ilişkiler sürdürülebilmektedir.

Yazının bu ana çerçeve ile ilişkili eksikliği de "geri zihniyet yapıları" ile kapitalizmin ilişkisini içselci bir çerçevede, kendi başına ele almasıdır. Örneğin topluluk ruhuna bağlanmışlık vb iradi süreçler tüm gelişmeyi açıklamak için kullanılmaktadır.

Küreselleşme olarak adlandırılan emperyalizmin sürecinin, yani küresel sermaye hareketlerinin önünü açan askeri/siyasi provokasyonların ve operasyonların geri kalmış, gelişmekte olan ülkelerin toplumsal yapılarında yarattığı bölünme ve parçalanma yazıda önemsenmiyor; sorun yalnızca aidiyet duygusu gibi öznel nedenlerle topluluklara kapanmaları konusuna indirgeniyor, yani iradi bir süreç olarak konuyor ve daha sonra bu yapıların piyasa sistemi ile nasıl bütünleştiği konusuna yöneliniyor. Bu doğru olacak ise, o zaman yazarın "cumhur" için geçerli olduğunu ileri sürdüğü savlar "seçkin" için de geçerli olmalıdır.

Yazar kapitalist yapılar ile eklemlenen geri zihniyet yapıları arasındaki işbirliği konusunu vurgulamakla birlikte bu yapıların daha sonra piyasaların işleyişini bozduğunu ileri sürmektedir. O zaman bu çatışma durumunu açıklayan başka şeyler olmalıdır! Emperyalizmin az gelişmiş, gelişmekte olan ya da bir dönemin ezilen ülkelerinin ulus devletlerine karşı, cemaatlerin, yerel olanın, ulus devletin alanı dışındaki "sivil toplum" örgütlerinin öne çıkarılması ve desteklenmesi strate-

Ulus devletlerin özellikle sosyal refah işlevlerinden arındırılarak küçültülmesi ve etkisizleştirilmesi en temel emperyalist stratejiye dönüşmüştür.

İnsanlara şimdilik itaat etmelerini mi söyleyeceğiz?

jininin, ulus devlet çatılarının zayıflatılmasının bir aşaması olduğu görmezden gelen bir çerçevede yazarın dile getirdiği çelişkili durumu açıklamak zor gözüküyor. Bu yapıların bir süre sonra ayak bağı olması gerçeği değiştirmiyor, tersine ortaya çıkabilecek kaos ve belirsizlik ve çatışma, emperyalist güçlerin egemen uluslara müdahalesinin gerekçesini oluşturuyor.

"Aslında, bugünlerde yaşananlar, 1930'lardaki durumdan pek uzak görünmüyor. Özellikle yerelleşme, çokkültürcülük, cemaatlerin vurgulanması, öteki sorununun her zamankinden daha fazla dile getirilir hale gelmesi, farklı grup, kesim, sınıf ya da cemaatler arasındaki çatışma potansiyellerinin yükselmesi, hatta ulus-devletin gerileyen gücünü yeniden kazanmaya çalışması, küresel bir yıkımın geliyor olma olasılığını da düşündürmektedir. Özellikle yaşanan kriz derinleşip uzarsa, bu tür sorunların ekonomik alanla sınırlı tutulmasının olanaksızlığı ve kendilerini politik alanda, belki de toplumsal şiddeti içerecek bir biçimde duyurabilme olasılığını göz ardı etmek olanaklı görünmüyor. Böyle bir durumdan tek çıkış yolu da yeni bir birikim rejiminin benimsenmesi olabilir; ancak dünyanın henüz böyle bir paradigma dönüşümüne hazır olduğunu söylemek henüz erken. Bu yüzden, önümüzdeki günlerin gidererek daha sancılı geçeceğini söylemek yanlış olmaz. Ancak en azından, insanlık için barbarlık günlerinin henüz bitmediği-

ni söylemek için yeterince neden var görünüyor." (s.40)

Yazar okuyucuyu bir bilinemezliğe ya da belirsizliğe sürüklüyor olabilir mi? Bu bir tür ertelemeçilik değil midir? Yeni bir birikim rejiminin gerekliliğine işaret eden yazı ancak buna toplumsal olarak hazır olunmadığını söylüyor. Oysa, bilimsel çözümlemenin sonucu olarak olası bir çıkış yolu olarak saptanan "yeni bir birikim rejimi" gökten düşmeyecektir. Toplumsal mücadele içinde gelişen üretici güçler ile başat üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin çözülmesi ancak yeni bir duruma geçişe izin verecektir.

Yazarın temkinli tutumunu anlamak zor. Bir mücadele ile olabilecek şeyi, yani yeni bir birikim rejimine geçişi öngörüyor buna karşın yakın gelecekte bunun olanaksızlığına işaret ediyor. Kanımızca, yazar bir mücadele stratejisi değil ortadan kaldırılması güç bir mutsuzluk ve umutsuzluk tablosu çiziyor. İnsanlara şimdilik itaat etmelerini mi söyleyeceğiz? Tersine, emperyalizmin barbarlık günlerinin alt edileceği, sonunun geldiği günleri düşünmeden ve mücadele öngörmeden barbarlık günlerinin sonunun gelmesi olanaklı mıdır? Örneğin, Suriye'ye karşı inşa edilmekte olan uluslararası emperyalist saldırıya karşı durmadan barbarlık günleri sona erebilir mi?

Yazar, sınıf mücadelesi yoluyla piyasa karşıtlığını da geleneksel zihniyet yapısı örneği olarak saydığını açıklıyor:

"...ister piyasa yanlısı olsun isterse sınıf mücadelesi yoluyla piyasa karşıtı olsun, geleneksel bir zihniyet yapısının toplumsal eğilimleri yönlendirmede önemli bir gücü olduğunu söylemek mümkün görünüyor" (s.35). Bu şekilde yazar Weber'in kapitalist yapılar ile uyum sorunsalını sürdürdüğünü açıklamış oluyor.

Yazar en sonunda çözümlemesini yanlış bir karşıtlığa sürüklüyor: "Cumhur" ile "seçkinler" karşıtlığına. Oysa yazının başında üzerinde yoğunlaşılacak karşıtlık kapitalist yapılar ile geleneksel zihniyet karşıtlığı idi.

19. yüzyıl Batı kapitalizminin özelliklerinden hareketle ortaya atılan tezlerin, kapitalizm ile kapitalizmin emperyalizm aşamasında tanışan toplumsal yapıların incelenmesinde geçerli tezler olarak var sayılması belirli kuramsal sorunlar doğurmaktadır. Bu genel tezlere uygun görgül örneklerin varlığı bile Weber'in tezlerinin kuramsal çerçevesinin geçerliliğinin kanıtı olarak görülemez. Benzer şekilde yazarın yaptığı gibi, uymayan örneklerin varlığı da, eğer Weber'in sorunsalının dışına çıkılmadığı koşulda kuramsal sorunların çözümüne katkıda bulunamayacaktır. Kanımızca, yazarın uzun tartışmalardan sonra bir ertelemeçilik ve belirsizlik çerçevesi çizmesi, söz konusu Weberci çerçevenin sınırlamalarından kurtulamamış olmasında aranmalıdır.

Kaynaklar

- 1) Keskinok, Ç. (2011), "Oryantalizm'den Emperyalizme Doğru, Doğu Toplamlarına Batı Merkezci Yaklaşımların Eleştirisi" başlıklı ders, Marksizm Dersleri (Mart, 2011), Bilim ve Ütopya Dergisi, yayınlana-cak.
- 2) Keskinok, Ç., Ersoy, M. (derleyenler) (1984), Üretim Tarzlının Eklemlenmesi Üzerine, Birey Toplum Yayınları, Ankara.
- 3) Ersoy, M. (derleyen) (1992), Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine, Verso Yayınları, Ankara.
- 4) Johnson, C. (1992), "Emperyalizm ve Bağımlılık Kuramlarında İdeolojiler", (çeviren: Ç. Keskinok), Ersoy, M. (derleyen) (1992), Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine, Verso Yayınları, Ankara, içinde, ss.147-171.
- 5) Ersoy, M., Keskinok, Ç. (1997), "Yerelleşme: Küreselleşmeye Karşı Bir Akım mı?" Teori, Sayı: 94.
- 6) Turner, B. (1984), Marks ve Oryantalizmin Sonu, İngilizceden çeviren Ç.Keskinok, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Müzikte romantik dönem

Aydınlanma Çağı'nın sanatı burjuvaziye överken asıl amacı, soylulardan oluşan üst sınıflara saldırmaktı. Romantik akım, özellikle küçük burjuvazinin insanlık ölçülerine uygun olduğunu düşünen ve küçük burjuvaziye ortalama "insan örneği" olarak gören ilk sanattır. Romantik akımın belirleyici özelliği, Fransa'da patlayıp bütün Avrupa'ya yayılan ileri düşünce karşısında aldığı tavır değil, düş ürünü yolları bulup geliştirmesidir.

1 9. yüzyıl, sanat alanında, özellikle müzikte beklenmedik bir şekilde romantik akımın çağı olmuştur. Neden beklenmedik? Koskoca bir Fransız Devrimi'nin ardından, daha açık söyleyelim, köktenci toplumsal ilkeleri yönünden tarihte az görülür bir dönüşümü gerçekleştiren Fransız Devrimi'nin hemen ardından, romantik akımın temeli olan "bireyin duyguları"na dönüş beklenebilir miydi?

Tarihin diyalektiği budur işte: Hayatta, beklenenin tersi olabilir. Çünkü beklenti "öznel", tarihin akışı ise "nesnel"dir. Eğer toplumun iradesi ve sonuç alıcı şamarı, nesnel akışı değiştirebiliyorsa o zaman bu senteze "devrim" denir.

Durduk yerde "Yaşasın devrim!" sloganı, boş bir düştür; böylesi bir beklenti, kendi özneliği içinde kalır ve bekleyip durur.

Tarih koşulları Fransız Devrimi'ne kucak açmış, toplumsal irade de zamanın geldiğini gördüğü için devrimi gerçekleştirmiştir. Sözü uzatma pahasına, yukarıdaki son cümlede kullandığım "zaman" boyutuna da değineyim: Amcamız der ki, "Devrim, ne bir gün evvel, ne de bir gün sonra yapılır."

Atalarımız bu saptamayı pekiştirmiştir:

"Demir tavında dövülür!"

Atalarımız, bu konuda titizlendiği için yöntemi de eklemiştir:

Durduk yerde "Yaşasın devrim!" sloganı, boş bir düştür; böylesi bir beklenti, kendi özneliği içinde kalır ve bekleyip durur. Tarih koşulları Fransız Devrimi'ne kucak açmış, toplumsal irade de zamanın geldiğini gördüğü için devrimi gerçekleştirmiştir.

"Baskın basanıdır!"

Demek ki, "Bugün olmazsa yarın..." diye mırın kırın edip atacağın şamanı er-telersen baskına uğrarsın bayım!

Romantizme dönüyorum. Devrimden sonra nasıl oldu da bireysellik (ferdiyet-çilik) öne geçti ve bireyin duyguları esas alındı?

Fransız Devrimi, attığı tokattan sonra elini çırpıp çıkmıştı işin içinden. Devrimin ilkeleri sözde kalmış, bu ilkeler tam anla-mıyla hayata geçmemişti. Atılımcı uyu-lamalar, yerini düş kırıklığına bırakmıştı. (Eskiden bu duyguya "hüsran" denirdi.) Aydınlar ve sanatçılar, önlerinde açılan bu yeni dönemi artık boş, "önemini yitir-miş" olarak görmeye başlamıştı. Düşün-cede ve yaratıda hep öncü görev üstle-nen aydınlar, toplumsal sorunlardan gi-derek elini eteğini çekmiş, kendi sorunla-rına, bireysel ayrıntılara yönelmişti. Bu eğilimin onlar açısından gerekçeleri var-dı: Devrimin "Yurttaş" kavramı, şimdi "Dar kafalı, köşe dönücü burjuva" ile yer değiştirmiş, tarihin diyalektiğine bakın ki, sanatçılara da entelektüel varlıklarını borçlu olduğu bu sınıftan nefret etmek kalmıştı.

Yukarıdaki paragraf, madalyonun bir yüzüdür. Öteki yüzünü şöyle anlatabiliriz:

Bilindiği gibi romantik akım, özünde genel olarak bir küçük burjuva hareketi-dir. Bundan ötürü romantik sanatçılar, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki klasik çağın sıkı kurallarına uymamış, üst düzey anla-tımlardan uzak durmuşlardır. Bu bağlam-da kendileri gibi orta ve küçük burjuva kitlelerden oluşmuş dinleyicisine sesle-nen romantikler, yeni bir "seçenek akım" oluşturmuştur denebilir. Şu da var ki, ro-mantik sanatın önemi, yalnızca çığır açan bir hareket olmasıyla değildi. Ro-mantikler, kendi tarihsel yerinin, konum ve görevlerinin ne denli önemli oldu-ğuna bilincindeydi. Nedeni açık: "Sanatsal duyarlılık" olarak nitelediğimiz evrensel değer, itici gücünü en çok romantik akım-dan almış ve doğrusunu isterseniz sa-natçı, duygularının çağrısına uyma hak-kının yanı sıra, bireysel eğilimini hiçbir

Kendi kalemile E.T.A. Hoffman.
(Berlin Devlet Müzesi)

dönemde bu kadar kesin biçimde açıkça belirtememiştir. (Karşıtı, ortaçağda kilise-nin insanlara "sürü" gözüyle bakması, bi-reysel beğenilerin "dine aykırı" görülme-sidir. Oysa insan, birey olarak kişilik ka-zanıp aklını kullandığı ölçüde toplumsal-laşır ve toplumun yararını düşünmeye başlar. Gel de bunu örümcek kafalı pa-pazlara anlat!)

Romantik akımın tarih içindeki yeri

Romantik sanat akımı, eski Fransız-cadaki "romance" (şiir yazma) sözcüğün-den kaynaklanmıştır. 17. ve 18. yüzyılın

Schelling'in "Ben Üzerine" nitelemesi, romantik akım boyunca hep yinelenen-cek olan "Ben" kavramını, düşüncede ve sanatta bir odak haline getirmiştir.

edebiyatında ise terim, "masalsi", "fan-tastik", "düş ürünü" özellikleri içeriyor, ay-rıca usçu anlayışın karşıtı olarak kullanı-lıyordu: "Duygu dolu", "duyarlılık", "düş-sel" ve benzerleri gibi...

19. yüzyılın başlarında romantik akım, Almanya'da bir edebiyat eğilimi olarak doğmuştur. Müzikte bu terimi ilk olarak besteci ve müzik eleştirmeni E.T.A. Hoffman, 1810'da kaleme aldığı bir yazısında kullanmıştır. Felsefe tarihinde romantik akım, F.W. Joseph Schelling'in (1775-1854) düşüncelerinde tem-sil edilmiştir. "Schelling, romantizmin filo-zofudur. Bu felsefenin anlayışı çerçeve-sinde yazdığı 'Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üzerine' adlı eseriyle 22 yaşınday-ken Jena Üniversitesi'ne profesör olmuş-tur."(1)

Düşünce planında bu anlayış, kişisel-liğe, öznelliğe (sübjektiviteye), bireysel duyarlılığa dayanır. Schelling'in "Ben Üzerine" nitelemesi, romantik akım bo-yunca hep yinelenen-cek olan "Ben" kavra-mını, düşüncede ve sanatta bir odak ha-line getirmiştir: "Ben nasıl hissediyorsam öyledir", "Duygularım bana böyle söylü-yor", "benim duygularım", "ben, ben ve ben ben"... Akımın duygusal kavrayışını belirleyen işte budur: "Ben" öznesinin ve "benlik" kavramının dışa vurduğu...

Demek oluyor ki, bireysellikten kay-naklanan duygusalılığın, sanat tarihinde görülmemiş ölçüde geliştirilmiş bir biç-iyle karşı karşıyayız.

Romantikler, birey olarak benliklerine öyle inanmışlardır ki, usçu çağın klasik anlayışını bile kendi gözlükleriyle görüp değerlendirirler. Marcel Proust'un şu söz-lerine bakın: "Klasik sanat eserlerini ya-lnız romantikler okuyabilir. Çünkü onlar bu eserleri yazdıkları gibi romantik okurlar."(2)

Sonuç olarak Rönesans'tan bu yana sürekli biçimde ilerleyen ve Aydınlanma hareketi sırasında bütün uygar dünyada en önemli yeri tutan usçuluk, artık sancılı günlerini yaşamaktaydı. "Akılcılık, bili-min ve gündelik pratiğin ilkesi olarak ro-mantizmin hisminden kısa sürede kurtul-muş, fakat Avrupa sanatı 'romantik' ola-

rak varlığını sürdürerek günümüze kadar uzanmıştır: Modern sanatın taşkın içeriği, kargaşası ve şiddeti, sarhoş ve kekeleyen lirizmi, ölçsüz, kısıtlanamayan teşhirciliği de bu duyarlılığın devamıdır. Söz konusu öznel, "ben" merkezli (ego-centric) tavır, o denli kaçınılmaz ve olağan olmuştur ki, soyut bir düşünce dizgesini bile, duygularımızdan söz etmeden üretemez olmuşuzdur."(3)

Görüldüğü gibi romantik sanat, klasisizmin "form bütünlüğü" ilkesini temsil eden ve sürekli olarak yeni düşünceler üreten kavrayışı karşısında bir "seçenek akım" olarak ortaya çıkmıştır.

Müzik sanatının çeşitli özellikleri arasında olan, içeriğinin usa aykırılığı ve ifade araçlarının bağımsızlığı, müziğin bütün sanatlar içinde en üstün durumda olmasını açıklamaya yeter. Klasik dönemde şiir, en ileri gelen sanat dalıydı. "Erken romantik akım, belli bir ölçüde resim sanatı üzerine temellendirilmişti. Geç romantizm ise bütünyle müziğe bağımlıdır. Akım olarak romantizm, en büyük zaferini müzik alanında kazanmıştır. Chopin'in, Liszt'in, Brahms'ın kazandığı ün, bütün Avrupa ülkelerinde yayılmış, en ünlü şairlerin başarısını bile gölgede bırakmıştır. Müzik, 19.

yüzyılın sonuna kadar romantik olma özelliğini korumuştur."(4)

Erken romantizmin bestecisi Schubert.

Romantik müziğin özellikleri

18. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın sanatı, devrimci eğilimine karşın, klasisizmin üst düzey beğenisi üzerine kurulmuştu. Romantik sanat ise her şeyden önce itirafları haykıran, yaraları açığa çıkaran bir "insan belgeseli" gibidir. Aydınlanma Çağı'nın sanatı burjuvaziyi överken asıl amacı, soylulardan oluşan üst sınıflara saldırmaktı. Romantik akım, özellikle küçük burjuvazinin insanlık ölçülerine uygun olduğunu düşünen ve küçük burjuvaziyi ortalama "insan örneği" olarak gören ilk sanattır. Konuya böyle bakarsak romantik akımın belirleyici özelliği, Fransa'da patlayıp bütün Avrupa'ya yayılan ileri düşünce karşısında aldığı tavır değil, düş ürünü yolları bulup geliştirmesidir. Romantikler kendilerini genelde bu düş evrenine öylesine kaptırmışlardır ki, "gelecek", onlar için bir ütopyadır.

Dramatik doruk noktaları üzerine temellendirilmiş olan klasik müziğin yoğun yapısı, romantik sanatta parçalanarak eski müzikteki "yığma kompozisyon"un (cumulative composition'un) geri gelmesine yol açmıştır. Klasik çağın en önemli biçimi olan "sonat formu" paramparça edilerek yerini giderek artan sayıda ortaya çıkan, eskisi kadar şematik olmayan kalıplardan oluşan sistemlere bırakmıştır. Bu küçük ya da kısa eserler, "Fantezi", "Rapsodi", "Etüd", "Empromptü" ve "Emprovizasyon" (doğaçlama) gibi isimler taşıyordu. Bunların hepsi de küçük, lirik parçalardır. Uzun eserler bile bir dramın bölümlerini değil, ardı ardına gelen gösterilerden oluşan bir oyunun sahnelerine benzemektedir. "Birçok örnekte görüldüğü gibi, peş peşe sıralanan müziklerle yapılmış eserler, bir ressamın taslak defteri gibidir. Bu tür eserlerin içinde yetkin, en parlak lirik ayrıntılar bulunmasının yanı sıra, sanatçı bunlarla organik bir bütünlük ve bir izlenimin tümünü yaratmak çabasını gütmemiştir. Senfoninin yerini alan 'Senfonik Şiir' yazmaya duyulan eğilim bile, besteciler-

En çarpıcı örneği Paganini'de görülen "hem besteci hem cambaz çalgıcı" özelliğindeki müzikçilerin amacı, göz alıcı bir üslupla dinleyiciyi şaşırtmak, ilgiyi artırmaktır.

rin dünyayı organik (örgensel) bir bütün olarak görmekten kaçındığını ortaya koyar. Müzikte bu dizge değişikliği, bestecinin edebiyata ve konulu müziklere olan yakınlığıyla birlikte gelişmiştir."(5)

Romantik dönemde müzik, orta ve küçük burjuvazinin malı durumuna gelmiştir. Orkestralar, saraylardan ve şatolardan çıkarak çok olmuş, konser salonlarında ev sahibi konumuna gelmiştir. Küçük çalgı topluluklarından oluşan oda müziği ise burjuvazinin çalışma odasına girmiştir. Böyle olunca kitleler, karmaşık olmayan, daha hafif müzik istemişlerdir. Bu genel istek, bir yandan daha kısa, daha eğlenceli, daha çeşitli formları gerektirirken, bir yandan da müzik eserlerinin "ciddi müzik" ve "hafif müzik" diye ikiye ayrılmasına yol açmıştır. Bu son ayırım, müzikte düzeyin korunmasına yeni olanaklar getirmiştir. Şu da var ki, romantizmin hüznü dolu egemenliğinden sonra neşeli olmak, hoppalıkla bir tutulmuştur. Erken romantizmin bestecisi Schubert, "neşeli müzik" diye bir şey tanımadığını söylerken, kendini değersiz eserler bestelemiş olma suçuna karşı savunuyor gibidir.

Küçük burjuvazinin beğenisine bu kadar boyun eğmenin yanı sıra, icra sanatında tam anlamıyla başına buyruk anlayış yer almıştır. Bestelenen eserlerin seslendirilmesi zorlaşmış, amatörler bu

Alman ulusal operasının kurucusu sayılan, öte yandan ülkesinde romantik akımın öncülerinden olan Carl Maria von Weber (1786-1826).

eserleri seslendiremez olmuşlardır. Dahası, bir eseri çalarken karşılaşılan teknik güçlükler iyice artmış, besteciler, konser salonlarının sevilen çalgı ustaları için eserler yazmaya başlamıştı. En çarpıcı örneği Paganini'de görülen "hem besteci hem cambaz çalgıcı" özelliğindeki müzikçilerin amacı, göz alıcı bir üslupla dinleyiciyi şaşırtmak, ilgiyi artırmaktır.

Müzik sanatında romantik akım, müzik çeşitleri, müzik formları, armoni, ritim ve ses renkleri (tını) gibi açılardan kendine özgü yenilikler, değişimler getirmiştir. "Romantik besteciler, kendilerinden önceki klasik çeşitleri ve formları devralmış, bazıları üzerinde değişiklik yapmışlardır. Yeni olarak şiirsel küçük piyano parçalarını, Schubert'in başlattığı sanat nitelikli şarkıları, senfonik şiiri ve Wagner'de temsilcisi bulan "Müzikdrama"yı getirmişlerdir. 19. yüzyılın bütün şiirsel eğilimleri, özündeki düşünceyle çalgı müziğine aktarılmıştır. Romantik armoni, Rönesans'tan başlayarak geliştirilen tonal armoni dizgesini yeni tekniklerle ton dışı müziğin sınırlarına dayandırmıştır. Sekvens, kadans ve benzeri izlekler, romantik müziği ışıtmıştır." (6)

Kimi besteciler tona uzak akorlara yönelmiş, böylece elde edilen "güvercin boynu renkleri", çeşitli ruhsal değişkenlerin anlatımını güçlendirmiştir. Dahası da var: "Melodi öylesine önemsenmiştir ki,

üç kuşak sonra Richard Strauss bile 'Schubert müziğinin incelenmesi' gerektiğini söylemiştir. Melodik çizgiyi belirleyen kurallar bir yana atılmış, "ruhsal durumlar"ın anlatımı esas sayılmıştır." (7)

Ritmik yaklaşım ise "psikolojik durumlar"ı belirginleştiren vurgular ve senkoplarla (ölçüde güçlü vuruş yerine zayıf vuruşun yer almasıyla) zenginleştirilmiş, çoksesliliğin ritmik dilimleri, modern müziğin sınır bölgesine kadar ulaşmıştır. Romantik akımın "öznellik" temeli üzerinde yükselen ritim anlayışının, besteciye göre değişen özellikler taşıdığını da belirtelim.

Doğayı ve evreni ancak içten bir müziğin yansıtabileceğini, hatta yaşatabileceğini savunan romantik besteciler, doğal seslere yakın tınıları yeğlemişlerdir: İlkel bir korno olan av borusu, şövalyelerin, kalelerin ve avın anlatımında; flüt, kırsal tabloların betimlenmesinde, klarinet ise ilkçağın çağrıştırılmasında kullanılmıştır. Törensel anlatımlarda tuba, trompet ve trombonlara yer verilmiştir.

Romantiklerin "evren" kavrayışı, materyalizmin de etkisiyle "tınısal büyüme" diyebileceğimiz sonuçlar doğurmuştur. Bunun örneklerini, çalgılar ekleyerek genişletilmiş büyük orkestralarda ve kabalık korolarda görürüz.

Romantik çağın evreleri ve önde gelen besteciler

Yaklaşık 100 yılı kapsayan bir zaman diliminde romantik anlayışın gelişimi, belirli evreler içinde incelenir. Bu evreleri genel olarak şöyle belirtebiliriz: Erken romantik evre (1800-1830); yüksek romantik evre (1830-1850); geç romantik evre (1850-1890).

Burada, söz konusu evreler açısından, Avrupa'nın hemen bütün ülkelerinde yükselen müzik yaşamı ve ona can katan besteciler üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Alman ulusal operasının kurucusu sayılan, öte yandan ülkesinde romantik akımın öncülerinden olan Carl Maria von

Weber (1786-1826), babasının gezici bir opera topluluğunda müzik yönetmeni olması dolayısıyla küçük yaştan başlayarak opera sanatının içinde yaşamış, bir opera bestecisi olmaya özenmişti. Onun 1821'de sahnelenen "Freischütz" (Gözüpek Avcı), adlı operası, "Tılsımlı Kurşun Kullanan Avcı" başlıklı bir Alman masalı üzerine bestelenmiştir. Böylece Weber, Freischütz ve sonrasında yazdığı eserlerle 19. yüzyılın başlarında romantik akımın ilk temsilcilerinden olmuştur.

Şimdi önemli bir tarihsel olguya dikkatinizi çekmek istiyorum: 1814 Viyana Kongresi'nden sonra, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın oluşturduğu "Kutsal İttifak", Avrupa'daki demokrasi ve ulusal kurtuluş ateşini bastırmış, mutlakıyetçi eski hükümdarlar yeniden tahta oturtulmuştu. Viyana, bir yandan kilise ve polis baskısı, bir yandan da muhalif aydınların tutuklanması yüzünden boğucu bir havaya bürünmüştü. Sansür ve korku, aklın ışığını söndürmüştü, aklın yerini yoz eğilimlere ve batıl inançlara ilgi almıştı. Sanatçılar, toplumsal gerçeklikten bir tür kaçış olan düşsel yaklaşımlar peşindeydi. Romantik akımın ilk temsilcilerinden Viyanalı besteci Franz Schubert (1797-1828), bu karanlık dönemde müziğini ışıtmak için çırpınan bir küçük burjuva

Mendelssohn'un müzik tarihindeki önemli yeri, klasik dönem ile romantik dönem arasında köprü işlevi görmesidir.

Chopin yurdunun bağımsızlığa kavuşması özlemiyle konserler vermiş, elde edilen gelirle bağımsızlık savaşçılarına destek olmuştur.

aydınydı. 20. yüzyılın önde gelen müzik-bilimcisi Curt Sachs, onu şu kısa cümleyle özetlemiştir: "Hayatı acıklı bir olaysızlık içinde, çok kısa sürdü."

"İşte bu sözü okuduğum günden beri, 'olaysız' bir yaşamın 'acıklı' olduğu kafama dank etmiştir. İkincisi, 'olaysız' yaşamın hayatı kısalttığını anladım. (İnsan 80 yıl yaşasa bile yavan bir yaşam, bu süreyi 80 haftaya indirir.) Üçüncüsü, eğer insan gibi yaşamak istiyorsanız olayların üstüne gideceksiniz! İnsanlık görevini onurla yerine getirmekte çekinecek ne var?"(8)

Her neyse, o dönemdeki söz konusu baskılar, aydınların kültür alanına sığınmasına yol açmış, buna "Biedermeier Dönemi" denmiştir. Viyana'nın küçük burjuva aydınları, evlere çekilerek dışa kapalı bir tatlı yaşam biçimine yönelmiştir. Ancak Biedermeier sanatçıları arasında, küçük şeylerde büyüklüğü arayan müzikçiler de vardı. Schubert bunların başında gelir. Demek oluyor ki Schubert, o güzelim şarkıları yalnızca anonim müzik dinleyicisi için değil, kendi dost çevresinin isteklerini karşılayan düzenli müzik akşamları (Schubertiade) için bestelemiştir. Onun yazdığı 603 şarkının pek azı kendi döneminde basılmıştır. Schubert, 31 yıllık yaşamına senfoni, konçerto, oda müziği eserleri ve piyano parçalarının yanı sıra, 603 şarkı da sığdırmıştır.

Berlinli bir bankerin yetenekli oğlu Felix Mendelssohn (1809-1847), "harika çocuk" olarak yetiştirilmiştir. Mendelssohn'un müzik tarihindeki önemli yeri, klasik dönem ile romantik dönem arasında köprü işlevi görmesidir. Ayrıca, "tarih bilinci"nin müzik sanatına yerleşmesi yolunda ilk adımları atan da bu bestecidir: Çocukluk çağından başlayarak Bach sevgisiyle yetişen sanatçı, 1829 yılında bir kasap dükkânında paket kâğıdı olarak kullanılmak üzere bekleyen, Bach'ın "Ermiş Matta" adlı çift korolu ve çift orkestralı eserinin el yazması notalarını bulmuş, sonra da bu görkemli eserin seslendirilmesini sağlamıştır. "Mendelssohn'un değerliliği, müzikte tarih bilincinin doğuşunu simgeler."(9)

Romantik akımın yükselişi

Fransız Devrimi'nin itici gücü aydınlardı. Dolayısıyla devrim sonrasında yaşanan düş kırıklığının sorumluluğu da aydınlara yüklenmişti. Ters giden her toplumsal olgu, aydınlara yükleniyordu. Onlar ise hiç hak etmedikleri bu konumdan, bu yargıdan kaçmak eğilimindeydi. Kaçma girişiminin en yaygın olanı düşlere sığınmaktır. Ütopyaya, peri masallarına, fantastik olana, gizemli olgulara, tekin olmayana, çocukluğa ve doğaya, düşlere ve çılgınlığa sığınmak, hep aynı yalnızlık ve çaresizlik duygularının değişik biçimlerde anlatılması, aslında acının ve gerimin bulunmadığı bir hayata duyulan özlem.

limin bulunmadığı bir hayata duyulan özlem.

Alman romantizminin ilk büyük bestecisi Robert Schumann (1810-1856), aynı zamanda bir müzik eleştirmeniydi ve çağın müzik sorunlarını dile getirmek için yayınladığı "Müziğin Yeni Dergisi" adlı organı 11 yıl yönetmişti. Müzik sanatını "Düşünce zenginliğinin dili" olarak nitelleyen besteci, "Şiirsellik" kavramını her fırsatta kullanarak bu temel öğenin yalnızca edebiyatı değil, bütün sanatları kapsadığını ileri sürmüştür. Sanatçı, 18 yaşındayken anı defterine şu görüşü yazmıştı: "Felsefe, zihnin müziğidir; müzik ise duygunun felsefesidir."

Düşünce adamı ve eğitimci yönleriyle Schumann, kendisinden sonra bütün dönemlerde geçerli olabilen eğitimsel ilkeler belirlemiştir. Sanat ile hayatın ayrılmazlığından yola çıkan besteci, şiirselliğin müzikal yaratıcılık içindeki önemine inanmış, Goethe-Mozart-Beethoven sanat çağıнын yenilenen bir yaratıcısı olma bilinciyle çalışmıştır. Değerli bir piyanist olan eşi Clara Schumann (1819-1896), kocasının bütün eserlerinin yayımlanmasını sağlamış, bu eserlerin nasıl yorumlanacağını öğrencilerine göstermiştir. Trajik olan ise Robert Schumann'ın bir akıl hastanesinde hayattan ayrılmış olmasıdır.

Fransa'da bir taşra doktorunun oğlu olan Hector Berlioz (1803-1869), abartılı anlatımı, taşkın duyguları, tutkuları ve büyük iddialarıyla öne çıkan bir Fransız aydındır. 20. yüzyılın başta gelen müzik-bilimcilerinden Curt Sachs, onun besteci kimliğini şöyle tanımlar:

"Kocaman gözükmek için kocaman olma hevesi, kimsenin düşünemeyeceği kümeler üzerine kümeler, desenin ve çizginin dışına taşan göz kamaştırıcı renkleri..."(10)

Amerikalı sosyalist müzik yazarı Sidney Finkelstein ise Berlioz'un müzikçi serüvenini şu birkaç sözcükle betimler:

"Kurtlar tarafından kuşatılmış gibi bir yaşam sürdü."(11)

Clara ve Robert Schumann, evde, piyano başında. (1850)

Kendini müzik devrimcisi sayan bu ilginç besteci için dostları (örneğin Hiller), "Goethe, Shakespeare ve Beethoven'dan başka kimseye saygı duymazdı" diye yazmıştır.

1848 Devrimi'ne dehşetle bakan, dönemin ilerici düşüncelerinden uzak duran Berlioz'dan kalan tek anıtsal eser, "Fantastik Senfoni"dir.

Romantik akımın yükselişini temsil eden kuşakta, anayurdu Polonya'nın halk şarkıları ve halk danslarından yararlanarak içtenlikli müziğiyle inandırıcılığını koruyan, insan duyarlılığının evrensel sözcülerinden Frederic Chopin (1810-1849), Varşova'nın yakınındaki bir köyde doğmuş, piyano ve kompozisyon öğrenimini Varşova'da yapmıştır. Sanatını tanıtmak için iki yıl Viyana'da kalan besteci, 1831'de Paris'e yerleşmiş, kısa sürede yeteneğini kabul ettirmiştir.

Andre Gide, Chopin'in müziğini şöyle anlatır: "Chopin'de ışığın yumuşak yansımaları, su sesi, rüzgâr sesintileri, yaprak kımlıdayışları vardır. Yüksek sesle konuşmaz, hafifçe değinip geçer, bu kadarıyla söyledikleri içinize işler, sizi inandırır." (12)

Chopin, gençlik yıllarından başlayarak tüberküloz hastalığının zorluklarını yaşamıştır. Paris'te 1848 Devrimi'nin patlak vermesinden sonra, Avrupa'da yabancı orduların işgali altında bulunan birçok ülke gibi, Polonya da Ruslara karşı ayaklanmış, Paris'te Polonya'nın bağımsızlık savaşını desteklemek üzere geniş bir kampanya açılmıştı. Kurtuluş güneşi Chopin'e umut ve canlılık vermişti. 1848 yılının Nisan ayında İngiltere'ye giden besteci, yurdunun bağımsızlığa kavuşması özlemiyle konserler vermiş, elde edilen gelirle bağımsızlık savaşçılarına destek olmuştur. Aynı yılın güz aylarında Londra'da yatağa düşmüş, yalnızca bir kez kalkarak Polonyalı göçmenler için düzenlenen bir geceye katıldıktan sonra Paris'e dönmüştür. Chopin'in son ayları bir yolculuk hazırlığı gibi hareketli geçmiştir. Ancak hastalığı ağırlaşarak 17 Ekim 1849'da yaşamdan ayrılmıştır. Cenazesinde vasiyeti üzerine Mozart'ın Requiem'i seslendirilmiş, yine isteği doğrultusunda öldükten sonra yüreği çıkarılarak Polonya'ya gönderilmiştir. (13)

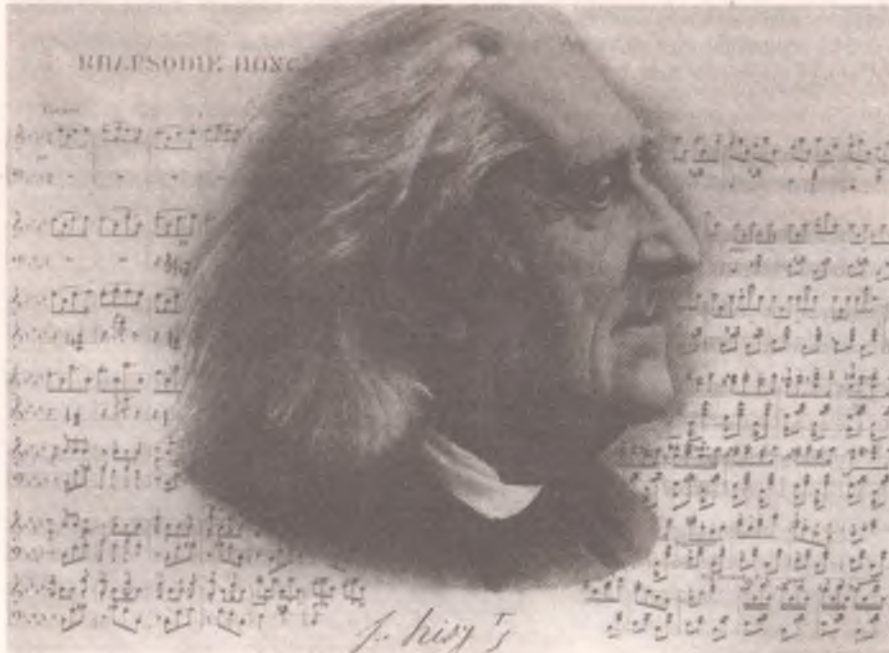
Romantik çağın önemli özelliklerinden biri de uluslararası düzeyde geliştirildiği sahne müzikleri, opera ve operet türündeki eserlerdir. Erken romantik evrede, hatta yüzyılın yarısına değin, İtalyan opera geleneğinin öne çıktığı görülür: Avrupa'daki romantik aydın hareketinin dışında kalmasına karşın, İtalyan hafif operasının yetenekli bir temsilcisi olan Antonio Rossini (1792-1868), önce kendi ülkesinde, daha sonra Viyana, Paris ve Londra'da geniş ün kazanmış, opera seyriscisinin en sevdiği besteci konumuna gelmiştir. 1810-1829 yılları arasında yazdığı 39 operanın, özellikle başyapıtı "Sevil Berberi"nin bu ölçüde tutunmasının nedeni, Rossini'nin halkın gönlüne göre bir ses müziği ve orkestrasyon bileşimini başarmasıdır. Ayrıca, o dönemde opera temsillerinin, günümüzdeki televizyon gibi, geniş kitlelerin başlıca eğlencesi durumunda olduğunu da belirtmeliyiz.

Gaetano Donizetti (1797-1848), Osmanlı Devleti'nde çoksesli müziğin başlamasında önemli bir yeri olan Donizetti Paşa'nın kardeşidir.

Gaetano Donizetti (1797-1848), Osmanlı Devleti'nde çoksesli müziğin başlamasında önemli bir yeri olan Donizetti Paşa'nın kardeşidir. 1830'da sahnelenen "Aşk İksiri"yle ününü İtalya dışında da duyurmuştur. Başeseri "Lucia di Lammermoor"dur. 1838'de Paris'e yerleşen Donizetti, "Don Pasquale" adlı operasıyla bu alanın önemli bestecilerinden biri olmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısında, yeteneğini kabul ettiren başka bir İtalyan besteci Vincenzo Bellini'dir (1801-1835). "La sonnambula" ve "Norma" adlı operaları, günümüzde de sahnelenir.

Ferenc Liszt, ütöpik sosyalist düşünür St. Simon ve Chopin'le dostluk kurmuş, üstün bir piyanist olarak Avrupa ülkelerinde ün yapmıştır.

1848 Devrimi'nden sonra sol bir örgüte üye olan Wagner, daha sonraları Alman egemenlerine yanaşmış, hatta keskin bir Yahudi düşmanlığı sergilemiştir.

Geç romantizm

19. yüzyılın ikinci yarısı, toplumsal olayların siyasal planda yoğunluk kazandığı, dolayısıyla düşünce ve sanat akımlarının birbirleriyle yarıştığı dinamik bir çağın özelliklerini yansıtır. Bu dönemde romantik akımın gelişimi yeni boyutlar kazanmış, toplumsal olayların dayatması nedeniyle ortaya yeni akımlar çıkmıştır. Bu yeni akımlar arasında maddecilik, gerçekçilik ve doğalcılık vardır. Bu söz konusu akımlar, öncelikle edebiyatta egemen olmuş, çok geçmeden müzik sanatı da dolaylı bir etkileneşimin içinde kalmıştır. Seçenek olarak doğan akımların temelinde doğaldır ki düşünsel dizgeler vardı. Romantik akımın düşünsel dayanakları olan Schelling ve Hegel idealizmi çözülmeye başlamış, çünkü bu tür düşünce okulları, hızlı gelişen doğa bilimlerinin sergilediği sonuçlarla bağdaşmayan bir konuma düşmüştür. "Sanayi Devrimi"ne rastlayan bu dönem, romantik akımın yeni boyutlar kazanmasını getirdiği kadar, geleceğe yönelik buluşları da yaratma çağı sayılabilir. Geç romantik akımın asıl başarısını bu "yeniden toparlanma" ve "sentez yaratma" kavrayışında görüyoruz.

Liszt, "senfonik şiir"leriyle orkestra müziğinin gelişimine öncülük ederken, İtalyan besteci Verdi, ülkesinin opera geleneğine yeni bir soluk katmış, Wagner ise operaya yeni bir öz kazandırmayı öne

almıştır. Geç romantik akımın yarattığı sentezin simgesi Brahms'dır. Bu büyük Alman besteci, zengin bir müzikal anlayışla hem klasik dönemin form anlayışındaki değerleri vurgulamış hem de romantik duyarlılığı doruğa taşıyarak "salt müzik" anlayışını geliştirmiştir.

Macar besteci ve piyanist Ferenc Liszt (1811-1886), 16 yaşındayken Paris'e yerleşmiştir. Burada, ütöpik sosyalist düşünür St. Simon ve Chopin'le dostluk kuran sanatçı, üstün bir piyanist olarak Avrupa ülkelerinde ün yapmış, Sultan Abdülmecid'in 1847'deki daveti üzerine İstanbul'da da konser vermiştir. Romantik çağın ileri bestecilerinden olan Liszt, armoni sanatı ve bilimine getirdiği yeniliklerle 20. yüzyıl müziğine ipuçları vermiş, yaşamı Fransa, Almanya ve İtalya'da geçtiği halde, Macar müzik kültüründen yararlanmayı sürdürmüştür. 1846-85 yılları arasında yazdığı 19 Macar Rapsodisi, bestecideki ulusal bilincin göstergesidir. Piyanoda yorumculuk sanatına getirdiği buluşlarla bir ekol yaratmış olan Liszt'in öğrencileri arasında, Türkiye'ye yerleşmiş olan H. Hegye-i (1863-1926) de vardır. 1887'de konser vermek için geldiği İstanbul'a yerleşen bu değerli piyanist ve piyano eğitimcisi, Maarif Vekâleti'nin önerisiyle İstanbul Konservatuvarı'nda piyano ve armoni öğretmenliği yapmıştır.(14)

Operadan başka hiçbir formda parlak bir eseri bulunmayan Alman besteci Richard Wagner (1813-1883), önce kasabalarda koro yönetmeni olarak görev yapmış, dostlarından aldığı borçları ödemek gibi bir alışkanlığı olduğu için, bu işi bırakarak Paris'e yerleşmiştir. Ancak burada aldığı borçlar yüzünden hapse girmiştir. 1848 Devrimi'nden sonra sol bir örgüte üye olan besteci, tutuklanma korkusuyla Liszt'e sığınmış, onun yardımıyla İsviçre'ye kaçmıştır. Burada görüşlerinden dönerek Alman egemenlerine yanaşan Wagner için Almanya'da af çıkarılmış, böylece besteci 1860'ta ülkesine dönmüştür. Bir zamanlar Fransızlara yaltaklanan, ama günü gelince Almanların Fransızları yenmesinden gurur duyduğunu söyleyen Wagner, Yahudi bestecilerden gördüğü iyiliğe cevap olarak keskin bir Yahudi düşmanlığı sergileyen yazılar yazmıştır.

Bir "besteci"yi anlatır gibi yazamadığım bu satırlar, doğrusunu isterseniz, müzik tarihçisi Sidney Finkelstein'in değerlendirmesi yanında zayıf kalır: "Wagner'de deha vardır. Ama sorun, bu dehanın nasıl kullanıldığıdır."(15)

İşte size, görevini bütün yönleriyle yerine getirmiş bir besteci: Kendini yurdunun bağımsızlığına ve İtalyan Birli-

İtalyan Birliği'nin simgesi olan Verdi'nin adı, yurtseverlerin duvar yazılarında slogan olarak kullanılmıştır.

Alman müziğinin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki doruğu Johannes Brahms (1833-1897), kendi çağına kadar gelişen müziğin sentezinden yarattığı bir yükselişi temsil eder.

gi'nin kurulmasına adayan Giuseppe Verdi'yi (1813-1901) İtalyan halkı, "Maestro della rivoluzione" (Devrimin müzik ustası) olarak niteliyordu. Hatta özgürlük mücadelesinin ve İtalyan Birliği'nin simgesi olan Verdi'nin adındaki harfler, yurt-severlerin duvar yazılarında slogan olarak kullanılmıştı: *Vittorio Emanuele Re d'Italia*. Onun halkla bütünleşen ilk operası Nabucco'da "kurtuluş"u simgeleyen koronun müziği, İtalya'da bir ulusal şarkı gibi benimsenmişti. Çünkü bu müzik, özellikle Verdi'nin yaşadığı Kuzey İtalya'daki bölgenin Avusturya'dan kurtuluşu koşutunda bir gönderme içerdiği için, halkın ulusal bağımsızlık duygularıyla örtüşmüştü.

Verdi'nin eserleri, eski opera anlayışında yapılandırma gibi duran yerli yersiz aryalardan, düetlerden, koro parçalarından arınmıştır. Sahneler salt müzikle bağlantılı durumdadır ve orkestra, renklerle dolu büyük bir eşlikçi konumundadır artık. Solistlerin koro ve orkestra eşliğinde, temsilin dramatik en yüksek noktasında oluşturduğu toplu sahneler, müzik yönünden Verdi'yi romantik akımın ileri çağına götürmüştür. Bu kavrayış, Wagner akımının karşıtıdır.

Senfonileri, konçertoları, oda müziği ve piyano eserlerinin yanı sıra, sanatsal şarkılarıyla da yüksek düzeyini kanıtlayan, Alman müziğinin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki doruğu Johannes Brahms (1833-1897), kendi çağına kadar gelişen müziğin sentezinden yarattığı bir yükseli-

şi temsil eder. Çalgı müziği ve ses müziği alanlarında bestelediği bütün eserler, romantik akımın son evresindeki yükselişin örnekleridir. "Bu doruk noktada, romantizmin perdesini kapayan da yine Brahms'dır. O, yapılacak her şeyi yapmış, söylenecek her sözü söylemiştir. Öyle ki, Brahms örneği, 20. yüzyıl bestecilerini konçerto yazmaktan, senfoni yazmaktan, dördül yazmaktan kaçınmaya zorlayacak kadar güçlüdür." (16)

Brahms'ın müziğindeki deha, şu yalın sözlerle anlatılabilir:

"Her kapanış, bir açılışı dayatır."

"Dergi yazısı" olarak hazırladığım bu yazı, umarım öteki yazar arkadaşların hakkını yiyecek kadar uzamamıştır. Bu konudaki tedirginliğime karşın, konumuz açısından izleyen kısa dönemdeki "son romantikler"i de belirtmek istiyorum:

Belçikalı besteci ve orgcu Cesar Frank (1822-1890), Paris'e yerleştikten sonra, Fransız müziğinin dış etkilerden arındırılmasını sağlamak amacıyla kurulan "Fransız Ulusal Müzik Kurumu"nun kurucuları arasında yer almıştır. Aynı kurumun başkan yardımcısı Saint-Saens (1835-1921), tipik bir Parisli sanatçı olarak edebiyat, felsefe ve astronomiyle ilgilenmiş, suluboya ressamı yönüyle de tanınmıştır. Fransız besteci Gabriel Faure (1845-1924), çağ dönüşümünün müzikte de yaşandığı bir ortamda, geleneksel ile gelenekseli aşmaya çalışan akımların et-

İtalyan besteci Giacomo Puccini (1858-1924), opera sanatında melodik buluşları ve zengin orkestralama yeteneğiyle haklı bir ün yapmıştır.

kisini yaşamıştır. Cesar Franck'ın öğrencilerinden Vincent d'Indy (1851-1931), müzikoloji çalışmalarıyla da tanınmış, 1894'te Scholas Cantorum'u kurmuştur. İtalyan besteci Giacomo Puccini (1858-1924), opera sanatında melodik buluşları ve zengin orkestralama yeteneğiyle haklı bir ün yapmıştır. Çağın önde gelen bir aydını olan, senfonileri ve Lied'leriyle müzik tarihinde ayrıcalıklı bir yeri bulunan, orkestra şefi yönüyle de başarılar kazanan Avusturyalı besteci Gustav Mahler (1860-1911), Viyana Romantik Okulu'nun son büyük bestecisidir. Hitler döneminde "Müzikçiler Odası"nın başkanlığını yapan besteci Richard Strauss (1864-1949), görkemli bir armoni ve çalgısal tını ustalığıyla geç-romantik akımı noktlayan son temsilci sayılır. Alman besteci Max Reger (1873-1916), hem barok hem de klasik dönemin formlarına aşırı bir bağlılık göstermiştir. Yeni-klasikçi akımın isim babası Ferruccio Busoni (1866-1924), besteci ve piyanist olarak geniş ün yapan uluslararası bir sanatçı kimliği temsil eder.

Dipnotlar:

- (1) Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi*, 4. basım, İstanbul, 1980.
- (2) E. H. Carr, *Dostoyevski*, Paris, 1931.
- (3) Arnold Hauser, *"Sanatın Toplumsal Tarihi"*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- (4) A. Hauser, a.g.y.
- (5) Curt Sachs, *"Kısa Dünya Musikisi Tarihi"*, çev. İ. Usmanbaş, M. E. Basımevi, İstanbul, 1965.
- (6) Ahmet Say, *"Müzik Tarihi"*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 7. basım, Ankara, 2010.
- (7) Leyla Pâmir, *"Müzikte Geniş Soluklar"*, Ada Yayınları, İstanbul, 1989.
- (8) Ahmet Say, *"Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır?"*, Evrensel Basım Yayın, 2. basım, İstanbul, 2010.
- (9) Curt Sachs, a.g.y.
- (10) Curt Sachs, a.g.y.
- (11) Sidney Finkelstein, *"Müzik Neyi Anlatır?"*, çev. M. Halim Spatar, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- (12) A. Say, *"Müzik Ansiklopedisi"*, Chopin maddesi, cilt 1, Ankara, 1987.
- (13) Ahmet Say, *"Müzik Tarihi"*, 7. basım, Ankara, 2010.
- (14) Korat Çalgan, *"Franz Liszt ve Liszt'in İstanbul Konserleri"*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 1991.
- (15) S. Finkelstein, a.g.y., sayfa 80.
- (16) İlhan Mimaroğlu, *"Müzik Tarihi"*, Varlık Yayınları, 4. basım, İstanbul, 1991.

Güsir Höyük ve Hitit Ülkesinden, Karadeniz evresindeki Eski Yunan Kolonilerine

Arkeolojik bulguların yorumlandığı üç konferans

Yaz ayları boyunca Anadolu'nun pek çok yerine dağılan yüzlerce arkeolog çok güç şartlar altında yürüttükleri kazılarda elde ettikleri bulguları, kış ve ilkbahar aylarında peş peşe düzenledikleri konferanslarla bilim dünyasıyla paylaşırlar.

Bu ay dergimizde, bu konferanslardan üçünün özetine yer veriyoruz.

Güsir Höyük ve Neolitik yaşam biçiminin oluşumu ile ilgili bir değerlendirme

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün İstanbul'da düzenlemekte olduğu "Zaman İçinde İnsanoğlunun Barınağı Olarak Konut Seminerleri" kapsamında 22 Şubat günü İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Necmi Karul ve Dr.

Çiler Altınbilek Algül tarafından "Güsir Höyük ve Neolitik Yaşam Biçiminin Oluşumu ile İlgili Bir Değerlendirme" başlıklı bir konferans verildi.

Konferansın ilk bölümünde Doç. Dr. Necmi Karul, Güsir Höyük'ün coğrafi konumu, daha önce yapılmış yüzey araştırmaları, höyüğün yakın çevresindeki bazı Neolitik yerleşmeler ve bu yıl höyükte ilk kez yapılan kazı çalışmaları hakkında bilgi verdi.

Buluntular üzerinde, bölgedeki diğer yerleşmelerdekine benzer hayvan ikonografisi vardı. Hayvan kalıntılarından, domuzun evcilleştirildiği anlaşılmaktaydı. Sonuç olarak Anadolu'daki yerleşik yaşamın burada başladığı söylenebilirdi.

"Güsir Höyük ve Neolitik Yaşam Biçiminin Oluşumu ile İlgili Bir Değerlendirme" konferansında dinleyiciler.

Siirt il merkezinin güneyinde, Eruh İl-çesi'nin batısında, Bağgözü (Girden) Köyü'nün kuzeybatısında, Dicle'nin bir kolu olan Botan Çayı'na (Bohtan Suyu) bağlanan Kavaközü Deresi'nin güney kesimindeki küçük Güsir Gölü'nün hemen yanında yer alan höyük, 1988 ile 1990 yılları arasında arkeolog G. Algaze başkanlığında yürütülen yüzey araştırmasında ilk defa saptanmıştı. 2000 yılında, ODTÜ TAÇDAM Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında tekrar incelenmişti. Höyüğün göle bakan kısmında yaklaşık 6 m kalınlığında bir kültür dolgusu vardı. Buluntu dağılımına göre höyüğün 2-3 hektar genişliğinde olduğu sanılmaktaydı.(1)

Doç. Dr. Karul konuşmasının devamında, Neolitik yaşam hakkında 20. yüzyılda başlayan tartışmaların bugün geldiği noktada, Gordon Childe'in öngörülerinin geçerliliğini koruduğunu, ancak Güsir Höyük'te yaptıkları çalışmalar çerçevesinde Neolitiğin başlangıcına ilişkin farklı şeyler söyleyebileceklerini belirtti. Aynı bölgede yer alan höyüklerden elde edilen bulgular hakkında da bilgiler vererek, bunların Güsir Höyük buluntularıyla olan benzerliklerini anlattı. Bölgedeki en eski kazı çalışması Hallan Çemi'de yapılmıştı. Burada Çanak Çömleksiz Neolitiğe tarihlenen 4 tabaka saptanmış, üçü kazılmıştı. Geçici olmayıp yıl boyu kullanılan yerleşme, 10.000 yıl önceye tarihlenmekteydi. Yuvarlak ve U biçimli yapılardan taş kaplar, havan elleri, topuz başlarının yanı sıra üzeri çentikli taş çubuklar ve yine üzerleri işlenmiş kemik plakalar elde edilmişti. 2000 yılından beri kazılan Körtik Tepe'de 6 yapı katı ortaya çıkarılmış, mezarların yapı tabanlarının altına yapıldığı ve cesetlerin cenin pozisyonunda gömüldüğü görülmüş, aşı boyalı iskeletlerin yanı sıra boyasız, kafatasız az sayıda iskelet de ele geçmişti. Taş kaplar, öğütme taşları, kabartma bezemeli taş levhalar, kemik levhalar da buluntular arasındaydı. Herhangi bir mimari kalıntının ele geçmediği Batman Demircitepe'nin (Demirci Höyüğü) ise, yıl boyu kullanılan bir yerleşim olarak 10.000'dan daha eski olduğu sanılmak-

Doç. Dr. Necmi Karul.

taydı. Burada, bilinen en eski çanak çömlek parçaları bulunmuştu. Mezarlar ortaya çıkarılmış, oluklu taşlar ve bileyi taşları bulunmuştu. Kazısı tamamlanmış olan Çayönü yerleşmesi de benzer bulgular vermişti.

Güsir Höyük'te bu yıl 900-1000 m2 kadar bir alanda kazı çalışmaları yapılmış, 4 tabaka saptanmış ancak sadece 2 tabakadan alınan verilerle tarihlleme 9500-9750 yıl önceye yapılabiliyordu. Tabakalanmayı ortaya çıkartmak için çalışmalar höyüğün bir kenarında teraslar açarak yürütülmüş ve çeşitli yapılar ortaya çıkarılmıştı. Hem ana büyük yapının orta kısmına yakın yerde hem de başka bir yapıda (ki bu yapı anıtsal değildi) dikilitaş vardı. Yapılar genellikle yuvarlak planlıydı. Göbekli Tepe'deki gibi iç içe geçmiş duvarlardan oluşan yapılar da vardı. Yapılar bir avlunun etrafına sıralanmıştı. Kazılarda, hayvan başı biçimli havan elleri, mermer "kulak tıkaçları", bileyi taşları ve üzerleri kabartmalı taş levhalar da ele geçmişti.

Dr. Çiler Altınbilek.

Doç. Dr. Karul, çalışma sonuçlarını ise şöyle topladı: Dicle çevresindeki Neolitik yerleşmelerde yapıların ortak özelliği, yuvarlak planlı olmaları ve bunların genellikle 9.200-10.100 yıl önceye tarihlenmeleriydi. Yer seçiminde ise daha çok büyük nehirlerin yakını tercih edilmişti. Yuvarlak planlı yapıların üst kısımları dal örgü tekniğiyle yapılmıştı ve üzerleri kerpiç sıvalıydı. Zamanla dikdörtgen ve hemzemin yapılara geçilmişti. Yerleşme düzeni, bir avlunun etrafındaki evlerden oluşmaktaydı. Özel yapılara ya da bir başka ifadeyle farklı özellikler gösteren yapılara da rastlanmaktaydı. Bazı yapılarda dikilitaşlara yer verilmişti. Belki de bu, bir sonraki dönemde ortaya çıkan tapınak yapıları öncesinde ev mekanlarında dini düzenlemelere yer vermek gibi bir anlam içeriyor olabilirdi. Buluntular üzerinde, bölgedeki diğer yerleşmelerdekine benzer hayvan ikonografisi vardı. Hayvan kalıntılarından, domuzun evcilleştirildiği anlaşılmaktaydı. Sonuç olarak Anadolu'daki yerleşik yaşamın burada başladığı söylenebilirdi.

Konferansın ikinci konuşmacısı Dr. Çiler Altınbilek Algül ise, Güsir Höyük'te ele geçen yontmataş ve obsidyen buluntular üzerine yaptığı inceleme sonuçlarını anlattı. Taş buluntuların %91'i çakmaktaşı, %9'u ise obsidyenden yapılmıştı. Çakmaktaşılar Güsir'de yongalanmıştı. Obsidyenin dışarıdan geldiği düşünülmekteydi. Alet tipleri olarak ok uçları, kazıyıcılar ve deliciler ele geçmişti. Bunlar, bazı farklılıklar olsa da genel olarak Dicle yöresi yerleşmelerindeki buluntularla benzerlikler göstermekteydi. Ele geçen çok sayıda ok ucu, burada geçimin avcılık temelli olduğunu; çok sayıda kazıyıcı, deri işçiliğinin gelişmiş olduğunu; çok sayıda delici ise, derinin yanı sıra boncuk işçiliğinin de güçlü olduğunu kanıtlamaktaydı. Sonuç olarak Yukarı Dicle bölgesi, kendi içinde kültürel bir bütünlük göstermekteydi.

Coğrafya ve ekonomi: Hititlerin İç Anadolu'da bıçak sırtındaki yaşamları

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından düzenlenen dizi konferanslar

Doç. Dr. Andreas Schachner.

kapsamında 6 Mart'ta, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Doç. Dr. Andreas Schachner, "Coğrafya ve Ekonomi: Hititlerin İç Anadolu'da Bıçak Sırtındaki Yaşamları" konulu bir konuşma yaptı. İstanbul'da Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Oditoryumu'ndaki konferansta sunumunu Türkçe olarak yapan Schachner, coğrafi koşulların ekonomik yapının şekillenmesi ve sürekliliği üzerindeki etkisini, Hititlerden Osmanlılara kadar aynı coğrafyada yaşamış toplumlardan örneklerle anlattı.

Ele alacağı konunun, Toroslar'ın kuzeyindeki İç Anadolu Bölgesi ile sınırlı olduğunu belirterek konuşmasına başlayan Doç. Dr. Schachner, önce bu bölgenin coğrafi temel özelliklerini tanımladı. Bölgede Hitit Dönemi'ne ait Alishar Höyük, Kültepe, Hattuşa, Pir Hüseyin ve Seyitömer yerleşmeleri öne çıkmaktaydı. Bu yerleşmelerden elde edilen arkeolojik bulgular, o dönem toplumunda yatay ve dikey bir hiyerarşinin varlığını göstermekte ve ayrıntılı bir işbölümünün geliştiğini sergilemekteydi. Kültepe, bu sistemin en parlak örneğiydi; ondan sonra ise Boğazköy-Hattuşa gelmekteydi. Mevcut coğrafi koşulların yaşama uygun hale dönüştürülmesi Anadolu'da o güne kadar sadece Hititler tarafından başarılmıştı. Bu dönüşüm esas olarak, eski höyük yerleşmeleri yerine planlanmış yeni şehirlerin kurulması, oluşturulan su ve silo sistemleriyle kendini gösteriyordu.

Anadolu'da planlı şehirleşme MÖ 2. binin başında Kayseri yakınlarındaki Kültepe Karumu (2) ile şekillenmeye

başlamıştı. Burada yapılan kazılarda, Karuma gelen malların depolandığı bir yapı ortaya çıkarılmıştı (ki bu yapı Bitkarim (3) olabilirdi). MÖ 1650-1530 arasına tarihlenen bir silo (ambar) artık burada bir devlet yapılanmasının varlığına işaret etmekteydi. 1530'dan sonra ise Hattuşa'da toplumun karmaşık (gelişkin) yapısı Anadolu'da o güne kadar görülmedik bir düzeye ulaşmıştı. Burada Yukarı Şehirde ortaya çıkarılan büyük havuzlar (barajlar) su geçirmeyen killi topraklara kazılmıştı. Eskiden, suyun havuza künklerle getirildiği düşünülüyordu ama çağdaş araştırmalar suyun yeraltındaki doğal pınarlar sayesinde havuzlarda toplandığını ortaya çıkardı; yani barajların kurulacağı yerler, toprağın jeomorfolojik özelliklerine göre seçiliyordu. Bu havuzlar (barajlar) kış ve bahar aylarında 25 haftada (6 ayda) ancak doluyor ve yılın geri kalan aylarında yerleşmenin içecek suyu dışındaki gereksinmelerinde (sulu tarım, büyükbaş hayvanların bakımı vb) kullanılıyordu. Havuzların yaşamsal işlevlerinin yanı sıra belki de bir yan işlev olarak dinsel görevlerinin de bulunması olasıydı. Bu havuz (baraj) sistemi, Orta Hitit Dönemi'nde kurulan her şehirde uygulanmıştı (Kuşaklı /Sarıssa, Alaca Höyük, Karakuyu -Kayseri Pınarbaşı-, Gölpınar, Yalbur).

Benzer şekilde, her yeni kurulan şehirde planlı silolar da yapılmıştı. Bu tür

buğday (tahıl) siloları özellikle MÖ 1600'lerden itibaren ortaya çıkmaktaydı. Çünkü kent devletinden büyük devlete geçişte, su ve silolar iki önemli unsurdur. Silolar yeraltına kazılmış ve hububatlar buraya tabaka tabaka doldurulmuştu. Bu şekilde havayla irtibatı kesilen hububat 10 yıl kadar silolarda korunabilmekteydi. Depolanan hububatlar daha sonra ihtiyaç oldukça hayvanların beslenmesinde ve tohum olarak kullanılmaktaydı. Adeta bir sigorta işlevi gören bu silolar, günlük tüketime yönelik kullanılmamakta, kuraklık vb sıkıntılı durumlara karşı toplumun emniyet supaplarıydı.

Hititler Dönemi'nde eski höyük yerleşmeleri terk edilerek, planlaması yapılmış yeni şehirler kurulmuştu. Bu yeni şehir sisteminde su ve silo sistemleri yer almıştı. Ancak Hitit şehirleri yıkıldıktan sonra burada yaşayan insanlar tekrar höyük yerleşmelerine dönmüşler ve böylece Hitit şehir sistemi son bulmuştu. Ancak çift öküzün sürebileceği kadar toprağa dayanan ev ekonomisi ve 3-4 odalı yapı geleneği, yaşam tarzı İç Anadolu'da yüzyıllar boyunca, Bizans ve Osmanlı Dönemleri de dahil, sürdürülmüştü.

Doç. Dr. Andreas Schachner konferansın devamında, Bizans ve Osmanlı yazılı kaynaklarına dayanarak İç Anadolu'da uzun vadeli değişmeyen yapısal unsurlar olarak coğrafi yapı ve yerleş-

"Coğrafya ve Ekonomi: Hititlerin İç Anadolu'da Bıçak Sırtındaki Yaşamları" konferansında Doç. Dr. Andreas Schachner ve dinleyiciler.

meler, nüfus ve iklim etkenlerine ilişkin yaptığı çalışmaları anlattı ve verdiği sonucu şöyle özetledi: Mevcut verilerle Hititlerdeki köy ekonomisini ve kırsal yerleşmeleri hiç bilmemekteyiz. Bu nedenle, bölgenin uzun vadeli değişmeyen yapısal unsurları çerçevesinde Bizans ve Osmanlı köy ekonomileri, Hitit Dönemi için de bir model olarak kullanılabilir mi? Buradan hareketle, Hititlerin yıkılmasına yol açan etkenleri saptayabilir miyiz?

Karadeniz çevresinde Yunanlar: Genel bir özet

İstanbul Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı konferansları kapsamında 23 Şubat günü, Melbourne Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gocha R. Tsetskhladze, "Karadeniz Çevresinde Yunanlar: Genel Bir Özet" başlıklı bir sunum yaptı. Prof. Dr. Tsetskhladze, üniversitenin Protohistorya (Refik Duru) Laboratuvarı'nda verdiği konferansta, MÖ 8. yüzyıldan itibaren Karadeniz çevresinde Eski Yunan kolonilerinin kurulmasına yol açan etkenlerin üzerinde durdu.

Eski Yunanlar; Arkaik, Klasik ve Roma Dönemleri boyunca Batı Anadolu'daki İonia üzerinden Marmara'ya ve oradan da Karadeniz'e gelmişlerdi. Yüzyıllara yayılan bir süreç içinde Karadeniz çevresinde 70-90 arası koloni kurmuşlardı. Bölgede MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda kurulan koloni sayısı 20'ye yakın iken bu sayı zamanla artmıştı.

Kolonizasyon hareketi esas olarak İonia bölgesi ve Miletos kökenliydi ve buralar zengin topraklara sahipti. En faz-

Karadeniz Çevresinde Yunanlar: Genel Bir Özet" konferansında dinleyiciler.

la koloni kuranlar Miletoslulardı. Peki, koloni kurmalarının nedeni neydi? Prof. Dr. Tsetskhladze'ye göre bunun nedeni, kendi topraklarını zorla terk edip başka yerlere göç etmek zorunda kalmış olmalarıydı. Batı Anadolu'da Lydia Devleti ile İonia arasında adeta bir aşk / nefret ilişkisi vardı. Bazen Lydia bastırıyor, tüm İonia topraklarını ele geçirmeye çalışıyordu. MÖ 7. yy.ın ortalarında Lydia'nın baskısı iyice artmıştı. Hemen peşi sıra İran kökenli Akhaimenidler bölgeye gelmiş ve hakimiyet oluşturmuşlardı. Bu durumda bölge halkının önünde iki seçenek vardı: Ya köleliğe boyun eğecekler ya da başka topraklara göç edeceklerdi. Bunun sonucu bölgeden büyük bir göç hareketi başladı; sadece Karadeniz çevresinde değil, İspanya, Fransa ve İtalya'da da koloniler kuruldu. Karadeniz çevresinde MÖ 7. yy.dan sonra kurulan kolonilerin coğrafi seçiminde daha çok yarımadaların seçildiği görülmekteydi. Örneğin bunlardan biri bugünkü Bulgaristan topraklarında yer alan Mesembria iken diğeri ülkemizdeki Sinope (Sinop) idi

Prof. Dr. Tsetskhladze konuşmasının daha sonraki bölümünde, koloni yerleşmelerinin mimari özellikleri üzerinde durdu. Karadeniz'in batısı ve kuzeyindeki koloni yerleşmelerinin mimari dokusu basit çukur ve bitişik düzendeki evlerden oluşmaktaydı. Çukur evlerin duvarları yarı gömülü haldeydi. Ahşap mimari izleri görülmekteydi. MÖ 6. yy.ın sonuna kadar bölgede herhangi bir taş yapıya rastlanmamaktaydı. Evlerde ele geçen el yapımı çanak çömlek basitti ve etnik ay-

rımını yapmak zordu. Bir görüşe göre bu çanak çömlekler yerel halka aitti. Ancak İon tarzı seramikler de bulunmaktaydı fakat bunlar sadece mutfak eşyaları arasında yer almaktaydı.

Çukur ev tipi mimari MÖ 6. yy.ın sonundan itibaren değişir. Yunan tipi tapınak yapıları görülmeye başlar. 4. yy.dan itibaren ise mimaride büyük zengin evleri ortaya çıkar. Tiyatro ve tapınak yapılarında Klasik Yunan tarzı etkin olur. Ancak tiyatro yapılarına Batı ve Kuzey Karadeniz'de daha az rastlanır.

Prof. Dr. Tsetskhladze konuşmasının son bölümünde, Kırım'da 5. yy.da kurulan Bosporos Krallığı'nın önemine işaret etti; Kafkasya'da Gürcistan'da mimari yönden benzer yapılanma görüldüğünü belirtti ve İskitlere ilişkin şu saptamayı yaptı: Herodotos'a göre İskitler Ukrayna'da yaşıyorlardı; ancak araştırmalar bunların Kafkasya'da yaşadıklarını göstermiştir. İskitler, Arkaik dönem'de yarı göçebe bir yaşam tarzı sürdürmekte iken 5. yy.dan itibaren yerleşik yaşama geçmişler ve şehirler kurmuşlardır.

Dipnotlar

- 1) TAY (Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri), yüzey araştırmaları, Gösir Höyük maddesi.
- 2) Karum, Assurlu tüccarların Anadolu'da oluşturdukları ticaret merkezleri / pazar yerleri. (E. I.)
- 3) Bit-karim, Karum içinde yer alır. Karumun komite ve sekreterliğinin bulunduğu, ticari davaların görüldüğü, tüm hesapların biriktirildiği ve korunduğu, aynı zamanda tüccarların paralarını yatırdığı, borçlarını ve vergilerini ödedikleri yerdir. (E. I.)

Prof. Dr. Gocha R. Tsetskhladze (sağ baştaki).

Doğa Tarihinden Notlar

Konodont evrimi

Konodontlar, tüm taksonlarıyla sadece denizel ortamlara ait yüzücü (nektonik) organizmalar. Farklı iklim kuşaklarındaki geniş coğrafyalarda, farklı çökel ortamlarında ve buna bağlı olarak da farklı kayalarda bulunabiliyorlar. Triyas devrinin sonunu belirleyen toplu yokolmada doğa tarihinden siliniyorlar. Konodont evrimi, hem morfolojik devamlılığa ve hemde dereceli geçişe bağlı olarak çok net bir evrimsel çizgi olarak izlenebilmesi bakımından da ayrıca önemli.

Konodontlar

İlk olarak 1856 yılında Christian Heinrich Pander tarafından Doğu Avrupa'da balık dişi fosilleri ile birlikte bulunan konodontlar, yeryuvarının sırlarının çözümünde bilimsel olduğu kadar ekonomik amaçlı olarak da kullanılan, daha çok anlaşılmalı ve araştırılmayı bekleyen bir mikrofosildir.

400 milyon yıllık yaşam süreleri boyunca çok hızlı evrimleşen ve geniş coğrafik alanlara yayılmış olan konodontların maruz kaldıkları ısıya bağlı olarak değişen renkleri; kontak metamorfizma, bölgesel metamorfizma ve hidrotermal alterasyon hakkında bilgi verdiği gibi, bu mikrofosillerden hidrokarbon aramalarında da yararlanılabilmektedir.

Gerek paleontolojik önemleri ve gerekse metamorfik kayalarda da bulunabilmeleri nedeni ile özellikle son yıllarda konodontlar hakkında çok yönlü araştırmalar başlatılmış ve oldukça önemli gelişmeler de sağlanmıştır.

580 milyon yıl önce ilk bireyleri ortaya çıkan ve yaklaşık 400 milyon yıllık bir yaşam menziline sona Triyas sonunda yok olan konodontlar, Kambriyen-Üst Triyas aralığında anahtar fosillerdir. So-

Christian Heinrich PANDER (1794-1865).

lucan-balık arası bir canlının dişlerine ait olan konodont fosillerinin kimyasal bileşimleri organik malzeme ve karbonat apatitten(1) (francolite) oluşur.

Dünya çapında yaygın oluşları, farklı iklim kuşakları ile farklı kayalarda bulunabilmeleri ve az sayıda olan türlerinin çok dar zaman aralıklarında ortaya çıkıp yok olmaları nedeni ile çok büyük bir öneme sahiptirler. Tümöyle denizel organizmalar olan konodontlar biyofasiyes özelliklerine göre ise sığ formlar ve derin deniz formları olmak üzere iki gruba ayrılabilirler. Bu da farklı derinliklerde bulunabilen nektonik konodont topluluklarının varlığından doğmuştur. Örneğin; lo-

580 milyon yıl önce ilk bireyleri ortaya çıkan ve yaklaşık 400 milyon yıllık bir yaşam menziline sona Triyas sonunda yok olan konodontlar, Kambriyen-Üst Triyas aralığında anahtar fosillerdir.

Prof. Dr. Nurdan İNAN

Bu sayıda, konusunda ülkemizin nadir bilim adamlarından olan Yrd. Doç. Dr. Ali Murat Kılıç (Balıkesir Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü), "Konodontların Evrimi" başlıklı yazısıyla köşemizin konuğu oluyor.

Konodontlar, solucan-balık arası bir canlının ağız aygıtına ait bileşenler. Genellikle de bunlar fosilleşiyor. Hayvanın yumuşak kısımlarının da korunmuş olduğu fosil örnekleri nadiren bulunabilmiş durumda.

Konodontlar, tüm taksonlarıyla sadece denizel ortamlara ait yüzücü (nektonik) organizmalar. Sığ ve derin denizel örnekleri de mevcut. Farklı iklim kuşaklarındaki geniş coğrafyalarda, farklı çökel ortamlarında ve buna bağlı olarak da farklı kayalarda bulunabiliyorlar.

Konodont fosilleri, organik malzeme ve frankolit denen karbonat apatit bileşiminde. Bu kimyasal bileşimleri sayesinde, içinde yer aldıkları kayalar çok yüksek basınç ve sıcaklık değerlerine maruz kalsalar dahi korunmaya devam ediyorlar.

Konodont fosillerinin renkleri, kayaların hangi sıcaklık ve basınç etkisinde kaldığını gösteriyor. Bu özellikler, hidrokarbon olgunlaşma parametrelerinden biri olarak da kullanılıyor.

En ilkel konodont fosillerine 580 milyon yıl önce Üst Prekambriyen'de rastlanıyor. Konodontların 400 milyon yıl süren yaşam menzilleri, Üst Triyas döneminde sona eriyor. Bu uzun yaşam menzili boyunca, özellikle Silüriyen ve Alt Permiyen krizlerinde çok sınırlı sayıda konodont çeşitliliği kalıyor. Buna rağmen, Permiyen sonu toplu yokolmasından kurtularak İkinci Zaman'a (Mesozoyik) atlayabilen az sayıdaki organizma grubu içinde konodontlar da yer alıyor. Üstelik konodontlar, organizma çeşitliliği açısından oldukça fakir olan Triyas devrinde en yüksek taksonomik çeşitliliğe kavuşuyorlar. Öyle ki, İkinci Zaman'ın ilk devri olan Triyas kayalarının tanımlanmasında en önemli fosil grubunu konodontlar oluşturuyor. Triyas devrinin sonunu belirleyen toplu yokolmada doğa tarihinden siliniyorlar.

Konodont evrimi, hem morfolojik devamlılığa ve hem de dereceli geçişe bağlı olarak çok net bir evrimsel çizgi olarak izlenebilmesi bakımından da ayrıca önemli.

Gondolellid Bir platform elementin tanımlanması (Paragondolella Mosher, 1968.

riodus, Polygnathus, Cavusgnathus cinsleri sığ formları, Ancyrodella, Idiognathus cinsleri ise derin formları temsil eder. Bir grubun formlarının diğerleri tarafından yanıl olarak yer değiştirmesi ile litofasiyes arasında bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Genellikle sadece ağız aygıtına ait bileşenlerin fosilleşebildiği bu denizel organizmaların yumuşak kısımlarının korunmuş olduğu örnekler de bulunmuştur.

Konodontların önemleri sadece hızlı evrimleşebilmeleri, geniş coğrafik alanlara yayılmış olmaları ve farklı çökel ortamlarında bulunabiliyor oluşlarından kaynaklanmamaktadır. Bu canlıların taşlaşmış kalıntıları, içinde yer aldıkları kayaların maruz kaldıkları çok yüksek basınç ve sıcaklık değerlerinde (600°C'den büyük sıcaklıklarda) dahi korunabilmektedirler. Kayaların, içerdikleri konodontların renklerinden yola çıkarak, hangi basınç ve sıcaklık değeri etkilerine maruz kaldıkları belirlenebilmektedir. Bu özellikleri ile konodontlar hidrokarbon olgunlaşma parametrelerinden biri olarak kullanabilmektedir.

Konodont fosilleri, araziden derlenen kayaların laboratuvarında %10'luk asetik asit veya % 8'lik formik asit kullanılarak çözülmesi sonucunda elde edilen toz halindeki kalıntıdan stereoskopik mikroskoplarla incelenerek derlenir. Elde edilen konodont fosilleri altınla kaplanarak elektron mikroskoplarla (S.E.M.) mikrofotoları çekilir.

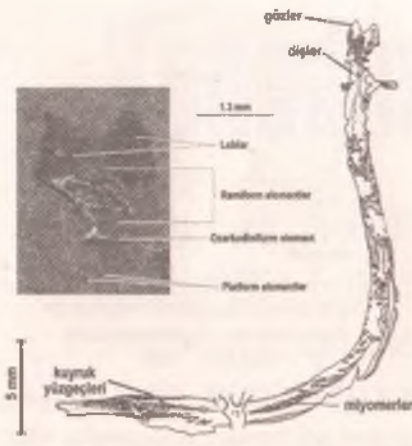
Konodontların taksonomik yerleri ile ilgili yapılan tartışmalar son yıllara dek

Konodont Ağız aygıtının Tanımlanması (Chiosella Kozur, 1989).

YAŞ	İÇ ŞELF	DIŞ ŞELF	HAVZA
RESİYEN	Miskella		Epigondolella
E-G NÖRİYEN	Epigondolella		Paragondolella
ERK NÖRİYEN	-	Ancyrogondolella	Paragondolella
G KARNİYEN	Paragondolella	Ancyrogondolella	Paragondolella
E KARNİYEN	Mosherella	Paragondolella	Gledigondolella
LADİNİYEN	Pseudofurnishius	Sepherdella	Paragondolella
			Gledigondolella
ANİSİYEN	Neogondolella	Paragondolella	Gledigondolella
OLENEKYEN	Ellisonia	Neogondolella	Neospathodus
GEC İNDUAN	Ellisonia	Neospathodus	Neospathodus
ERK İNDUAN	Hindeodus	Ellisonia	Neogondolella

Triyas konodontlarının fasiyes dağılımları.

İlk kez 1983 yılında elde edilen, hayvanın gövdesinin tümü (sağda), baş kesimi ve ağız aygıtı (solda).

sürmüş olup günümüzde bu hayvanlar, Chordata içerisinde bir sınıf olarak temsil edilmektedirler.

Yok oluşun öncesi: Triyas Konodontları

Triyas formasyonlarının detaylı stratigrafik ve biyostratigrafik tanımlamalarında konodontlar oldukça önemli bir fosil grubu olup pek çok araştırmacı paleoöğrafik veya paleoekolojik araştırmalarda da konodontları kullanmışlardır. 1950'li yıllarda başlayan bu çalışmalar konodontların, birlikte yaşadıkları diğer organizmalarla birlikte incelenmeleri ile Triyas paleoöğrafyasının yorumlanmasında güvenilir bir gösterge olduğunu göstermiştir.

Triyas için oluşturulan standart biyokronolojik zaman cetveli Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ammonit topluluklarına dayandırılmıştır. Yaşadıkları zaman aralığında oldukça önemli bir fosil grubu olan konodontlar için günümüzde tüm Triyas için konodont tabanlı bir paralel zonlama mevcuttur. Dar stratigrafik aralıklarda geniş yayılım sunan konodontların evrimsel devamlılıkları bu fosilleri ammonitlere oranla daha avantajlı kılar. Ammonitler belirli kat ve zonlar için tanımlayıcı iken konodontlarda ise taksonların ataları rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Ammonitlerin başlangıç noktaları nadiren filetik (phyletic-filuma özgü) ola-

rak desteklenirken konodontlar ise istisnasız desteklenirler. Konodont topluluklarında açıkça bir evrimsel çizgi (morfolojik devamlılık gibi) gözlenir. Triyas tabanı için indeks bir form olan *Hindeodus parvus*'ta olduğu gibi konodontların ortaya çıkışı ve yok oluşlarında ata-torun ilişkisi açıkça gözlenir. Triyas konodont çalışmalarında ortaya konan problemler biyokronolojik zaman cetvelinin sağlamlığını tartışmaya açmıştır.

Bunlar:

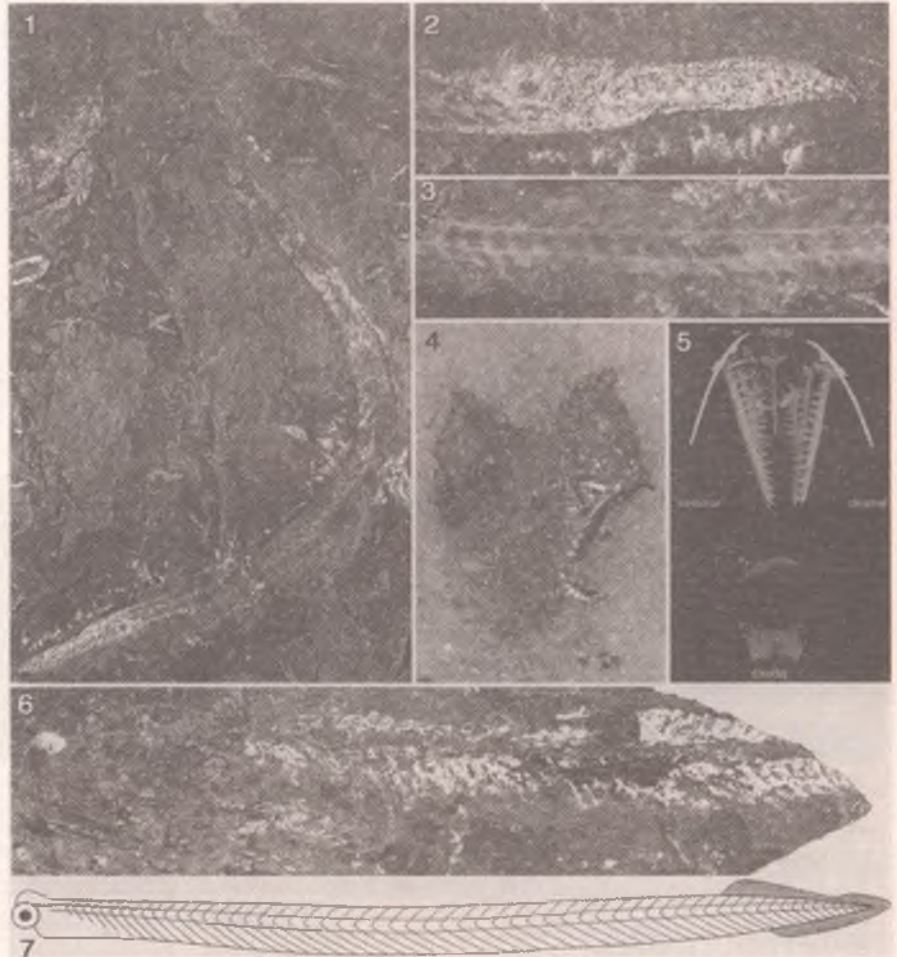
1) Cinslere verilen isimler hakkındaki farklı görüşler ve bunun yol açtığı mevcut literatürün reddi;

2) Tamamen multielement bir aygıtı

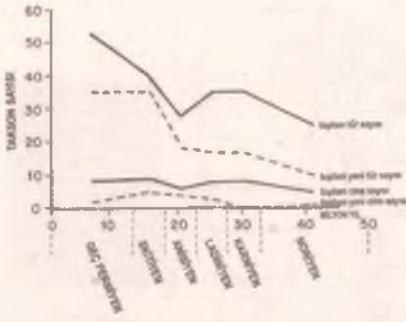
ait olduğunu bildiğimiz tek bir element temel alınarak yapılan zonlama (ve bunu destekleyici evrimsel gelişim çizgisi);

3) Atalarının olgun (adult) formlarına benzeyen yaşlı (senile) formların genç (juvenil) türleri vasıtası ile gündeme gelen neoteni fenomeni.

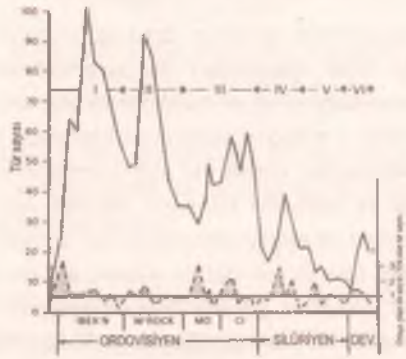
Bu problemler sadece taksonomik çalışmalarla çözülebilir. Konodont türlerinin ilişkileri genellikle platform (veya pektiniform) elementin morfolojisi ile sonuçlandırılabilir. Diğer (ramiform) elementleri de göz önünde bulunduran multielement taksonomisi, grup içerisindeki ilişkileri ortaya koyar. Örneğin "Neospathodus" olarak refere edilen grup, 6 fark-

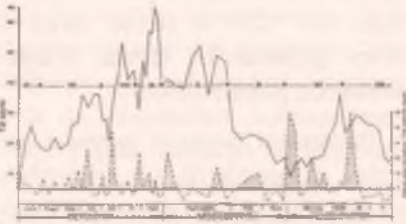
Clydagnathus windsorensis (Globensky). (1) Hayvanın tümüyle korunmuş olan gövdesi, (2) Kuyruk ve yüzgeç kılıçlarına ait detay görüntü, (3) Gövde bölgesi: notokord kalıntıları, kas segmentleri, (4) Baş bölgesi, koyu renkli organik loblar ve dişlerin oluşturduğu doğal topluluk, (5) *Idiognathus* cinsine ait ağız aygıtının 3 boyutlu modellemesi, (6) Güney Afrika Üst Ordovisiyen'inden *Promissum pulchrum*, (7) *Clydagnathus windsorensis*'in anatomisine ait bir kurgu-çizim.

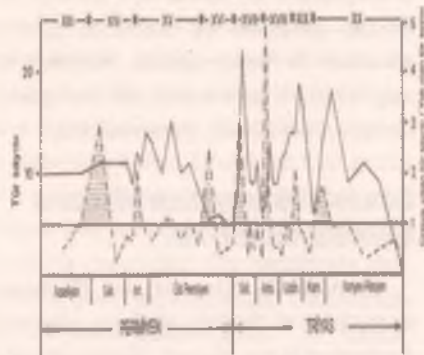
Yok oluşa doğru (Triyas Devri).

Ordovisiyen-Silüriyen devirlerinde Konodont evrimi.

Devoniyen-Karbonifer (Mississippiyen ve Pensilvaniyen) devirlerinde Konodont evrimi.

Permiyen-Triyas devirlerinde Konodont evrimi ve yok oluş.

diğer formlardan ayırır. Gondolella cinsi basal pit'indeki ve karinasındaki bazı değişimlerle Neogondolella Bender, Gladi-

gondolella Müller ve Paragondolella Mosher gibi cinslere ayrılır. Bazı araştırmacılar, Neogondolella multielement aygıtının, Gondolella multielement aygıtı ile aynı öğelere sahip olduğunu öne sürerler. Platform yüzey şekillerinde (süslerinde) küçük farklılıklar gözlenmesine karşın bu farklılıklar onların filogenetik ilişkilerini etkilemez. Triyas gondolellid soy ağacının en farklı ögesi çeşitli evrimsel gelişim aşamalarının çeşitli ontojenik evreleri ile Neospathodus Mosher cinsidir.

Çeşitli Gondolella türlerinin platform morfolojilerindeki popülasyon içi farklılıklar çok iyi değerlendirilememiştir. Her cinsin yaşam aralığında (aynı zaman aralığında) kaç monospesifik türün yaşadığını söylemek oldukça zordur. Çoğu konodont formunun evrimsel gelişim çizgisi kısa bir aralıkta sergilenir bunlardan Gondolella kimi zaman aralıklarında tek bir biyolojik türle temsil edilir.

Germany havzasındaki Ladiniyen yaşlı platform elementlerinin morfolojilerindeki bazı evrimsel gelişimleri açıklayabilmek için yapılan bir araştırmada bu gelişimlerin; dişin uzunluğundaki azalma, ana dişin konumu ve boyutu, diş sayısındaki artış ve platform boyutuyla değerlendirilebileceğini öne sürülmüştür. Bu yorum daha sonra pek çok araştırmacı tarafından değerlendirilerek kullanılmış ve bazı araştırmacılar tarafından teorik olarak yorumlanmıştır.

Yapılan bazı biyometrik çalışmalarda (örneğin Gondolella mombergensis ve G. haslachensis) popülasyon içi çeşitlilikler incelenmiş ve bu fosil popülasyonları arasında istatistiki ilişkiler kurularak farklılıkları sergilenmiştir.

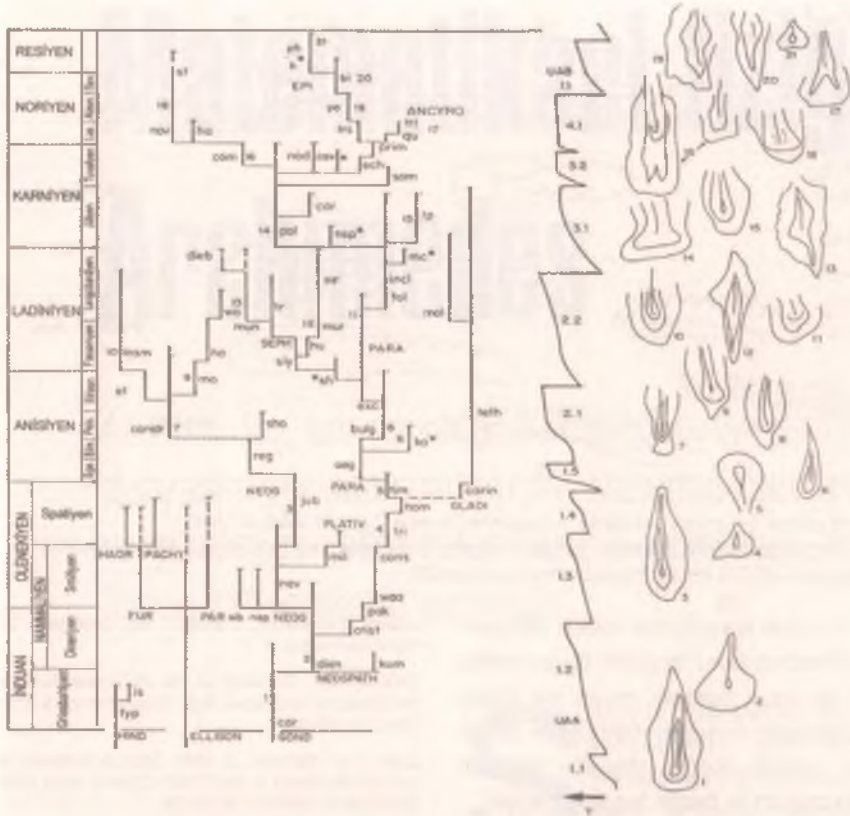
Gondolella aygıtının platform elementinin morfolojik karakterleri ontojenilerine bağlı olup, türlerin tanımlamalarında ve birbirleriyle ilişkilerinin ortaya konmasında önemli bir veridir. Bununla birlikte bu karakteristik özelliklerin birbirleriyle ilişkileri geniş bir intrapopülasyonel çeşitliliğe yol açar. Bu aynı zamanda platformun genişliğine ve ana dişin duru-

muna da bağlıdır. Bunun dışında diş sayısı ise, örnekteki özel morfotiplerin oranına bağlı olarak kolaylıkla çalışılabilir. Belirli bir popülasyondaki diş sayısı frekansının genel olarak belirlenmiş olan sayıya oranla sürekli ve dereceli bir değişim gösterir. Bununla birlikte bu frekanslarda az miktarlarda artış veya azalışlar da gözlenir. Bir fosil popülasyonundaki konodont boyutu ve diş sayısının artışıdaki tutarlılık platform genişliği ve diş sayısının artışının sağlam bir veri olarak kullanılmasını gerektirir.

Evrimsel ve yok oluş

Uzun yaşam menzilleri boyunca çok sayıda ayırtman takson veren konodontların zaman içindeki evrimsel gelişimlerini açıklamak amacıyla, her bir devirde ortaya çıkan yeni form cinsi sayısını, yok olan form cinsi sayısına oranlayarak bir evrim göstergesi oluşturulmuştur. Bu evrim göstergesine göre, Üst Ordovisiyen-Silüriyen süresince ve Devoniyen'den sonra çok sınırlı bir konodont çeşitliliği mevcut olup konodontlar, Üst Devoniyen'den sonra sürekli olarak yok olmanın eşiğindeydiler. Yani çoğu cins, evrimleşmek yerine yok oluyordu. Yine bu evrim göstergesine göre ortaya çıkışların yok oluşları aşması, konodont evriminde çeşitlilik ve genişlemeyi, ortaya çıkandan daha çok form cinsinin yok olması ise yaklaşan bir krizi belirtir. Sürekli yok oluşa karşılık hiçbir cinsin evrimleşememesi, konodont evriminde krizi tanımlar.

Konodontların yaşam menzilleri boyunca geçirdikleri en şiddetli krizler, Silüriyen ve Alt Permilen krizleridir. Bunlardan özellikle Alt Permilen krizi, konodontların Üst Triyas'taki yok oluşuna kadar yaşadıkları en şiddetli kriz olarak kabul edilir. Konodont cinslerinin evrim oranları, Alt-Orta Ordovisiyen ve Üst Devoniyen'de en yüksek, Orta Devoniyen ve Alt Permilen'de ise en düşüktür. Cins çeşitliliği, Tremadosiyen sonrasında en yüksek olup Ordovisiyen'den sonra ise, Üst Landoveriyen-Alt Venlokiyen ve Fameniyen pikleri hariç, cins sayısı 10 ci-

Triyas konodontlarının evrim çizelgesi (solda) ve buna bağlı olarak taban yapılarında görülen değişimler (sağda)

varında değişmektedir. Cins çeşitliliğinde; Alt Permian'de, Permian-Triyas sınırında ve Üst Triyas'taki yok oluş sırasında önemli düşüşler görülmektedir.

En ilkel konodont elementleri olan Protoconodontların Sibiry'a'da, olasılı

Üst Prekambriyen yaşlı kayalardan elde edildikleri bilinmektedir. Bunlar, Alt Prekambriyen-Üst Kambriyen tortullarında da bulunmuşlardır. Daha gelişmiş olan Paraconodontların ise Protoconodontlardan türemiş olabilecekleri düşü-

nülmektedir. Bunlar ise Orta Kambriyen-Alt Ordovisiyen arasında görülmelerine karşın çoğunlukla Üst Kambriyen'de, trilobitli, pelajik kireçtaşlarında tipiktirler. En gelişmiş konodontlar olan Euconodontlar da bu zamanlarda görülmüş olup Ordovisiyen ortalarında cinslerinin gelişmiş üyeleri mevcuttur.

Konodont familyalarının ortalama 40 milyon yıl, cinslerinin ise ortalama 30 milyon yıl yaşadıklarını, konodont topluluklarının ortalama yaşam sürelerinin ise 109 milyon yıl olduğunu belirtmiştir. Triyas topluluğu ise 50 milyon yıldan daha az bir yaşamıştır. Bu gerçekten hareketle, Permian'de konodont evrimi incelenirse konodontların en azından Alt Jura'ya kadar devam edebilecekleri düşünülebilir. Bütün bunlara rağmen konodontlar neden daha önce yok olmuşlardır? Konodontların yok oluşunun ortamsal bir değişiklik ile eş zamanlı olmasına karşın, bu değişikliğin büyük ölçekli bir değişiklik olmamalıdır. Çünkü Paleozoik ve Triyas arasında benzer, hatta daha şiddetli değişikliklerin konodontlarca daha kolay geçirildiği de bilinmektedir.

"Sönme teorisi"ne göre yok olma olasılığı, o cinsin yaşamı esnasında aynı uygun zonda sistematik olarak azalmaz veya çoğalmaz. "Kötü şans teorisi"ne göre, Paleozoik tekrar yaşanırsa blastoidler yaşayabilecek ve krinoidler yok olabileceklerdi. Yine kötü şans teorisine göre yok olmalar ve hayatta kalabilmeler birçok faktöre dayanabilecek ve bunlar da kayalarındaki kayıtlarda bulunamayabileceklerdi.

Üst Triyas'taki yok oluşun ani bir olaydan ziyade kademeli bir azalmanın sonucuymuş gibi görüldüğünü belirten araştırmacıların aksine konodontların parazitik yaşayan canlılar olduğu teorisinde ise; konodontlarla eş zamanlı olan ve kavkı açıklığını tam olarak kapatmayan anaphycusların konodontların canlı dokuya ulaşmalarını ve dolayısıyla da beslenmelerini olası kıldıklarını, Triyas sonunda ise kavkı açıklığını tam olarak

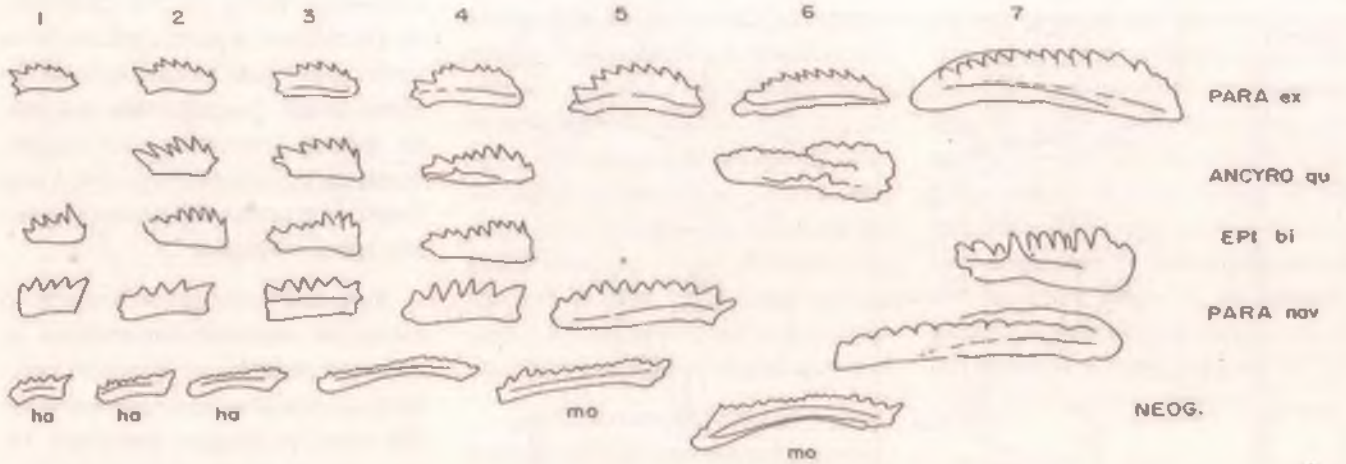
Bazı ramiform elementlerde gözlenen ontojenik gelişim çizgisi.

Bazı platform elementlerde gözlenen ontojenik gelişim çizgisi.

Bazı platform elementlerde gözlenen ontojenik gelişim çizgisi.

Neogondolellinae'nin ontojenisi ve evrimi 1-3 erken ontojenik "neospathid" evre 4-7 çeşitli adult evreler
 PARA ex: paragondolella excelsa ANCYRO qu: Ancyrogondolella quadrata EPI bi: Epigondolella bidentata NEOG mo: Neogondolella
 mombergensis NEOG ha: N. Haslachensis-watznaueri

kapatan apthycusların devreye girmesiyle konodontların beslenemeyip yok oldukları öne sürülmüştür.

Tespit edilen en genç konodontlar, Kuzey Amerika'da Kanada ve Alaska'da Üst Noriyen yaşlı "Suessi Zonu"nda ve Tetis bölgesinde Resiyen yaşlı birimlerde (Misikella faunası) yer almaktadırlar. Bu bölgelerde yapılan incelemelerde, konodont içeren kireçtaşlarının petrografik analizleri ve diğer fosil içeriklerine göre Orta-Üst Noriyen'in Nevada'da bitişi ile En Üst Noriyen'in Avusturya'da bitişi olasılıkla derin basen-durgun su koşullarından yüksek enerjili koşullara geçiş şeklinde yorumlanmaktadır. İki bölgede de konodontların yaklaşık olarak yok oldukları dönemde yaygın olan pelajik faunanın yerini bentik fauna almıştır. Ancak bu değişim o kadar önemli değildir. Çünkü Triyas sırasında buna benzer veya daha etkin birçok ortam farklılaşmalarında konodontlar yaşayabilmişlerdir. Eğer son birkaç tür basen veya pelajik off-shore ortamında yaşadıysa, deniz seviyesindeki dereceli değişim yaşam koşullarını bozmuş olabilir. Her ne kadar deniz seviyesi değişimi dünya genelinde bir olaya da aynı anda bazı yerlerde Üst Triyas basenlerinin de bulunması gereklidir. Ancak bu basenlerin Triyas canlıları ile işgal edilmedikleri görülmektedir.

O halde konodontlar neden sönüyorlar? Sedimanların "şimdilik" buna verdikleri en kabul edilebilir cevap ise düşük enerjili basen koşullarındaki pelajik faunadan; yüksek enerjili, olasılıkla sığlaşan şelf koşulları ile bentik faunaya geçiştir.

Anılan bu yok olma teorileri incelenildiğinde Triyas'ın kapanımının teorik gözlemlere göre belirlenenden önce olduğu ortaya çıkmaktadır. Cinslerin duraylılığı, Triyas'taki taksonomik çeşitlilik ve Paleozoyik'teki müşterek yaşam periyodu Triyas'taki kapanmanın teorik gözlemlerle teklif edilenlerden çok daha ani ve önce olduğu görülmektedir.

Dipnot

1) Francolite: Konodontların kimyasal bileşimi: $[Ca_5Na_0.14(PO_4)(CO_3)0.16F_0.73(H_2O)0.85]$

Kaynaklar

- Aldridge, R. J., 1982. A Fused Cluster of Coniform Conodont Elements from the Late Ordovician of Washington Land, Western North Greenland. *Palaeontology*, 25, 425-430.
- Aldridge, R. J., Smith, M. P. ve Norby, R. D., 1987. The Architecture and Function of Carboniferous Polygnathacean Conodont Apparatuses. In *Palaeobiology of Conodonts* (ed. Aldridge, R. J.), 63-76.
- Clark, D. L., Sweet, W. C., Bergström, S. M., Klapper, G., Austin, R. L., Rhodes, F. H. T., Müller, K. J., Ziegler, W., Lindström, M., Miller, J. F. and Harris, A. G., 1981: Conodonts: in Robison, R. A. (ed.), *Treatise on Invertebrate Paleontology, Part W Miscellaneous. Supplement 2, conodonts*, Geological Society of America and University of Kansas Press, Lawrence, Kansas, W1-W202, 202 p.
- Çapkinoğlu, Ş., 1983. Konodontlarda Çok Ögeli Si-

niflama. *Seminer*, K. T. Ü. Müh. Fak. Jeol. Müh. Bl., Yayınlanmamış.

Dzik, J. 1991. Evolution of the oral apparatuses in the conodont chordates. *Acta Palaeontologica Polonica*, 21:265-323.

Dzik, J. ve Trammer, J. 1980. Gradual evolution of conodontophorids in the Polish Triassic. *Acta Palaeontologica Polonica* 25, 55-89.

Gedik, İ. ve Çapkinoğlu, Ş., 1996. Konodontlar Parazitik Olarak mı Yaşadılar?. *ECOS VI Bildiri Özleri*.

Gedik, İ., 2008. *Genel Jeoloji*. KTÜ Yayınları, 438 s., Trabzon.

Hirsch, F., 1994. Triassic Conodonts as Ecological and Eustatic Sensors. *Pangea: Environments and Resources*, Canadian Society of Petroleum Geologists, Memoir 17, 949-959.

Kozur, H., 1968. Conodonten aus dem Muschelkalk des Germanischen Binnenbeckens und ihr Stratigraphischer Wert. Teil 1: Conodonten vom Plattformtyp und Stratigraphische der Conodonten aus dem Oberen Muschelkalk. *Geologie*, 17 (8), 030-946, Berlin.

Kozur, H., 1989. The Taxonomy of the Gondolellid Conodonts in the Permian and Triassic. *Courier Forsch.-Inst. Senckenberg*, 117: 409-469, 2 figs., 19 pls.

Kozur, H. ve Mostler, H., 1971. Probleme der Conodontenforschung in der Trias. *Geol. Palaont. Mitt. Innsbruck*, 1 (4), 1-19. Innsbruck.

Orchard, M.J., 2005. Multielement Conodont Apparatuses of Triassic Gondolelloidea. *Special Papers in Palaeontology*, 73, 73-101.

Orchard, M. ve Rieber, H., 1999. Multielement Neogondolella (Conodonts, Upper Permian-Middle Triassic). *Bollettino Della Società Paleontologica Italiana*, 37 (2-3), 475-488, 5 lv.

Önder, F., 1991. Konodontlar. C. Ü. Müh. Fak. Eğ. Serisi, Yayın No: 9.

Sweet, W.C., 1988. The Conodonts; Morphology, Taxonomy, Paleogeology and Evolutionary History of a Long-Extinct Animal Phylum. *Oxford monographs on geophysics*, No: 10.

Sweet, W.C. ve Donoghue, P.C.J., 2001. Conodonts: Past, Present, Future. *J. Paleont.*, 75(6), 1174-1184.

Matematiksel fiziğin doğuşu: Archimedes

Archimedes, her ne kadar fiziksel dünyayı yerinden oynatamasa da bilim dünyasını yerinden sarsmıştır. Matematiksel fiziğin doğuşuna imkân sağlamış ve günümüze kadar gelen başarılı teoremlere imza atmıştır. Belki de çağının en özgün çalışmalarını yapmıştır.

Sirakuza'lı (bugünkü Sicilya sınırlarında) Archimedes matematiksel fiziğin kurucusudur. İlk askeri mühendislerdendir. Denge problemlerini basit geometrik problemlere dönüştürmesi, dehasının açık bir örneğidir. Bu yüzden Archimedes sadece antik dünya için değil günümüz için de önemli bir figürdür. Modern bilimin kurucularından Galileo kitaplarında, kendisine atıflarda bulunurken Archimedes isminin önüne *üstün insan* sıfatını yazmış ve birçok yerde övgüler sıralamıştır.

İskenderiye, MÖ 3. yüzyıl ile MS 4. yüzyıllar arası bilimin ve kültürün merkezi haline gelmiş ve Helen döneminin simgesi olmuştur. Burada bulunan Müze ve Kütüphane etrafında toplanan bilimciler, parlak başarılarla imza atmıştır. Modern dönemin bilimini anlamak için, antik dünyanın bu önemli dönemini ele almak, genelde bilimin, özelde ise fiziğin temellerine yolculuk yapmaktır. İşte Archimedes, bilimin geliştiği, doğaya dair bilgilerin arttığı ve bilme ihtiyacının fazlaştığı böylesi bir dönemde İskenderiye'de bulunmuştur. Hayatı ile ilgili birçok gizem ve anlatı mevcuttur. Hayatını Heracleides yazmıştır ancak bu eser günümüzde bulunamamıştır. Eutocius, Archimedes'in *çemberin ölçümü* adlı kitabına

yazdığı şerhte, Heracleides'in bu kitabından bahsetmektedir. (Burada da bir muamma vardır. Zira Eutocius belki bir yazım hatasından Herakleios demiştir. Ancak Archimedes *Spiral Çizgiler* adlı eserinin önsözünde bu ismi Heracleides olarak zikretmiştir.) Eserlerini inceleyecek olursak matematik çalışmaları ağır basmaktadır. Hatta Plutark'a göre, Archimedes kendi icatlarını fazla önemsemez ve onları *"geometrinin oyun oynarken düştüğü sapkınlıklar"* olarak nitelendirir. Ancak ironik bir şekilde kendine ün getiren şeyler de mekanik icatları ve fizik alanındaki çalışmaları olmuştur.

Plutark'a göre, Archimedes kendi icatlarını fazla önemsemez ve onları *"geometrinin oyun oynarken düştüğü sapkınlıklar"* olarak nitelendirir. Ancak ironik bir şekilde kendine ün getiren şeyler de mekanik icatları ve fizik alanındaki çalışmaları olmuştur.

Galileo kitaplarında, Archimedes isminin önüne *üstün insan* sıfatını yazmış ve birçok yerde övgüler sıralamıştır.

Çalışmaları

Archimedes'in çalışmaları incelendiğinde, kullandığı yöntemden dolayı, Euclid'in öğrencileriyle çalıştığı kanısına ulaşılabilir. Euclid'in elementlerine hâkimdir ve onun gibi aksiyomatik yöntemi kullanmıştır. İki ciltten oluşan *Düzlemlerin Dengesi Üzerine* adlı eserinin ilk cildi on beş önerme ve yedi postulattan oluşur. İkinci cildi ise on önermeden oluşur. *Çemberlerin Ölçümü* üç önermeden oluşan kısa bir risaledir, *Spiraller Üzerine* yirmi sekiz önermeden, *Küre ve Silindir Üzerine* iki ciltten oluşur. *Konikler ve Spheroidler Üzerine* otuz iki önermeden oluşur, *Yüzen Cisimler Üzerine* iki ciltten oluşan bir risaledir. *Parabolün Kareleştirelmesi*, *Kum Sayacı*, *Mekanik Teoremler Metodu* ve *Archimedes'in Cattle (sığır) Problemi* adlı eserleri vardır. Bu çalışmalarında Euclid'in elementlerindeki gibi önerme ve postulatlar kullanmıştır.

Denge halindeki cisimler

Archimedes, statik'in temel prensiplerini ortaya koyduğu *Düzlemlerin Dengesi Üzerine* adlı risalesine postulatlarla başlamaktadır. İlk postulatı; "Eşit uzaklıktaki eşit ağırlıklar dengededir ve eşit olmayan uzaklıktaki eşit ağırlıklar dengede değildir, ancak denge, daha uzaktaki ağırlık yönüne doğru bozulur." Ve yine ilk önermesine "eşit uzaklıktaki ağırlıklar dengede ise, birbirlerine eşittirler" diyerek başlar. Mekanik aletlerin statik durumlarını günümüzde de kullanabileceğimiz kadar doğru bir şekilde tanımlamıştır. Archimedes'e kaldırıcı ve daha birçok mekanik aletin icadından ve çalışma prensiplerini açıklamasından dolayı teşekkür etmeliyiz. Çünkü bugün kullandığımız pek çok basit makineyi kendisinin denge üzerine yaptığı çalışmalara borçluyuz. İnşaatlarda veya gündelik hayatımızda kullandığımız bir el arabası, taş kaldırmaya yarayan basit bir kaldırıcı yahut oltayla balık tutma, hepsi Archimedes'in ortaya koyduğu *kuvvet kuvvet kolu = yük yük kolu* prensibine göre çalışmaktadır. Yine makaralar ve derin kuyulardan su çıkarmaya yarayan çıkırıklar da bu prensibin sonuçlarıdır. Archime-

"Archimedes, bir an bile gecikmeden, sevinçten kendinden geçmiş bir halde banyo küvetinden fırladı ve çıplak vaziyette eve koştu. Yolda çoktandır aramakta olduğu şeyi bulduğunu haykırıyor; koşarken Yunanca 'eureka!' (buldum) diye bağırıyordu."

des burgusu yahut vidası diyebileceğimiz önemli bir icat ise günlük hayatı kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Bu sistemde döner vida şeklindeki bıçaklar vasıtasıyla su yukarılara taşınabilmektedir. Mısır'da hâlâ ilkel sulama sistemi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca dünyanın ilk sine-tine suyu dışarı burgu yöntemiyle atılan vapuruna, Archimedes'in onuruna "SS Archimedes" adı verilmiştir.

Archimedes zihin oyunları oynamayı seven bir nüktedandı. Bunun için sık sık mektuplaşarak veya bizzat oyunlar oynadığı söylenir. Bunlardan birisi Kral Hieron ile girdiği iddiadır. Kral Hieron'a çok büyük kütleleri tek elle hareket ettirebileceğini söyler. Bunu ispat etmesi için Kral ona bir gemi tahsis eder. Archimedes ise kaldırıcı ve vida prensiplerini kullanarak gemiyi tek eliyle hareket ettirir. Archimedes *düzlemlerin dengesi*'ni yazdıktan sonra Kral Hieron karşısında

Archimedes düzlemlerin dengesi'ni yazdıktan sonra Kral Hieron karşısında yüzyıllar boyu dillerden düşmeyecek bir mağrurlanmaya imza atmıştır: "Bana bir dayanak noktası verin, Dünya'yı yerinden oynatayım."

yüzyıllar boyu dillerden düşmeyecek bir mağrurlanmaya imza atmıştır: "Bana bir dayanak noktası verin, Dünya'yı yerinden oynatayım."

Çalışmalarını yaparken sürtünme ve diğer dış etkenleri ihmal etmiştir. Bu, modern bir davranıştır. Ayrıca fiziksel problemlere tümdengelimli ve geometrik yöntemlerle yaklaşması da Euclid'den kalan bir mirastır.

Kral'ın Tacı ve özgül ağırlık

Archimedes'in *Yüzen Cisimler Üzerine* adıyla yazdığı risalesi, hidrostatik'in kanunlarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmasında da statik durumları incelemiştir. Ancak bu sefer sıvıların dengesini ele almıştır. Archimedes mekanik sistemlere uyguladığı geometrik analizleri sıvı cisimlere de uygulamış ve hidrostatik biliminin doğuşuna imza atmıştır. Burada kullandığı temel varsayımı, bugün de Archimedes prensibi olarak bildiğimiz: "Bir sıvının içine kısmen veya tamamen daldırılan bir katı cisim, taşıdığı sıvının ağırlığına eşit bir kuvvetle yukarıya doğru kaldırılır." Bu prensibi, 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı yazar Vitruvius, Archimedes'in banyodayken bulduğunu yazar. Archimedes hamamda, bedenini suya bıraktığında oluşan, suyun üstüne yükselme hissini ve suyun taşıdığını fark etmiştir. Vitruvius şöyle devam eder: "Archimedes, bir an bile gecikmeden, sevinçten kendinden geçmiş bir halde banyo küvetinden fırladı ve çıplak vaziyette eve koştu. Yolda çoktandır aramakta olduğu şeyi bulduğunu haykırıyor; koşarken Yunanca 'eureka!' (buldum) diye bağırıyordu."

Archimedes bulduğu bu prensibi, taç probleminin çözümünde çok başarılı bir şekilde uygulamıştır. Sirakuza Kralı Hieron, ölümsüz tanrılara adak için, saf altından bir taç yapılması emri verir. Tacın gerçekten saf altından yapıldı mı yapılmadığını anlamak için Archimedes'e görev verilir. Archimedes'in bu sorunu çözmesi için bazı şartlar da vardır. Bunlar; taç kırılmayacak veya eritilmeyecektir. Archimedes sorunu çözmek için hamamda yaptığı deneye başvurur. Bunun için, taçı suya daldırır. Tacın, aynı ağırlıktaki saf

altınla aynı miktarda suyu taşıması gerekir. Fakat taç daha fazla su taşırmıştır. Bu, taca saf altından başka bir maddenin daha karıştırıldığını göstermektedir. Archimedes buradan yola çıkarak "özgül ağırlığı"; "Birim hacimdeki maddenin havadaki ağırlığının aynı hacimdeki suyun ağırlığına oranı" olarak tanımlar.

Planetaryum

Archimedes'in önemli bir mucit olarak görülmesinin sebeplerinden bir tanesi de, gökyüzündeki cisimlerin hareketlerini gösteren planetaryumdur. MÖ. 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı Cicero bu planetaryumu görmüştür. Planetaryum olağanüstüydü, der; Ay'ın ve Güneş'in durağan haldeki dünyanın etrafındaki dönüşünü, Ay ve Güneş tutulmalarının zamanlarını doğru bir şekilde veriyordu. Ayrıca bilinen diğer beş gezegen olan; Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn'ün hareketlerini de doğru bir şekilde açıklıyordu. Planetaryum Ovis ve Lactantius gibi yazarlar tarafından da zikrolunmuştur. Ancak, ne yazık ki, planetaryumun çalışma mekanizması hakkında detaylı bir anlatım yoktur. Planetaryum yeni bir hipotez ortaya atmamakla birlikte, karmaşık mekanizması ve içine aldığı yıldızlar küresi ile birlikte:

1. Durgun Dünya etrafındaki gezegenlerin hareketleri,
2. Ay'ın ve Güneş'in ekliptik boyunca yaptığı aylık ve yıllık hareketleri,
3. Güneş ve Ay tutulmalarının doğru zamanlarını tam olarak veriyordu.

Çok büyük sayılar

Archimedes, Kral Gelon'a *Kum Sayacı* isiminde bir risale adamıştır. Bu risalede çok büyük sayıları ifade etmek için kullandığı yöntemi anlatır. Antik Yunan döneminde büyük sayıları ifade etmek çok güçtü. Çünkü sayılar alfabenin harfleri ile ifade ediliyordu. Ancak Archimedes, geometrik kanıtlar vasıtasıyla çok büyük sayıların ifade edilebileceğini söylüyordu. Hatta örnek olarak, sadece arzın kütlesine eşit ağırlıktaki kum tanecikleri değil, bütün evreni dolduracak kadar

Archimedes'in önemli bir mucit olarak görülmesinin sebeplerinden bir tanesi de, gökyüzündeki cisimlerin hareketlerini gösteren planetaryumdur. Planetaryumda kullanılan mazlemelerden bir örnek...

kum taneciklerinin sayısının da ifade edilebileceğini söylüyordu. Bunu anlatırken, çağdaşı ve kendisi gibi İskenderiye'de çalışma fırsatı bulmuş olan Samoslu Aristarchus'un evrene dair söylediklerinden faydalandı. Evrenin merkezinde dünyanın olduğunu söyleyen astronomlardan bahsetti. "Ancak Samoslu Aristarchus bazı hipotezlerden oluşan kitabında, evrenin şu an söylenegeleninden çok daha büyük olduğunu ifade etti. Onun varsayımında sabit yıldızlar ve Güneş hareketsiz, Dünya ise Güneş'in etrafında küresel bir yörüngede dönmekteydi." Yine Aristarchus kitabında evrenin büyüklüğünü: "O kadar büyük ki Dünya'nın yörüngesi olarak düşünülen daire, yıldızlara, yıldızlar küresinin merkeziyle yüzeyi arasındaki mesafe kadar uzaktır." Kum Sayacı'na bu göndermeyle başlayan Archimedes, çok büyük sayıları da geometrik ispatlar yoluyla ifade etti.

Archimedes, geometrik kanıtlar vasıtasıyla çok büyük sayıların ifade edilebileceğini söylüyordu. Hatta örnek olarak, sadece arzın kütlesine eşit ağırlıktaki kum tanecikleri değil, bütün evreni dolduracak kadar kum taneciklerinin sayısının da ifade edilebileceğini söylüyordu.

Archimedes'in sığır problemi

İngilizcede *cattle problem*, Latinceye ise *problema bovinum* olarak çevrilen problemin dilimizdeki en uygun ifade biçimi "Sığır Problemi"dir.(1) Daha önce de belirttiğimiz gibi, Archimedes hem zihin hem de mekanik oyunları oynamayı seven biriydi. Bunun için arkadaşlarına mektuplarla sorular yazdığı rivayet edilir. Almanya'da bulunan ve ilk bakışta bir şiir olduğu anlaşılan el yazmasının da bu şekilde bir Archimedes oyunu olduğu düşünülmektedir. Archimedes, bu şiire şöyle başlar; "Ey yabancı, 4 farklı renkteki sığırların sayısını hesapla." Sonra devam eder. "Beyaz boğalar, siyahların yarısı ve üçte biri ile sarıların toplamına eşit olup..." şeklinde; birinci kısımda 3, ikinci kısımda dört denklem veriyor. Bu şekilde elimizde beyaz, siyah, sarı ve benekli olan dört boğa ve dört inek ile toplam sekiz bilinmeyen ve yedi denklem tarif ediyor. Ayrıca problemi burada da bırakmıyor ve iki tane koşul veriyor. Bunlardan birincisi: Beyaz ve Siyah boğa sayılarının toplamı bir kare sayı versin. İkincisi: Sarı ve Benekli boğaların toplamı bir üçgen sayı versin.(2) Bu iki şartla birlikte denklem Pell denklemlerine indirgenir. Bu denklem, 19. yy başlarında çözülmüştür. Problemin en küçük çözümünde, beyaz boğaların sayısı 1598 rakamının yanına 206541 hane sayı daha gelerek bulunuyor. Yani problemin en küçük çözümünü bir deftere yazarsak, bu sayıyı yazmak için orta boyda 80 sayfalık bir deftere ihtiyacımız var demektir. Archimedes bu problemi çözdü mü? Yoksa sadece sordu mu? Elimizdeki kaynaklardan bunu bilemiyoruz. Bize şu anda bile çok zor gelen bir problemi çözme becerisini Archimedes daha MÖ 3. yy'da gösterebilmiş midir? Açıkçası ileri Yunan bilimini ve özellikle de Archimedes'in dehasını düşününce, bu problemin içinden çıkabilmiş olması da hiç şaşılacak bir sonuç olmasa gerek.

Sirakuza Savunması ve Archimedes'in Yakan Aynaları

Antik Yunan ve Roma tarihçileri, MÖ 212 yılında Sirakuza'nın, Claudius Mar-

cellus yönetimindeki orduyla kuşatılması sırasında, Archimedes'in üstün mühendislik başarıları gösterdiğini yazarlar. Bunlardan ilki, dev kerpetendir. Bu kerpetenin sahile yaklaşan gemileri pruvasından yakaladığı ve güçlü çarklarıyla parçaladığı söylenir. Ayrıca, yaptığı mancınıklar ve uzun menzilli oklar sayesinde, Roma gemileri daha sahile gelemeden, üzerlerine yağan taş ve oklarla parçalanmış ve batırılmıştır. Bu mekanizmalar kaldıraç mekanizmasının temel prensipleriyle çalışır. Bu icatların kuşkusuz ki en dikkat çekeni Archimedes'in Yakan Aynaları'dır. MS II. yüzyılda yaşayan yazar Lucian, Sirakuza savaşını anlatırken Archimedes'in Yakan Aynaları'ndan ve onların Roma donanmasını yaktığından bahsetmektedir. Bu icadında güneş ışınlarını bir noktaya odaklayarak yüksek ısılara ulaşmayı başarmıştır. Bu iddia hala tartışma konusudur. Hatta René Descartes ve Kepler gibi bazı bilimcilere göre, bu anlatılanlar yalnızca birer masaldır. Archimedes'in yakan aynaları tarihteki birçok yazar tarafından anlatılmıştır. Archimedes'in böyle aynalar yapmış olup olamayacağı konusu bir takım denemelere konu olmuştur. 2005 yılında MIT'den bir grup öğrenci Archimedes'in yakan aynalarının bir benzerini yapmaya çalışmıştır. Kenar uzunluğu 30 cm olan aynalardan bir sistem yapıp 100 metre ilerideki odundan yapılmış sahte bir gemiye yansıtılmıştır. Bulutsuz havada ve on dakikalık bir süre içinde geminin bir parçasında alevler çıkmıştır.

MS II. yüzyılda yaşayan yazar Lucian, Sirakuza savaşını anlatırken Archimedes'in Yakan Aynaları'ndan ve onların Roma donanmasını yaktığından bahsetmektedir. Bu icadında güneş ışınlarını bir noktaya odaklayarak yüksek ısılara ulaşmayı başarmıştır. Bu iddia hala tartışma konusudur.

Archimedes kumun üzerine çizdiği çemberin üzerinde çalışırken, Romalı asker çemberlerinin üzerine ayağını bastı. Onun da, bu olay üzerine Romalı askerin ayağına elindeki çubuğu vurduğu ve "çemberimi bozma" diye haykırdığı anlatılır.

2006'da ikinci kez MIT öğrencileri tekrar denemişlerdir. Bu sefer model yerine gerçek bir bot kullanmışlar, ancak bu denemelerde yetersiz zaman ve olumsuz hava koşulları dolayısıyla deneme başarısız olmuştur. Deneylerde düzlem aynalar kullanılmıştır. Archimedes'in ne tür bir ayna kullandığıysa bilinmemektedir. Ancak bazı yazarlar parabolik yansıtıcılar kullandığını yazmışlardır. Konu ile ilgili kesin bir hüküm vermek doğru olmasa da, Archimedes'in hem mühendislik hem de geometri yetenekleri göz önüne getirildiğinde, yakan aynaları yapmış olması muhtemeldir.

Çemberlerimi bozmayın

Sirakuza, MÖ 212 yılında Marcellus komutasındaki Roma ordusu tarafından zapt edildi. 3 yılı aşan kuşatma böylelikle başarı ile sonuçlandı. Yaptığı işe kendini vermek ve bunun dışında başka bir şeyle ilgilenmemek gibi bir özelliği olan Archimedes, şehrin gürültüsünü duymadı, hatta evine giren Romalı askeri bile fark etmedi. Kumun üzerine çizdiği çemberin üzerinde çalışırken, Romalı asker çemberlerinin üzerine ayağını bastı. Onun da, bu olay üzerine Romalı askerin ayağına elindeki çubuğu vurduğu ve "çemberimi bozma" diye haykırdığı anlatılır. Zaten son sözü de bu olmuştur. Archimedes, her ne kadar fiziksel dünyayı

yerinden oynatamasa da bilim dünyasını yerinden sarsmıştır. Matematiksel fiziğin doğuşuna imkân sağlamış ve günümüze kadar gelen başarılı teoremlere imza atmıştır. Belki de çağının en özgün çalışmaları yapmıştır. Mezarına, yaşarken en çok övüldüğü "küre ile etrafına sarılı olan silindirin alanları oranı 3:2'dir" ispatı kazanmıştır. Cicero bunu gördüğünü söylemektedir. Ancak, şu ana kadar bu mezar taşına rastlanmamıştır.

Dipnotlar

- 1) Bu konuda bilgisine başvurduğum Prof. Dr. Cem Tezer'e müteşekkirim.
- 2) Kare Sayı: Sonucu tam kare olan sayılardır. 1,4,9,16... gibi. Üçgen Sayı: Sonucu n sayısı 1'den sonsuza kadar giden herhangi bir sayı olmak üzere'ye üçgen sayı denir.

Kaynakça

- 1) Freely, J., Alaaddin'in Lambası: Yunan Bilimi İslam Dünyası Üzerinden Avrupa'ya Nasıl Ulaştı (2010), çev. Nurşan Üstüntaş. Şenocak.
- 2) Heath, T. L., The Works of Archimedes (1912), Cambridge.
- 3) Jeanne Bendick, Archimedes and The Door of Science (1995), Bethlehem Books.
- 4) W.E.Pearce, School Physics (1961), G.Bell and Sons.
- 5) http://web.mit.edu/2.009/www/experiments/deathray/10_Mythbusters.html (Yakan ayna denemeleri için)
- 6) <http://www.math.nyu.edu>

Dilime Göre

Dil ve Toprak

"Verilmeyecek şeyler vardır:

Şeref gibi, şan gibi,

Kars gibi, Ardahan gibi!.."

Şair -bu şiirinde- bizim olan yerleri isteyenlere seslenmiş ve "Nasıl olur da bu topraklar verilebilir!" demiştir. Buradan yola çıkarak, aynı durumun **"bizim olan kelimeler"** için de geçerli olduğunu düşünüyor ve bugünkü yazımı bu merkez üzerine kurulamak istiyorum...

Başka dillerden Türkçemize giren ve zaman içinde Türk tabiiyetine kabullerini gösteren bir nevi nüfus kâğıdına sahip olan **"baza kelimeler"**i hiç kimse, **"Kökeni bizden değildir!"** diye "Türkçe söz dağarımız"dan koparıp atamaz ve bizden uzaklaştırılmaz! Bir imparatorluk dili olan İngilizce, Latince ve Fransızcadan kendine mal ettiği kelimelere nasıl "kendi sesi"ni veriyorsa/verebiliyorsa, biz de *-aynı İngilizce gibi-* bir imparatorluk dili olan **"güzel Türkçemiz"**e giren kelimelere, kendi **"milli sesi-miz"**i verebiliriz/vermeliyiz. Zaten, milli olan kelimeler değil, o kelimelerin sesleridir (*telaffuzları ve söylenişleri*). Mesela, Latince "cultura" kelimesi İngiliz dilinde **"kalçır"**, Fransız dilinde **"kültür (culture)"**; Fransızca **"final"** kelimesi de İngiliz dilinde **"faynıl"** olabiliyor. Unutulmamalı ki milletlerin kültürleriyle yoğunlaşarak oluşan **"mimarî"**si gibi, **"kelimeler"**inin sesi de **"millî"** olmalıdır! Yoksa, saf bir **"özdil"** peşinde koşmak *-eskilerin tabiri ile-* olsa olsa **"abesle iştigal"**dir!

İsterseniz, birkaç örnekle (*"birkaç"ın da bir sınırı vardır: en çok "dört"!*) **"özdil"**e ait olduğumu sandığım(n)ız kelimelerin kökenine doğru bir yolculuk yapalım: Eski Türkçe kabul ettiğimiz **"töre"** kelimesi İbraniceden, **"ev"** kelimesi Arami dillerinden ve dünya kelimesinin karşılığı olarak kullanılan **"acun"** da Soğd-
cadan gelmedir! **"Sıra"** kelimesi, Oğuz Kağan Destanı'nda geçer; ama Yunancadır! **"Gök (kök)"** ve **"alp"** kelimelerinin Moğolca olmasına ne demeli peki!

Bu **"muhteşem dil"**in bir imparatorluk dili olduğunun ayrımında değiliz maalesef! Hâkimiyetimiz altındaki yerlerden (*coğrafyadan*) aldığımız ve **"toprak"**larımız kadar bizim olan bu **"kelime"**lere sahip çıkmamız gerektiğini nasıl anlatmalı acaba! Şöyle bir örnek versem: İmparatorluk dilleri, hâkimiyetleri altındaki medeniyetlerden **"kelime"** alırlar: tıpkı, hâkim olan milletlerin sahip oldukları topraklardan **"vergi (baç)"** almaları gibi. Hem de lüzumu kadar; hatta, canlarının istediği kadar! Bu kelimelere **"fethedilen yerler"** misali, **"fethedilen kelimeler"**, demek hiç de yanlış olmasa gerek!..

Yetkin bir hoca, iyi bir hatip ve kalemi kuvvetli bir yazar olan **Nihad Sâmî Banarlı'nın** araştırmalarından yararlanarak kaleme aldığım bu kısa yazı, umarım ki dile sevdalı üç-beş kişinin dikkatini çekmiştir. Zaten, bu devirde daha çoğunu istemek kimin haddine!

Hoş kalın...

Bir deyim: Göbek Çatlatma

Bu sözün, benim bildiğim iki farklı kullanım alanı var: birincisi, "Oldu ama becerene kadar da göbeğim çatladı!" sözündeki gibi, bir zorluğu bir hayli zorlanarak yenmeyi belirten anlamı, ikincisi de dama oyununda kullanılan ve bir yerde toplu olan kuvvetleri dağıtmak için söylenen, "Göbeği çatlatmadan olmaz bu iş!" ya da "Göbek çatlatmak lazım!" gibi kullanımları olan anlamı...

Senelerden beri kafama takılan bu sözün dama oyunuyla ilgili kullanıma da, Refî Cevad Ulunay'ın, "işgal yılları"nın

İstanbul kabadayılığını akıcı bir üslupla anlattığı *Sayı Fırtınalar* isimli kitabında tesadüf ettim... Aklımda kaldığı kadarıyla anlatayım: Dama oyununda, rakibiniz eğer taşlarını/pullarını ortada bir yerde öbek halinde ve tahkim edilmiş olarak toplu tutuyorsa, tek yapmanız gereken o göbek oluşturan birliği dağıtmak/çatlatmakmış! O zaman ne oluyor?

Göbek çatlatmış oluyorsunuz!..

Farklı şekillerde de anlamlandırılabilir elbette ama bu benim naçizane bir tespitimdir... Hatta, bu tespiti sosyal ve kültürel ayaklar üzerine de kurabilirim: Birlik olalım ve (*her durum için geçerlidir*) bütünlüğümüzü (*öbeğimizi*) hiç kimsenin çatlatmasına müsaade etmeyelim!

Üçlemeler

"Üçlemeler"de, kelimelerin *-etimolojik derinliğine girmeden-* üç dilde/coğrafyada ve zamanda, karşılıklarını ve kısaca anlamlarını bulacaksınız: Bugünkü Standart Türkiye Türkçesi (BSTT), Osmanlı Türkçesi ve Batı dilleri...

***Anlak/Zekâ/Intelligence:** İnsanın yeni durumlara başarıyla uyabilme, olayları bağımsız olarak düşünebilme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, imgeleme, çağırışım yapma, usavurma, soyutlama yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı.

***Çevren/Ufuk/Horizon:** 1- Düz arazide ya da açık denizde gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yer. 2- Çekülün gösterdiği dikey çizgi ile gözlemci üzerinden geçen düzlem, göz erimi. 3- *mec.* Anlayış, kavrayış, görüş, düşünce gücü.

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuz Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Kemal ŞENOĞLU'nun "Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Nisan 2011 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

3 soyguncu ile yolculuk yapan 3 turist, en fazla iki kişi taşıyabilen bir kayak ile Tuna Nehri'ni geçmek istiyorlar. Ancak, güvenlik açısından, kıyıda kalanlar arasında soyguncuların sayısının turist-

lerin sayısından fazla olmaması şarttır.

Turistler, güvenli bir şekilde, karşıya nasıl geçebilir?

Kalfalık

Prof. Mehmet Bey, masanın üzerindeki bir iskambil kağıdı destesinden 4 kağıt çekerek karışına göstererek, "Bak, bir as çektim" der. Karısı, "Deste tam değişti. torunlar bugün oynarlarken bazılarını kaybetmişler. Senin şansın var. Bu yaptığını tekrar yapman için bin sene ister!" der.

Profesör, "iddiaya var mısın?" der ama akıldan da hesaplar. Vardığı sonuç, desteden 4 as çekme olasılığı binde birdir.

Destede kaç kart varmış?

Ustalık

Açılış günü konuşmasında kılınığını tanıdan, bilmece sever bir yönetici söze şöyle başlıyor; "Kliniğimizdeki doktor ve hasta bakıcı sayısı, ben dahil, 16 kişidir. Şimdi size kadromuz ile ilgili bazı bilgiler vereceğim. Bunlara ben dahil edilem veya edilmesem de sonuç değişmez.

1. Doktordan çok hastabakıcı var.

2. Erkek doktor sayımız erkek hastabakıcı sayımızdan fazladır.

3. Kadın hastabakıcı sayımız ise erkek hastabakıcı sayısından fazladır.

4. En az bir doktorumuz bayandır"

Konuşmayı yapan yöneticinin cinsiyeti ve mesleği nedir?

Mart ayı cevapları

Çıraklık

Bir saatin yelkovanı ile akrebi 12 saatte 11 kere üst üste çakışır. O halde, 24 saatte 22 defa çakışacağından bir günde 24 zil sesi duyulurdu.

Kalfalık

Eğer aylar 28'er gün olsaydı, takvimde bir tek sayfa olması yeterli olurdu. Çünkü aynı günler hep aynı tarihlere gelirdi. Eğer bir ay 29, 30 veya 31 gün çekiyorsa, bu ayı izleyen ayın ilk gününü bulmak için, sıra ile, 1, 2 veya 3 gün ilerletmek gerekir. almak gerekir.

Ocak 2008'in ilk günü salı olduğuna göre, Ocak ayını izleyen ve gün sayısı 28'den büyük olan ayları, gün sayısı-28'değerini gösteren aşağıdaki tabloyu yapalım:

Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
İlk gün	salı	Cuma	Çarşamba	Salı	Perşembe	Perşembe	Salı
Gün sayısı-28	+3	+1	+3	+2	+3	+2	

İlk günü salı olan aylar: Ocak, Nisan ve Temmuz aylarıdır. Ancak, Nisan 30 gün Temmuz ayı ise, Ocak ayı gibi; 31 gün çektiğinden sorumuzun doğru cevabı **Temmuz** olacaktır.

Ustalık

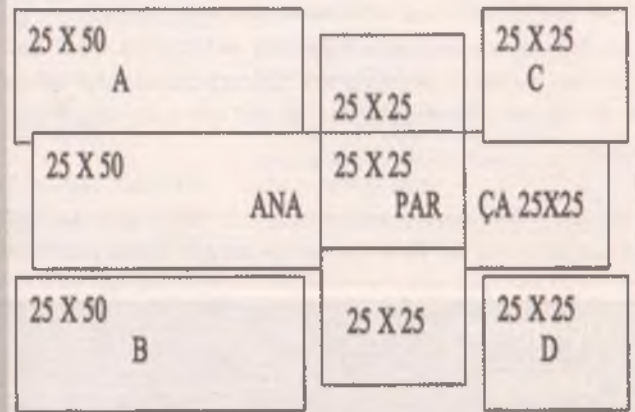
- Belli bir hacmi en küçük alan içinde kapsayan dikdörtgen prizma küp şeklinde olanıdır.
- 15500 lt zeytinyağı için 15.5 lt'lik 1000 teneke gerekir.
- 501 teneke levhadan 1000 zeytinyağı tenekesi çıkarabilmek

gerekir.

• Tenekeler küp şeklinde yapılırsa kullanılacak teneke levha sayısı en az olacaktır.

• 75 x 100 cm boyutlarındaki levhalar, aşağıda gösterildiği üzere, enine ve boyuna 25'er cm'lik eşit parçalar içeren 5 bölüme ayrılabilir.

LEHİMLE İŞİNDE 0.1 CM'LİK KANAR KIVIRMA PAYI
BIRAKIRSAK..... $25-0.05 = 24.95$ CM : $24.95 \times 24.95 \times 24.95 = 15531.437$ CM³

A ve B parçaları enlerinden birbirine lehimlenir. Böylece 25 x 100 cm'lik bir levha elde edilir. Bu yeni parçaya C ve D parçaları, ana parçadaki şekli oluşturacak şekilde lehimlenir. Bu şekilde bir levhadan, 25 x 25 x 25 cm boyutlarında 2 teneke yapılacak malzeme edilmiş olur.

Bilim ve Teknoloji Güncesi

Biliminsanları, beyin bellek koruma şifresini mi kirdi?

Son yüzyılda yapılan yüzlerce araştırmaya rağmen, beyinde, belleğin nasıl oluşturulduğu hâlâ gizemini koruyor. Nöronal sinaptik bağlantıların dayanımı önemli, fakat sinaptik bileşenler tükenirse de anılar korunmaya devam ediyor. Buna dayanarak, sinaptik bilginin daha derinlerde, moleküler ölçekte ince ince işlendiğini söyleyebiliriz.

PLoS Computational Biology dergisinin 8 Mart tarihli sayısında yayınlanan bir makalede, Alberta Üniversitesinden Fizikçi Travis Craddock & Jack Tuszyński ve Arizona Üniversitesinden anesteziist Stuart Hameroff, sinaptik anıların şifrelenmesiyle ilgili olarak mikrotübüllerin üzerinde duruyor.

Mikrotübüller, toplam beyin proteinlerinin % 15'ini oluşturuyor. Silindirik - heksagonal kafes biçimli polimerik yapılar olan mikrotübüller, nöronal mimariyi belirleyerek sinapsları düzenliyor. Ayrıca, tübülünlerin interaktif uç kısımları vasıtasıyla bilginin işlenmesi gerektiğini de bildiriyorlar.

Nöronal bellek için öngörülen standart deneysel model, uzun dönemli potansiyalizasyon (LTP), başka bir deyişle pre-sinaptik (sinaps öncesi) uyarımların uzatılmış post-sinaptik (sinaps sonrası) çıktılarıdır. LTP modelinin en önemli aktörlerinden biri de heksagonal kalsiyum enzimi/ kalmodulin-bağımlı protein kinaz II (CaMKII)'dir. Pre -sinaptik uyarım üzerine, kalsiyum iyonları post-sinaptik nöronlara girerek, CaMKII'nin 6 kinaz bölgesinin merkezi bir alan etrafında konumlanmasıyla birlikte kar tanesini andıran bir konformasyona yönelmesine

neden oluyor. Böylece, aktive olmuş CaMKII çift taraflı bir böceğe benzetiliyor. Her bir kinaz bölgesi, bir sübstratı fosforilize edebilmektedir. Bu da bir bitlik sinaptik bilgiyi kodlaması anlamına geliyor. Sıralanmış bitler, 'byte' olarak düşünülebilir. CaMKII'nin her bir yönündeki 6 kinaz bölgesi fosforile olarak kalsiyum temelli sinaptik girdileri 6-bitlik baytlar şeklinde kodlayabilmektedir. Ancak, CaMKII fosforilasyonu belleğin depolanması için gerekli olan intra-nöronal substrallar nereden sağlanmaktadır? Mikrotübüllere dönelim.

Craddock ve ark., moleküler modellemeyi kullanarak uzamsal boyutlar arasında mükemmel bir uyum yakaladılar. Görünüşte bir böceğe benzetilen CaMKII enzimi ile mikrotübüller içerisindeki heksagonal kafes yapıdaki tübülün proteini arasındaki geometrik ve elektrostatik bağlanma eşleşiyordu. Araştırmacılar, dev bilgi - işlem kapasitesinin düşük bir enerjiyle gerçekleştiğini hesapladılar. Ayrıca, mikrotübül ilişkili protein mantık kapılarının varlığına işaret ederek mikrotübüller içerisinde fosforilize olmuş tübülün kalıplarının, nöronal fonksiyonları nasıl kontrol ettiklerini de göstermişlerdir.

Beyinde bulunan nöronlar, mikrotübül ve CaMKII bakımından oldukça zengindir. Mikrotübüllerin çözülmesi ve uyarılması, patolojik olaylarda terapötik müdahaleyi de mümkün kılar. Örneğin Alzheimer hastalığında mikrotübül parçalanması önemli bir rol oynar. Bazı beyin hasarlarında, mikrotübül aktiviteleri, nöronların ve sinapsları onarabilmektedir.

Makalenin başyazarı Hameroff, 'Sinirbilimi konusunda yayınlanmış birçok makale, bulgularının, beyin nasıl çalıştığını bulmaya yardım edeceğini iddia etmekte veya Alzheimer hastalığı, beyin hasarları ve çeşitli nörolojik ve psikiyatrik bozuklukların nasıl tedavi edileceğine dair bilgiler elde ettiklerini öne sürmektedir. Belki gerçekten bizim çalışmamız da bunu yapmıştır' diyor.

Kaynak: Science Daily

Çeviren: Müşra ZEREN

Mars'a istasyon ağı kurulacak

Kommersant gazetesi, kamuya duyurduğu uzay programı hakkında, "Belirlenen yeni stratejinin amacı, Rus uzay sanayisinin dünya standartlarındaki seviyesini koruması ve uzay programlarında dünyanın önde gelen üç ülkesi arasındaki yerini güçlendirmesini sağlamak" ifadesi kullanıldı.

Planın taslağına göre, Rusya, küresel uzay piyasasındaki payını 2030 yılında yüzde 10 artırmayı hedefliyor. Roscosmos, 2011 yılında piyasadaki büyüklüğünü sadece yüzde 0.5 artırabilirdi.

Uzay sanayisinin sadece Rusya'da üretilen parçalarla uydu ve uzay aracı yapabilecek kapasiteye ulaşması gerektiği ifade edilirken, 2020 yılı itibarıyla özellikle elektronik donanım üzerinde büyük ilerleme sağlanması gerektiği vurgulandı.

2030 kırılma noktası olacak

Ruslar, Dünya'nın yörüngesindeki uydularının, kamu ve savunma alanlarındaki taleplerin yüzde 95'ini karşılayacak duruma gelmesini istiyor.

Birçok keşif programı gerçekleştirmek isteyen Ruslar, Ay'a insan göndererek yüzeyinde üs kurmayı, Venüs ve Jüpiter'e de keşif araçları göndermeyi planlıyor. Bir diğer önemli proje ise Mars'la ilgili.

Kommersant'ın eline geçen Roscosmos imzalı taslağa, "Yabancı ülkelerle yapılacak işbirliğiyle, Mars'ın yüzeyinde sürekli olarak faaliyet gösterecek araştırma istasyonu ağı kurmayı planlıyoruz" ifadesi yer alıyor.

Asteroitlere karşı savunma

Rusya, gelecekte Dünya'yı tehdit edebilecek asteroit ve kuyruklu yıldızlara

karşı da hazırlıklı olmayı amaçlıyor. Ayrıca, uzay programı yürüten birçok ülkenin başını ağrıttığı gibi, Dünya'nın yörüngesinde giderek artan uzay çöplüğünün temizlenmesi hedefleniyor.

Kommersant, birçok proje içeren yeni uzay programının federal bütçe ve özel yatırımlar tarafından finanse edileceğini belirtti. Gazete, yeni uzay politikasının koordine edilmesi için bağımsız bir organın da kurulabileceğini ifade etti.

Rusya için 2011, uzay keşfinde hayal kırıklığı yaratan bir yıl oldu. Üç Glonass navigasyon uydusunun kaybedilmesinin yanı sıra, Çin ile ortak yürütülen bir projenin ürünü olan Mars keşif aracı Phobos-Grunt, atmosferde sıkışmış ve aylar sonra yeryüzüne çakılmıştı. Bu başarısızlıklar, dönemin devlet başkanı Dimitri Medvedev'in tepkisini çekmişti.

Kaynak: ntvmsnbc

Hepimizin içinde biraz 'goril' var

On yıl önce insan genomu çözüldüğünden bu yana, araştırmacılar üç insansı-maymun akrabamızın DNA şifrelerini çözmenin hayalini kurdular. Şimdi, geriye kalan son genomda, Goril'ininki elde edildi ve bu bulgu aramızdaki ilginç bir bağı gösteriyor. Şaşırtıcı bir şekilde genomumuzun bazı kısımları gorilinkine şempanzelerinkine göre daha büyük bir benzerlik gösteriyor. Ve geçmişte eşsiz evrimimizin kilit unsuru olduğu düşünülen bazı genler gorillerin evriminde de kilit öneme sahip.

Günümüzde insansı-maymunlar dört grupturlar: Şempanze ve cüce şempan-

zeler, insanlar, goriller ve orangutanlar. En yakın akrabamız olan Şempanze'nin genomu 2005 yılında yayınlandı; orangutanınki ise 2011'in başlarında ortaya çıktı. Şimdi ise araştırmacılar San Diego hayvanat bahçesinde yaşayan Kamillah isimli bir 'batı ova' gorilinin DNA'sını incelediler. Buna ilaveten üç tane başka gorilin DNA'sını çözdüler. Bu üç gorilin içinde yaklaşık 20.000 bireye sahip çok nadir bulunan 'doğu ova' türüne ait bir goril de bulunuyordu. Durham'daki Duke Üniversitesi'nde evrimsel biyolog olan Gregory Wray, kendisi çalışmanın içinde yer almıyor, "insanları eşsiz kılan genomumuzun özelliklerini anlayabilmek için insansı-maymunların hepsinin genomlarını bilmek elzemdir" demektedir. Kanada, Toronto Üniversitesi'nden paleoantropolog David Begun ekliyor: "Bu çalışma, şempanzelerle ayrışmamızdan bu yana insana özgü belirli genetik değişimleri anlamaya başlamanıza imkân verecektir."

Genetik şifrenin harfleri olan baz çiftleri açısından insanlar ve insansı-maymunlar neredeyse farksızdırlar: Nature dergisindeki makalelerinde Hinxton, İngiltere'deki 'Wellcome Trust Sanger' Enstitüsü'nden araştırmacıların insan genomunun şempanzeninkinden % 1.37, gorillerinkinden % 1.75 ve orangutaninkinden ise % 3.4 oranında farklı olduğunu belirtiyor. Şempanzelerle insanlar gerçekte en yakın akraba olsalar da, insan genomunun %15'i gorillerinkiyile eşleşmektedir. Çalışmanın baş araştırmacısı Sanger Enstitüsü evrimsel genetikçisi Aylwyn Scally, işlevsel biyolojimizin bir kısmı da şempanzelerden ziyade gorillere benzemektedir, demektedir.

Bütün insansı-maymunların genomlarını karşılaştırma imkânına artık sahip olan araştırmacılar, halen tartışma konusu olan şempanze, insan ve gorillerin ortaya çıkışlarını daha iyi açıklayabilirler. Moleküler veriler, insanlarla şempanzelerin yollarının yaklaşık 4.5 milyon yıl önce ayrıldığına işaret etmektedir. Bazı paleontolojistler ise insansı maymun veya ön-insana benzeyen fosillere dayanarak 7 milyon yıl öncesinde bir ayrımı savunmaktadırlar. Scally'nin ekibi ise, insansı maymunların evriminde mutasyon hızı-

nın zamanla yavaşlamasını hesaba katarak, 6 milyon yıldan bahsetmektedir. Bu çalışmayı yapan araştırmacılar, önceki tahminlerle uyumlu olarak, gorillerin şempanze-insan evrim hattından yaklaşık 10 milyon yıl önce ayrıldığını düşünmektedirler.

Begun, makalenin yazarlarının fosil ve genetik kayıtlarla tutarlı bir tarih belirtmelerinden memnun olduğunu ifade etmektedir ve sözlerini şöyle sürdürmektedir, "genellikle bir tarafın kanıtı diğerini çürütmek için kullanılmaktadır."

Kaynak: Science Magazine

Çeviren: Elçin GÜLEÇ

Molekülün içindeki atomların fotoğrafı çekildi

Ohio State Üniversitesi'nden araştırmacılar, fotoğrafı çekebilmek için bir elektronu fotoğraf makinesinin flaşı gibi kullandı. Elektronun hassas hareketleri üzerinde kontrol sağlamak, bilim insanlarını gelecekte kimyasal maddelerin atom düzeyinde kontrol edilebileceğine dair umutlandırdı.

Daily Mail'in haberine göre, Louis DiMauro liderliğindeki ekip, molekülün içindeki elektronlardan birini doğal yörüngesinden çıkarmak için ultra hızlı lazer atışlarından faydalandı.

DiMauro, çekilen fotoğrafın sadece kimyasal reaksiyonların incelenmesi için değil aynı zamanda maddelerin atom düzeyinde kontrol edilmesi için de tarihi bir adım olduğunu belirterek, "Bir sonraki adımda, kimyasal tepkimeleri kontrol etmek için elektronu istediğimiz yönde hareket edip edemeyeceğimize bakacağız" dedi.

Kaynak: hürriyet

Daha az buzul, daha çok kar yağışına yol açıyor

Artan küresel sıcaklıklara rağmen, son on yıldır aşırı kışlar Kuzey Yarımküre'nin büyük kısmını vurmuştur. Alışlagelmışten daha büyük kar fırtınaları 2009-2010 ve 2010-2011 kışları boyunca ABD'nin doğu yakasını vurmuştur. Japonya'nın bazı bölgeleri bu kış rekor düzeyde kar yağışları görmüştür. Avrupa'da ise hem Tuna hem de Venedik kanalları buz tutmuştur. Bu çok ender rastlanan bir durumdur.

Bu aşırı soğuk ve karı açıklamak için bilim adamları, daha ılık ve kuru kışlara yol açtığı düşünülen doğu Pasifik Okyanusu'nun periyodik ısınması olan El Nino gibi doğal iklim değişimlerine yönelmişlerdir. Fakat bazı ağır kışlar El Nino dönemleriyle çakıştığından, Georgia Teknoloji Enstitüsü'nden iklimbilimci Jiping Liu'nun ekibi Arktik deniz buzullarındaki değişimleri incelediler. Bu bölge Kuzey Yarımküre'nin ortalama ısınma oranına göre iki kat daha hızlı ısınmaktadır.

Uydu ile yapılan gözlemler, yaz dönemi erimelerinden sonra, sonbahar aylarındaki deniz buzulu miktarının 1979-2010 yılları arasında %27.3 oranında azaldığını göstermiştir. En kötü yılda, 2007'de, deniz buzulları 4.13 milyon kilometre kare alanı kaplıyordu. Bu ise 2005 yılındaki rekor seviyesinde az olan değerden 1.9 milyon kilometre kare daha azdır. Kuzey Yarımküre'nin birçok bölgesinde daha az buza sahip sonbaharları izleyen kışlarda daha çok kar yağışı olmuştur. Araştırmacıların bilgisayar simülasyonlarına göre, buzullardaki 1 milyon kilometre karelik bir azalma, ABD, Avrupa ve Çin'in bazı bölgelerinde kar yağışını %3 ile %12 arasında arttırabilir.

Almanya, Potsdam'da bulunan Alfred Wegener Enstitüsü'nden Ralf Jaiser, "Liu ve ekibi deniz-buzul örtüsü ile kar yağı-

şı arasında bir bağlantıyı doğrulamaktadır" ve "Bu benim beklediğim fakat kanıtlamadığım bir şeydi" diyor.

Jasier ve başka bilim adamları deniz buzullarındaki değişimin uzak bölgeleri nasıl dondurduğunu anlamak için atmosferi incelemektedirler. Güneş ışınlarını yansıtan buzullar ortadan kalkınca, geriye kalan daha koyu renkli deniz güneş ışınlarının daha büyük bir kısmını emiyor. Böylece hem su yüzeyi hem de üzerindeki hava ısınmakta ve atmosferdeki rüzgarların yönlerini etkilemekte ve yüksek basınç sistemi oluşturmaktadır.

Liu, eriyen deniz buzullarının aynı zamanda kar oluşumu için daha fazla nem sağladığını belirtti. Ekibinin yaptığı diğer simülasyonlarda buz ile örtülmeyen açık

sulardan yükselen buhar Avrupa ve Asya'nın bazı bölgelerine ulaştı.

Soğuk ve kara yol açan tek şey eriyen deniz buzulları değildir. Bu yıl ABD'de kış özellikle ılık ve karsız geçmiştir. Muhtemelen Arktik rüzgârlardaki bir periyodik değişim deniz buzulu kaybının etkisini ortadan kaldırmıştır, diyor Liu.

Yine de, eğer deniz buzulları erimeye devam ederse, büyük kar fırtınaları artabilir. "Eğer deniz buzulları azalmaya devam ederse, kısa vadede soğuk karlı koşulları daha sık görebiliriz" diyor Kolombiya Üniversitesi'nde iklim bilimci olan ve Liu ile birlikte çalışmış olan Radley Horton.

Kaynak: sciencenews.org

Çeviren: Derya DEMİRKOL

Kitap Kurdu

Japon Modernleşmesi ve Osmanlı

Selçuk ESENBEL

Selçuk Esenbel "Japon Modernleşmesi ve Osmanlı"da, konuyu Japonya tarihi bağlamına yerleştirerek bambaşka bir perspektif sunuyor. Japonya tarihini Tokugawa ve Meiji dönemlerinin değişim dinamikleri çerçevesinde ele alıyor. Modernleşme "ihtiyacının" uzun dönemlere yayılan nedenlerini, sorunlarını ve en önemlisi toplumsal reflekslerde nasıl yer bulduğunu tartışıyor. Japonya tarihini bir bütün olarak ele alırken, kopuşların ve sürekliliklerin topluma etkilerini hesaba katıyor. Direniş ve uyum noktalarına işaret ettiği kadar, "modernlik" tartışmasının kısıtlarına da dikkat çekiyor. Japonya-Osmanlı/Türkiye tartışmasını ise, modernleşme karşısındaki en önemli sınavlarını 19. yüzyılda vermiş bu iki ülkenin, Orta Asya ve İslam dünyası üzerindeki diplomatik mücadeleleri alanında mercek altına alıyor. İki ülkenin milliyetçilik, imparatorluk, emperyal siyaset ve "dünya gücü" olma arzularının kesişme ve çatışma noktalarına dikkat çekiyor.

İletişim Yayınları, 2012, 448 Sayfa.

İnsanlığa Karşı Suç

M. DELMAS-MARTY/ I. FOUCARD/ E. FRONZ/ L. NEYRET

Uluslararası hukukta 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan "insanlığa karşı suç" kavramı hem uluslararası suçlardan bağımsız bir kategoriye hem de soykırım, apartheid ya da zorla kaybedilme gibi diğer uluslararası suçlardan ayrı duran suçları da kapsayıcı bir kategoriye gönderme yapmaktadır. Nürnberg Mahkemesi ilkeleri'nde tanımlandığı üzere insanlığa karşı suç, "tüm sivil halka yönelik olarak gerçekleştirilen, savaşta önce ya da sonra, ya da siyasal, ırksal ya da dinî düzen saikiyle işlenen, işlendikleri ülkenin iç hukukunda suç olarak tanımlansın ya da tanımlanmasın, Mahkeme'nin yetki alanına giren tüm suçları takiben ya da onlara ilişkili olarak işlenen" fiilleri kapsamaktadır. İnsanlıkdışı olana yönelik yasaklama, bazen savaş suçları ve insanlığa karşı suçların devamı olarak, bazen aşağılanan ya da yok edilen insanlık ile üretilmiş insan türü arasındaki bağın bölünmezliği şeklinde, bazen de insanların ve çevrenin birbirini tamamlaması üzerinden işletilmektedir. Bunun nedeni, insan gibi, insanlığa karşı suçların da durmaksızın evrilmesidir.

İletişim Yayınları, 2012, 116 Sayfa.

Sonsuza Kadar Yaşayacak mıyız?

Tobias HÜLSWITT/ Roman BRINZANIK

16.-17. yüzyılda dünyada bir insanın ömür beklentisi 35 yaştan fazla değildi. 18. yüzyıldan sonra, bilim ve hayat koşullarında sağlanan gelişmeler sayesinde beklenen yaşam süresi hızla artmaya başladı. 19. yüzyıl ortasında Avrupa'nın gelişkin sanayi ülkelerinde ömür beklentisi 45'e yükseldi. Bugün dünyanın gelişkin ülkelerinde 80 yaşı geçti bu beklenti; yoksul Afrika ülkelerinde ise hâlâ 40'ın altında.

Belgelenmiş en uzun ömürlü kişi, 122 yıl 5 ay yaşamış. Bugün bazı bilim adamları, tıp ve teknolojiadaki gelişmelerle, insan ömrünün çok yakında 200 yıla kadar uzatılabileceğini söylüyorlar... Hatta 400 yıla!

Bu mümkün mü? Mümkün olsa, 'iyi' olur mu? Yoksa hayat anlamsızlaşır mı o zaman? Tıbbi katkılarla, protezlerle, dahası genetik müdahalelerle 'geliştirilen' insan, artık 'insan' olmaktan çıkar mı?

Bu kitapta, hekim, biyolog, fizikçi, beyin bilimci, gelecekbilimci, ilahiyatçı, felsefeci, sanatçı, yazar on dört uzman, bu sorular etrafında enine boyuna tartışıyorlar.

İletişim Yayınları, 2012, 296 Sayfa.

İşler ve Günler-Tanrıların Doğuşu

Hesiodos

Hellen şiirinin Homeros'tan sonraki ikinci büyük şairi olarak anılan Hesiodos, Askra'da (Boiotia) doğmuş ve yaklaşık MÖ 700'lü yıllarda yaşamıştır. Yaşamı hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmamakla birlikte eserlerinin bazı bölümlerinde kendisine dair küçük kesitler sunar. Hellen literatüründe yer alan ilk belirgin bireysel kişilik olarak da nitelenen Hesiodos'un eserlerinde, Homeros'tan farklı olarak bariz bir sistematize etme çabasına rastlanır. Hesiodos'un iki büyük eseri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "İşler ve Günler" ismini taşır. Çiftçilik, denizcilik, ticaret ya da ev işleri gibi konularda bilgi veren bu kitap sayesinde tarihçiler Arkaik Çağ'daki günlük yaşam üzerine bilgi sahibi olabilmektedirler. İkinci eseri olan "Tanrıların Doğuşu"nda (Theogonia) ise Homeros'tan da duyduğumuz son derece kalabalık olan Hellen Tanrılar dünyasını düzenlemeye çalışır. Furkan Akderin'in Eski Yunancadan yaptığı çevirilerle "İşler ve Günler" ile "Tanrıların Doğuşu" kitaplarını bir arada sunuyoruz.

Say Yayınları, 2012, 128 Sayfa.

Müzik Terimleri Sözlüğü

Vural SÖZER

Müzikle ilgili yerli, yabancı binlerce kavram ve özlü açıklamaları...

Müzik Terimleri Sözlüğü'nü müzikseverlere, müzikle ilgilenenlere ve müzisyenlere başvurabilecekleri güvenilir bir kaynak olarak sunuyoruz.

Vural Sözer, bu sözlüğü Türk ve Batı müziği ayrımı yapmadan, kısa, özlü bir anlatımla ve yer yer önemli ayrıntıları da öne çıkaran bir anlayışla hazırladı.

Kuşkusuz, Müzik Terimleri Sözlüğü'yle bu alandaki bilgileri-mizi tazelemiş, yeni bilgiler edinmiş ve müzik dünyamızı renklendirmiş olacağız.

Remzi Kitabevi, 2012, 264 Sayfa.

Kentleşme Politikası

Ruşen KELEŞ

Bu kitapta, üçüncü dünya ve Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu kentleşme, konut, gecekondü, arsa spekülasyonu, imar ve çevre sorunları, nedenleri ve çözüm yollarıyla birlikte ele alınıyor.

Ülke ekonomisinin dünya sistemine bağlılığının bir sonucu olarak, kentlerin yapısının ve kent sorunlarının boyutlarının belirlenmesinde iç dinamikler kadar dış dinamiklerin de payı olduğu vurgulanıyor.

Kentleşmeden doğan darboğazların azgelişmişlik sorunu olarak algılandığı bu yapıtta, okuyucuya, yaşadığı kentsel çevreyi, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel yapı özelliklerinin ışığı altında nesnel olarak değerlendirmenin yöntemleri gösterilmeye çalışılıyor.

İmge Kitabevi Yayınları, 2012, 703 Sayfa.

Yaşamın Çarklarını Çevirenler

Ömer KULELİ

Yaşamın çarklarının nasıl döndüğünü hep merak ettim. Kömürdü, petroldü, kimyasal enerjidi, termodinamiğin entropisi, mühendisliğin ekonomisi, çevre sorunları, bilimin tarihi derken, baktım öğrendiklerimden benim imbik de bir şeyler damıtmaya başlamış. Güneşin bizi nasıl yaşattığını anlar gibiyim, ama onsuz yapamadığımız suyun nasıl olduğunu hâlâ öğrenemedim, hidrojenle oksijenin sonsuz aşkı nasıl başlamış ki acaba? Yukandan bakıyorsun dünyanın çoğu su, yakından bakıyorsun kendi vücudunun yarısından çoğu su. Su-suz yaşayamıyoruz, yedi milyar nüfusa suyu bulmakta da çok zorlanıyoruz. Sevgili su, değerini bize kanıtlamak istercesine kimi zaman aç bırakıyor bizi, gücünü göstermek isteyince de boğuyor. Enerji suyu dünyada yürütüp duruyor durmaksızın, dağlardan denizlere, damarlardan beynimize; onu gemiyi götürürken, buhar türbinlerini çevirirken görüyoruz ve algılayabiliyoruz. Vücudumuzun iç sıvıları kanallardaki tıkanıklıkları, enerji yetersizliğinden aşamayıp gereken yerlere gidemediklerinde, besinler, mineraller gerekli organlara taşınmadığında buradaki enerji-su işlevlerini algılamamız ise çok zor, kısaca "hastayım" deyip geçiyoruz. "Enerjim bitti, suyum azaldı" diyeni gören var mı? Su ve enerji, hep yan yana, hep iş başında. Bu ikilinin becerileri saymakla bitmiyor. Karar verdim artık: Yaşamın çarklarını su ve enerji çeviriyor. (Arka kapaktan)

Pan Yayınları, 2012, 134 Sayfa.

Gürsen Topses'e Armağan

Kolektif

Ürün Yayınlarından çıkan "Gürsen Topses'e Armağan/Sosyal Bilimlerde ve Edebiyatta Yeni Ufuklar" başlıklı kitabın ayırdedici özelliği, Türkiye'yi ve dünyayı tarihsel-materyalist bakış açısıyla yorumlayan makaleleri içermesidir. Öte yandan Gürsen Topses'in öykücülüğüne ve Türk edebiyatının 1950'li ve 1960'lı yıllardaki görünümüne ilişkin değerlendirmeler, kitabın konu içeriğini genişletmektedir.

Türkiye'nin yakın tarihi ve günümüzdeki toplumsal sorunlarıyla ilgilenen, dünyanın 21. yüzyıldaki geleceğine yönelik bilimsel öngörüler geliştirmeyi amaçlayan her bilim insanının kütüphanesinde bulunması gereken kitabın yazarları Cüneyt Akalın, Niyazi Altunya, Haluk Aker, Aydın Ankar, İbrahim Arslanoğlu, Korkut Boratav, Atakan Hatipoğlu, Ahmet İnam, M. Bülent Kılıç, Yıldırım Koç, Arda Odabaşı, Zeki Sarıhan, Ahmet Say, Güven Turan ve Ahmet Telli'den oluşmaktadır.

Ürün Yayınları, 2012, 184 Sayfa.

Bilimin Öyküsü: Güç, Kanıt ve Tutku

John LYNCH/ Michael MOSLEY

Bilim tarihi genellikle bir dizi atılım, devrim ya da bazı büyük bilimcilerin dâhice düşünce ve buluşları üzerinden anlatılır. Ancak gerçek yaşamda olayların her zaman öncesi, sonrası ve içinde yer aldığı tarihsel bir bağlam vardır.

Bilim "biz kimiz?", "nereden geliyoruz?", "nelerden oluşuyoruz?", "orada ne var?" gibi büyük soruların ürünüdür. İnsanlığın bu sorulara yanıt arayışının öyküsü, bilimin de öyküsüdür.

BBC'nin aynı adlı anıtsal dizisine eşlik eden Bilimin Öyküsü'nde, daha açık ve hiç olmadığı kadar ilginç bir şekilde anlatılıyor bu öykü. altı bölümden oluşan kitapta klasik dönemden günümüze kadar bilimin her alanındaki atılımların izi sürülüyor. en zorlu kuramların anlaşılabilir bir dille kaleme alındığı, bilim tarihine ilişkin düşüncelerimizde köklü değişikliklere neden olacak içeriğiyle bu eşsiz kılavuz, bilimin nereden geldiğini ve günümüzde neden yaşamsal bir önemi olduğunu bütün açıklığıyla ortaya koyuyor.

Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, 288 Sayfa.

Anadolu'da Kadının Kültürel Şifreleri

Yıldız CİBİROĞLU

Anadolu/Asya'nın dilleri, kültürleri (arkeoloji, folklor, sanat) tıka basa arkaik kodlarla dolu; çünkü simgeciğin yurdu onlar! (Bunlar aynı zamanda evrensel.) Kodları çözdükçe, Tarihöncesinin 'Anne' diliyle, devleti kuran 'Baba' dilinin, birbiri hakkında söylediklerini duyuyoruz: Bugünkü hastalıklı yanımız da, bilgeliğimiz de; onların, karşı cinsi denetlemek ya da paylaşmak için yaptığı dil mühendisliğinin genlerimizdeki kayıtlarından geliyor.

Bu kitapta TDK Derleme Sözlüğü'ndeki, sözcük kodlarını inceledim ve Anadolu'da erkeğin, kadını yok saymak amacıyla, dili genel bir strateji aracı olarak kullandığını gördüm. Bugünkü 'kadın katilleri' o köhne zihniyetin kurbanlarıdır. Ancak, binlerce yıllık geçmişten gelen toplumsal olgulardan ötürü, bütün erkekleri suçlayamayız. İstediklerimiz ne kadınsız ne de erkeksiz bir dünya! Esenlik eşitlikte! Bunun için çalışmaya geçmeden önce kültürel kodları, yani "kendini bilmek" gerekiyor!

Arkeoloji Sanat Yayınları, 2011, 200 Sayfa.

Büyük Tasarım

Stephen HAWKING/ Leonard MLODINOW

Hawking ve Mlodinow bu kısa ve hareketli kitapta okuyucuyu alıp bir temel fizik ve kozmoloji kasırgasına sürüklüyor. Modern fiziğin tüm karmaşıklığı içinde bize net bir anlayış kazandıracak fikirlerle dolu.

Yazarlar bir ilki gerçekleştirip kendi alanlarına müthiş bir berraklık getiriyorlar... Bilimi bu denli çekici ilginç kılmak o kadar zor değil; anlaşılır kılmak esas beceri.

Provokatif bir popüler bilim kitabı, evrenimizin başlangıcına ilişkin en son görüşlere odaklanan bir keşif.

Okuru kuramsal fiziğin sınırlarındaki konularla tanıştırıyor... Bugüne kadar gördüklerim içinde genel okurlar için en anlaşılır olanı.

Doğan Kitap, 2012, 161 Sayfa.

Gündelik Hayatımızın Tarihi

Kudret EMIROĞLU

Bu kitabı elinize aldığınız tam şu anda durun ve düşünün. Onu var eden kâğıdın, mürekkebin, yapıstırıcının nereden geldiğini ve hatta hayatlarımıza nasıl girdiğini hatırlamaya çalışın. Bildiğimiz veya bildiğimizi zannettiğimiz ya da kesinlikle bilmediğimiz tarihleriyle sayısız eşya, gelenek ve âdetle doludur yaşamlarımız.

Çoğu zaman üstüne düşünmediğimiz, bazılarını işlevsel gördüğümüz, bazılarını toplumsal zorunluluk kabul ederek uymaya çalıştığımız, bazıları çocukluğumuzun geri gelmeyecek günlerinden anılar olarak kalan, bazılarına alışmaya çalıştığımız ve bazılarına da tepki duyduğumuz eski yeni eşya, âdet ve ifadeler, kişiliğimizi belirleyen, kişisel veya grup olarak kimliğimizi ifade etmemizde birincil derecede rol oynayan, kültür ve uygarlık ürünleridir.

"Gündelik Hayatımızın Tarihi" tüm bu kültür ve uygarlık ürünlerinin tarih, coğrafya, kültür, medeniyetler ve zaman içinde yaptığı yolculuklara karşılaştırmalı etimolojileriyle birlikte ışık tutmayı hedefliyor.

Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, 704 Sayfa.

Berlin'in Yalnız Kadınları

Orhan KARAVELİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945'in Mayıs ayı başlarında imzaladığı teslim antlaşmasıyla yenilgiyi kabul eden Almanya, savaşta 20 milyon insanını yitirdi. Kentleri, ulaşım sistemleri yerle bir edildi. Endüstrisi çöktü. Aileleri evlatsız, çocukları babasız, kadınları ereksiz, fabrikaları işçisiz kaldı. Ağır yaralı bu topluma kısa bir süre sonra on binlerce "tecavüz çocuğu" katılacaktı; annelerinin bile benimseyemediği çocuklar...

1954 Ekimi'nde Milliyet gazetesinin başına getirilen Abdi İpekçi, okul arkadaşı ve meslektaşı Orhan Karaveli'yi, o tarihlerde neredeyse hiçbir Türk'ün yaşamadığı Almanya'ya, bu yıkılmış ülkeyi gözlemlemesi için, Berlin muhabiri olarak gönderdi.

Orhan Karaveli, Berlin'in Yalnız Kadınları'nda 50'li yıllarda Berlin'de tanıklık ettiği olayları, insanların sarsılmış ruh hallerini, "Hitler olayı"nı ve özellikle kentin "yalnız kadınları" ile genç bir gazeteci olarak yaşadıklarını okuyucuyla paylaşıyor.

Doğan Kitap, 2011, 200 Sayfa.

Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz

David HARVEY

Doğru insanın doğru kitabı yazması çok rastlanan bir durum değil. Ya da çok yetkin bir öğretmenden zevkli bir ders almak... David Harvey yaklaşık kırk yıldır sürdürdüğü Kapital derslerinden hareketle ve öğrencilerinden gelen soru ve tepkileri göz önünde bulundurarak bu kılavuz kitabı hazırladı: "Her şeyin her şeyle nasıl ilişkilendiğini daha iyi anlamak ve böylece kendi tikel çıkarlarını ve pratik siyasi çalışmalarını daha iyi konumlandırıp bağlama oturtmak için sağlam bir teorik zemin arayan pek çok öğrenci ve aktivist var. Marksist teorinin temellerine dair bu sunumun onlara yardımcı olacağını umuyorum... Bu 'kılavuz'un, bir tür seyahat kılavuzu gibi yola çıkmak isteyen herkese rehberlik etmesini amaçladım."

Kapital bugün her zaman olduğundan daha güncel. Önerimizin kolay olmadığını biliyoruz: Hem Kapital'i bölümler halinde okumanızı, hem de bölümlere eşlik edecek şekilde Harvey'in kılavuzunu okumanızı tavsiye ediyoruz. Daha fazla ertelemeyin...

Metis Yayınları, 2012, 376 Sayfa.

öğretmen' dünyası'ndan...

- Gördeş kızı Makbule nasıl şehit oldu?
- Türk elçiliği Afganistan'ın Herat kentinde nasıl karşılandı?
- Hangi okulun hamamında delege seçimi yapıldı?
- Bahriye Mektebi'nin silahları Anadolu'ya nasıl kaçırıldı?
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı Amasya'da nasıl kutlandı?
- Arjantin'den Anadolu'ya yardım geldi mi?
- Almanya'dan uçaklar nasıl getirildi?
- Albay Bekir Sami Bey Eşme'de nasıl karşılandı?
- Yunan kumandanı 41 bakire isteyince...
- Yunanlılar Bergama'yı nasıl işgal etti?
- Aydın Kuvayı Milliyesi nasıl kuruldu?
- Trabzon'da nazikçe bir alıkoyma...

Kurtuluş Savaşımızdan gerçek öyküleriyle insan manzaraları...

14-22 Nisan arası
İzmir TÜYAP Kitap Fuarındayız.

Necatibey Cad. No:13/13 Sıhhiye/ANKARA www.ogretmendunyasi.org
ogdunyasi@gmail.com Tel: (0312) 229 43 25 Belgeç: (0312) 229 45 26

Ödüllü Sözcük Bulmacası

SOLDAN SAĞA:

1) Semaver isimli betiğinde, "O gün insanları sevebilmek arzusuyla otelin kapısını açtığım zaman karşıma ilk çıkan insan bir küfeci çocuğu oldu." diyen; 1906- 1954 yılları arasında yaşamış, "Sarıncı", "Son Kuşlar" isimli betikleri de üretmiş "Satı" önadlı hikâyecimiz.

2) Kırşehir'de bir yeraltı kenti./Peşrev, nakış, şarkı, saz semaisi gibi parçaların belli bir sıraya göre çalınıp söylenmesi.

3) Eski Mısır inanışında insan ruhu./Toprağın toprak biçiminde telaffuzunda olduğu gibi, bir sözcük içindeki seslerin yer değiştirmesi olayına dilbilgisinde verilen ad./Okul sınıflarında bulunan ve tahtadan yapılmış oturacak yer.

4) Granitle kimyasal yapı yönünden aynı olan, serbest silisçe zengin kayaç./İri ve uzun taneli bir üzümlü cinsi.

5) İçe doğan güzel duygu ya da düşünce./Argoda, "sarhoş"/.Asya'da yaşayan yabani bir keçi türü./ Değeri 1000 amper olan elektrik akımı yoğunluğu biriminin kısa yazılışı.

6) Tunus'un plaka imi./Küçük bitkilerin genel adı./Madagaskar'da yaşayan bir halk.

7) Tarih öncesine dayanan efsane./Kutsal yerlerin, o dinden olan kimselerce yılın belli zamanlarında ziyaret edilmesi./Hatay ilinde bir ırmak./İnce dantel.

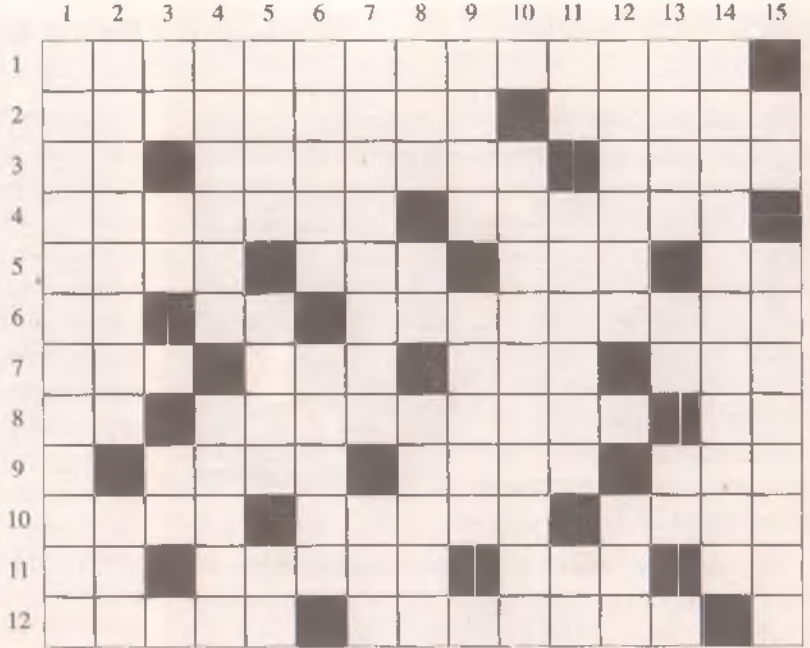
8) Hububat tozu./Yeraltından soğuk ya da sıcak olarak çıkan ve bileşiminde erimiş mineraller bulunan kaynak suyu./Neptünyum elementinin simgesi.

9) Etiyopya'nın para birimi./Batı Afrika'da bir kıyı ülkesi./En kalın erkek sesi.

10) Güneydoğu Asya'da bir ülke./Tropikal Afrika'da yetişen ve odunu mobilyacılıkta kullanılan bir ağaç./Beyşehir Gölü'nde bir ada.

11) Vietnam'da hüküm sürmüş bir krallık hanedanı./Sıcak bölgelerde yetişen, küçük sarımtırak tohumu simit ve benzeri üzerine konulan bir tarım bitkisi./Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti./Yiyecek bulamayan kimse.

12) Bir dağ sırasının yamaçlarından her biri./İçki, su içmekte kullanılan, ağaçtan, me-

talden ya da topraktan yapılmış, ağız açık, kulplu, küçük kap.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) Fovist ve dışavurumcu öğelerin egemen olduğu yapıtlarıyla tanınmış ve 1903-1967 yılları arasında yaşamış ressamımız.

2) 1903- 1977 yılları arasında yaşamış, erotik yapıtlarıyla tanınan Amerikalı kadın yazar./İstanbul'dan Yunanistan'a göç eden Rumların Atina'da kurdukları spor kulübü.

3) Vilayet./ Konfüçyanizm'in yedi temel ilkesinden biri./ Sümerlerde sağlık tanrıçası.

4) Geniş kollu sabahlık./Şarkılı kilise duası için bestelenmiş müzik parçası.

5) Yapılan iş, edim, fiil./Büyük Hint Çölü'nün diğer adı./Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kısa yazılışı.

6) Giyim ve süs eşyası satılan küçük dükkan./Bir kimsenin arandığı zaman bulunabileceği yer.

7) Bileşik ya da yalın bir cümlede, iki virgül ya da iki kısa çizgi içine alınan, temel cümlelerin anlamını biraz daha açıklamaya ya-

rayan, araya giren cümle./Tropikal bölgelerde yetişen ve nişastaca zengin yumru kökleri yiyecek olarak kullanılan bir bitki.

8) Doğu Anadolu'nun Irak sınırı yakınında yüksek bir dağ./Peru'nun plaka imi./Afrika müziğine özgü ağaçtan yapılmış ve silindirik biçimli bir el davulu.

9) "Nesiller, akrabalar" anlamında eski sözcük./Eski dilde, sağlam, berk.

10) 1898- 1984 yılları arasında yaşayan ve 1981 yılında "sihirbazlar kralı" seçilen illüzyonistimiz.

11) Bağışlama./Zina eden kadın./Bir nota.

12) Müstüman egemenliği altındaki Doğu Hristiyanlarına verilen ad./Fas Haber Ajansı'nın simgesi.

13) Asya'da bir göl./İsveç işçi sendikası./Baryum elementinin simgesi.

14) "Kendini Arayan Türkiye:" (Doğu Ergil).

15) Lantan elementinin simgesi./Mezaz olarak, çözülmemeyecek kadar karışık durum..

Mart sayımızın bulmaca yanıtları

Mart ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Merve GÖKER / Edime, Seher ULÇAY / İstanbul, Ceyhan KAYAM / İstanbul Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Muazzaz İlmiye ÇİĞ'ın "Uygarlığın Kökeni Sümerliler - 2" kazandılar.

Nisan ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Kemal ŞENOĞLU'nun "Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası" adlı kitabını kazanacaklar.

Bulmaca çözümlerini bilimveutopya@gmail.com adresine de gönderebilirsiniz.

Tarih Boyunca ÇAĞDAŞLAŞMA YHUUHÜLAŞMIH MÜCADELEMİZ

AHMET MUMCU

AHMET SAY

ALPASLAN IŞIKLI

CELAL ŞENGÖR

CEVAT GERAY

DOĞAN KUBAN

ERGÜN AYBARS

HALİL İNALCIK

HASAN AYDIN

MELEK GÖKDOĞAN

N. KEMAL PAK

ÖZER ERGENÇ

REMZİ DEMİR

SALİH ÖZBARAN

SEMİH KORAY

SİNA AKŞİN

ŞAHİN FİLİZ

ŞEVKET ÇİZMELİ

TİMUR KARAÇAY

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ZEKİ ARIKAN

A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi

Mülkiyeliler Birliği

26 / 27 Nisan 2012
Perşembe/Cuma

Ankara Üniversitesi
Rektörlük Binası
100. Yıl Salonu

İnsan Nasıl İnsan Oldu ?

Birinci Gün

10:00- 10:40 Büyük Patlama ve Evrenin Oluşumu Prof. Dr. Namık Kemal Pak
10:40- 11:00 Soru- Cevap

11:00- 11:15 Ara

11:15- 12:00 Dünyanın Oluşumu Prof. Dr. Cemal Tunoğlu
12:00- 12:15 Soru- Cevap

12:15- 13:30 Yemek Arası

13:30- 14:15 Canlılığın Gelişimi Doç. Dr. Can Bilgin
14:15- 14:30 Soru- Cevap

14:30- 14:45 Ara

14:45- 15: 30 İnsanın Evrimi ve Anadolu Prof. Dr. Erksin Güleç
15:30- 15:45 Soru- Cevap

15:45- 16:00 Ara

16:00- 16:45 İnsanın Evrimi ve Anadolu Prof. Dr. Erksin Güleç
16:45- 17:00 Soru- Cevap

İkinci Gün

10:00- 10:30: Tarih Nedir? Prof. Dr. Sina Aksin
10:30- 10:45: Soru- Cevap

10:45- 11:00: Ara

11:00- 12:00 Bilimin, devletin ve uygarlığın doğuşu- Prof. Dr. Semih Koray
12:00- 12:15 Soru- Cevap

12:15- 13:30 Yemek Arası

13:30- 14:45 Sanatın ve Müziğin Doğuşu- Ahmet Say
14:45- 15:00 Soru- Cevap

15:00- 15:15 Ara

15:15- 16:00 Değişimin Öznesi Olarak İnsan ve Emek- Prof. Dr. Hüseyin Özel
16:00- 16:15 Soru- Cevap

16:15- 16:30 Ara

16:30- 17:15 Aydınlanmadan Sosyalizme İlerici Düşünce- Prof. Dr. Korkut Boratav
17:15- 17:30 Soru- Cevap

17:30- 18:00 Tartışma ve Kapanış: İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?

Cumartesi ve Pazar
10:00 - 18:00

Katılım sınırlıdır. Başvurular için iletişim bilgileri:
İlyas Karatepe – Bilim ve Ütopya Ankara Koordinatörü
Konur 2. Sok. 69/1 Kızılay-Ankara 0312 418 52 64 - 0531 348 45 72
krtilyas@gmail.com – iletisim@bilimveutopya.com.tr

Bilim ve Ütopya
Akad. Bilim, Kültür ve Politika Derneği

14-15 NİSAN 2012